

A MAGYAR FÖLDRAJZI
TARSASÁG KÖNYVTÁRA

SVEN HEDIN
MA CSUNG-JIN
MENEKÜLÉSE

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG KÖNYVTÁRA

SZERKESZTI CHOLNOKY JENŐ

MA CSUNG-JIN MENEKÜLÉSE

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IRODALMI INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

Földar. O. 816
/39.

SVEN HEDIN

MA CSUNG-JIN MENEKÜLÉSE

FORDÍTOTTA

VITÉZ MEZEY DÉNES

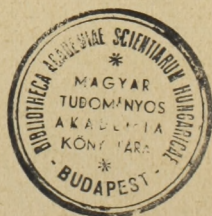
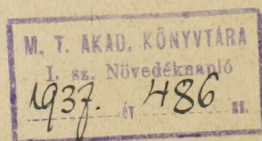
67 KÉPPEL

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IRODALMI INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

109489

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

ELŐSZÓ.

1933 augusztusában elvállaltam a nankingi központi kormány megbízását, hogy a tulajdonképpeni Kína és Szinkiang között megépítendő két autót út kitűzése céljából expedíciót vezessek a távoli tartományba. Azért a bizalomért, amelyben az út előtt, alatt és után egyaránt részem volt, a kínai kormánynak ezúton mondok őszinte és hálás köszönetet.

Amikor Stockholmba való hazaérkezésem után hozzáfekttem expedíciánk sorsának és tapasztalatainak népszerű könyv alakjában való megírásához, úgy találtam, hogy a feldolgozandó anyag túlságosan bő ahhoz, semhogy egyetlen kötetbe lehessen szorítani. Egymástól olyan távoleső fogalomkörökhöz tartozó tárgyakról kell szólnom, mint a hadipolitika, Közép-Ázsia közlekedéstechnikai kérdései és a nagy szárazföld belsejében végbemenő, bizonyos földrajzi és vízrajzi változások. Ezért elhatároztam, hogy e tárgyak mindegyikének külön könyvet szentelek. Kéziratban már teljesen megvolt a Góbi-sivatagon keresztül megtett útunk leírása, amikor eszembe ötlött, milyen gyorsan változnak manapság a politikai konstellációk Ázsiában és hogy fontos volna írásban megrögzíteni az 1934. évi helyzetet, mielőtt újabb fölfordulások és viharok elavulttá tennék azt.

Ilyenmódon önként kínálkozott az útirajz hármas tagozása: A háború, Az út, A tó.

Az első könyvet most adom át a nyilvánosságnak; arról a véres háborúról szólok benne, amely Szinkiangot az 1931—34. évek alatt pusztasággá változtatta. E háború utolsó szakaszába expedíciánk, akaratunk ellenére, bele-

keveredett. A könyv főalakja Ma Csung-jin, a fiatal tungán tábornok. A tungánok az Izlamot követő kínaiak, bár ez utóbbiaktól bizonyos faji vonásokban különböznek. *Ma* Mohammed próféta kínai neve. Minthogy azonban «ma» egyúttal lovat is jelent, Ma Csung-jint mindig Nagy Lónak neveztük.

A második, «A Selyemút» című könyvben, egy keleti és középső Ázsián át megtett, 17,000 kilométeres autótunkat írom le. Ez a klasszikus «Selyemút» kötötte össze 2000 évvel ezelőtt a Szerek országát, Kínát, a római császári birodalommal. Ebben a könyvben mondom el Urumcsiban, Szinkiang fővárosában elszenvedett, négy hónapig tartó, bár nem túlságosan szigorú, de mégis izgalmas és türelmünket próbára tevő fogságunk történetét.

A harmadik könyvet, «A vándorló tó» címen, a Tarim új lefolyásán, a Lop-nor tóig csónakon megtett útunk ismertetésére szánom. Ugyanebben a könyvben számolok be annak a nagyon érdekes útunknak az élményeiről is, amelyet mindössze két autóval, teljesen ismeretlen földön tettünk meg, Tun-huangtól nyugat felé a Lop-mélyedésig.

Minthogy az expedíció összetételének, felszerelésének és személyzetének az ismertetése tulajdonképpen a Selyemútról szóló könyvhöz tartozik, itt csak néhány szót akarok mondani expedíciónk szervezetéről.

Az orvosunk David Hummel doktor volt, a térképészünk Folke Bergman amanuens. Velünk volt két nankingi útépítő és vasúti mérnök, Irving C. Yew és C. C. Kung, továbbá a geodéta és csillagász Parker C. Csen úr; Csen korábban már elkísérte volt Nils Hörner magántanárt is négy évig tartó útjain. Két gépészünk Georg Söderbom és Karl Efraim Hill volt, mindketten északkínai svéd hittérítők fiai. Ők ketten meg Hummel doktor vezettek egy-egy autót. Volt még két mongol gépkocsivezetőnk is: Szerát és Gyomtya. A szakácsunkat Csa-Kvei-nek hívták. A három kínai: Li, Liu Csa és Szan Va-ce meg a mongol Csok-dung, a szolgálk voltak. Összesen tehát tizenöten voltunk.

Azért a hűségért, buzgalomért és kitartásért, amelynek mindannyian számtalanszor tanújelét adták és azért a

bátorságért, amellyel a legveszélyesebb helyzetet is fogadták, minden egyes társamnak ezúton mondok szíves, bajtársi köszönetet.

Öt autónk közül egy Tudor Sedan, négy pedig Ford-gyártmányú teherautó volt. Három ez utóbbiak közül 1932-ből való négyhengeres, a negyedik pedig 1933. évi, nyolchengeres gép. Ezt Edsel Fordtól kaptam ajándékba. Baráti szívességéért itt is kifejezést adok hálámnak.

Legvégül köszönetet mondok mindazoknak, akik fényképeikkel hozzájárultak könyvem díszesebbé tételéhez és Folke Bergmannnak azért, hogy nagy segítségemre volt a korrektúraolvasásban.

Stockholm, 1935. szeptember 20.

Sven Hedín.

A szinkiangi háború.

Közép-Ázsia emberemlékezet óta állandóan háborúk színtere volt. Sokféle nép harcolt itt egymással azoknak a roppant területeknek a birtokáért, amelyeket manapság Dzsungária és Kelet-Turkisztán, vagy közös szóval Szinkiang néven ismerünk.

1759-ben Csien Lung császár majdnem egész Közép-Ázsiát egyesítette jogara alatt. Egy évszázaddal később, 1865-ben, a hódító Jakub Bek egész Kasgárig hatolt előre és Szinkiangot alig néhány év alatt a hatalma alá gyűrte. Híre még ma is fennen szárnyal, pedig 12 évig tartó önkényuralma után szerepe örökre véget ért.

Jakub Bek idejében a tehetséges és erélyes Co Cung-tang herceg volt Senszi és Kanszu főkormányzója. A herceg 1876-ban, 65 éves korában, tervet készített Szinkiang visszahódítására. A császár beleegyezését adta a kormányzó szándékához. 1876 áprilisában a hadsereg az úgynevezett «császáruton» Hamiig és Kucsengcéig haladt előre. Urumcsit bevették. Manasz elesett. Co Cung-tang a Menny Fiának küldött beszámolójában bebizonyította, hogy Tien-san-nan-lu, «Az Égi Hegytől délre fekvő ország», kapuja Turfán. Rámutatott arra, hogy Nagybritannia Indiát orosz betöréstől félti és ezért kívánja Jakub Bek birodalmát, mint ütköző államot fenntartatni. Co azonban ragaszkodott ahhoz, hogy Jakub Bek föltétlenül adja vissza az elfoglalt városokat és országrészeket, mert azok 1759 óta Kínához tartoztak.

Márciusban elesett Kara-sár, egy hónappal azután sor került Tokszun és Turfán bevételére. Óriási volt a vér- és emberveszteség, foglyok pedig ezerszámra kerültek az ellen-

Ma Csung-jin tábornok.

Jang Ceng-szin marsal 61 éves korában,
néhány hónappal meggyilkolása előtt.

Jang Ceng-szin marsal, Szinkiang
kormányzója.

Seng-Si-cai, Szinkiang katonai kormányzója.

Csin Su-zsen, Szinkiang kormányzója,
az 1931—34. évi polgárháború előidézője.

Hodzsa Niasz Hadzsi, a szinkiangi türkök vezére.

Katonai díszszemle Kotanban.

ség kezére. Jakub Bek Korlában kapta a hírt Turfán esestéről. Kétségbeesésében öngyilkos lett.

Egy újabb jelentésében Co ezt írja: Erős védősereg Szinkiangban biztonságot jelent Mongóliának és védelmet Pekingnek. Ha Angliának ütközőre van szüksége ahhoz, hogy Indiát megvédje Oroszországgal szemben, akkor csak kanyarítson le egy darabot Indiából az ütköző állam céljára... Kasgár már a Han-dinasztia idejében lett kínaivá... Anglia most Pekingbe küldi a nagyköveteit. Küldjétek őket hozzám, én tudom, hogyan kell majd bántani velük».

Az ősz folyamán a hadsereg tovább haladt Korlán és Kutján át. Bevették Akszut és Jarkendet, 1878 januárjában pedig Kasgárt. Itt Jakub Bek hívei közül 1166-ot kivégeztek. Jakub Bek fia, Bek Kuli Bek, Pszkentbe menekült, orosz területre. Ott 1890-ben magam is meglátogattam.

Szinkiang tehát megint Kínáé lett. Co Cung-tang valóban óriási munkát végzett, amikor ezt a hárommillió négyzetkilométeres területet — négyezer kilométeres hadtápvonalakkal — elfoglalta.

Közvetlenül Kínának köztársasággá való alakulása után egy rendkívül kiváló embert neveztek ki Szinkiang főkormányzójává, a Jünnanból való Jang Ceng-szint. Jang több zendülést erélyes kézzel elnyomott a tartományban. Az orosz forradalom után 30—40,000 orosz katona állott kínai földön. Minthogy Jangnak csak 10,000 embere volt, az oroszok nagyon könnyen meghódíthatták volna az egész tartományt. Jangnak azonban okossággal, éberséggel és tapintattal sikerült Szinkiangot megmentenie Kína számára.

Amikor 1928 július 7.-én gyilkos kéznek esett áldozatul, a mi tudományos expedíciónk hatalmas védőt és barátot, Szinkiang pedig azt a világos eszű államférfit veszítette el benne, aki 17 éven át biztosítéka volt annak, hogy a tartomány Kína része maradjon.

Utódja, Csin Su-zsen, egy Kanszúból való, alacsony sorból származó ember, már kezdettől fogva tanúságot tett arról, hogy merőben alkalmatlan erre a felelősséggel teljes állásra. Erőszakos, kapzsi és zsarnoki uralmával lázadásokat és belháborúkat idézett elő. A zavarok öt év alatt teljesen

tönkretették és megbénították a tartományt és minden összeköttetést elvágtak Szinkiang és a tulajdonképpeni Kína között. Két fivérét Csin magas katonai méltóságba ültette, kedvenc inasát pedig ezredparancsnokká nevezte ki.

Alig néhány hónappal Jang meggyilkolása után Csin már önkényesen, zsarnoki módon kezdett uralkodni. Az adócsavart a lehetőség határáig megszorította. A kereskedelem és az ipar szabadsága megszűnt. Újonnan toborzott csapatai, ezek a semmi fegyelmet és rendet nem ismerő gazfickókból álló hordák, a nép ostorává és az ország csapásává lettek. A vámokat fölemelték. A hivatalnokok arcátlanul loptak, a kereskedelem Kínával elapadt, a belső kereskedelem pedig teljesen Szovjetoroszország kezébe került. A pénzügyi viszonyok végkép leromlottak, az arany meg az ezüst kimenekült az országból. Fizetési eszközül fedezet nélküli bankjegyeket használtak. A pénz értéke rohamosan zuhant alá. A bevétel leggazdagabb forrásait: a prém és a gyapjúkereskedést monopolizálták. Minden panasz süket fülekre talált. Mindenütt kémek leselkedtek és füleltek. Egyetlen meggondolatlanul elejtett szó börtönbüntetést jelentett. A leveleket, újságokat és táviratokat hihetetlenül szigorú ellenőrzés alá fogták. Még a tartomány határain belül sem lehetett Csin által aláírt útlevél nélkül utazni. Elhagyni a tartományt pedig szinte a lehetetlenséggel volt határos. Csin légmentesen lezárta Szinkiangot, hogy a panaszok és a helyzetről szóló igaz hírek ki ne juthassanak a határokon túlra.

Csin gyűlölte a külföldieket. Ördögi gyönyörűséget érzett, valahányszor sikerült gáncsot vetni eléjük és meghiusítania terveik véghezvitelét. Csak türelmünknek köszönhetjük mi is, hogy a mi expedíciónkat nem tudta megfojtani. Minden kívánságunkra kicsinyes és megvető választ adott, hátráltatta terveinket és ezzel természetesen fölösleges, nagy költségeket okozott. Még Jang marsall parancsára utunk egész idejére egy tanyát bocsátottak az expedíció rendelkezésére, ingyen, azzal a megokolással, hogy a mi munkánk a tartomány fejlődését szolgálja. Ezért a tanyáért Csin a visszamenő időre is éktelenül magas bért követelt

tőlünk. Ez a korlátolt eszű despota egyébként is mindenkivel ugyanilyen szűkkeblűen bánt.

Az elégedetlenség egyre nőtt. Az emberek ökölbe szorított kézzel és összeharapott foggal jártak. A hangulat nyomott volt és ideges. Igen sok robbanóanyag halmozódott fel, csak egyetlen szikra kellett, hogy bekövetkezzék a robbanás.

A zendülés tűzfészke Hami lett. Itt ugyanis évszázadok óta tehetetlen türk királyok uralkodtak. Csin eltörölte ezt a címzetes királyi méltóságot és ezzel kihívta maga ellen a türkök elégedetlenségét.

Ugyanekkor vagy száz kiéhezett kanszui paraszt — Csin földije — Hamiba menekült. Csin parancsot adott, hogy a türkök a megművelt földjeiket adják át ezeknek az embereknek, a földek jogos tulajdonosai pedig kárpótulásul majd műveletlen, szűz ugart kapnak. Azt megművelhetik. Erre már kitört a mohamedánok dühe. Világossá vált előttük, hogy a kormányzó igazságtalan földpolitikájával el akarja nyomni az őslakosságot. Az elvakult Csin pedig egyre jobban kiélezte a mohamedánok és pogányok, a leigázott hűbéresek és az idegen bitorlók, a békés, letelepedett parasztok és a kívülről jött, pöffeszkedő paraziták között már amúgy is elmérgesedett ellentéteket.

Végül is betelt a pohár. Valamilyen kínai adóvégrehajtó becstelenségre kényszerített egy türk nőt. Ez a gyalázat egyszerre lángralobbantotta a lázadás fáklyáját. 1931 márciusában a türkök agyonverték az adószedőket meg valamennyi kanszui menekültet, sőt a tien-sani kirgizeket is föltüzelték, hogy csatlakozzanak a zendüléshez.

Csin csapatokat küldött a fölkelés leverésére. A kormányzó katonái embertelen kegyetlenséggel törtek a népre és valamennyi foglyukat kivégezték. A türkök a hegyek közé menekültek, de az elkeseredett düh és a bosszúvágy tovább lángolt bennük.

Szinkiangnak ebben a részében a türk lakosságnak a hamii király két bizalmas embere, Hodzsa Niasz Hadzsi meg Jollbarsz Kán, volt a vezetője. Ezek népük szorult helyzetében a kanszui fiatal tungán tábornokhoz, Ma Csung-jinhez fordultak és a segítségét kérték.

Hagyjuk most őket kissé tárgyalni egymással. Azalatt mi itt, mintegy zárójelben, bemutatjuk ezt az érdekes embert.

Ma Hucsouban, Kanszu déli részében született. 17 éves korában ezredesi rangot kapott Sziningben, Ma Pu-fang seregében. Amikor Feng Jü-sziang, a «keresztény tábornok» Kanszuban háborúskodott, Ma Csung-jin kibontotta a felkelés zászlaját és több ezer emberrel Hucsou ellen vonult. Nyolc hónapon keresztül ostromolta szülőhelyét, de bevenni nem tudta, mert Feng csapatai fölmentették a várost.

Ezután a vereség után egyideig rablóvezérként portyáztott szerte az országban, rabolt, pusztított és gyilkolt. Majd híveivel együtt a «császáruton» Jung-csengbe vonult. Itt azonban nem sikerült zendülésre bujtania a népet s ezért, dühében, ott megöletett háromezer embert és ugyanannyit Csen-fanban is.

Az 1929—30. év telén, egy újabb veresége után, ismét rablóbandáival járta az országot, főként Ning-hszia vidékét. Ekkortájt végeztette ki Kanszu főkormányzója, Liu Jufeng, Ma Csung-jin apját, hogy bosszút álljon a fiú lázadásáért. Ez a csapás nagyon elkésérítette Mát és csak fokozta gyűlöletét a kínaiak iránt.

1930 tavaszán ellátogatott Nankingba. Itt Csang Kai-sek bejuttatta a hadifőiskolára. Ma azonban már három hónap múlva Csung-veiben volt, a Sárga-folyónál és ott megint összegyűjtötte régi katonáit. Hadosztálytábornokká nevezte ki önmagát s bevonult Kanszuba. Az ottani főkormányzó rábízta Kancsou parancsnokságát. Kanszu egész nyugati fele így most már neki engedelmeskedett. Mindenkinek szolgálnia kellett az ő mintegy 10,000 főnyi seregében. Katonai dolgokban egy sztambuli ozmán, Kemal Kaja Effendi, volt a tanácsadója.

Mínthogy Ma Nyugat-Kanszut önkényúr módjára kormányozta és semmiféle parancsnak nem akart engedelmeskedni, Ma Pu-fangot küldötték ellene, hogy megzabolázza. A mi Mánk megint vereséget szenvedett.

Ilyen körülmények között semmi sem lehetett Ma

Csung-jin fülének kedvesebb, mint Jollbarsz Kán könyörgeése, hogy jöjjön Szinkiangba és segítse a türköket Csin ellen. Összeszedett körülbelül ötszáz embert és valóban csodálatraméltó vakmerőséggel, szükös élelemmel, a legforróbb nyárban, (1931), megtette az An-hszitól Hamiig víztelen sivatagon keresztül vezető, jó 350 kilométeres utat.

Legelőször Barkulba vonult. Mindenütt szabadítóként fogadták. Barkul katonai parancsnoka átpártolt hozzá, a hódítóhoz. Ma ezzel kétezer fegyverhez és nagymennyiségű lőszerhez jutott. Ezután félévig Hamit tartotta ostrom alatt, de ott a kínai tábornokok megverték. Ekkor megint visszatért An-hsziba, hogy újra fegyverkezzék és hogy, — saját szavai szerint — «pacifikálja» Kanszut. An-hsziban kifosztotta a Citroën-expedíció nagy raktárát s rengeteg benzint, autóalkatrészt, rádiófelszerelést és élelmiszert rabolt el onnan.

1932 februárjában Ma bevonult Szucsouba. A nankingi kormány közben őt szemelte ki a harminchatodik hadosztály parancsnokául. Ebben a minőségében tehát újoncokat szedhetett. Egy teljes évig csöndben megmaradt Szucsouban.

A Turfan-medencében azonban tovább folyt a háború. Csin több tábornokot küldött a türkök megbüntetésére. Ezek között volt Seng Sí-cai tábornok is, akinek a nevével a későbbiekben gyakran fogunk találkozni. Seng egyik helységet a másik után «büntette» meg a türkök lázadása miatt. Falut, várost sorra hamuvá égetett. Ekkor gyújtották föl és dúlták rommá a hamii király várát is és fosztották ki a híres aranykutat. Évszázadok alatt fölgyűlt kincs jutott a rablók kezére. Közben Seng Sí-cai és a Nagy Ló hadsége, Ma Sí-ming között kemény csatározások folytak. Csin továbbra is kegyetlenkedett a néppel és ezzel állandóan újra meg újra fölszította a zendülés tüzeit.

1932—33 telén Ma Sí-ming északi irányban Urumcsi felé vonult. Csin, hogy feltartóztassa a mohamedánokat, sereget küldött a Davancseng-szoroshoz. A kínai újév estéjén Csin emberei alaposan fölöntöttek a garatra. Ezen a részeg bandán ütött rajta Ma Sí-ming. Mindössze százan menekültek meg, a többieket lemészárolták. Egy későbbi

ütközetben szenvedett vereségük miatt azonban a mohamedánoknak dél felé kellett hátrálniuk, a hegyek közé.

1933 januárjának első felében, csikorgó hidegben, a türkök dühös fenevadakként megrohanták Urumcsit és útjukban minden kínait lemészároltak, Csin ekkor megparancsolta az orosz menekülteknek és a környéken lakó kínaiaknak, hogy húzódjanak be a kínai város erősítésének falai közé. A fővárosban fojtott, komor, fásult hangulat uralkodott. A kínaiak hallották ugyan az elkerülhetetlen végzet szárnyának suhogását, de a kisujjukat sem mozdították meg a védelem megszervezése érdekében. Kihaltan nyúltak el az utcák. Senki sem merészkedett ki a házakból. A misszionáriusok, a «China Inland Mission» éppen úgy, mint a katolikus «Societas Verbi Divini», nyugodtak voltak, de várták, mikor éri el Isten büntető keze azt az emberek közé furakodott ördögöt, akinek legnagyobb gyönyörűsége felebarátainak kínzása és gyötrése volt és akinek a lelkiismeretét megszámlálhatatlan ártatlan ember halála terhelte. Legutóbb is hitvány és aljas módon, a torgutok szellemi és világi fejét, Szin Csin Gegent a saját jamenje udvarán, lövette agyon. Ez a Szin Csin Gegen 1928-ban Svédország királyának egy templomi imásátort ajándékozott és a mi egyik emberünket, Henning Haslund hadnagyot is rendkívül szívesen fogadta. Most azonban végre fölgýülemlettek a viharfelhők Csin feje fölött. A hóhérnak, a tolvajnak és gyilkosnak meg voltak számlálva a napjai.

Ha valaki kimerészkedett a házából, rögtön golyók fűtyültek körülötte. A falakra állított örök parancsot kaptak, hogy mindenkire lőjjenek rá, aki a tilalom ellenére kimegy az utcára.

A kapukat és az ajtókat eltorlaszolták. Polgári őrseget szerveztek, mert a sorkatonaságot a lázadók ellen vetették harcba. Az orosz menekültek segítségével sikerült is a zendülőket visszaszorítani, de legyőzni már nem. Hamarosan döntő ütközetre gyülekeztek megint.

Lopakodva, óvatosan tértek újra vissza. Február 21.-ének sötét éjszakáján megrohanták Urumcsi nyugati külvárosát. Be is jutottak a házakba és lövéseket törtek a

falakon. A harc vadul, állati kegyetlenséggel folyt. Alkonyatra elcsöndesedett a szakadatlan fegyvertűz és olyan csönd lett, mint a legszebb béke idején. Másnap a nyugati külvárosban újra elkeseredett dühvel lángolt fel a küzdelem. Az itt lejátszódó jelenetek leírására gyöngé az emberi szó. Senkit sem kíméltek. Az áldozatokat nem lötték agyon, hanem lassan halálra kínozták.

A kormánycsapatok egyetlen talpalattnyi földet sem tudtak visszanyerni. Az orosz tűzérés ekkor nekifordította az ágyúkat a külvárosnak és fölgyújtotta azokat a házakat, amelyekbe a lázadók befészkeltek magukat. Az egész városrész a lángok martalékává lett.

A misszionáriusok a kötözőhelyeken teljesítettek szolgálatot. Olyan jeleneteknek voltak tanúi, amelyeknek bestiális kegyetlenségét nem lehet leírni. A két angol orvos, Fischbacher és Matchers, vértanújává lett emberszerető munkájának: mindkettőjüket elvitte a tífusz. Az elszenesedett hullákat halomszámra hurcolták el talyigákon. Nagyon sok embert kivégeztek, mert abba a gyanúba estek, hogy részük volt a zendülésben. Hatezer szerencsétlen, ártatlan ember hevert a romok között.

A lázadók helyzete reménytelen volt. De még egy teljes napig helyt álltak, majd visszavonultak és nagy veszteséggel a hegyek felé menekültek. A nemrég még virágzó külváros szörnyű képet nyújtott. Csupa rom, mindenütt téglahalmok, üszkös bútordarabok, szénné égett hullák.

Urumcsi lerombolása csak a kezdete volt a további pusztításnak. A lázadók százkilométeres körzetben kiirtottak minden oázist. Aki nem csatlakozott hozzájuk, agyonverték.

1933 tavaszán a türkök megint összegyűjtötték csapataikat és ostrom alá fogták Urumcsit. Főerejüket az északi és a nyugati kapu előtt helyezték el. A város tökéletesen körül volt zárva, élelmiszerpótlásról szó sem lehetett. Úgy gondolták, hogyha nem sikerül erővel elfoglalniok a várost, majd sikerülni fog kiéheztetéssel. Csin fivére lefoglalt minden gabonát és szörnyű áron adta el a lakosságnak. Az elégedetlenség egyre fokozódott. Mindenki meg akart szabadulni Csintől.

Az orosz menekültek segítségével nélkül Urumcsi bizony eselisk és mészárszékké változik. Az oroszok jobb szervezetségüknek, katonás szellemüknek és vitézségüknek köszönhetik, hogy döntő győzelmeket arattak. Ezzel kivívták ugyan a kínai hatóságok csodálatát, de korántsem a háláját. Csin ítélőkéességét elhomályosította a gyanakvás és az irigység. Amikor az oroszok vezetője azt követelte, hogy céltudatos harcra gyors döntést és utána hatásos üldözést erőszakoljanak ki, a főkormányzó bedugta a fülét. Az ostromló zendülőkkal szemben semmit sem tettek. Szándékosan hiányosan fegyverezték fel az oroszokat. Nem adtak alájuk lovat és minthogy az oroszok a gyalogos kivonulást megtagadták, hitvány gebéket osztottak ki köztük. A legjobb lovak a kínai katonáknak jutottak, ezek persze bölcsen a háttérben maradtak. Az emigránsok pedig — hiszen ezek sem voltak éppen ma született báránycák — amikor végre volt lovuk, a lóhoz nem kaptak nyeret.

Igy bánt Csin azzal az egyetlen csapatával, amely, ha rendesen fölszereli, megmenthette volna őt még ebben a helyzetében is. Úgy látszik, sajnálta a cári Oroszország szegény menekültjeitől a sikert, mert az talán túlságosan hatalmassá tette volna őket.

Az oroszokat természetesen mindig a legveszélyesebb helyekre küldték. Elkeseredésük ezért egyre nőtt. Csin maga sohasem mert kibújni a jamenjéből. Gyáva volt és félt. De makacsságával most aztán túlfeszítette a húrt. A magasabbbrangú kínaiak összefogtak az oroszokkal és elhatározták, hogy elkergetik Csint, annál is inkább, mert a lázadók beüzentek, hogy ha Csin pusztul, hajlandók véget vetni minden ellenségeskedésnek.

A főkormányzót írásban szólították föl a lemondásra. Háromnapos gondolkozási időt kért. Öccse, a hadügy-miniszter, azt mondta, hogy Csin távozása esetén ő veszi át a vezetést és az utolsó emberig küzdeni fog.

Elmúlt a három nap s 1933 április 11.-én az oroszok küldöttsége megjelent Csin jamenjében. Egész nap hiába vártak kihallgatásra, erre hazamentek.

12.-én azonban nagyobb számban jöttek vissza. Amikor

követelni kezdték, hogy bocsássák be őket, a megerősített őrség becsapta a kapukat. De nem elég gyorsan. Vagy hetven orosz behatolt a városháza udvarára. Lövöldözés kezdődött és sokan elesetek.

Most már nem volt szükség kihallgatásra. A nélkül is tisztán láttak. Lovasok nyargaltak az egyik ezredhez azért az ötszáz emberért, aki felkészülten várt a jeladásra a városban. Ezekkel rögtön megrohamozták a jament, bár azt Csinnek náluk kétszerte erősebb testőrsége védelmezte.

Ez a nagyhét szerdáján történt. Az első feladat a város kapuinál és a falakon álló őrség lefegyverzése volt. Csakhogy az oroszok kevesen voltak. A hét kapu közül csak kettőt tudtak megszállni. A többi kapu meg a várfal nagyobb része Csin kezében maradt. A harc változó szerencsével hullámozott. Az oroszok meginogtak. A kínaiak az éj folyamán erősítést kaptak.

A sötétség leple alatt a közkatonának öltözött Csin Su-jennek sikerült maroknyi lovassal együtt egy hátsó kapun elmenekülnie. Öccsét azonban néhány magasrangú tiszttel együtt elfogták és kivégezték.

Az oroszok igen szorult helyzetben voltak. Egy tiszt azt ajánlotta, hogy az orosz nőket és gyermekeket, mint-hogy a helyzet reménytelen, ki kellene juttatni a városból. Valaki felkiáltott:

— Ha most nem győzünk, úgysem marad közülünk életben senki. Inkább essünk el becsülettel a harcban, sem-hogy halálra kínozzanak.

A lelkesítő szó hatott. Az oroszok végsőkig feszítették erejüket és dühös fenevadakként támadtak az ellenségre. Mire nagycsütörtök napja leáldozott, Csin testőrsége sarokba szorult a város nyugati kapujánál. A kaput kinyitották és a megvert sereg kimenekült. Az oroszok elérték céljukat, Csint elűzték és kormányát megbuktatták.

Rögtön a harc után gyűlést tartottak és Liu Ting-sant, (Liu Ven-lung) az öreg közoktatásügyi minisztert, ideiglenes polgári főkormányzónak választották. Április 14-én pedig Szinkiang tупánjává, vagyis katonai kormányzójává nevezték ki Seng Sí-cai tábornokot.

Csin s háromezáz híve menekülés közben is vérrel szennyezte be útját. Egy Altaiból érkező kisebb csapatot, amely útjukba akadt, egy szálíg levágtak.

Mialatt az oroszok Urumcsiban 16.-án «Chrisztosz voszkresz, Szinkiang voszkresz!» (Krisztus föltámadott, Szinkiang föltámadott!) szóval köszöntötték egymást, Altaiba és Tyugutyakba már elfutott a híre Csin közeledésének és annak, hogy a zsarnok csapatait ez utóbbi városban akarja újra megszervezni, hogy aztán visszafoglalja Urumcsit.

Április 12.-én Csin elérte Manaszt és ott, bár hívei igyekeztek őt visszatartani, a helyőrség őt orosz katonáját agyonlövötte. Amikor éppen indulni akart, hogy ötszáz katonával rajtaüssön Urumcsin, hírt kapott arról, hogy őt magát kirgiziek és türkök üldözik. Ezért elhatározta, hogy tovább menekül Tyugutyakba.

Néhány nap múlva híre járt, hogy Csin a tyugutyaki és kuldzsai katonái vezetőséggel igyekszik összeszűrni a levét, hogy közös erővel foglalják vissza Urumcsit. A szép terv szerint valamennyi Szinkiangban élő fehéroroszt kivégeznék. De azok, akiket bele akart vonni ebbe az összeesküvésbe, cserbenhagyták.

Május végén Nankingba táviratozott, hogy az oroszok elűzték és hogy Szinkiang örökre elveszett Kína számára. Nem sokkal később Nankingban bukkant föl, ott azután letartóztatták.

Még 1920-ban Jang marsal kötött szerződést Oroszországgal a Szovjetoroszország és Ili közötti kereskedelmi forgalom tárgyában. Az Oroszország és Kína között kötött megegyezés szerint 1925-ben Tyugutyakot, Urumcsit és Kasgárt is megnyitották az orosz kereskedelem előtt. Azonkívül még más helyek is megnyíltak az oroszok számára, külön megegyezés nélkül is. A kínaiak azonban nem szereztek jogot az orosz területen folytatható kereskedelemhez.

Csin a saját türk alattvalói elleni háborújához Oroszországból hozott be fegyvereket, mégpedig a saját külügyi biztosának a háta mögött. 1931 október 1.-én kereskedelmi szerződést írt alá a Szovjettel — a nélkül, hogy ezt a nankingi kormánynak bejelentette volna. Erről a titkos meg-

egyezésről a nankingi kormány csak 1933 júniusában szerzett tudomást, Huang Mu-szung tábornok útján, akit a békesség helyreállítása céljából kormánybiztosként küldött Urumcsiba. A szerződés Szinkiang egész kereskedelmi életének az ellenőrzését Oroszország kezére juttatta.

Csint Nankingban idegen hatalommal való titkos szövetkezés miatt vád alá fogták és négyévi börtönre ítélték.

Csin elkergetése után nyugodtabb idő következett. Az új kormányzat hírnököket küldött szerte az országba, békét meg szabadságot ígért és fölszólította a népet, hogy szolgálta be fegyvereit és térjen vissza szántóföldjeire. A türkök azonban nem elégedtek meg ígérekkel. A kormányzatban a két legfőbb állás közül az egyiket maguknak követelték. Ebbe viszont a kínaiak nem akartak beleegyezni. Mandzsúria és Dzsehol már úgylis elveszett, Kína tekintélye nem engedhette meg, hogy ugyanígy ezt a távolnyugati országrészt is elveszítsé.

A csalódott mohamedánok ekkor újra fegyverkezni kezdtek.

Minden rossznál rosszabbat ígért azonban az a fenyegető kísértet, aki fehér lován most jelent meg a keleti láthatáron. 1933 májusában a türkök megbízottai ismét Kanszuba mentek és segítséget kértek Ma Csung-jintől, a Nagy Lótól. Ma nem sokat kérette magát. Ma Pu-fangnak átadta Kanszunak azt a részét, amelyet eddig ő kormányozott, azután útnak indította seregét. Ő maga egy teherautón követte embereit.

Urumcsi valamennyi ellensége között Ma volt a legveszélyesebb és leghatalmasabb. Nagy Ló akadály nélkül vonult be Kucsengcébe és onnan korlátlan hatalommal uralkodott az egész országrész fölött.

Az urumcsii kormány igyekezett alkudozásokba bocsátkozni vele. Ma nem volt megközelíthetetlen. Odakínálták neki egész Kelet-Turkisztánt, Hamival, a tartomány keleti kapujával együtt. Közben azonban Ma többezer főből álló serege tovább nyomult előre Urumcsi irányában. Erre a híre a kormánycsapatok, főként az oroszok, 1933 júniusának elején szintén megindultak és a fele úton Kucsengce

és a főváros között szembetalálkoztak Ma seregével. Az oroszok ezúttal vereséget szenvedtek.

Amikor a japánok elfoglalták Mandzsúriát, egy kínai sereg a határon keresztül szovjetország területre menekült. Ott lefegyverezték és Szinkiangba küldték őket. 1933 tavaszán Tyugutyakon át ez a 7000 ember Urumcsi felé vonult. Szorult helyzetében ezt a hadsereget, vagy legalább annak egy részét, küldötte az urumcsii kormány az oroszok segítségére Nagy Ló ellen. Az egyesült seregnek azután valóban sikerült is döntő győzelmet aratnia Ma fölött. Vagy ezer lázadó elesett, a többi pedig vad menekülésben szóródott szét.

A kínaiak azonban eléggé okatlanul, nem aknázták ki győzelmüket. A helyett, hogy üldözték volna Ma Csung-jint, időt adtak neki arra, hogy megint összeszedje szétugrasztott csapatait és zászlóaljakra tagolja őket. El is foglalta Turfánt és onnan kezében tartotta úgy a Kelet-Turkisztán felé, mint az Urumcsiba vezető országutat. Hodzsa Niasz Hadzsi Kara-Sárnál vereséget szenvedett és így az egész ország Nagy Ló uralma alá került: Hamitól Korlán és Kutján át Kasgárig.

A kormány megint alkudozásokkal próbálkozott. Mint-hogy azonban Ma Turfánt, Hamit és Altait is követelte, nem lehetett szó békés megegyezésről. Altaiban a kirgizek és a tungánok újra föllázadtak. Szinkiang aranybányája elveszett a kínaiak számára és Nagy Ló árnyéka ráterült már egész Dzsungáriára.

Csang Pei-juan tábornok, Ili kormányzója, úgy vélte, hogy a magas állások osztogatásakor háttérbe szorították, ezért közeledni próbált Ma Csung-jinhez.

Júliusban általános bizonytalanság uralkodott a tartományban. A szántóföldek ugaron maradtak, mert a parasztokat besorozták katonának. Minden terményt lefoglaltak: mindenütt nagy volt a hiány élelmiszerekben. Az utolsó targoncát is elrekvirálták a hadsereg számára. Így tehát másunnan sem lehetett élelmiszert hozni. Urumcsi el volt vágva minden oldalról. A tulajdonképpeni Kína felé csak egyetlen út maradt meg, a levegőn keresztül, a német-kínai

Eurasia repülőtársaság gépein. Amikor mi, 1934 februárjában, Hamiba érkeztünk, már ez az út is el volt zárva.

A Kucsengce és Urumcsi között lezajlott ütközet idején érkezett meg repülőgépen ez utóbbi városba az imént említett Huang Mu-szung tábornok. Követelte, hogy az ellenségeskedést mindenütt azonnal hagyják abba. El is kezdődtek a tárgyalások, de a háború csak folyt tovább.

Urumcsiban egy Seng Sí-cai ellen szőtt összeesküvést fedeztek fel. Három magasrangú tisztviselőt kivégeztek. Huang Mu-szung belátta, hogy küldetése csütörtököt mondott s repülőgépen visszatért Nankingba.

Szeptemberben maga a külügyminiszter, Lo Ven-kan jött el Nankingból Urumcsiba, hogy békét közvetítsen a két vetélkedő tábornok, Seng és Ma között. E célból Turfánba is ellátogatott. Minthogy azonban Seng azt követelte, hogy Ma Hamiban helyezkedjék el főhadiszállásával az ő, Seng, parancsnoksága alatt, Ma nem tárgyalta tovább, hiszen jól tudta, hogy Turfánban, ahonnan kezében tarthatta Urumcsit és Kelet-Turkisztánt, sokkal erősebb a stratégiai helyzete. Seng ugyan meghívta Mát magához tanácskoztásra Urumcsiba, de Nagy Lónak volt esze, hogy ne hallgasson a barátságos szóra.

Nagy Ló helyzete csakugyan erős volt. Tízezer emberrel rendelkezett és Tien-santól délre az egész ország a kezében volt. A tartományi kormány hatalma csak a Kucsengce és Tyugutyak közötti földdarabra terjedt ki. Ili kormányzójában, Csang Pei-juanban sem lehetett nagyon bízni. Seng Sí-cai tehát mindenfelől ellenséggel volt körülvéve. Nem bízta derűs jövő. Készletei legfőljebb két hónapra elegendők, míg Ma kezében tartotta a Kelet-Turkisztán termékeny oázisaihoz vezető valamennyi utat. A fehér-oroszok háborút javasoltak.

És a háború megint föllángolt. Dzsungáriában sokfelé folyt a küzdelem. Ma megverte Hodzsa Niasz Hadzsit. Az ilii tábornok nyíltan szövetséget kötött Nagy Lóval. Ma azonkívül összeköttetésben állott egy kisebb urumcsii csoporttal. E csoport feladata volt, hogy az egyesült sereg támadása idején kinyissa majd a város kapuit.

Az illi különítmény megindult a város ellen. November 26.-án elfogták azt a teherautó-oszlopot, amely hadiszert hozott Oroszországból. Csangnak Mához küldött futárját is lefűltek, és ezzel Seng bizonyítékot szerzett a kormány ellen szőtt, messzire szétágazó összeesküvésről. December 10.-én letartóztatták a mandzsusereg több tábornokát és néhány orosz. Az orosz menekültek fejévé Bektjeff tábornokot nevezték ki. Ez a tábornok néhány hónappal később igen jelentős szerepet játszott a mi sorsunkban. Antonoff tábornok pedig — hozzá már 1928 óta barátság fűzött — Seng tupán helyettese lett.

December 31.-én a kormánycsapatok elfoglalták Szi-hu városát. Csang Pei-juan délnek indult el Kuldzsából, hogy Tien-sanon keresztül Aksziba jusson. Talán negyven kilométernyire volt a várostól, amikor heves hóvihar tört seregére. Agyonfagyott és kiéhezett emberei csapatostul szöktek meg és vonultak vissza Kuldzsába. Végül Csang majdnem egyedül maradt. Amikor átlátta helyzete reménytelenségét, főbelötte magát.

Igy az Ég igazságos büntetése elérte a másik gazfickót is. A beavatottabb urumcsii kínaiak, akikkel 1934 nyarán beszéltem, teljesen tisztában voltak azzal, hogy Fan Jaonant ártatlanul vádolták meg Jang marsal 1928-ban történt meggyilkolásával, és hogy a tett valójában Csin Su-jen és cinkosa Csang Pei-juan követték el. Ők vetettek véget a derék Jang Ceng-szin bölcs és áldásos kormányzásának, ők sodorták Szinkiangot a szerencsétlenség, a nyomor és a pusztulás poklába, ahonnan még hosszú évek múlva is nehezen fog szabadulni.

Minthogy az Altaiból való csapatokat is visszaverték, az emberek Urumcsiban túlságos biztonságban kezdték érezni magukat.

Január 12.-én Ma Csung-jin hirtelen megindult seregével és már tíz kilométernyire megközelítette a várost, a nélkül, hogy erről odabent bárki is tudott volna. A tábornokok éppen Seng tupánnál vendégeskedtek, amikor a hír úgy csapott közéjük, mint a bomba. Ezzel megkezdődött a második ostrom. A Tyugutyakba küldött csapatokat

távirattal hívták vissza. Csakhogy egész Dzsungáriát mély hó takarta és a sereg csak lassan menetelhetett. Csak február 11-én ért vissza a fővárosba.

Ma Csung-jin alig egyhónapos ostrom után, február 16.-ának éjszakáján, seregének zömével Davancsengbe húzódott vissza és ott foglalt állást. Ugyanezen a napon érkezett meg a mi expedíciónk a közelfekvő Turfában — a nélkül, hogy sejtelmünk lett volna azokról a félelmetes felhőkről, amelyek ott gyülekeztek és kavarogtak gyanútlan fejünk fölött.

A hegyek között több napon keresztül heves téli vihar dühöngött, úgyhogy a kormány repülői a légi földerítést kénytelenek voltak félbeszakítani. Ez alatt az idő alatt Ma tungánjai futóárkokat ástak és megerősített tábornok vertek a davancsengi szorosban. Február végén kiderült az idő. Ettől kezdve azután a repülők bombái olyan sűrűn esőztek alá, hogy az állásokat nem lehetett tartani. A tungánok Tokszun felé menekültek, a kormány csapatai pedig rohammal elfoglalták Turfánt — mi az autóinkkal két nappal azelőtt indultunk onnan tovább. Ha akkor a kezükbe kerülünk és Nagy Ló seregéhez tartozóknak tekintenek minket, bizony nem tudom, mi lett volna a sorsunk!

Antonoff tábornokot február 20.-án, a hegyeken keresztül, Kara-sárba küldték, hogy az Iliből várt kormány-csapatokat fogadja. Az volt a terv, hogy megszállják Kara-sárt és elvágják Ma útját. Ha ez sikerül, akkor bizony nem sokat adtam volna Nagy Ló életéért! Autóoszlopunk február 28.-tól március 4.-ig Kara-sárban pihent. Szóval igazán csak hajsztól választott el attól, hogy két malomkö közé nem kerültünk. Alig hagytuk el ugyanis a várost, rögtön utánunk bevonultak oda a kormány csapatai.

Rendszerint néhány órával korábban sikerült kijutnunk a kelepceből, mielőtt még a helyzet, néha egészen váratlanul, veszélyessé válhatott volna számunkra; ha csak órákat késünk is, elvesztünk. Mintha azt a drámát, amelynek szálai közé gabalyodtunk, nagyon ügyes és jóindulatú rendező keze irányította volna és a szereplők is gondolkodás nélkül követték volna ennek a rendezőnek az utasításait.

Íme néhány futó vonással megrajzoltuk a Nagy Ló háborújának történetét 1934 kora tavaszáig. Ekkor kezdődött ennek a háborúnak az utolsó felvonása. Ennek már mi is szemtanúi voltunk, tehát csak el kell mondanunk, mit láttunk és mit éltünk át.

Jómagam sohasem találkoztam Ma Csung-jin tábornokkal. Két gépészünk, Söderbom és Hill, azonban akarva nem akarva, igen közeli érintkezésbe jutott vele. Bohlin Birger magántanár 1932-ben Szucsouban találkozott Nagy Lóval. Az ő leírása szerint csinos ember, magas, karcsú, arányos termetű, értelmes, ügyes és éber, jókedvű és tréfás, de nagyon nagyképpően és neveletlenül viselkedik.

Étel és ital terén nagyon mértékletes. Amikor Bohlint vendégül látta, csak kemény kétszersültet és szilvát fogyasztott, attól való féltében, hogy esetleg tudtán kívül disznózsírt eszik. Az izlám parancsait ugyanis szigorúan megtartotta.

Ma személyes bátorsága csodálatraméltó volt. Semmitől sem riadt vissza és semmilyen hadi feladatot nem tartott nehéznek. Városok megrohamozásakor ő szokott az első lenni a várfalon. Ám hallatlanul kegyetlen is volt: a lakosságot akár utolsó emberig lemészároltatta, ha a város önként nem adta meg magát.

A Nagy Ló öccse — később Kucsungce mellett esett el — sokkal rokonszenvesebb és finomabb ember volt, mint a bátyja.

Ma tábornok éppen úgy viselte a puskáját, mint akár-melyik közlegénye és együtt játszott futballt az embereivel. De ugyanekkor nagyon szigorú volt a legénységhez és föltétlen engedelmességet követelt.

Megesett, hogy saját kezével, a többiek előtt, maga lötte agyon a katonáit, ha valamilyen hibát követtek el, vagy durván bántak a lakossággal. Előfordult, hogy egész századot lefegyverzett és lefokozta annak tisztjeit. Bármilyen szigorú volt is, nem tudott mégsem erősebb fegyelmet tartani az emberei között. Az ő katonái közül való volt az a tizenkét ember, aki megelőző expedíciónk alatt, 1931 júniusában, bajtársaimat Gerhardt Bexellt és Friis-Johann-

sent, nem messzire Szucsoutól, puska- és pisztolytűzzel megtámadta sátrában és minden értékesebb holmijukat elrabolta.

Ma legszembeötlőbb jellemvonása a határtalan becsű volt. Tanácsadóival folytatott megbeszélései közben zavartalan fölényességgel fejtette ki azt a tervét, hogy Németországgal, Oroszországgal és Törökországgal szövetkezve meghódítja az egész világot. Ebben a bálban természetesen a nagyhatalmak az ő nótájára táncoltak volna.

Ha lett volna benne elég lelkiere és türelem, hogy megvárja, míg alaposan kiképezi magát a modern hadviselés művészetében, akkor a mai Kínában a veleszületett tehetséggel és határozottsággal könnyen fölhághatott volna a hatalom ormára. Minthogy azonban hiányzott belőle az önuralom, még Szinkianggal sem tudott megbirkózni. Ma korántsem volt olyan okos és ügyes, mint Co Cung-tang. De 1934-ben, újév táján, közeljárt ahhoz, hogy megnyerje a játékot. Meg is nyerte volna, ha Seng Sí-cai nem vásárol Oroszországtól repülőgépeket, páncélos autókat, gépfegyvereket, lőszert és automobiloikat és nem kap onnan embereket is kölcsön. A Nagy Ló nyomorúságos fölszerelése nem mérkőzhetett az orosz fegyverekkel és a fegyelemben kiképzett orosz legénységgel szemben az ő szedett-vedett népségből álló serege nem bírt helytállani.

Egyszer Moritz páternek, egy német hittérítőnek, aki jól ismerte Ma Csung-jint Szucsouból, ezt mondtam:

— Micsoda mesének beillő önéletrajzot írhatna Ma, ha ideje és kedve volna hozzá.

A páter így felelt:

— Ha igazat akarna írni, csodás önéletrajzot Ma nem igen írhatna. Mert önéletrajza a legszörnyűbb kegyetlenségek és durvaságok olyan sorozata lenne, hogy az egész emberiség megvetését magára vonná.

Ma Csung-jin olyan volt, mint Szent János jelenéseiben a «halványszínű ló» lovasa, aki akkor jelenik meg, amikor a Bárány a negyedik pecsétet nyitja fel és a rajta ülőnek neve Halál, és az alvilág követé őt; és hatalom

adaték neki a föld négy része fölött, hogy öljön karddal, éhínséggel és halállal és a föld vadállataival».

Mi pedig semmi rosszat sem sejtve indultunk el útunkra, hogy ennek a különös embernek a hatalmába adjuk magunkat.

«A kocka el van vetve! Átlépünk a Rubiconon!»

1934 elején lakatlan területen keresztül Hami, Szinkiang első nagyobb oázisa felé közeledtünk, s úgyszólván semmit sem tudtunk a tartomány hadi s politikai helyzetéről.

Január 5.-én, Ecin-gol környékén, a nankingi rádió híradásából véletlenül tudtuk meg, hogy három vagy négyezer türk elfoglalta Hami városát, ahol addig Ma Csung-jin tábornok volt az úr és hogy Ma visszavonult Turfán felé.

Másnap a rádió híradása így szólt: «Szinkiangban megszűntek a harcok. Bővebb részletek ismeretlenek. Hír szerint a központi kormány elhatározta, hogy vizsgálóbizottságot küld Szinkiangba».

Január 29.-én Je-ma-csing (a vad ló kútja) melletti táborunkban a következő lakonikus jelentést hallottuk a rádióból: «A szinkiangi helyzetről semmi hír nem érkezett».

Január 30.-án pedig Ming-sui (a tiszta víz) mellett ezt hallottuk: «A nankingi végrehajtóbizottság első titkára közli a sajtóval, hogy a Szinkiang déli részének függetlenségi nyilatkozatáról keringő híreket Seng Sí-cai tábornok megcáfolta».

Talán nem lett volna oktalan dolog, ha földérítés céljából előőrsöt küldünk, mielőtt az egész autóoszloppal vaktában nekivágtunk az útnak. Sebesültektől, szőkevényektől, vagy az itt-ott földjükön maradt parasztoktól alkalmasint kaphattunk volna értékes fölvilágosításokat és akkor bizonyára nem tettük volna meg a végzetes lépést. Hamitól keletre fekvő legutolsó táborunkból már láttuk a déli irányban An-hsi felé vezető út mentén sorakozó távíróoszlopokat

és úgy gondoltuk, hogy arrafelé esetleg vissza tudunk vonulni a «császár-út»-ra. Mindeztideig azonban nem akasztott meg útunkon semmiféle akadály, a háború karmai által megtépázott Szinkiang tartomány előttünk feküdt és egyikünk sem habozott, hogy belépjen az országrész kéleti kapuján.

Mégis jól tudtam, vagy inkább talán éreztem, hogy bármi történik is, a következő nap, 1934 február 6.-a, jelentős nap lesz életemben — éppen olyan emlékezetes, mint húsz év előtt, 1914-ben február 6.-ik napja, amikor a parasztok seregbe tömörülve vonultak királyuk elé és kijelentették, hogy hazájuk biztos védelme érdekében minden áldozatot meghoznak.

Roppant nagy felelősség nyomta a vállamat. Arról volt szó, hogy egy idegen kormány szolgálatában autótutakat javasoljak a földkerekség legnagyobb sivatagán keresztül. De még ennél is súlyosabban terhelt a felelősség a kezem alá adott emberek életéért. Hiszen nálamnál jobban senki sem tudta, micsoda eszeveszett, vad kalandba bocsátkoztam, micsoda vakmerő játékba fogtam. Nemcsak a magam és mások életét, hanem a becsületemet is kockára tettem. Mert ha vállalkozásunk nem sikerül és kénytelenek vagyunk ugyanazon az úton visszatérni, amelyen elindultunk, akkor, ha életünk megmaradt is, vereséget szenvedtem és olyan kudarcot vallottam, hogy örökre lehetetlenné váltam Kínában. Valahányszor beborult felettünk, szinte hallani véltem a gúnyos kacagást, amely majd a visszatérésemkor fogad a tengerparton, ha belebukom ebbe a vállalkozásba.

Az éjszaka nyugodtan telt el. Pihenésünket nem zavarta meg semmi zaj. A sivatag síri csendje borult reánk, pedig nem voltunk sivatagban. Semerről nem hallatszott kutyaugatás, még a mi német juhászkutyánk, Pao, sem morgott. Ha voltak is errefelé határőrök, eddig még nem fedeztek föl bennünket. Február 6.-ának reggelén nem nagyon siettünk az indulással. Nem állíthatnám, hogy nagyon égtünk volna a vágytól, hogy egyenesen bele vessük magunkat az oroszlánok barlangjába, vagy talán inkább mondhatnám, a csörgőkígyók nyüzsgő fészkebe. Éppen olyan

kényelmesen reggeliztünk, bontottuk le a sátrakat, raktuk meg az autókat, mint máskor, sőt talán még kényelmesebben. Egyikünk sem tudta, vajjon nem szabadságunk utolsó napja virradt-e ránk és hogy vajjon, mielőtt a nap lemegy, nem fogja-e más megszabni a mozgulatainkat és hogy talán már a legközelebbi éjszakát nem kell-e dohos és sötét tungán börtönben töltenünk.

Már idestova tíz óra volt, amikor autóink berregni kezdtek a nyugat felé vezető úton. Rettentő volt a por. Az agyagos földbe az arabák, (türk talyigák) magas kerekei mély barázdákat vájtak. Magas, sárguló nádtengerből egy őrtorony romja úgy ütötte föl fejét, mint valami magános szikla. Térképrajzolóink is rövidebbre vették földerítő kirándulásaikat, mint máskor, hiszen ez a szinte téliesen száraz növényzet teljesen eltakarta a talaj alakulását.

Szerát vezeti az oszlopot. Belehajt egy lapos homokbuckába és megfeneklik benne. Hátrál, újra nekiiramodik és átjut az akadályon. Gyomtya és Georg a nyomában járnak és megismétlik Szerát manővereit. Gyomtya visszafut és integet, hogy tiszta az út. Kavargó porfelhőben prűszkölve robogunk tovább. Csak Effe hiányzik. Az ő utasa, aki iránytűvel méréseket végez, Bergman.

Az út mindkét oldalán tanyák romjai maradnak el mögöttünk. Embert vagy állatot seholsem látunk. A három elefánt — illetőleg a három szürke anyadisznó, ahogyan Szerát, Georg és Gyomtya teherautóit elneveztük — eltűnik szemünk előtt a kavargó por áthatolhatatlan felhőjében. Fuldokolva követjük nyomukat. A súlyos, dübörgő menet unalmas lomhán halad előre. Mindenütt szürkébe árnyaló szürkesség. Gyomtya autójának a fara felbukkan a homályosságban. A menet megáll. Szerát megint megrekedt a homokban. Előszedjük a lapátokat. A könnyű szellő szétszórja a porfelhőt. Észak felé a Tien-san taraján kékesfehér hótakaró csillog. Dél felé pedig szétdúlva hevernek a földön egy hajdani nagyobb tanyaház agyagból vert falai.

Ötnegyedórás út után megritkul a nádrengeteg, rövidebb szálú lesz és végül majdnem teljesen elmarad. A táj kitárul, a kilátást már nem fogja el semmi. Több paraszt-

tanyát is látunk, elszórtan fákat és kerteket. Mindent földúltak. Nincs egyetlen ép tető: valamennyi a tűz martaléka lett és beomlott. A házakhoz legközelebb álló fák csomkjai megégve, kormosan meredeznek az égnek, mint fejfák a temetőben. Rengeteg fát, néhol egész fasorokat ledöntöttek. A csomkok néma tanúi Csin Su-zsen kegyetlenségének azzal a serény és békés türk néppel, amely még három évvel ezelőtt is, virágzó oázison művelte a földjét és küszködve dolgozott a mindennapi kenyérért. Most sasok és ölyvek lebegnek a pusztulás fölött. Patkányra és egerre vadásznak.

Újabb félóra múlva, az út baloldalán, egy tanya romjához közel, olyasmit látunk, ami az egész autószerelő megállásra készíti. Tizenegy tevé meg néhány ló legel ott. Két ember őrzi őket. Kung, Szerát és Gyomtya odasietnek hozzájuk. A két pásztor megijed és el akar futni. Hiszen mit is gondolhatnának? Öt autó kelet felől! Természetesen csak annak a hadseregnek az előőrsé lehet, amelyet az időnként szárnyrakapó hírek szerint a nankingi kormány küld Szinkiang ellen, hogy békességre és rendre kényszerítse a tartományt. Kung jár legelől, megnyugtató szavakat kiált a két ember felé és sikerül is maradásra bírnia őket. Valamit beszél velük, majd az egyikkel az autóm felé közeledik. Tizenkétéves kínai kisfiú volt a pásztor. Ma a neve. Már ide is értek hozzám. Egész «seregünk» odatódul szegény gyerek köré. A kis kínai remegő hangon mondja el, hogy velük együtt hat család maradt a faluban, Huang-lu-kangban («A sárga nád») és hogy ő a megmaradt állatokat őrzi. Egyébként Ma Csung-jin tábornok néhány katonája a faluban tartózkodik. A fiú egy fényes ezüstdollárt kapott tőlünk, azután továbbrobogtunk — bizonyára a kis pásztor kimondhatatlan megkönnyebbülésére.

Nem sokkal később nyolc, rongyokba öltözött férfit meg nőt látunk egy ház romjai mellett. Négy apróság is bámul velük együtt reánk. Szegények nem hihetnek mást, mint hogy bennünk újabb kínzóik érkeztek, hogy elvegyék tőlük azt is, amijük még megmaradt: az életüket.

Hummel, Chen, Kung meg én a kiskocsiban ülünk. Yew előttünk jár, ott ül Szerát fedett vezetőfülkéjében.

Ők haladnak az élen és a menetet Effe meg Bergman zárják le. Nincs más választásunk, követnünk kell az arabák nyomát. Egy helyen olyan mély ez a kerékvágás, hogy az autó alváza fönnakad a két nyom között húzódó tarajon. Effe már szalad is ásóval, lapáttal, az emelőgéppel meg egy deszkával. Megemeljük az autót, betömjük a gödröket és tovább dörögünk.

Ezalatt Chen szóba elegyedik két kínaival. Még 1931-ben menekültek el innen An-hsziba és 1933 májusában tértek vissza földült otthonukba. Tudomásuk szerint Ma Csung-jin Urumcsiban van; Szinkiang felosztásáról és megszervezéséről tárgyal Seng Sí-caival.

Közvetlenül előttünk, balkéz felől, egy sátort pillantunk meg, jobbra pedig egy nagyobb és öt kisebb paotai-t, vagyis agyagból készült útjelzőt. A három «elefánt» megáll. Katonák futkosnak össze-vissza és a sátor mögött lévő tanyából újabb katonák bukkannak elő. Meghajtjuk a gépet és a menet élére sietünk.

Egy tucat prémbe öltözött és fegyverét kézben tartó katona fog körül. Nagy figyelemmel vizsgálgatják útleveleinket. Szerát autója talán száz méternyire lehetett a sátortól, egyszerre katonák rohantak ki és az út mentén kétoldalt húzódó földbuckák mögé hasalva, puskáikkal célbavették Szerátot meg Yewt, készen arra, hogy tüzeljenek, ha az autó szökést kísérelne meg. Szerát azonnal megállt, Yew pedig feltartott kézzel leugrott a vezető mellől, hogy megmutassa, nincs nála fegyver. A katonák erre leengedték puskáikat. Egyikük fölállt és bevárta Yewt. Amikor meghallották, kik vagyunk, megnyugodtak. Tungánok és türkök voltak, Ma Csung-jin tábornok hadából. Az örs parancsnoka, fölötte pökhendi kölyök, bélyegzőt nyomott útleveleinkbe. Nagyképűen közölte, hogy itt kell várunk, míg telefonon jelentést nem tett a hamüi katonai parancsnoknak, és amíg ez a hatalmasság, alkalmasint személyesen ide nem jön, hogy alaposabban szemügyre vegye, kifélék vagyunk tulajdonképpen.

Az egyik türk katona meghívott teára a vezető házába. Ketten a kisautón odahajtottunk. Nyomorúságos kalyibába

vezettek bennünket. A tűz a padló közepén égett, a «tyugun»-t, a rézből készült kannát, vízzel tele beleállították a parázsba.

Egy tungán katona telefondrótot kampózott a távíró-vezetékre és felhívta a hamii parancsnokot. Először ránk vonatkozó kérdések pergőtüzére adott választ. A végső rendelkezés úgy szólt, hogy mindennemű fegyverünket át kell adnunk és az egyik autóra, egy csomóba raknunk. Ezután rögtön indultunk is. Az arzenálért két katona felelt Hamiig.

Mialatt a puskákat meg a pisztolyokat előszedték, a türk katona elmondta, hogy a falu lakossága An-hsziba, Tun-huangba meg az északi hegyekbe menekült, de sokan visszamaradtak Hamiban. Jollbarsz Kán, hat év előtti házigazdánk, Turfánban van, fia, Niasz Bek azonban Hamiban, apja házában tartózkodik. A hamii király és a fia is meghalt. Új királyt eddig még nem ültettek trónra. Ma Csung-jinnak vagy Turfánban, vagy Urumcsiban kell lennie, az odavezető út azonban számunkra valószínűleg el van zárva.

Visszatértünk az autókhoz. Minden löfegyverünket egy autóra rakták és odaültettek két katonát. Mi is felszálltunk és a menet megindult. Csakhamar kijutottunk a mesterséges öntözőcsatornákkal behálózott oázis szélére; itt már fűvel benőtt, kemény, murvás talaj kezdődött. Csakhamar ritkulni kezdtek a fűcsomók is, majd tökéletes »gobi« következett.

Az út itt két »karez«, magyarul földalatti csatorna, fölött vezet át. Ezek a különös, öntözővizet vezető csatornák éppen olyan jellegzetességei a turfáni medencének, mint Iránnak. Egy-két, esetleg több méter mély, függőleges aknából, a föld felszínének lejtésével majdnem párhuzamosan, felfelé is meg lefelé is, vízszintes tárnákat fúrnak. Körülbelül 20 méterrel lejjebb a lejtőn megint újabb akna következik és így húzódik a vezeték több kilométernyire. Az aknák alját a nagyon enyhe lejtésű alagutakkal addig kötik össze, míg olyan helyre nem érnek, ahol a talaj termelésre alkalmas. A földalatti csatorna rendszerint valamely

forrásnál vagy olyan helyen kezdődik, ahol a hólé meg az esővíz gyűlt össze. Innen a víz azután állandóan a föld alatt folyik rendeltetési helyére, hogy védve legyen a naptól és így az elpárolgástól. Ilyen módon kenyeret varázsol elő ez a nép a legszikkadtabb vidék földjéből is. A földalatti járatokat természetesen állandóan tisztán kell tartani. Ezért minden karez-akna felső nyílása körül a kikotort iszapból fölhalmozódott vulkánalakú, kis, kúpos dombot találunk. Most persze a parasztokat vagy befogták katonának a harcoló seregekbe, vagy lelőtték őket, vagy megszöktek, nem volt hát, aki tisztogassa az öntözőcsatornákat, a szél telehordta őket homokkal, elapadt bennük a víz és a termő szántóföld sivataggá változott.

Hármat mutat az órák, amikor áthaladunk a Hami-oázis öntözött, termő területének keleti határán. Újra föltünedeznek a rombadöntött tanyák és a letarolt kertek. A Hami-oázis pompás kertjei és zamatos gyümölcsei már Marco Polo idejében híresek voltak. Még ma is szállóige errefelé: «Hami dinnyéjéről híres, Turfán szőlőjéről, Ili lovairól és Kutya nőiről». Bizony a legutóbb elmúlt három év alatt nem érett sem dinnye, sem más gyümölcs Hami napja alatt. Ahol 1928-ban kertek között vándoroltunk, ma alig találunk egy-egy magányos fát. Azokat a gyönyörű jegenye-, nyárfa- és fűzfásorokat, amelyek a nagy karavánutat az oázis területén árnyékossá tették, tövig letarolták. Csak a fejszékkel megszabdalt csonkok tanúskodnak az egykori pompáról. Csin bosszuló hordái jártak erre, hogy megbüntessék Hamit az 1931-i zendülésért. Az volt a feladatuk, hogy ezt az oázist eltöröljék a föld színéről és utat nyissanak a Gobi-sivatagnak, hogy szörnyű birodalmát ide is kiterjessze. Megdöbben ten láttuk milyen szörnyű átka volt ez az ember ennek a földnek, amelyet gyilkossággal és cselszövással kerített hatalmába.

Az élet legkisebb jele is fölkelte érdeklődésünket. Amott egy ember közeledik felénk. Náddal megrakott lovat vezet. Odébb egy másik elhagyottan egyedül áll egy tanya mellett és néz felénk. Bekerített kis rétdarabon öt számár álldogál. A kerítésen túl vagy húsz teve legel. Szürke,

agyagból készült síremlékek elhagyott temetőt jeleznek. Magunkban boldognak mondjuk a halottakat, hogy elkerülték a gyilkosságot, a gyujtogatást és kegyetlenkedést.

A nehéz kocsik lassan, óvatosan döcögnek tova a kanyargó, poros úton, kihalt romok és facsonkok sorai között. Jobbra, vagy ötven méternyire az úttól, egy kínai templom romja áll. Az omladozó falak mögül, mintha lestek volna ránk, egy tiszt meg három katona bukkan föl és rohan az élen haladó autó felé. Fegyverüket lövésre készen tartják. A tiszt integet a kezével és felénk kiált, hogy álljunk meg. Engedelmeskedünk. A következő pillanatban már ott is van embereivel az autónál. Chen beszél velük. A tiszt a kérdések valóságos özönével árasztja el társamat és azt követeli, hogy adjuk át neki fegyvereinket és lőszerkészletünket. Kezd a várakozás unalmassá válni. Végül azonban, úgylátszik, megtetszhattünk neki, mert úgy döntött, hogy a történeteket nem kell rögtön átadnunk, hanem majd csak Hamiban.

A tiszt odatelepszik Hummel mellé, az első ülésre. Ő maga is meg az emberei is tungának. A modorán nincs kivetni való, udvariasan és előzékenyen beszél, kétségtelen, tudja, kik vagyunk és hogy külön utasításokat kapott, miként bánják velünk. Hirtelen ugyanis azt közli, hogy Hamiban egy udvaros házat tartanak számunkra készen, mégpedig a Szui-juan — Szinkiang autóbusz részvénytársaság székházát. Az eddigi vizsgálatoknak bizonyára az volt a céljuk, hogy ellenőrizzék, vajjon mi csakugyan az a Nankingból küldött bizottság vagyunk-e, amelynek közeledését Fu tábornok Kvei-huából megtáviratozta Ma Csung-jin tábornoknak.

A három katona nyeregbe szállt, a tiszt jelt adott az indulásra. Nem jutottunk messzire. Balkéz felől egy tanya romjából újabb tíz katona rontott felénk. Mindnek a ravaszon volt az ujjá. Már vállhoz is emelték a puskáikat, hogy golyózáporral fogadjanak minket. Kísérő tisztünk azonban kinyújtotta a kezét és valami parancsot üvöltött felénk. Erre megnyugodtak és megálltak. A tiszt aztán elmondotta,

hogy az autóbusz részvénytársaság két kocsiját, mert nem álltak meg az őrség felszólítására, alaposan összelőtték.

Nyomor, romok, pusztulás mindenütt. Legalább húsz év kell ahhoz, hogy a Hami-óázisba visszatérjen a régi jólét.

Megérkeztünk a városba. A kihalt főutcán haladunk végig. Csak itt-ott kódorog céltalanul, otthontalanul egy-egy türk. A bazár bódéi vastag deszkafalakkal vannak lezárva. A kereskedelem meghalt. Egyik-másik utcakereszteződésnél néhány rongyokba öltözött gyerek játszik. Nőket nem látni sehol.

Csang Fung-ming parancsnok jamenjének a kapuja előtt állunk meg, a kínai városrészben. Csang ugyanabban a szobában fogad, ahol hat évvel ezelőtt Liu tábornok fogadott. Most már nincsenek itt a kínaiak, elkergették őket és Hami még fennálló maradványain Ma Csung-jin, a Nagy Ló uralkodik. Csang kisművésű, de keményfából faragott ember. Udvarias és barátságos. Elolvassa expedíciónk nagy útlevelét, a többit, a személyre szóló, a fegyverekre és lőszerre vonatkozó útlevelet nem tartja szükségesnek megvizsgálni. Majd értesíteni fogja Ma tábornokot megérkezésünkről, utasításokat kér, mit tegyen velünk és értesítést, hogy mely utak állanak nyitva előttünk. A válasz körülbelül két nap múlva várható. A Nagy Ló főhadiszállása most valahol Turfántól északra lehet.

Egy óra múlva elhajtattunk az autóbusrészvénytársaság székházához. Ott a főnök, Jü úr fogad bennünket. Csak egy hete szerzett tudomást a rádióból arról, hogy elértük Ecin-golt és ezért meg kell bocsátanunk, hogy a szállásunk még nincsen rendben. Az udvar annyira szűk, hogy az autókkal, ha valamennyi bent volt, éppen hogy meg tudtunk fordulni. Két szobát kaptunk, egy egészen kicsit meg egy nagyon nagyot. Ez utóbbit gyapotbálák raktárának használták. Most ezekre terítettük rá a hálózsákjainkat. A szoba közepén álló tűzhelybe begyújtottak. A belső, hosszabb fal mentén keskeny asztal futott végig. Ez előtt állították föl Jü úr ágysátorát az én számomra. Egy másik asztalon az ebédet tálalták föl. Konzervet, kenye-

ret meg tojást kaptunk. Valamelyik föltámadt bazári bódéból szerezhatték. A szokottnál korábban eloltottuk azután gyertyáinkat és pihenőre tértünk, első éjszakánkon a Ma tábornok által meghódított országban.

Hamiban töltött első napunkat hivatalos látogatásoknak szenteltük. Újra tisztelegtünk a parancsnoknál és ott azt az örvendetes hírt hallottuk, hogy a távíróvezeték Lancsoun át Nankingig használható. Táviratoztam tehát Kuo Meng-jü doktor vasútügyi miniszternek és közöltem vele, hogy szerencsésen megérkeztünk Szinkiangba, hogy a parancsnok milyen barátságosan fogadott és hogy tisztelegni szándékozom Ma Csung-jin tábornoknál is. A Nagy Lónak is küldtem táviratot és kértem, engedje meg, hogy tovább folytassuk útunkat Turfánig, onnan pedig az ő főhadiszállásáig. Egy harmadik táviratban a szucsoui postamestert kértem, hogy leveleinket küldje utánunk Hamiba.

Ezután Ma polgármesternél tettünk látogatást. Ezt az idősebb urat már 1928-ból ismertük. Az «Eurázia, német-kínai repülőtársaság» irodájában a vállalat főnöke, Jang úr, fogadott, két titkárával. Mindhárman beszéltek németül. Délután természetesen mi fogadtuk a viszontlátogatások sorát, az ősi kínai udvariassági szabályok szerint teával meg dohánnyal. A beszélgetés szabályszerűen, csupa közönyös dolog körül forgott. Amikor este összefoglaltuk és megrostáltuk mindazt a pletykát, amit a nap folyamán hallottunk, a következő valószínűségeket hámozhattuk ki belőlük a hadi helyzetre vonatkozóan. Ma Csung-jin ostromolja Urumcsit. A város bevétele bármely percben várható. Amint Urumcsi elesett, Ma korlátlan urává válik egész Szinkiangnak. Ezért a jóindulata nagy hasznára lehetne a mi expedíciónknak — nekünk, parancs szerint, természetesen föltétlenül semlegeseknek kell maradnunk. Mának azonban kevés az embere. Ezért gyűjt magához minden csapatot, ezért támaszt egyre újabb meg újabb követeléseket Hamival szemben, pedig már teljesen kiszipolyozta az amúgy is koldusszegénnyé vált és elnéptelenedett oázist.

Urumcsival minden összeköttetés el van vágva, oda tehát csak a harevonalon át utazhatunk s közben föltétlenül

gyanúsak lennénk mind a két táborban. Alkalmasint lelőnének. Viszont — ha nem riadunk vissza a portyázó rablók-tól — Turfánba, Korlába és Kutýába továbbmehetünk. Állítólag egész Tien-san-nan-lu, vagyis «a Tien-santól délre fekvő ország» Ma Csung-jin hatalmában van. Hogy azonban Kasgárban, Jarkendben és Kotánban milyen a helyzet, ezt senki sem tudta. Általában a hadi helyzetre vonatkozó hírek itt is éppen olyan megbízhatatlanok voltak, mint néhány hónappal ezelőtt Pekingben.

Egy kazáni tatár, a Kutya és Tiencin között róka-prémmeel kereskedő Karimoff, annak a véleményének adott kifejezést, hogy egész Keletturkisztánban nyugodtnak kell lennie a helyzetnek, hiszen a kereskedelmi forgalom ott újra megindult.

Tavaszbba kezd fordulni az idő! A nyolcadikára virradó éjszakán csak mínusz 11·3°-ot mértünk. A számunkra berendezett udvarházban egyáltalán nem vagyunk magunkban. Velünk egy udvaron lakik mindenféle, keletről meg nyugatról ideszívárgott népsöpredék is. Hogy ezeket a tolakodókat távoltartsuk, az udvarnak a lakásunkhoz közelebb fekvő részét kötéllel kerítettük el.

Egy vén, fehérszakállú türk kereskedő, Ahun Bai, látogatott meg. Szintén még 1928-ból való ismerős. Az öreg kimeríthetetlen forrása volt a tartományban uralkodó állapotokról és eseményekről szóló híreknek. Többek között elmondta, hogy a kuldzsai Csang Pei-juan tábornok szövetkezett Ma tábornokkal és az a céljuk, hogy — ha majd legyőzték Seng Sí-cait — ketten megosztoznák a Szinkiang fölötti hatalmon. Makszud sah, az öreg király, akit hat évvel ezelőtt meglátogattunk palotájában, halott már, sőt meghalt már fia, az új király is. Ennek a fia, egy húsz év körüli ifjú, Hamiban van ugyan, de se hatalma, se befolyása nincsen.

Ahun Bai régebben Alma Atában (Vernijben) lakott, de már 22 év óta «komuluk», vagyis komuli lakos. A türkök ugyanis Komulnak hívják a várost. A háború földúlta Ahun Bai házait és tanyáit, tönkretette minden birtokát. Most bérelt házban lakik és várja a jobb idők elkövetkezését.

Számítása szerint Hami lakossága a háború előtt 10,000 főre rúghatott. Most a legtöbbjük a környező városokba menekült, sőt még Kutyába és Szucsouba is — «a háborútól való féltükben, azután, lám, most mindenütt háború van».

Hamiban ízelítőt kaptunk azokból az ellenőrizhetetlen hírekből, amelyek szitakötők módjára szállongtak a levegőben. A türkök csak óvatosan nyilatkoztak. Olthatatlanul gyűlölték a kínaiakat is, meg a tungánokat is. A kínaiak hitetlenek és sertéshúst esznek, a tungánok ugyan mohamedánok, éppúgy, mint a türkök, de korlátlan hatalomra törnek a tartományban. Legalább addig, ameddig Ma Csung-jin az úr Hamiban, az ő pártjára kell állani és ha az ember egyáltalán véleményt nyilvánít, akkor csak Ma javára szabad nyilatkoznia és csak az ő győzelmét szabad jósolnia. Ezért kezdetben hamis képet kaptunk a valódi helyzetről. Csak akkor kezdtünk tisztábban látni, amikor Turfánba jutottunk.

Azt már régebben hallottuk, hogy Csang Pei-juan tábornok, Ili tartománynak az országrész fővárosában, Kuldzsában székelő katonai kormányzója, egy gyékényen árul Ma Csung-jinnel. Yew azonban félfüllel azt hallotta valahol, hogy Csang átpártolt Urumcsi katonai főparancsnokához, Seng Sí-caihoz és ezzel nagyon megnehezítette Ma tábornok helyzetét. Mindazonáltal továbbra is változatlanul tartotta magát az a hír, hogy Ma körülfárta és ostromolja Urumcsit.

Estére Csang parancsnokhoz voltunk hivatalosak, a megérkezésünk örömére adott ebédre. Pontosan megjelentünk, de jóideig várnunk kellett, míg végre ő maga is megjelent a kis szoba küszöbén. Mentegetődözött, hogy láza van és ezért nem vehet részt a lakomán. Az igazi ok azonban, hogy nem akart velünk étkezni, vallási természetű volt. Ő az Izlámot követte, mi pedig sertéshúsevők voltunk. Húslében galambtojásokkal vegyesen úszkáló csirkehúsgombócot, cápauszonyt, halgyomrot, tengeri algát, lóusz-bimbót, bambuszrügyet, gőzbensült kenyeret és még sok más olyan csemegét tálaltak elénk, amiket semmi pénzért nem lehetett kapni Hamiban. Valószínűleg a kínai város-

rész bazárjának a kereskedőit fosztották ki. S bár a rizspálinka tilos volt a hadseregben és csak sebesült katonák kaphatták, bennünket bőven kínáltak vele.

Csang két alantasa vitte a házigazdai tisztet. A hangulat élénk volt és vidám. Valamelyikünk az ebéd elején elejtett néhány szót arról, milyen üdítő volna a sivatagi út után egy alapos, jó meleg fürdő, hogy lemoszuk magunkról az utóbbi napokban rétegekben ráncrakódott rengeteg országúti port. Alig keltünk fel az asztaltól, amikor egyik helyettes házigazdánk közölte, hogy a fürdőszobába befűtöttek és készen vár minket a fürdő. Annak a fiatal tisztnek a vezetésével, aki Huang-lu-kangtól velünk jött a kisautóban, lámpások fénye mellett szűk udvarokon és keskeny folyosókon vonultunk keresztül. A homályos zugokban, mint sötét kísértetek, fekete alakok settenkedtek, végre egy sötét lyukba jutottunk. Vezetőnk megmagyarázta, hogy ez a fürdőszoba vetközőhelyisége. Egy szál gyertya égett az asztalon; a gyertya köré tea, édes sütemény meg cigaretta volt odakészítve. Egymásután sorjában bújtunk bele a forróvízzel teli fürdőkádba, azután zuhannyal öblítettük le testünket. Mindezt a másik koromsötét szobában. A hangulat azonban nagyszerű volt. A kínaiak éppen úgy nekibolondultak, mint a svédek. Énekeltek, lármáztak, indián táncokat jártak, jéghideg vizet fröcsköndözve csatáztak egymással és nem fogytak ki a gyerekesen jókedvű, rakoncátlan tréfákból. Az a szegény fiatal tiszt, akit szolgálatunkra rendelték, bizonyára azt hihette, hogy egy csomó bolondokházából megszökött örült közé került. De azért jóindulatúan mosolyogva szemlélte a szokatlan cirkuszi mulatságot.

A legfontosabb és legvalószínűbb ujságokat Yew útján kaptuk. A mende-mondákat a kínai mérnök mindig éles ítélőképessegével kellően megrostálva jelentette nekem. Néhány kínai ismerősünk azt tanácsolta, hogy ne az egész autóoszloppal menjünk Turfánba — ha ugyan egyáltalán engedélyt kapunk az odautazásra — hanem csak két kocsit kockáztassunk, a többit pedig küldjük An-hsziba, vagy más olyan helyre, ahol nem fenyegeti őket veszedelem. Mi

azonban mégis úgy döntöttünk, hogy nem szakadunk két csoportra, hanem jóban-rosszban együttmaradunk.

A Hamitól nyugatra dúló fölkelésről a rádió útján már előzően értesültünk, most azonban újabb részleteket is hallottunk róla. Talán kétszáz Kutyából való türk rabló kerülő utakon Hamiig hatolt azzal a szándékkal, hogy hatalmába kerítse és kirabolja a várost. Ma tábornok 1500 katonát küldött a bekerítésükre. Meg is verték és szétszórták őket. Körülbelül 70 foglyot rögtön lefejeztek, a vezetőjük meg a többiek azonban elmenekültek. Ez Hamiba való érkezésünk előtt egy héttel történt és ezért erősen a lelünkre kötötték, tartsuk nyitva a szemünket, mert a Turfánba vivő úton könnyen összeakadhatunk rablókkal.

Ma haderejéből 500 embert Turfánba rendelték vissza, a többi pedig éppen ma, február 8.-án hagyta el a várost, magával cipelve közel 700, hadiszolgálatra besorozott türk legényt. Kung mérnök szemtanúja volt az indulásuknak. Az újoncokat, mint az állatokat, beteretlék egy körülzárt tanyaudvarra. A kapu előtt, sírás és jajgatás között, a besorozottak szülei, feleségei és nővérei tolongtak. Csang parancsnok Ma tábornokhoz küldött jelentésében kérte, hogy az újoncok közül kétszázat visszatarthasson, mert különben teljesen tönkremegy az amúgy is kevés megművelt föld és megbénul a kereskedelem és az ipar. Már pedig ő nem akar sivatagi romok parancsnoka lenni.

Hamiban virradt ránk, vándorokra, még a következő nap, február 9.-e is. Éjjel csak mínusz 10-9° volt. Melegebb tájak és enyhébb évszak felé közeledünk! Most már nem lesz hideg. A tél kegyes volt hozzánk. A jóságos égi hatalmak velünk vannak. A nappalok egyre hosszabbodnak és könnyebb lesz az élet. Nem kell állandóan a tüzelő és a víz hiánya miatt nyugtalankodnunk.

Karimoff, a tatár, megint előkerült. Dögre gyülekeznek a keselyűk! Mindenáron közölni akarta velem, hogy egy jóbarátja, valami türk, két nap járásnyira lakik Turfánon innen, és hogy ez az ember ismer egy hegyet Turfán környékén, amely tele van hatalmas sárkánytelepekkel. Akad ott egész sárkány is szőröstül-bőröstül, fejestül, gerincestül,

farkostúl, mindenestúl! A hely fekvését a legszigorúbb titokban tartják, de majd ő, Karimoff, megtudakolja, merre van, aztán majd a «sárkánycsontokat» eladja Kínába. Milliókat lehet keresni ezen az üzleten! A megkövesedett őslénymaradványokat Kínában ugyanis «Sárkánycsont» néven ismerik és az efféle ásatag csontokat igen nagyra becsülik. A kínaiak patikáiban gyógyszerként s drága pénzen árusítják. Meglehet, hogy Karimoff ködös fecsegése megbecsülhetetlen értékű őslényleletre vonatkozott.

Vendégeket kaptunk. Tegnap lakománk két házigazdája látogatott meg bennünket. Az egyik a katonai parancsnok táviróállomásának volt a főnöke. Yew érdeklődött nála, nem érkezett-e válasz Ma tábornoktól? Nem kapott feleletet a kérdésére. Yew ezt úgy értelmezte, hogy Csang feltétlenül kapott választ a Nagy Lótól, de az annyira kedvezőtlen, hogy inkább elhallgatja előttünk. Estefelé Chen átment az «Eurasiá»-hoz, hogy megtudakolja a pontos időt. Ott találkozott Csang parancsnok egy tisztjével és ez elárulta, hogy Ma tábornok válasza megérkezett. De hogy ez a válasz milyen természetű, azt Chen nem tudta kiszedni belőle. Ez a körülmény méginkább felkeltette gyanúnkat. Mert ha a válasz igenlő, vagyis ha engedélyt kaptunk arra, hogy Turfánba mehessünk és onnan tovább nyugat felé, akkor erről Csang valószínűleg azonnal értesített volna bennünket. Így azonban nyomasztó bizonytalanságban éltünk.

Olyasmi történt talán a harctéren, hogy a nankingi kiküldöttek és az idegenek jelenléte nem kívánatos a tartományban? Hami marad hát első és utolsó pontja szinkiangi útunknak?

Minthogy egyetlen nagy szobánk egyszerre ebédlő, fogadóterem és hálószoba volt, dolgozószobának nem igen válhatott be, hisz reggeltől estig tele volt látogatókkal. Folyt a trakta teával, süteménnyel meg cigarettával. Ezért én, akárcsak a sivatagban, a kisautóban dolgozgattam. Ott látogatott meg egy fiatalember, Jollbarsz Kánnak, a hamii hatalmas türkfőnöknek második fia. Az ifjú a zengzetes Jakub Bek névre hallgatott. Annak a véleményének adott

鐵道部護照 第 27 號

為發給護照事。案查本部現因查勘綏新公路路線，委派殷格門、蘇特彭赫美、爾陳宗器為該路查勘隊隊員，龔繼成及尤寅照為該隊工程師。由本部顧問赫丁斯文率領，從歸化經哈密鎮西至迪化，再至塔城、伊犁疏勒。回時由迪化經吐魯番哈密安西肅州甘肅蘭州靖遠海原化平平涼邠縣以達西安。除咨綏遠寧夏甘肅新疆陝西各省政府飭屬保護外，合行發給護照。所有沿途關局軍警務希一體驗照放行，毋得留難阻滯。該隊六不得攜帶違禁物品，並不得沿途發掘古物。須至護照者。

右給綏新公路查勘隊收執

中華民國二十二年 九月 廿五日

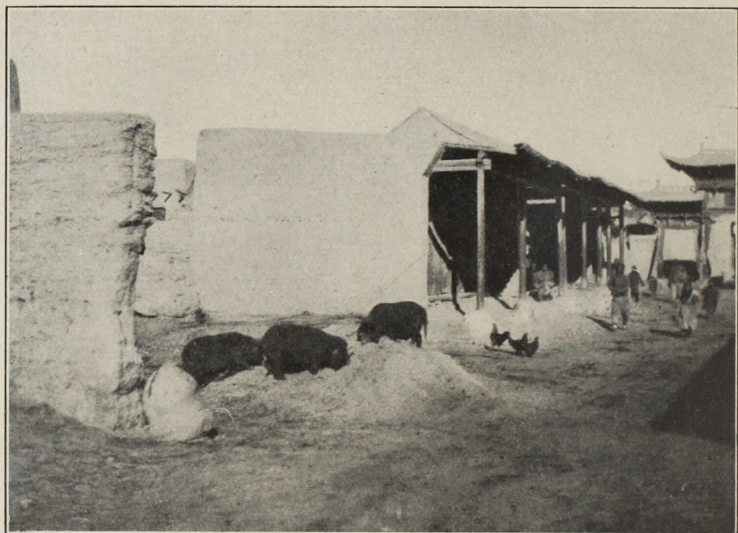

A hamii parancsnok háza előtt.
(Balra : Effe, Csen, Hummel, Yew, középen a szerző, jobbra : Georg és Bergman.)

Az autók a Hami előtti pusztában.

Utcai csendélet Hamiban.

A «Kilenc-sárkány-fája» Hamiban.

kifejezést, hogy minket semmiesetre sem fognak kiutasítani, sőt a legszívesebben fogadnak majd. Ezért is azt tanácsolta, telefonáljak az apjának Turfánba és kérem meg, hogy rendeztessen be ott számunkra kényelmes és kellemes lakást.

1928-ban, megelőző ittjártunkkor Norin, Ambolt és Bergman, több ízben is, egy gazdag turfáni kereskedőnek, Moszul Bainak a házában laktak. Úgy hallottuk, hogy ennek a Moszul Bainak politikai okokból menekülnie kellett és hogy most a Korla és Kasgar közötti úton rablóvezérkedik. Ki tudja, hátha megint találkozunk vele, persze más körülmények között, mint legutóbb? Arról is beszéltek, hogy Ma Tao-tái, a kasgári kormányzó, olyan értelmű üzenetet küldött Ma Csung-jinnek, hogy amennyiben Nagy Lónak sikerül bevennie Urumcsit, akkor egész Kelet-Turkisztán hozzá fog pártolni, de ha Seng Szi-cai kerülne ki győztesként ebből a játékból, akkor Tao-tái a tartomány déli felével együtt ez utóbbi pártjára áll.

Másnap korán reggel két katona jelentkezett nálam. Közölték, hogy ők ketten és még két társuk arra kaptak parancsot, hogy kísérjenek minket Turfánba. Pompás! Szabad előttünk az út nyugat felé! Ma Csung-jin vár és szívesen lát minket!

Nem sokkal ezután ezt a jelentést megerősítette az a tiszt is, akit a mi védőőrségünk parancsnokául rendeltek ki. Kiderült, hogy ez a tiszt azonos azzal a fráterrel, aki annak idején, a Hamiba érkező Lo Ven-kan külügyminiszter egész poggyászát átkutatta. Ez a büszke harcos velünk is nagyon szemtelenül viselkedett és azt mondta Yewnak, hogy olyan sok poggyászt hoztunk a teherautóinkon, hogy kétségtelenül valamelyik szinkiangi kereskedő számára csempésztünk be árut. Yew nyugodt hangon azt felelte, hogy mi a nankingi kormány szolgálatában állunk, márpedig a kormány nem üz kereskedést szinkiangi kalmárokkal.

Csin, Csang parancsok segédtisztje, szintén megerősítette a Ma jóindulatú válaszáról eddig kapott híreinket. A Nagy Ló távirata úgy szólt, hogy induljunk, minél előbb, annál jobb. Csin azonban egyúttal főnökének egy kevésbé kellemes üzenetét is tolmácsolta, mégpedig azt, hogy Csang

150 gallon benzint kér «kölcsön», mert arra a rádióállomáshoz volna szüksége. Azt feleltem, hogy lehetetlent kíván, mert minden csepp benzinünkre szükségünk van, hiszen nagyon hosszú út áll még előttünk. Esetleg, de csak nagy nehézséggel, nyugta ellenében, 60 gallont átengedhetünk neki. Ezzel aztán meg is elégedett. Csin azután Csang becsületszavára biztosított arról, hogy ugyanennyi benzint kapunk majd vissza Turfánba való megérkezésünkkor, sőt később meghozta az átvett benzinről Csang sajátkezűleg írt elismervényét is.

Kuei-huából való elindulásunkkor 3260 gallon benzinünk volt (egy gallon = 3·785 liter), Ecin-golnál 2320, Hamiban 1900. Itt 60 gallonnal megkönnyébbítettek, maradt tehát 1840 gallonunk. Kuei-huától Hamiig 1770 kilométert tettünk meg. Egy gallon tehát 4·89 angol mérföldre elegendő (egy angol mérföld=1609 méter). Ha Csang csakugyan komolyan és becsületesen vette a kölcsönt, akkor ez a tehercsökkenés csak megkönnyítette az útunkat. Csakhogy Csang hazudott. Turfánban semmit sem ért a nyugtája. Így hát 60 gallon benzinnel becsapott minket. Igaz, hogy nagyon nem is hittünk benne, de Hamiban veszedelmes lett volna magunkra haragítani a legmagasabbrangú parancsnokot. Hiszen könnyen elintézhetett volna bennünket, csak alkalmas módon megszövegezett táviratot kellett volna küldenie Ma tábornoknak és mi máris fordulhattunk volna vissza a sivatagba. Bele kellett hát harapnunk a savanyú almába, mert ha már bejutottunk a tartományba és diplomatikusan keverjük a kártyát, akkor majd csak megleszünk az elvesztett 60 gallon benzin nélkül is. Hiszen legrosszabb esetben szerezhetünk tevéket, lovakat és szekeket. Utóvégre nem maradunk örökétig ezeknek a nomádoknak a kunyhói között!

Az estét Jakub Beknél és öccsénél, Ahmed Beknél töltöttük vendégségben. Szinte roskadozott az asztal a «mante», az apróra vagdalt, vékony tésztába burkolt és vízben főtt birkahús, az «as» vagy «pillau» alatt. Ez a két szó a birkahússal, sárgarépával és mazsolával kevert közös rizskásának a neve. Természetesen bőven kaptuk az

elmaradhatatlan teát is. Vendéglátó gazdáink elmondták, hogy Hamiban legfeljebb 200 türk eshetett el, Pityánban azonban 11,000 volt az elesettek száma. Turfánban állítólag nyugodt az élet, a bazárok megint nyitva vannak.

Február 11.-én minusz 7.1°-ot mértünk. Jakub Bek és Ahun Bai társaságában néhányan autón bejártuk Hamit, hogy saját szemünkkel győződjünk meg, milyen szörnyű dúlás és pusztítás őrzi Csin Su-zsen kormányzó helytartóskodásának emlékét. A vitéz és derék Co Cung-tang tábornok templomának és a templom főoltárára helyezett szobrának szétrombolása alkalmasint a türkök műve lehetett. Az előző nemzedék még a nagy Jakub Bek Bedaulet-et «a szerencsés»-t vallotta urának és az országra most elkövetkezett komor időkben nem tudta elfelejteni, hogy Szinkiangot a legyőzött Jakub Bektől Co Cung-Tang hódította vissza és így volta-képpen ő indította meg azt a szörnyű vér- és könnyáradatot, amely megöntözte és ma is öntözi a tartomány poros országútjait.

Még jól emlékeztünk Makszud sahnál, Hami öreg királyánál tett látogatásunkra. A fehérselyem turbános, hófehér szakállú uralkodó hat évvel ezelőtt pompás, szőnyegekkel és duzzadó heverőkkel ékes palotájában fogadott minket, abban a teremben, amelynek falán Kína híres özvegy császárnéjának sajátkezű írása függött. A palota részben a mohamedán városrészt körülfogó várfal tetejére épült és magasan trónolt Hami utcái és házai fölött. Két év telt el. Azóta Csin Su-zsen bosszuló hordái az utolsó szögig kifosztották a király palotáját, üszköt vetettek oszlopcsarnokaiba, erkélyeire és fedelére és a vályogból épült falakat erőszakkal dúlták föl.

Fölkapaszkodtunk a palota romjainak magasabban fekvő részeibe; itt állott egykor Makszud sah trónusa, majd az ő halála után királyi termeiben fia, Nazir lakott. Ennek fia, egy húszéves ifjú, most, amióta a királyi méltóságot megszüntették, magánemberként éldegél. Nem találkoztunk vele. Állítólag nemes, okos és szelíd természetű ember, aki azt tervezi, hogy, ha majd egykori birodalmában a béke újra helyreáll, atyáinak várát régi fényében újra fölépíti.

Szörnyű látvány! A falakat, illetőleg ami belőlük a tűzvész után megmaradt, durva erőszakkal rontották le. A fal omladékain óvatosan egyensúlyozva mentünk fölfelé a meredek széléig. A mélyben alattunk, kis pusztaságot láttunk, a király egykori kertjét. Itt állott Makszud sah háreme és nyári laka illatos gyümölcsfák, szőlőlugasok és dinnyeföldek között. Ma csak feketéllő omladékok látszanak, a fák helyén pedig csak a töből kivágott csonkok.

A kerten túl a szerencsétlen mohamedán városrész szürke, hamuba merült sakktáblája terül el. Csupa gonoszul rombadöntött ház. Még kivehető, merre húzódtak az utcák, de a legtöbbjét járhatatlanná torlaszolta az omladékfal és a törmelék. Mindenütt vályoghalmok, legföljebb itt-ott áll néhány magányos ház. Valószínű, hogy ezeket földönfutóvá tett gazdáik a dúlás után építették fel újra.

A palota legmagasabb pontján több méter mélységű s félméter átmérőjű kút ürege ásít. Ebbe halmozták össze Hami királyai évszázadokon keresztül az alattvalóiktól kizsarolt ezüstöt meg aranyat. A kút Makszud sah halálakor állítólag pereméig tele volt. A kincses akna helyét körmönfont ravaszsággal úgy elrejtették, hogy csak a király néhány esküdt bizalmas embere ismerte titkát. Csin szigorúan megparancsolta zshiványhordájának, hogy a kutat mindenképpen találják meg, az odahalmozott kincseket pedig vigyék az ő urumcsii jamenjébe. Egy áruló ellenszolgáltatás fejében megmutatta az utat a katonáknak Nazir titkos szobájához. A kutat kiürítették és a kincseket elvitték Csinnek. A kormányzó külön karavánt rakatott meg vele, hogy Barkulon át Kuei-huába és Tiencinbe küldje. Csak-hogy a karavánt, mielőtt még túljuthatott volna a királyi zsákmánnyal Szinkiang határán, rablók támadták meg és teljesen kifosztották.

Megálltunk a kincseskút kávéjánál és belenéztünk az üres, sötét mélységbe. Egy fal tetején, amelyet a katonák épen hagytak, két holló üldögélt. «A királyok palotáján a pók szövő hálóját és Afroziáb várában a bagoly huhog».

Nem messze a palotától áll Hardga Mesztyid, a király eléggé tekintélyes mecsetje. Szép benne az imádkozó csarnok,

Mennyezetét erős faoszlopok tartják, az oszlopsorok között tetszetősen váltja egymást a verőfény és árnyék. Az év nagy ünnepein ide gyülekeztek azelőtt az igazhívók a próféta parancsa szerint és, bár soraik nagyon megritkultak, ma is idejárnak imádkozni. A mecset mellett találjuk Altunlukmazar-t, «az aranyos szentsírt». Ennek az alacsony kupolájú, kockaalakú, egyszerű épületnek a mélyében pihennek Hami egykori királyai és a királyi család tagjai. Bent a sírcsarnokban, végig a földön hosszúkás, ravatalszerű kőemlékek sorakoznak. Ezek jelzik a földalatti kriptában a koporsók helyét. Ha a halottakról szóló emléktáblák igazat beszélnének, akkor bizony nem dicső, hősi tetteket hirdetnének a késő utókor számára. Makszud sah például vérszopó, vén uzsorás lehetett, a türk parasztok verejtékéből gyarapította kincseit és valószínű, hogy ősei sem lehettek jobbak nála. A királyi fény azonban kihűnyt, a királyi cím már csak emlék, az elmúlt dicsőségből csak ez az omladozó mecset és a mauzóleum maradt meg, ahol a próféta követői imádkoznak őseikhez megtért kínzóikért. Itt alussza örök álmát Makszud sah is; elhamvadt palotája rombadőlt, összezsugorgatott kincsei pedig újra szétszóródtak a világ minden tája felé.

Földült falvakon át Turfán felé.

Végre minden akadály elhárult útunk elől. Február 12.-én már napfölkelte előtt kidörgöljük az álmat a szemünkből. Égnek a gyertyák és a tűzhelyen pattog a rőzse. Az udvar tömve van emberekkel. Ott szoronganak Hummel betegek és várják, hogy sorjában a doktor gyógyító keze alá kerüljenek. Ott a kíséretül mellénk rendelt katonák csörömpölnek fegyvereikkel, amott meg kínai szakácsunk, Csakuei, alkudozik kenyérre és tojásra néhány kereskedővel. Házigazdánk, a derék Jü, nem fogad el pénzt lakbér fejében. Azzal hárítja el, hogy a sivatagi út érdekében végzett munkánknak a kuei-huai autóbuszrészvénytársaság ügyis hasznát fogja látni.

Szünetlen futkosás, nyüzsgés, láрма. A legnagyobb felfordulás kellős közepén jelenik meg Jakub Bek és elpanaszolja, hogy a felesége beteg: béna mindkét kezére. A doktor megígéri, hogy majd benéz hozzá, hiszen úgylis arrafelé visz az útunk.

Utána a város nemes parancsnoka, Csang Fung-ming úr, lép be és kiadja utolsó rendelkezéseit kíséretünknek. Hat embert terel elénk, de megmagyarázzuk neki, hogy legfőljebb négy katona számára van helyünk. Mégis ötöt tukmál ránk, azzal, hogy egy közülük majd leugrik a legközelebbi falunál.

Az az ezredes, akit Csang, irántunk érzett tisztelete jeléül, kíséretünk parancsnokául rendelt ki, tungán volt és a Ma Jing-piao névre hallgatott. Ennek az úrnak a hősi pályája röviden a következő volt.

Kanszuban a fiatal Ma Csung-jin tábornok alatt vitézkedett és ott Ka csun-csang, «a kis tábornok», volt a becéző neve. (Ma Csung-jint magát Kanszuban általában Ka-sze-ling «a kis parancsnok» néven ismerték). 1931 és 1932 körül a derék ezredes, mint valami pokolból szabadult ördög, dülva és gyilkolva száguldott végig a régi császár-úton Ning-hsziától Liangcsoun, Kancsoun és Szucsoun át An-hszűig. Az a hír járta róla, hogy sokezer emberélet terheli a lelkiismeretét, csupa kínai, legnagyobbbrézt nők és gyermekek. A halál és a pusztulás kísérte útját és mindenütt, amerre járt, csak kiirtott falvak és elhamvasztott tanyák romjai maradtak utána. Amikor Ma tábornok betört Szinkiangba, Ma Jing-piao is a törzskarához tartozott. Először Hamiba osztották be. Amikor, mint fentebb említettem, átkutatta a külügyminiszter poggyászát, a megbántott államférfi panaszt tett az ezredes ellen Ma Csung-jinnél. Nagy Ló elcsapta Ma Jing-piaót a hamii parancsnokságról és a barkuli helyőrség parancsnokságát bízta rá. Ezt az áthelyezést a legjobb akarattal sem lehetett büntetésnek tekinteni. Barkulban igazságtalanságai, önkényes uralma és kegyetlenkedése miatt annyira gyűlöletessé vált a kínaiak és a türkök előtt egyaránt, hogy végezni akartak vele. Ma Jing-piao csak gyors meneküléssel tudta megmenteni

az életét. Félutcatnyi hűséges cimborájával sikerült kijutnia a város nyugati kapuján. Ott azonban a kis csapatot körülfogta a katonai őrség. Valamennyiüket levágták — egyedül Mának sikerült álöltözetben kibújni a csávából. Teljesen egyedül futott Tien-san hegyszorosain keresztül és az éhségtől félholtan érkezett meg Pityánba. Innen jutott tovább, három héttel előttünk, Hamiba.

Nos, Csang parancsnok most ezt a hőst rendelte kísértünk vezetőjéül. A leghatározottabban állítható, hogy a turfáni úton kóborló rablóbandák együttesen sem voltak olyan veszedelmesek, mint Csang és Ma Jing-piao ezredes urak. Nekünk azonban most mégsem kellett tartanunk tőlük. Azoktól a kínaiaktól, akikkel Hamiban érintkeztünk, hallottuk, hogy az ezredes pusztán abban a reményben vállalta el a mi kísézőcsapatunk parancsnokságát, hogy mi majd Ma tábornoknál szólunk néhány jó szót az érdekében és hogy a Nagy Ló, a mi közbenjárásunkra újra kegyelmébe fogadja. Meg is jósolták, hogy az ezredes ezen az úton teljesen kifogástalanul fog viselkedni. Csang parancsnok pedig bizonyára örült, hogy a mi segítségünkkel módot talált arra, hogy megszabaduljon ettől a még nálánál is cégéresebb gazembertől.

Féltízre jár az idő, amikor mindennel elkészülünk. A teherautók óvatosan döcögnek ki a szűk udvarról a szoros kapun keresztül a főutcára. De az utca is olyan szűk, mint egy folyosó. A kisautóval megállunk egy percre Jollbarsz Kán előkelő háza előtt. Ezt az épületet Csin hordái csodálatosképpen megkímélték. Bemegyünk Jollbarsz fiának, Jakub Beknek a lakásába. Őnagysága erősen lefátyolozva háttal ül a világosságnak. A doktor megvizsgálja az asszony kezeit, előszedi az orvosságos ládát és utasításokat ad. Közben megjelenik Ahun Bai is, fiatal lányával együtt. A lány ugyanabban a bajban szenved és Hummel neki is ad orvosságot. Mind több és több beteg fogja körül az emberszerető doktort. Nagy türelemmel kellett fölvérteznünk magunkat, míg kivártuk az utolsó beteg kezelését is. Az orvos segítségét kérők közé egy kövér türk férfi is beállott. Olyan volt, mint egy «páván», díjbirkozó. Ez a

várákozás közben Csin-Su-zsenről szóló történetekkel szórakoztatott minket. Esküdözött, hogy Csin csapatai valóban úgy viselkedtek, mint a pokolbeli gonosz szellemek és a városokban, falvakban meg a tanyákon legalább ötvenezer türk férfit, nőt és gyermeket irtottak ki. Csak úgy remegett az engesztelhetetlen gyűlölettől, amikor erről beszélt. Mostani útunkon, meg később is, igen gyakran találkoztunk Ma tábornok ellenfeleivel és ezek egyre a rombadöntött helységekkel, a kivágott kertekkel és fasorokkal bizonyították Ma elvadult durvaságát. Pedig a tartománynak ezt a részét a valóságban nem ő, hanem Csin Su-zsen változtatta pusztasággá.

Végre a doktor elkészült munkájával és mi búcsút vehettünk. A teherautók nyomán haladtunk el Altunluk-mazar mellett. Kocsink nagy zökkenőkkel vergődött keresztül azokon a finom, sárga porból feldagadt párna- és matrácszerű akadályokon, amelyek az arabák kerekei, a lovak, szamarak és ökrök patái nyomán halmozódtak föl az úton. Mindössze két szekérrel meg egy kis tevekaravánnal találkoztunk. Egyébként kihalt és csöndes volt az út. Néha meg-meghasadt a minket körülvevő porfelhő. Ilyenkor északon fölillant a felségesen hatalmas Tien-san-hegység csodálatosan lágy és tiszta színekben játszó, hóval borított, szaggatott taraja.

Az út csakhamar valamivel forgalmasabbá válik. Hol egy-egy lovon vagy számaron ülő földművessel, hol ökrösszekérrel vagy kis tevekaravánnal találkozunk, vagy megelőzünk velünk egyirányban haladó utasokat. Kétízben is elrobogunk kisebb katonai csapat mellett, egyszer meg tizenhat lovas türkkel találkozunk. Teherhordó állataik batyúkat meg ládákat cipelnek. Menekültek lehetnek, talán előmerészkedtek eddigi rejtekhelyeikről és haza igyekeznek, elpusztított tanyáikra. Kétízben is keresztülhaladunk kisebb, jéggel fedett vízéren.

35 kilométeres út után megérkeztünk Thou-phu faluba «az első erősség»-be, amelyet a türkök Szumkagho néven ismernek. Itt 1928-ban egy mongol tisztnél tartottunk pihenőt. A falu helyén ma már csak agyaghalmokat talál-

tunk. Igazán lelkiismeretesen és alaposan teljesítették a dúlásra és pusztításra utasító parancsot. Néhány fa megmaradt ugyan, de körülbelül harmadméternyire a tövüktől fejszevágások mély sebhelyei éktelenkedtek rajtuk. Lassú kiszáradás lesz a sorsuk. A faluban azelőtt hatvan család lakott. Tizenhármát teljesen kiirtottak közülük, a többi elmenekült. Ezek közül tizenkét család már visszatért és búzáat meg árpát vetett.

Thou-phu-ban egy örökkévalóságig kell várakoznunk. Mulnak az órák, de a teherautók csak nem futnak be. Nem a térképezés késlelteti őket, hisz itt már hadszíntéren járunk és a saját biztonságunk miatt tartózkodnunk kell mindentől, ami gyanúsakká tehetne bennünket. Nem, valami történt velük! Azok a lovasok, akiket az úton megelőztünk, sorra megérkeznek. Egyikük elmondja, hogy egy autó alatt beszakadt a jég egy kis befagyott vízéren. A következő lovas már arról hozott hírt, hogy deszkákat helyeztek a kocsi alá, a harmadik szerint a kocsi már újra megy.

Dehát akkor miért nem jönnek még mindig? De igen, jönnek, ott az úton elnyúlt, magas porfelhő látszik. De nem, nem ők azok! Ott csak táncos kis forgószelek kergetik egymást, mint szürkéssárga kísértetek.

Végre, végre megjön Szerát a kocsijával. Jelenti, hogy Effe újra lékbe ragadt a jégen, úgyhogy az egész rakományt le kellett szedni a kocsiról. Végül azonban mégis sikerült kiemelni a nehéz autót.

Megfordultunk és Effe elé mentünk, hogy lássuk, mi történt vele. Akkorra már egy más helyen, homoktorlaszban akadt el. Szegény Effe, igazán üldözte ma a balszerencse. Kötélből szőtt hálót teregettünk a homokra. Megindult a kocsi. De kis idő múlva megint kátyúba jutott a kereke. Ezúttal egy öntözőcsatorna iszapjába ragadt bele. Néhány arra haladó lovas megállítottunk, ők segítettek, tisztességes bérért, kihúzni a kocsit. Hamiban vásárolt egész fakészletünk ráment arra, hogy hídat raktunk az iszapon keresztül. Az autó kivergődött a sárból, de két helyen is szelelt a kereke. Lovon lépésben is gyorsabban lehetett volna haladnunk, mint ilyen csigalassúsággal vánszorgó autóval. De az

ilyesmi gyakran megesik az emberrel az ázsiai utakon. Türelem, csak türelem!

Örl-phu, vagyis «A második erősség» a kínai neve a legközelebbi falunak. A türkök Asztanának hívják. Csak két ház áll, úgy-ahogy épségben, a falu egyik végén, az alvég azonban teljesen egyenlővé van téve a földdel. Seholy egyetlen ember. Még kutyát sem látunk. Néhány fa itt is sértetlen maradt. A források és az olvadó hó vize bőven árad lefelé a hegyekből, a csatornák tele vannak. Jégpáncél takarja őket. A falu utcája — ez egyébként errefelé mindig egybeesik a nagy országúttal — víz alatt áll, sőt jódarabon víz borítja az utat még a falun túl is. A jégkéreg néha tart, de bizony gyakran beszakad.

Örl-phu szélén Szerát hátsó jobboldali kereke tengelyig elmerült, utána a bal is. Az autó az alvázán feküdt. Mindjárt láttuk, hogy innen nem szabadulunk hamarosan. Mi azonban a kisautóval tovább hajtottunk és a falu nyugati szélén túl ütöttünk tábort egy szántóföldön. Ide azután lassacskán a teherautók is bevánszorogtak. Mindig könnyebb és kényelmesebb az autózás a legtökéletesebb «gobi»-n is, mint az ilyen oázisok megművelt területén, ahol a csatornákon keresztül nem vezetnek hidak, vagy csak magas, nem kocsiforgalomra szánt omladozó bürük vannak és ahol mindent vastagon finom, sárga agyagpor-réteg takar.

Mialatt az autókat megtisztogatták a legutóbbi viziontagságok nyomaitól és átrakódtak, én a kisautóval másnap reggel fölhajtottam arra a dombra, amely a tulajdonképeni falutól északra emelkedik. Itt terül el Asztana «gurisztán»-ja, vagyis temetője. A domb koronáján számtalan, vert agyagból készült, fekvő síremlék sorakozik egymás mellé a valószínű parkot alkotó, fehértörzsű, hatalmas nyárfák között. A síremlékek mind párhuzamosan fekszenek egymás mellett, mert a halottakat, mohamedán szokás szerint, arccal Mekka felé fordítva kell eltemetni. A sírok között akad több «mazar», vagyis szent ember sírja, sőt egy kupolás, nagyobb emlékmű is. Ez alatt egy «szultán» pihen. A reggel napsugarai szinte vízszintesen ragyognak a tiszta levegőben és

megaranyozzák a fatörzsek és a sírok keleti oldalát. A nyugati oldalon a hosszú árnyékok feketén nyúlnak el a földön. A fatörzsek természetes oszlopcsarnokán keresztül idelátszik a Tien-san vakító hómezőkkel koronázott, tarka sziklatömege. Ennél csodálatosabb ligetet, ennél hangulatosabb temetőt ritkán láttam. Itt Asztanában a halottak hasonlíthatatlanul előkelőbben laknak, mint az élők. Szinte engedtem a kísértésnek, hogy itt maradjunk egy teljes napig és élvezzük ezt a meseszerűen szép kilátást. De amikor az autók átrakodása és rendbehozása megtörtént, mégis jelt adtam az indulásra. Búcsút vettünk a falu néhány életben maradt lakójától. Ott laktak szegények a sírok tözsomszéd-ságában, összetákolt kunyhóikban. Akadt közöttük egy hadzsi — mekkai zarándok — is. Már kétízben járt Indiában, meg Sztambulban. A falun túl átgördülünk néhány befagyott csatornán, sőt keresztülgázolunk egy ötven méter széles csatornaágon is. Itt azonban két szekeret küldünk magunk előtt, hogy kipróbálják a gázlót. Az átkelés sikerült, öt autónk közül egy sem ragadt kátyúba. Innen nyugat felé már keményebb talajú gobi kezdődik, lépcsőzetes terraszokat alkotó, mély vízmosásokkal átszántott, lágy, löszös részekkel váltakozva. Az egyik vízmosás olyan mély és szűk, hogy teherautóinkkal csak kinnal tudunk keresztülvergődni rajta.

Pei-jang-khou kertes, sokcsatornájú falu. Innen ágazik el délnyugat és nyugat felé a Turfánba vezető déli sivatagi út. Ez az út egyenletesebb ugyan, mint amelyen mi haladunk, de súlyos, megrakott autóink számára túlságosan homokos és nehezen járható.

Szan-phuban, «A harmadik erősség»-ben, a türkök Toghotyi-jában, tizenöt család lakik. Már szántanak és vetnek. A falu legnagyobb része romhalmaz. Egy kétemeletes pagoda magasan emelkedik ki a pusztulásból. Liu-su-csüan falu mellett — a név «A fűzfa forrása»-t jelenti — autóink kerekei átvágták egy csatorna partján az iszapos talaj túlságosan vékony, fagyott kérgét. Egy órába telt, míg újra kievickéltünk. Közben megosztottunk azon a néhány dinynyén, amelyet még Asztanában kaptunk.

Az úttól nem messze két világosszürke farkas baktat. A háborús idő kedvez az ordasoknak.

Ismét megakadunk: most Gyomtya autójának a hátsókereke alatt szakad be egy korhadt híd padlója.

A sivatag már füves szteppékkal váltakozik. Két antilópot láttunk. Egy karavánszeráj falai szétrombolva hevernek a földön. Két kisebb faluból csak agyaghalmok maradtak. Az út mentén az elmúlt idők emlékeként egy őrtorony áll.

Berobogunk Liao-tun faluba. Itt 1928 februárjában egy éjszakát töltöttünk. Vályogházai romokban hevernek, de a karavánszeráj, ha dűledezőn is, még áll. Bemegyünk az elhanyagolt udvarba. Három kutyát, egy lovat, egy kecskét, egy kakast meg két birkát találunk ott; ügylátszik ezek Liao-tun egész lakossága. Benézünk az udvar mentén omladozó, nyomorúságos, sötét, oduknak is alig nevezhető szobákba. Mindenütt por, piszok és kongó üresség. Egyik szobában puskát találunk és odavezet a táviródróthoz kapcsolt telefonvezeték is. Ügylátszik ez katonai őrszoba. A falu azonban üres és kihalt.

Az udvaron pihenőt tartottunk. Sokáig várakoztunk. A nap nyugat felé hajolt, sötétedett és az éjszaka árnyai elkezdtek már néma játékuakat. Az oduknak az udvarra néző ajtónyílásai feketén tátongtak. Az ajtószárnyakat ugyanis már régen föltüzelték. Ahogy öregedett az este, úgy erősödött a kísérteties hangulat is. Úgy látszik, valami rablóbanda alkalmi fészkebe jutottunk.

Végre egy magányos katona jelent meg az udvaron. Kopott, tépett, szürke egyenruhát viselt, cipője valamikor fehér lehetett. Sapkája nem volt. Ottlétünket nyugodtan tudomásul vette és udvariasan megköszönte a cigarettát, amivel megkínáltuk. A liao-tuni katonai őrszem rendesen négy emberből szokott állni, most azonban hármat közülük máshová vezényeltek. A magányos katona Anhueiből való legény volt, először Honanban szolgált Feng Jü-sziang, «a keresztény tábornok» alatt, később Kancsouba került és ott 1933 júliusában besorozták Ma Csung-jin seregébe.

Állítása szerint a címe és rangja «fu-kuan» vagyis

«adjutáns» volt. Havi 390 liang zsoldot ígértek neki, mind-
eddig azonban, az élelmén kívül, nem kapott egyetlen
centet sem.

Beszélgetésünk további során elmondta, hogy az az
előbb említett kétszáz türk bandita körülbelül tíz nappal
ezelőtt követte el a csínyjét Örl-phunál. Akkor érkezett
meg Ma Csung-jin serege és a lovasság egy része a liao-tuni
karavánszerájban ütött tanyát. A lakosság elmenekült.
Néhány otthagytott háziállatukat ő, a mi magányos kato-
nánk, vette gondjába. Hanem most már be kell mennie az
«őrszobába» és a telefont figyelnie. Szegény önkéntelen
remeténk valóban szánalmat keltett bennünk.

Hummellel és Bergmannal megosztott sátoromban még
égett a tábori kályha meg két gyertya, amikor február 14.-én
reggel hat órakor Szan-Va-ce fölkelte bennünket. Odakünn
koromsötét volt az éjszaka. De még mielőtt behozták volna
a kását meg a kávé, a keleti látóhatáron pirkadni kezdett
a hajnal és fél nyolcra teljesen kivilágosodott. Az egész eget
felhők takarták, csak közvetlenül a látóhatár fölött égett
meleg, parázsszínű vörös fényben a felhők alsó karéja. Ez a
szín följebb lassan opálos ibolyába hajolt át. A vörös izzás
egyre tüzeesebb pompában ragyogott, majd csodás, lenyü-
göző, ünnepi színörvényben fölkel a nap.

A hőmérő mindössze mínusz 3·9°-ot mutatott, pedig
Hami óta 1200 méterrel jutottunk magasabbra.

Ma Jing-piao, a kis ezredes, odajött a sátoromhoz,
tisztelgett és katonásan vágta össze a bokáit. Elbeszélte,
hogy két évvel ezelőtt már járt erre. Akkor foglalta el Ma
Csung-jin Liao-tunt. Elmagyarázta, hogy Csin Su-zsen azért
pusztította el ezt a területet, hogy megnehezítse Ma tábor-
nok behatolását. A fákat maga a menekülő lakosság vágta
ki, mert tüzelőre volt szüksége. A kíséretünkről elmondta,
hogy a legöregebb közülük, a mindig kedélyes és jókedvű
katona, azelőtt adóvégrehajtó volt, a másik egy fegyver-
készítő műhelyben dolgozott, mint előmunkás, a harmadik
pedig a Ma tábornok hadseregének téli egyenruhájához
szükséges prémek összeszedésével megbízott alakulat veze-
tője volt.

Nyolc órakor társaságunk fölkerekedik. Délre tölünk a sivatag ébredszik. Hosszan elnyúló medencéjének vörös árnyalatait sötétebb szalagokként futják át a talaj hullámzásai, meg a lépcsőzetes terraszok.

Az út két vörös domb között völgyben vezet fölfelé. Egy szűk szirtkapun keresztül ugyancsak szűk völgyfolyosóba jutunk. Itt még jég takarja a talajt. Elhaladunk egy ekhós araba mellett: kereskedőcsalád utazik rajta Turfánba.

Mindkét oldalon részben még hóval takart, alacsony hegyek emelkednek. Nemsokára kijutunk a hegyek közül egy kisebb, murvás síkságra. I-van-csüan-nál — «egy csészényi forrás» — öt potai, vagyis kis, csonkakúpalakú mértföldkő mellett haladunk el. Itt a konglomerát-terraszfalába nagyszámú barlangszerű üreg van vájva. Embert ugyan nem látunk, de a barlangnyílások előtt néhány tűrakás még füstölög. A maradványokból megállapítjuk, hogy itt ezeknél a tüzeknél nemrég három birkát vágtak le és fogyasztottak el. Valami katonacsapat tölthette itt az elmúlt éjszakát. Alkalmasint annak a seregnek egy része, amelyet Ma a Kutya körül ólálkodó rablóbandák szétugrasztására küldött ki.

Egyórás várakozás után nagy pöfögve megérkezik a négy teherautó is és továbbvonulunk. Délnek a látóhatár mintha a végtelenbe veszne. Nem látni, hol ér véget a föld és hol kezdődnek a felhők párazátonyai.

Megint hegyhátak között haladunk. A táviródrótok keresztben az úton a földön hevernek. Az út hol föl, hol lefelé vezet dombokon és sokszor hirtelen törésű, meredek lejtőkön át. Köröskörül fekete, vörös és barna hegygerincek zürzavaros összevisszasága. Egy tábla a hamii és a san-sani — vagyis a pityáni — kormányzóság közötti határt jelzi. Egyre-másra tevecsontvázakat látunk.

Csé-kou-lou — «Talyigakerék» — közelében egy karaván mellett húzunk el. Huszonöt türk hajt kétszázharminc szamarat. Turfánba igyekeznek. Ötödnapja jönnek már Hamiból és számításuk szerint egy hét múlva érnek célhoz.

A falu romjai között gyapotot szállító, kínai karaván tart pihenőt. A magasságmérőnk itt 1280 métert mutat.

Innen megint lefelé haladunk és a völgy Tien-san belsejében síksággá szélesedik.

Szinte belerohantunk egy sereg menetelő fiatal türk legénybe. Ugyanazok voltak, akik néhány nappal ezelőtt indultak el Hamiból. Ők is, akárcsak az imént említett szamarak, Ma tábornok seregébe igyekeztek, hogy ott a háború vágóhídjára kerüljenek. Vörös és kékszínű kuomintangzászlókat vittek. Poggyászukat és az élelmüket szamarak, lovak, tevék és kétkerekű talyigák cipelték. Vezetőjük, Niasz Bek, Jollbarsz Kán legidősebb fia, odajött az autómhoz és kért, hadd ülhessen föl. Gyomtya teherautóján adtunk neki helyet.

Megható és szánalmas látvány volt ez a fiatal sereg. Itt haladtak végzetük felé, hogy «morituri te salutant»-kiáltással áldozataivá váljanak a Nagy Ló nagyravágyásának. A nép békét akart, békét mindenáron, de az ország békéjét megölte a szívtelen, ópiumszívó Csin Su-zsen. Nem csoda, hogy az asszonyok sírtak, amikor ezek a fiúk útrakeltek Hamiból. Később azt hallottuk, hogy amikor az Urumcsiból menekülő Ma Csung-jint üldöző északi hadsereg belebotlott ezeknek a hamii újoncnoknak a csapatába, egy szálíg levágta valamennyijüket. Más hírek szerint azonban ennek a mendemondának nem volt semmi alapja.

Megálltunk egy percre, hogy szemügyre vegyük ezeket a legényeket. Kínai zászlók alatt, mohamedán énekeket zengve haladtak az úton. A lábuk nyomán kerekedő porfelhőn keresztülrikított rongyos, tarka öltözetük. Fegyvert nem viseltek. Fölszerelésüket a Nagy Ló turfáni arzenáljában kellett majd megkapniok.

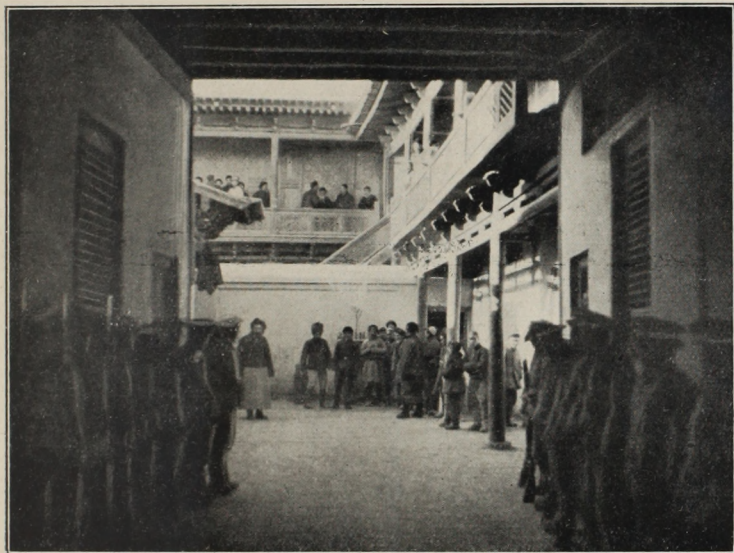
A magasság 950 méter. Egy órákor elérjük Csi-ko-csing-cét, «a hétszarvú forrás»-t. A falucska néhány házát nemrég épített, jókora fal veszi körül, két jó állapotban levő kapuval. Meglehetősen nagy katonai őrség tanyázott itt, mert az út itt ágazik ketté Kucsengce és Pityán felé.

A csi-ko-csing-cei útelágazódáshoz gyászos esemény emléke fűződik. Már Pekingben hallottuk emlegetni a fiatal, derék, német származású Hannekent, annak a tábornoknak a fiát, aki 1894-ben a kínai-japán háborúban a

kínaiak oldalán harcolt. A fiatal Henneken a császáruúton Hami felé tartott azzal a céllal, hogy majd Urumcsiba folytatja útját és ott egy létesítendő kereskedelmi vállalkozás lehetőségeit teszi vizsgálat tárgyává. Egészen kis karavánnal utazott. 1933 szeptemberében eljutott Csi-ko-csing-céig, sőt továbbhaladt onnan a főúton Pityán felé. Még csak az út elején voltak, amikor Hannekent Lancsouból való szolgája lebeszélte arról, hogy errefelé folytassák útjukat és azt tanácsolta, hogy Csi-ko-csing-céből a hegyeken keresztül menjenek Kucsengcébe. Hanneken megfogadta a tanácsot és megindult a völgyi úton az utóbb említett város felé. Oda azonban nem érkezett meg. Azóta sem hallott senki egyetlen szót sem a sorsáról. Majd ott, ahol urumcsi-i tartózkodásunkról szölok, visszatérek erre a mélyen meg-rázó, tragikus eseményre.

A falun túl egy kínai templom meg egy pagoda áll. Nemrég csata folyhatott le itt: döglött lovak és rongyok hevernek szanaszét. Kíséretünk vezetője, Ma ezredes, magyarázatként elmondta, hogy a közeli hegyekben tanyázó kirkízek nemrég megrohanták a falut és ott nagy gyilkolást és dúlást végeztek. Óva figyelmeztetett, erősítsük meg a kíséretünket. Hamiból való elindulásunkkor Csang parancsnok megemlítette, mennyire bizonytalan ez a vidék és megígérte, hogy telefonon értesíti megérkezésünkről az itteni helyőrség fejét és kérni fogja, hogy biztonságunk érdekében tegyen meg minden szükséges lépést. A mi ezredesünk azt javasolta, ültessünk még két-két katonát mindegyik teherautónkra. Ezek velünk jönnének körülbelül húsz kilométeres darabon, vagyis a veszélyes zóna határáig. Minthogy hallomásból tudtuk, milyen minden hájjal megkent zsvány a mi derék kísérőnk, valószínűnek tartottuk, hogy erre a nyolc emberre alkalmasint neki volna szüksége, hogy azután alkalmas helyen rajtunküssön és hatalmába kerítse autóinkat. Ezért csak egy külön embert vettünk föl minden kocsira.

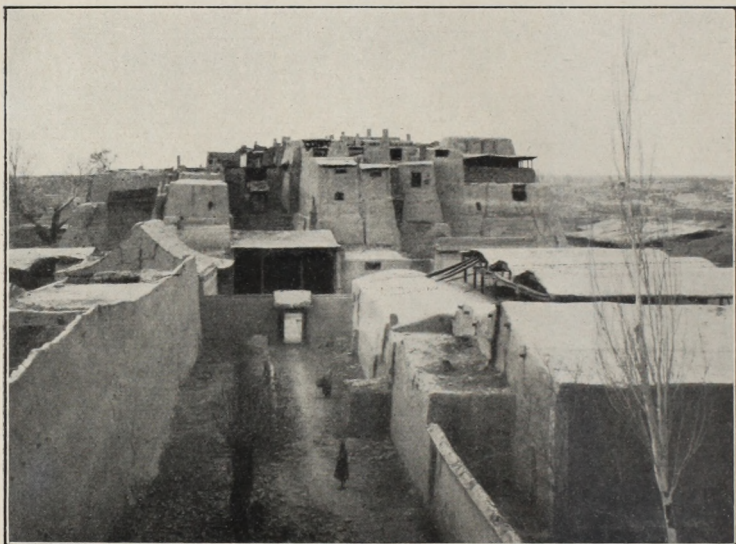
Tung-jen-cé-hez, «a keleti sóstó»-hoz, érve rövid pihenőt tartottunk és leráztuk a fölösleges tungán katonákat.

Jolbarsz kán háza Hamiban.

Jolbarsz kán fia és két szolgája.

A lerombolt királyi palota Hamiban.

A királyi palota romjai.

A rommá lett Hami.

A hamii királýsírok.

A hamii királyi palota nagymecsetének
imaterme.

Jolbars: kán, Hami legbefolyásosabb
polgára.

Erősen hegynek halad az útunk. Balkéz felől hatalmas hegytömeg terpeszkedik. Hébe-hóba lovasokkal és ökröszekerekkel találkozunk. Abban a szűk völgyben, ahol a hui-csing-cei kút van, az út tűrhető. A napot elfogják előlünk a magas hegytarajok, szikrázó fénye csak a keleti oldalvölgyeken keresztül világít néha ránk.

Öt órakor elérjük az 1630 méter magas hegyszoros csúcspontját. Innen, a szoros nyugati oldalán, lefelé haladunk, egyenesen szembe a nappal. A lejtő meglehetősen meredek. A völgy kitágul. A Hszi-jen-ce, «Nyugati sóstó», nyugati végénél egy falu fekszik. Ide Ma négy katonát rendelt ki, hogy várjanak be minket és legyenek segítségünkre Turfánig. A négy ember már harmadik napja várt itt minket.

A nap lement. Bealkonyult. Most hagyjuk el Tien-san hegyvidékét. Lágy, lisztszerűen finom porral borított talajon, koromsötétségben haladunk a nádas-füves pusztán keresztül. Errefelé két, ökör- és lófogatú arabával és vagy húsz számból meg tevékből álló karavánnal találkozunk. Négy rúdból összetákolt alkalmatosságon gyapotbálákat visznek Hamiba, hogy az árut onnan majd tovább szállítsák a sivatagon keresztül Kuei-huába.

Az ázsiai utakhoz mérten tekintélyes távolságot, 190 kilométert hagytunk magunk mögött legutóbbi pihenőnk óta, amikor negyedtizenegykor megérkeztünk Tyiktam faluba, 37-ik táborhelyünkre, 400 méter magasan a tenger színe fölött.

A február 15.-re virradó éjszakán mindössze minusz 0.5°-ra süllyedt a hőmérő higanyszála. Közeledünk a turfáni mélyföld felé és megyünk a tavaszba. Táborunkat már ébredésünkkor nagy tömeg szájtátó vette körül. Kíváncsiságukon nem csodálkozom. Ennyi autó, öt európai és tucattnyi kínai meg mongol! Mindez itt, ebben az országban, ahol a legutóbbi évek során csak szökevények, újoncok és katonai csapatok kóboroltak!

Tyiktamban más volt a helyzet, mint ahogy megszoktuk: a faluban azelőtt mindössze tizenkét család lakott, most pedig talán száz is ideszorult. Legtöbbjük kucsengcei

menekült volt. A türköket meg lehetett ismerni a mellük baloldalára varrt, négyszögletes, fehér vászondarabról. Érdeklődésemre azt mondták, ez annak a jele, hogy hadiszolgálatra vannak kiszemelve.

Közvetlenül a falu végénél egy öntözőcsatornán kellett keresztülhajtanunk. A híd nagyon gondolkodóba ejtő állapotban volt. Elsőnek Szerát vágott neki. A jobboldali hosszanti gerenda szörnyű recsegéssel törött ketté, s a súlyosan megterhelt autó egyszerre erősen oldalra billent. Torkunkban dobogó szívvel lestük, hogyan zuhan a csatornába az ormótlan nehéz jószág, négy kerekével az ég felé, Szerát azonban hirtelen alapos gázt adott és baj nélkül átkerült a tulsó partra. A hidat azután kijavítottuk. Sok időnket elvette, de autóinkat megmentettük.

Bir-bulak-nak («Egy forrás») — a falu kínai neve Jing-cui-sua, «sascőr fája» — még van két ki nem irtott ligetkéje. Ebben a terméketlen halmok között fekvő faluban mindössze négy család lakik. Egy életveszélyes híd itt is feltartóztatott minket, de azon is baj nélkül átjutottunk.

A legközelebbi falu neve Ta-ce.

Lakatlan fészek. Egész autóosztagunk láthatatlanná válik a fölkavart porfelhőkben. Mi megyünk az élen a kis-autóval és ezért a mi tüdönket kevesebb por lepi, mint az utánunk jövőkét. Tokuz-karesz, «A kilenc csatorna», falu mellett egy terraszon őrtorony áll. Kargha-tura, «Hollótorony» a neve. Délnyugat felé homokos öv húzódik. Nyirkorgó ökrösszekerekkel, lovaskatonákkal találkozunk, meg néha magános menekültekkel. Hazafelé igyekeznek, hogy megnézzék, mi maradt meg régi tanyájukból.

Egy mély, útálatos csatornában majdnem végképpen megfeneklettünk. A következő híd pedig túlságosan kockázatosnak látszott, ezért inkább hosszú kerülőt tettünk észak felé, Pityánnak.

Hihetetlenül kacskaringós, szinte nyolcasokhoz hasonló kanyarodók után öreg, megkímélt fák között vonulunk be a kis városba. Csakhamar szörnyű utcába kerülünk. Az út közepén olyan mély árkot vágott a víz, hogy remegve les-

tük, mikor fordul föl valamelyik autó. Nem sokkal két óra után behajtunk a bazárba és megállunk egy nagyobb ház előtt. Itt Ho parancsnok úr, Ma főszárnysegéde fogad. Fiatal, magastermetű férfi, jóképű, udvarias és figyelmes. Megemlíti, hogy olvasta «Vissza Ázsiába» című könyvem kínai fordítását. Szóval Ho úr nem tartozott az analfabéták megszokott csoportjába.

A parancsnok betessékelt minket egy nagyobb szobába. Két kerek asztalon teát, földi mogyorót és édességeket tálalnak elénk. Az egyik asztal a tisztéké, a másik köré soffőrjeink és szolgálók telepednek le. Nemsokára hozzák az ebédet is, nagy darabokban főtt birkahúst és rizspuddingot.

Pityánban kíséretünkből öt katonát felváltottak. A távozóknak búcsúzóul borravalót akartunk adni, de Ho közbelépett. Ma tábornok megtiltotta, hogy ajándékot fogadjanak el. Mi a vendégei vagyunk és itt, a Nagy Ló hatalmában levő országrészben, tartózkodásunknak nem szabad semmibe sem kerülnie. Ho meg a pityáni előljáróság tagjai erősen tartóztattak, hogy töltsük ott az éjszakát. Ho őszinte vendégszeretete megható volt. Húzódozásunkra a végén azzal az eredeti ötlettel próbált levenni a lábunkról: «ha maradnak, akkor megengedem a szolgálóimnak, hogy elfogadják a borravalót».

Mi azonban nem tágitottunk és másfélórás, kínai pálinkával, tréfával és csevegéssel fűszerezett vendégeskedés után elbúcsúztunk és kimentünk az autókhoz. A bazár utcáin végig sűrű tömegben szorongott a nép, legnagyobbbrészt tungánok. Egymás hegyén-hátán tolakodtak; a tarkaruhás asszonyok meg a gyereksereg a kapukba és a keresztsikátorokba gyülemlert. Megindultunk. Az utca hosszú darabjait víz alá merítették a kiáradt öntözőcsatornák.

A városkán túl fölhajtunk egy jó húsz méter magas, meredek, terraszos lejtőre. Ott megállunk egy percre, hogy végignézzünk az éles vonallal körülhatárolt mélyedésben fekvő oázison és az azon túl köröskörül a látóhatárig elnyúló, szürkéssárga sivatagon. Dél felé magas homoktorlasz

füreszes szélű háta rajzolódik az égre. Kum-tag, vagyis «Homokhegyek» a neve. A nagy homoktorlaszból egy őrtorony emelkedik ki.

A többiek megint elmaradtak. Egyedül Szerát jár elöttünk. Amikor utolérjük, megállunk egy leomlott hegyoldalba mélyedő barlang előtt és várunk. Vervörös ragyogásban lángoló naplemente után fölkel a hold ezüstösen világló sarlója és hidegen néz le az otthontalanul bandukoló vándorokra.

Végre előkerült Gyomtya az autójával és jelentette, hogy Georg hűtőjéből kifogyott a víz. Patakot kerestünk, egy üres benzines hordót megtöltöttünk vízzel és visszatértünk Georghoz, hogy azután végül valamennyien összegyűljünk a barlangnál.

A sötétben falvakon és ligeteken keresztül haladtunk, alattomos vízerek fölött vezető, veszélyes hidakon át és végül a nagy Lamtyin falu előtt ütöttünk tábort. A község 170 méter magasan fekszik. 300 család lakja, ezek közül négy kínai, huszonöt tungán, a többi pedig türk.

Tizenhatodikán reggel a falu dombtetőn fekvő temetőjéből néztük a délnyugat felé húzódó völgybeágáson át elénk táruló gyönyörű kilátást. Végigtekinthettünk az egész körülöttünk elterülő vidéken. Egy lejtőből ósdi őrtorony ütött-kopott falai meredeznek elő. Sugárzóan szép a nap a türkiszkek égen. Útunk nyugat-északnyugat felé vezet. Ismét rendbe kellett hoznunk egy roskadozó fahidat, mielőtt rábíztuk volna magunkat korhadt gerendáira.

Turfán felé a karavánút mentén három útszéli fogadó áll kitárt kapukkal. A nyárfaligeteket a pusztító hordák itt megkímélték. Most balkéz felől húzódnak azok a dombok, amelyeket keresztülág a Karakodzsóba vezető út. Ezt a romvárost mesteri tollal írta le Le Coq. A dombok aljában különös, fantasztikus domborműveket vájt ki a szél meg az eső.

Földgyűrűk hosszú sora jelzi a nagy földalatti csatornák vonalát. Ezek a «karez»-ek. Ezekből kapta a nevét Emir-karez falu is. Szubasi falu környékén árpát, kukori-

cát, búzát, dinnyét és gyapotot termesztenek. A faluban ötven család lakik. Kék és vörös ruhákba öltözött fiatal lányok bámuló tekintete mered reánk, amerre elhaladunk. Szegény, de nagyon bájos fiatal anyák a karjukon tartják gyermeküket. Az út mentén néhány jegenye mered az égnek.

Gyomtya teherautója, amint nagy vigyázva ki próbálta kerülni az út közepén húzódó csatorna vizétől megpuhult földet, annyira megbillent, hogy a poggyász egyrésze lecsúszott. Sajnos, közte volt Chen műszeresládája is. Egy hőmérőnk és két kronométerünk üvegje eltörött. A kerekék tengelyen fölül süppedtek az iszapba, úgyhogy az autóról le kellett rakodnunk. Megint előkerültek az ásók, lapátok, deszkák és kötélzsőnyegek, ismét munkába álltak az emelőgépek. A szél egyre csak ezt fújta a fülünkbe: türelem, türelem!

Egyre több és több arabával és lovassal találkozunk. Érezni lehet, hogy nagyobb városhoz közeledünk. Jobbkéz felől elhagyjuk Szengim falut és lefelé haladunk a hasonló nevű völgyben. A völgy fenekén, jégszegélyes medrében, patak folyik. Odébb a patak omladékos, meredek falak között halad tovább; valóságos kis kanyon ez. Most a tengerszint magasságában vagyunk és áthaladunk a földkerekség legmélyebb száraz medencéjének határán. A medence Luktyun falutól délnyugat felé éri el legmélyebb pontját, itt körülbelül 200 méterrel süllyed a tengerszint alá.

A völgyben megelőzünk tizenkét arabát; Ma tábornok katonái számára visznek gabonát. Fizetség érte nem jár: a gabonát rekvirálták.

Az út mind szűkebb s most a kanyon baloldali szélén halad; jobbra tőlünk a mélység és benne a patak. Aggasztó keréknyomok és egy mellékvölgy fölött kellemetlenül ingó híd! A jobboldali kerékvágás gyakran ijesztően közel halad az élesen levágott szélű meredekhez. Aggódva töprengünk, vajjon az omlós lösz-fal megbírja-e a mi háromtonnás teherautóinkat. A szekerek, a lovasok meg a mi autóink sűrű, sárga porfelhőt kavarnak föl.

Messze lent a völgyben, Szengim-Aghisz falu közelében

tartunk pihenőt, mert megint várunk kell. Két teherautónk dübörögve közeledik a nyaktörő úton. Olyan az út a meredek szélén, mint valami polc a szakadék fölött. A másik két autó azonban látszik, még jó messze van följebb a völgyben. Később kiderült, hogy három türk fiú tartóztatta fel őket. A gyerekek valahonnan Kara-Kodzso tájékáról, egy faluból vaktában nekivágtak a hegyeknek, hogy rövidebb úton jussanak át rajta, addig kóboroltak a meredek szakadékok szélén, míg végre a Szungim-völgy balpartján egy függőleges falú, kiugró oromra jutottak. Az egyik fiú nem volt eléggé óvatos, megcsúszott és lezuhant. Most vagy harminc méter mélységben a szakadék fenekén hevert és keservesen jajgatott. Szerencsére Hummel doktor éppen az egyik hátramaradt autón ült. Megvizsgálta a legénykét, bekötötte alaposan berepedt állát meg egyéb horzsolásait, és egy közeli házba vitte, ahol megpihenhetett és ápolást is kapott. A másik kettő görcsösen kapaszkodott meg azon a keskeny párkányon, ahol megrekedtek. Alattuk a szakadék, mögöttük a meredek kanyonfal. Lehetetlennek látszott számukra a szabadulás.

Mialatt Hummelre meg a két autóra vártunk, egy fiatal tiszt jött oda hozzánk és engedelmet kért, hogy meghívhasson teára. Ma Teng-juen volt a neve, s a szungim-aghisi katonai őrség parancsnoka volt. Elvezetett minket a szállására, egy koromsötét, földbeásott gödörbe. Meredek lépcső vezetett lefelé. Turfánban és környékén általában gyakran laknak az emberek földalatti üregekben és vermekben, hogy a nyár fojtogató hősége ellen védelmet találjanak. Ma Teng-juen is ilyen gödörben lakott.

Végre megjött Hummel. Amikor meghallottuk a három fiú balsorsát, megkértük vendéglátó gazdánkat, küldjön embereket a «hajótöröttek» megmentésére. Gazdánk természetesen szentül fogadkozott, hogy gondjaiba veszi őket, de hogy az ígérését megtartotta-e, sohasem tudtuk meg.

A Nagy Ló vezérkari főnökénél és Tigris-hercegnél.

Mire újra előbújtunk az örparancsnok kriptájából, a közelő éjszaka már ráterítette sötét fátyolát a földre.

Tíz li — körülbelül öt kilométer — távolságban Turfán előtt három előkelő úrral találkoztunk. Megállítottak bennünket, hogy Istenhozottal fogadjanak. Három régi jó barátunk volt, még 1928-ból: Jollbarsz Kán, a Tigris-herceg, továbbá Li Hai-zso tábornok, a Nagy Ló vezérkari főnöke és Pei úr, Ma tábornok pekingi képviselője. Vele az ősszel ismerkedtünk meg az ősi császárvárosban. Jollbarsznak helyet kínáltam magam mellett a kisautón, a másik kettőnek azonban lóháton kellett visszakísérnie minket.

Kilenc felé járhatott az idő, amikor beértünk a Kona-sárba, «A régi város»-ba. Ez a türkök fészke. Bevonulásunk az ósdi Turfánba nem volt mindennapi látvány, igen jól beleillett volna valamilyen rablóregénybe.

A súlyos «elefántok» sora a kisautó nyomában nagy zakatolás és zörgés közt döcögött be a bazár főutcájába. Koromsötétség volt, mint valami vasúti alagútban. Csak itt-ott árasztott beteg fényt egy-egy olajméceses vagy kínai papírlámpás. Egy-két még nyitott bódé előtt néhány késői türk járdakoptató ácsorgott. Tevehajcsárok, csavargók és hajléktalan kölykek bámulták éjszakai bevonulásunkat. A katonai őrszemek és a rendőrök gyanakvó pillantásokkal méregettek minket, de Jollbarsz megnyugtatta őket. Ő irányította a kocsinkat. Már jóelőre rendbehozott számunkra egy házat. Megálltunk a kapu előtt és bementünk. Két szobát kaptunk. Egy jó nagyot, ezt mindennapos használati cikkeinket őrző ládáinkkal bútoroztuk be. A másik szoba kisebb volt. A lakáshoz konyha is járt. A kis szobában kínai ebédet tálaltak elénk. Élénken, sokáig beszélgettünk. Jollbarsz egyszer csak megkérdezte:

— Kaphatnék két teherautót kölcsön néhány napra? Ma tábornoknak nagy szüksége volna rájuk.

— Szó sem lehet róla — feleltem határozottan.

— Akkor hát talán ötven gallon benzint adhatnának kölcsön. Az egyetlen autónkhoz kellene. A mi benzin-készletünk nagyon fogytán van.

— A mienk is — feleltem. — Nekünk a nankingi kormány megbízását kell teljesítenünk és minden csepp benzinre szükségünk van.

— De hiszen csak kölcsönképpen kérem. Kara-sárban és Kutyában vannak benzinraktáraink, ott visszakapnak mindent.

— Csang Fung-ming Hamiban hatvan gallont vett kölcsön azzal az ígérettel, hogy ugyanennyi benzint fogunk visszakapni itt Turfánban. Tessék, itt van róla az elismervény. Csang még azt is ígérte, hogy önnek telefonálni fog. Megtette?

— Igen, meg is volt a benzin, tartogattuk az önök számára, de később, minthogy Csang nem telefonált újra, elküldtük Davancsengbe, Ma tábornok főhadiszállására.

— Ahogyan nem bízhatok Csang szavában és ígéretében, de még a sajátkezű elismervényében sem, arra sincsen semmilyen biztosítékom, hogy ön megtartja a szavát. Kara-sárban vagy Kutyában esetleg majd azt felelnék, hogy a nekünk szánt benzint éppen most küldték el máshová.

— Ha én ígérek valamit, akkor meg is tartom — mondta Jollbarsz. — Higgye el, nagyon kellemetlen nekem, hogy vendégemtől ilyesmit kell kérnem, de Ma tábornok holnap reggel útnak akarja indítani a mi teherautónkat Pei úrral meg még tizenöt más követtel Kara-sárba, Kutyába, Akszuba és Kasgárba, hogy ezeket a városokat a hozzánk való csatlakozásra és kitartásra szólítsák föl. Borzasztóan fontos ez a küldetés, ezért *kérem* az ön segítségét.

— Előbb táviratozni szeretnék Kara-sárba és Kutyába. Meg akarom kérdezni, van-e ott benzin — mondtam.

— A távíróvezeték nem működik . . . Legalább annyit legyen szíves megmondani, hogy esetleg kevesebb mennyiséget nem adhatna-e kölcsön?

Megtanácskoztuk a dolgot Georggal és úgy határoztunk, hogy húsz gallont ajánlunk fel Jollbarsznak. Ezt is

megköszönte és kérte, hogy már másnap reggel küldhessen is érte. Vállalnunk kellett a kockázatot, hogy másnap egész benzinkészletünket elrabolják tőlünk. Teljesen a markukban voltunk, ha nem vagyunk engedékenyek, esetleg végeznek velünk. Jollbarsz beszédjének a módjából eléggé tisztán kiértzett, hogy Ma helyzete gyöngé és élet-halál kérdése számára, hogy követeket küldhessen a Tien-san-nan-lu — «A Tien-santól délre fekvő ország» — városaiba.

Jollbarsz elbeszélte, hogy az ellenség repülőgépekről tegnap is, ma is apró bombákat és nagy tömeg röpcédulát szórt alá Turfánra. A nyomtatott kiáltványokat Urumcsi katonai parancsnoka, Seng Sí-cai írta alá és azzal fenyegette meg a város lakosait, hogy, ha továbbra is csökönyösen ellenállnak, tíz nagy repülőgépet fog Turfán fölé küldeni.

Minthogy a bombavetőgépek a következő napokon is várhatók voltak, Jollbarsz úgy vélte, nem helyes, ha az autóinkat kint hagyjuk állani, hiszen a repülőgépekről föltétlenül bombákat dobnának rájuk. Azt javasolta, állítsuk be a kocsikat egy közeli ház tetővel fedett átjárójába, ott biztonságban lesznek. Az urumcsii repülők a két előző napon déli tizenkét órakor érkeztek, valószínű tehát, hogy másnap is délben látogatnak el.

Másnap, február 17.-én, a négy teherautót átvittük a Jolibarsz által említett házba. A kisautó számára a mi udvarunkon is találtunk megfelelő védett helyet. Délután Hummellel ketten átmentünk abba a házba, amelynek földött udvarába Georg az autókkal betelepedett. Mintha csak a mi autóink számára készült volna ez a fedezék.

Ebben a házban már négy hónap óta két titokzatos, oroszul beszélő lengyel lakott, egy Lescinszki nevű állítólagos orvos és a segédje, Plavszki úr. Egy évvel ezelőtt állítólag tudományos expedícióban vettek részt, Tonkinból indultak Jünнанon keresztül Tibet felé. Ők ketten — hogyan és miért, nem mondták — elszakadtak az expedíciótól és gyalogosan, poggyászukat lovakra rakva folytatták az utat Kumbumon, Sziningen, Lan-csoun, Szucsoun, An-hszin és Hamin át Turfánig. Lescinszki, bevallása szerint, afféle törzsorvosi állást töltött be Ma tábornok seregében. A hadi-

helyzetről tartózkodás nélkül megmondta a véleményét. Csak a minapában járt a főhadiszálláson, Davancsengben, ott saját szemével látta a helyzetet. Az ágyúkhöz nincs lőszer, a katonák madárijesztőkhöz hasonlítanak, annyira rongyosak és kiéhezettek. Kevés az ennivaló. Az Urumcsi-ből küldött repülőgépek oly alacsonyan keringtek a Nagy Ló tábora fölött a davancsengi szorosban, hogy nagy zavart és ijedelmet keltettek a csapatokban. A katonák nagyrésze szétfutott és elmenekült. A doktor véleménye szerint a tungán tábornok hódító serege alig haladja meg az egyezer főt és hogy máris menekülőfélben van Tokszun és Kara-sár felé. A leghatározottabban óvott minket attól, hogy útunkat ebben az irányban folytassuk. Igen könnyen vad és fegyelmetlen katonák kezébe kerülhetünk, márpedig ezek inkább rablók, semmint katonák, és bizonyára nem sokat teketóriáznának velünk, hanem elvennék az autóinkat, kifosztanának mindenünkből, minket pedig alkalmasint agyonlőnének. Arról is beszélt, hogy Korla vidékén szintén dühög a háború.

— Ne utazzék Kara-sárba és ne menjen a kasgári úton sem — intett Lescinszki. — Arrafelé mindenütt háború van, valóságos pokol arra az út, élve aligha kerülne vissza.

De azért Hummelt mégis arra kérte, járjon közbe nálam, hogy vigyük őt magunkkal Kara-sárba és Kasgárba! Ügylátszik nem volt semmi veszítenivalója.

A lengyeleknél tett látogatásunkkor három fiatal szovjetorosz volt náluk. Ezek vagy harminc más orrossal együtt tíz teherautón hadianyagot szállítottak Tyugutyakból Manaszba és onnan tovább Urumcsi felé. Ám, alig tizenöt kilométernyire a fővárostól, egy lovas tungáncsapat rajtaütött az autókaravánon. Két orosz elmenekült, többet azonban lefejeztek. Turfán városának kapui fölött most is négy orosz levágott feje lóg kis fakalitkáiban. Őket hármukat fogolyként hozták magukkal Turfánba.

Ez a három bolsevik ifjú soffőr volt az elfogott autókön. Szőkék voltak, egészségesek és napbarnítottak, udvariasak és megnyerőek. Hideg nyugalommal beszéltek átélte kalandjaikról. Belül azonban kínzó aggodalom gyötörte őket sorsuk

miatt és tőlem kérdezték, mit gondolok, mi vár rájuk? Igyekeztem megnyugtatóni őket és azt mondtam, hogy ha Ma az életükre éheznek, akkor bizonyára már régesrég kivégeztette volna őket.

Amikor legközelebb találkoztam Li tábornokkal, a vezérkar főnökével, annak a reménységemnek adtam kifejezést, hogy ezt a három fiatalembert nem éri baj, hiszen nem követtek el semmi rosszat, csak a tisztjeik parancsának engedelmeskedtek. Li így felelt:

— Ma tábornok elvből azonnal agyonlövöti minden orosz foglyát. Az a körülmény, hogy ezt a három soffört Urumsiból idehozatta Turfánba és most, egy hónappal elfogatásuk után még élnek, a mellett bizonyít, hogy nem akarja agyonlövetni őket.

Egy hónappal később hallottam, hogy a három soffört a tungánok golyói ölték meg, amikor Turfán védőserege kiürítette a várost.

Sorra látogattuk a turfáni nagyságokat. Voltunk Li Hai-zso tábornok, vezérkari főnöknel, Jollbarsz kánnál, a város parancsnokánál, a hamii király unokájánál és annak törzskari főnökénél, Csang Szin-ming-nél. Ez az utóbbi úr egyúttal a kiképző-csoport főnöke is volt. Csak Jollbarszt találtuk otthon. Éppen látogatója volt: Turfán türk főpolgármestere, egy fehérszakállú, turbános, derék öreg bácsi.

A tatár Pei, Ma pekingi képviselője, már reggel elindult Turfán egyetlen teherautóján — a mi húsz gallon benzinnel — tizenöt más követtel együtt Tien-san-nan-lu különböző városaiba. Szerettük volna tudni, milyen messzire jutnak, mielőtt az autó széthull vagy a benzinkészlet elfogy.

Később természetesen valamennyi hatalmasság visszaadta a látogatást és se vége, se hossza nem volt a teázásnak, a cigarettázásnak és a fecsegésnek. Li tábornok már ismert néhányunkat tyugutyaki kormányzó korából. Élénken és vidáman társalgott és szemrebbenés nélkül elárulta, hogy a helyzet nagyon komoly. Bizonyára úgy gondolkozott, hogy bizonyos jelekből erre már magunktól is régen rájöttünk. A háború kezdetén Seng Sí-cai pártján állott, de

később Ma Csung-jin fogságába esett. A Nagy Ló azután vezérkari főnökévé nevezte ki, de semmi hatalma és befolyása nem volt.

Li hangsúlyozta, hogy bármely pillanatban elindulhatunk nyugat felé, de neki, minthogy Ma helyett most ő felelős a biztonságunkért, előbb felvilágosításokat kell szereznie, milyen az út Kara-sár felé. E nélkül nem engedhet minket elindulni. Eddig ugyanis az az út minden inkább volt, csak éppen nem biztonságos.

Csang Szin-ming közölte, hogy nem mehetünk Davancsengbe tiszteletünket tenni Ma tábornoknál, de meg ez nem is szükséges, «mert az út nagyon rossz állapotban van és a szoroson való átkelés életveszélyes». Azt is mondta, hogy Ma tábornok mostanában aligha jöhet el Turfánba, pedig szeretne velünk találkozni. De annyira el van foglalva, hogy erre nem jut ideje s különben is alig néhány nappal ezelőtt, a kínai újév napján, itt járt Turfánban.

Szinkiang belsejébe tervezett útunk eshetőségei tehát egyre zsugorodtak. Mindenesetre különös volt, hogy Ma turfáni megbízottai nemcsak nem akadályozták meg Kara-sárba való elindulásunkat, hanem még biztattak is rá és szemmelláthatóan mindenképpen azon igyekeztek, hogy útunkat biztonságossá tegyék.

Hummelt elhívták Ma lovassági parancsnokához, Ma Ho-szan tábornokhoz. Ezt az urat rendkívül meleg baráti kötelék fűzte a főparancsnokhoz. A tábornok lábát egy bombaszilánk megebesítette. A lengyel doktor meg egy kínai orvos igazán barbár módon bántak el a sebbel. Most azonban valóban hozzáértő orvos kezébe került.

Turfánban gyászos, temetői volt a hangulat. Néhány kivételtől eltekintve, elhagyottan, láncsal, lakattal lezárva álltak a bazár árusító bódéi. A kereskedelem megbénult, az élet forrásai elapadtak. A bazárutcákon úgyszólván teljesen megszűnt a forgalom. Szinte érzett a levegőben, hogy valami nagy esemény készül. Turfán szerencsétlen polgárai, mint a többi mohamedánok mind, szabadulni akartak Csin Su-zsentől. Az áhított béke helyett azonban állandó háború szakadt a nyakukba.

Szállásunkon megtanácskoztuk helyzetünket. Az bizony komoly volt, bármennyire igyekezett is Jollbarsz kán dinnyével, almával meg mazsolával fölvidítani minket. Bölcs nyugalommal fogadtuk az eseményeket és valóban léleküdtő volt kínai társainknak, Chennek, Yewnek és Kungnak rendíthetetlen, hidegvérű nyugodtsága. Határozott meggyőződés, hogy ők éppoly kevésbé gondoltak arra, hogy visszavonuljunk a Gobi-sivatag vasárnapi csöndjébe és békéjébe, mint mi, svédek. A mostani körülmények között különben is teljességgel megvalósíthatatlan lett volna az efféle szándék, sőt bizonyos, hogy a hatóságok, ha erre az útra kérünk engedélyt, azt udvariasan ugyan, de a leghatározottabban megtagadták volna. A valóságban, ezt be kellett látnunk, foglyok voltunk; mozgási szabadságunk bizonyos mértékig megvolt ugyan, de szigorú ellenőrzés alatt állottunk. Azon kellett tehát igyekeznünk, hogy a kínálkozó jó alkalmakat a lehető legnagyobb mértékben kihasználjuk.

Beszélték, hogy amikor a tungán tábornok első ízben foglalta el Turfánt, az akkori kínai polgármester, 75 kínai családdal együtt, elmenekült a városból Urumcsi felé. A menekülő csapat azonban nem juthatott messzire. Tungán járőrök utolérték őket. A járőrök parancsnoka szemrehányást tett a polgármesternek és megkérdezte tőle, hogy nem látja-e be, mekkora kárt okozott a hódító seregnek azzal, hogy éppen a bevonulás napján szökött meg a városból? Azután agyonlőtte a szerencsétlent, a 75 családot pedig, férfiakat, nőket és gyermekeket egyaránt, lemészároltatta. Egyetlen lélek sem menekült meg közülük.

Február 18.-a. Éjjelcsak minusz 1-0° C volt a hőmérséklet. Egész nap látogatókat fogadtunk. Li tábornok fáradhatatlan a figyelmességekben. Meg is mondta, hogy a főparancsnoktól szigorú utasítást kapott, hogy mindenképpen a rendelkezésünkre álljon és minden kívánságunkat teljesítse. A kiképző-csoport főnöke, Csang Szin-ming ezredes, rendkívül kellemes, szeretetreméltó és nagyon megnyerő külsejű ember. Mondhatnám, ő a szolgálattevő szárnysegédünk.

A városban mindenféle hír kering. Tudni vélik, hogy Ma tábornok még húsz napig Davancseng környékén akar maradni, seregét szétszórta a hegyek között, hogy így megvédje a repülők bombáitól. Összeköttetést keres a tyugutyaki szovjetorosz konzullal és az a szándéka, hogy Kemal Kaja Effendit, az Urumcsi mellett elfogott két repülőgép egyikén Moszkvába küldi. Kemál azonban nem bírja a légi utat és így a tervből nem lesz semmi. Ez a Kemál Sztambulból származó ozmán tiszt. Sok éven át volt Ma Csung-jin katonai tanácsadója Kanszuban. Megelőző expedíciónk néhány tagja, főként Bohlin, Bexell és Bökenkamp, gyakran találkoztak vele. Annak is híre járt, hogy Ma hadseregének legalább egyötöde valamilyen járványos betegségben szenved és hogy a sebesültek száma igen nagy. Három legjobb tábornoka súlyos sebesülés következtében harcképtelen. A Nagy Ló összeköttetésben áll a kuldzsai (ilii) kormányzóval, Csang Pei-juannal. A szóbeszéd magasztalja Ma Csung-jin félelmet nem ismerő vitézségét és haláltmegvető bátorságát. Mondják, hogy mindig a legelső tűzvonalban tartózkodik és gúnyos daccal áll ki a repülőbombák célpontjával. A jelleme bonyolult és rejtélyes. Néha gyermekesen naiv, jólelkű és lágyszívű, de képes a legbarbárabb kegyetlenségekre, arra is, hogy az elfoglalt helységek lakosságát teljesen kiirtsa. Ha feldühödik, akármelyik tisztjét vagy közkatonáját a legkisebb hibáért is saját pisztolyával lövi le. Állítólag így lőtte agyon egy szakácsát is, mert egyszer nem készült el az ebéd a kitűzött időre. Meggondolatlanul nyiltszívű, a terveit fünek-fának kéretlenül is elmondja. De hogy a valóságban mi a szándéka, azt nem tudja más, csak ő maga.

Li tábornoknak, a Nagy Ló turfáni helyettesének, úgylátszik nagyon sok lehet a szabadideje. Órák hosszáig elüldögél nálunk és egyre csak fecseg. Csodálatos, hogy sem Ma, sem Li a legkisebb bizalmatlanságnak sem adta tanújelét. A városban szabadon járhattunk, kelhattunk. Semmiért nem volt szabad fizetnünk, minden, amire szükségünk volt, a rendelkezésünkre állt. Ez nagyon kínos volt számunkra, mert tudtuk, hogy az árucikkeket egyszerűen elrekvirálták a szegény, kiszípolozott néptől.

Jollbarsz kán Hodzsa Niasz Hadzsiról beszélt nekünk. Ez a Hamiból való türk a háború első szakaszában mellette harcolt, később azonban elpártolt tőle, s most, miután a Hami és Ücs-Turfán között fekvő városokban föllázította a türköket Ma ellen, Urumcsiban Seng Sí-cai oldalán küzd.

Február 19.-én, délután két órakor, $+ 12.2^{\circ}$ -ot mutat a hőmérő. Valóban tavaszias az idő. Le Coq Turfánban nyáron 54° -ot is mért. Ilyen hőségben — mint már említettem — az emberek, akárcsak Bagdadban és Moszulban, földbe vájt vermekben laknak.

Nagyobbik szobánkat kínai és svéd lobogókkal díszítettük föl, az udvarunkon pedig magas rúd tetején a svéd színeket lengeti a szél. A szoba egyik keskenyebb falán óriás, vörös betűk kiáltják: «SOK SZERENCSET!», alatta pedig kínai írással valami hasonló jókívánság. Amikor reggel beléptem a szobába, társaim, a tudósok, a mérnökök, a sofförök meg a szolgák, zengő «hurrá» kiáltásokkal és fölköszöntővel fogadtak, utána pedig grammfonunk egy svéd katonai indulót játszott. Születésnapomnak a híre hamarosan kiszivárgott, jöttek is szerencsét kívánni kínai, tungán, türk és lengyel barátaink. A magasabbrangú tisztek tiszteletemre mindenáron nagy díszlakomát akartak adni. Mint-hogy azonban mi már előbb meghívtuk őket egy kis szerény ebédre, az eredmény bizony a gyomrunkat alaposan próbára tevő kombinációja lett a két egymást keresztező meghívásnak. Ma tisztjei, köztük Jollbarsz kán: a turfáni élelmezési főnök, négy órakor adtak ebédet a mi tiszteletünkre, hét órakor pedig mi láttuk őket vendégül.

Jollbarsz egyébként fölötte különösen emlékezett meg születésnapomról. Azt követelte ugyanis Yewtól, hogy átvizsgálhassa poggyászunkat, s megjegyezte, hogy nankingi útlevelelünkön Kasgár nincsen megemlítve.

— Nagyon csodálkozom, — mondtam neki — hogy ön minket úgy kezel, mintha gyanúsak volnánk, pedig mi a központi kormány megbízottjai vagyunk. Három teljes napig itt időztünk és ön éppen most kívánja, hogy folytassuk valamennyi ládánkat, amikor már majdnem mindent felkötöztünk az autókra és indulni készülünk. Kasgár pedig

igenis szerepel az útlevelünkben, mégpedig a kínai Szu-lei néven.

— Ma tábornoktól parancsot kaptam, — felelte Jollbarsz — hogy minden Turfánon áthaladó poggyászt és árut megvizsgáljak. Nekem tehát teljesítenem kell a kötelességemet. Hogy ezt csak most teszem, annak az az oka, hogy az útlevelüket tegnap láttam először. Ami pedig Kasgárt illeti, elnézést kérek a tévedésemért.

Javaslatomra a szobákban álló ládákon kezdte a kutatást. Azután Chen és Kung kíséretében átment abba a házba, ahol Georg meg Effe laktak, a földött átjáróban elhelyezett autók mellett. Georgot sikerült még idejében figyelmeztetnünk. A derék fiú a rádiófelszereléshez tartozó ládákat ügyesen eldugta a földött udvar kellős közepére látszólag hanyagul odavetett sátorponyva alá.

Két óra múlva Chen és Kung visszajöttek és jelentették, hogy a nagy, nehéz ládák ki vannak nyitva. Jollbarszt különösen a lőszert és a készülékeinket őrző ládák tartalma érdekelte. A lőszer mennyiségét összehasonlította a fegyvereinkre vonatkozó útlevelünkkel. Ebben nem talált hibát. Rádiókészülékünket nem fedezte föl, pedig kis híja, hogy keresztül nem botlott rajta.

A sok különös és titokzatos vándor között, akikkel Turfánban találkoztunk, volt egy Li nevű kis, fekete-szakállú tanár is. Li négy tanítványával 1933 júniusában indult el Pekingből. Gyalog tették meg a hosszú utat Hamiig. Október közepén érkeztek meg, majd onnan tovább bandukoltak Turfánba. Ide decemberben jutottak el. Fiatal tanítványaival együtt Li is meglátogatott minket. Elmondták, hogy legfőbb öt évet akarnak Szinkiangban tölteni, hogy az ottani nyelveket és irodalmat tanulmányozzák. Irodalmat Szinkiangban! Ehhez bizony nem kell öt esztendő.

Négy órákor megjelentek vendéglátó gazdáink. Hivatalos volt Li professzor is meg a lengyelek is. Igazán alapos ebéd került az asztalra. Volt vagy harmincféle fogás és hozzá, apró csészécskében, forró, kínai pálinka. Közben mindenféle ivási társasjátékot játszottak. Ezeknek az a céljuk, hogy a vendégeknek minél több okuk legyen az

Autókkal Tien-san fennsíkján keresztül.

Katonaság alól mentesülő fiatal türkök.

Veszélyes út Szengim völgyében.

Híd Szengim-Aghisz környékén.

Bogdo-ola, az Istenek hegye.

Az autó elakadt, az expedíció pihen.

Dervisek.

ivásra. A dőzsölés csak nyolc órákor ért véget. Ekkor rövid szünet következett. Ezalatt leszedték és újra terítették az asztalt.

Éppen ekkor érkezett meg Kemal Kaja Effendi. Látogatóba jött. Kitűnően beszélt franciául. Beszélgetésünk leginkább hazájában, Törökországban, tett utazásaim körül forgott. Kemal nagyon vágyott már vissza Törökországba. Megelégette Kanszut meg Szinkiangot és haza akart utazni. Most éppen Ma tábornok különleges megbízása folytán jött Turfánba és másnap vissza kellett térnie a Nagy Lóhoz.

A második, ezúttal európai fogásokból álló ebédre Kemalt is ott tartottuk. Hummel, Yew és Li professzor szép beszédeket tartottak. Li szónoklás közben azt az óhajátását fejezte ki, hogy nyugat felé tartó útunkra vigyük magunkkal őt is teherautóinkon, tanítványaival együtt. Szintén szónoki válaszümban azonban megmagyaráztam neki, hogy mi a központi kormány hivatalos küldöttségeként utazunk és nincs jogunk magunkkal vinni más utast, mint annak a katonai kíséretnek a tagjait, amelyet a helyi hatóságok a biztonságunk érdekében szükségesnek tartanak.

Li tábornok elmondta Yewnek, hogy Pei és tizenöt követtársa utasítást kapott, hogy autójukkal Tokszunban várják be a mi odaérkezésünket, mert az utat kirgiz és mongol rablók teszik bizonytalanná. Ezért mindkét fél szempontjából hasznosabb volna, ha együtt utaznánk. Kíváncsnak tartotta, hogy minél előbb keljünk útra. Erősen gyanakodtunk, hogy a valódi helyzet az lehet, hogy a kiküldött autója elromlott, vagy pedig megint a mi benzines hordóinkra van szükségük. Ez a gyanunk azonban később alaptalannak bizonyult, mert amikor Tokszunba érkeztünk, ők már elhagyták ezt a várost. Csak Kutýában, útjuk végcéljánál, értük utól őket.

Kemal úgy vélte, hogy két hónap múlva megint Turfánban lehetünk, Ma tábornoknál. Ez a jóslata azonban nem vált be.

Február 20.-án reggel Jollbarsz átüzent hozzánk, hogy csak három nap múlva hagyhatjuk el Turfánt, mert a Tokszun felé vezető úton kirgiz rablóbandák garázdálkod-

nak. Két kereskedőt megöltek és nagy csomó tevét, lovat meg szarvasmarhát raboltak. Ezért katonai járőröket küldtek arrafelé, hogy megtisztítsák számunkra az utat, mi majd csak akkor indulhatunk, ha ezek a járőrök visszatértek.

A lengyelek mindenáron rá akarták beszélni Yewt, járjon közbe nálam, hogy vigyük őket magunkkal Kasgárba. Útjuknak ez a város volt ugyanis a végcélja és ott várta őket az angol főkonzulnál állítólag a hazulról érkezett posta. Mi megtagadtuk a kérésüket, erre Kemalhoz fordultak. A török 20.-án, mielőtt visszatért volna Ma tábornokhoz, nagyon udvarias levelet írt nekem. Ebben erősen bizonykodott, hogy Ma tábornok rendkívül hálás volna, ha a két lengyelt magammal vinném autóinkon. Szintén udvarias levélben határozottan megtagadtam a kérés teljesítését. Később nagyon okosnak és indokoltnak bizonyult, hogy látszólag ilyen mereven és keményszívűen bántunk mindazokkal az emberekkel, akik ingyenes utazást kértek tőlünk. Li professzort például Urumsiban letartóztatták, egyik tanítványát pedig agyonlőtték. Amikor június elején megint találkoztunk Plavszkival, tőle hallottuk, hogy Lescinszkit kivégezték, őt magát pedig Urumsiba való megérkezése után letartóztatták és bezárták. Ha tehát mi bármilyen bizalmasnak nevezhető viszonyban álltunk volna ezekkel az — okkal vagy ok nélkül — gyanús emberekkel, az bizonyára ránk nézve is komoly következményekkel járhatott volna. Hála Istennek, később a Lescinszki kivégzéséről szóló hír túlzottnak bizonyult. Nemrégiben hallottam ugyanis, hogy ő is résztvett Ma tábornok Kasgárba való bevonulásában.

Telefonüzenet érkezett a Nagy Lótól. Néhány filmtekercset kért tőlünk és azt, hogy fényképezzük le az ő turfáni arzenálját.

Makszud sah eljött Bergmanért meg értem. Az ő ócska kocsiján hajtottunk keresztül a Kona-sáron. A régi város kapuján kívül néhány vásárosbódé nyitva volt. Elég sok ember ácsorgott itt a tevék, lovak meg szekerek között. Minthogy az öntözőcsatornák szabályozásával senkisé-

törődött, a tavaszi áradás következtében némelyik utca teljesen víz alatt állott. Lerombolt házakat erre egyáltalán nem láttunk. Turfánt megkímélték, a lakosság alkalmasint nem csatlakozott az első hamii zendüléshez.

Keresztüldöcögtünk Jangi-sár, vagyis a kínai város nyugati kapuján. Innen már nem hosszú az út a tűzérési raktárhoz. A főépület előtt tizenennyolc ócska tábori ágyú és tizennégy géppuska volt fölállítva lefényképezés céljából. Bergman hat felvételt készített. Egy nagy teremben vagy kétezer megviselt, rozsdás puska állt csomókba meg gúlákbá rakva. Volt ott mindenféle fajta, német, francia, amerikai, akadt még 1866-ból való fegyver is. Legtöbbje sokkal inkább beleillett volna valami hadimúzeumba. A legújabb mintájú fegyverek hiányoztak. Csang Szin-ming ezredes szintén elkísért minket a fegyvergyárba, s most megjegyezte, hogy a város fegyverkovácsainál még legalább ugyanennyi puska van javítás céljából. Ilyen ócskavassal viselnek itt háborút! Csang számítása szerint Ma tábornoknak a Hamitól Kasgárig húzódó vonalon legalább 27,000 kézi és 60 géppuskája lehet.

Li tábornok kérte, hogy a negatívokat előhívás után adjuk át neki, de a magunk részére egyetlen másolatot sem szabad készítenünk. Természetesen készséggel meghajoltunk e tilalom előtt, annál is inkább, mert ez a nevetséges szegényes fegyvertár a legkevésbé sem érdekelt minket.

Napközben katonák járkáltak az utcákon és összefogdosták a kint lézengő férfiakat és legényeket. Valamennyit irgalom nélkül besorozták az ingadozó hadseregbe.

Estére a tungán tisztekkel együtt valamennyien hivatalosak voltunk Jollbarszhoz, vidám lakomára. Hummel, mint rendesen, most is későn érkezett. Ma lovassági tábornokának betegágya mellett maradt el ennyi ideig. A sebcsatorna átfúrta a combot és tele volt gennyel. A mi doktorkunk azonban kitakarította. Tiszteletdíjúl 500 Hatamen-cigarettát, tíz dinnyét meg egy csomó orosz cukorkát kapott.

Február 21.-én virradt ránk a reggel az első olyan éjszaka után, amelyen a hőmérő nem süllyedt a fagypontra

alá. A higanyoszlop $+ 2.6^{\circ}$ -ot mutatott. Egész nap szörnyű lőtás-futás volt az udvarunkon. Két tiszt jött Davancsengből és azt kívánta, hogy nyolc bajtársukat vigyük magunkkal Akszuba. Azt feleltük, hogy kevés a benzinünk és ezért Korlától Akszuig csak egy, esetleg két autóval megyünk és így nem tudunk ennyi embernek helyet adni. Beszéltünk Li tábornokkal is. Ez úgy rendelkezett, hogy csak négy katona kísérjen el minket.

Li, különös módon, arra kért, hogy azonnal induljunk. Pei autója alkalmasint alaposan elakadt Tokszunban. Azt feleltem, hogy csak másnap reggelre tudunk elkészülni.

A tábornok a kara-sári, korlai, kutyai, akszui és kasgári helyőrségi parancsnokokhoz szóló ajánlóleveleket adott s utasította őket, hogy kényelmünk és biztonságunk érdekében minden lehető kövessenek el. Elmondtam Li tábornoknak Csanggal, a hamii parancsnokkal meg a hatvan gallon benzinnel történt esetünket és azt, hogy bár a kölcsönadott benzint Turfánban, ígérete szerint vissza kellett volna kapnunk, itt Jollbarsz a kölcsön megadása helyett még húsz gallont elvett tőlünk. Li a kutyai parancsnokhoz címzett külön benzinutalványt adott, mert tudomása szerint ott van benzinraktár.

Valamelyikünk kihallgatta Kemalnak Ma tábornokkal folytatott telefonbeszélgetését. A török nagyon szépen nyilatkozott rólunk és hangsúlyozta, hogy nagyon fontosnak tartja, hogy jól bánjanak velünk, mert a mi expedíciónkról az egész világ tudomást fog szerezni és én bizonyára könyvet is írok majd erről az útról, a könyvben pedig meg fogom írni, hogyan vélekedem Ma Csung-jinről. A tábornok válasza ugyan titok maradt előttünk, de egész nap feltűnően udvariaskodtak velünk, sőt még külön meg is kértek, hogy siettessem az indulást. Benzin-«kölcsönzéssel» sem próbálkoztak, pedig bizonyára szükségük lett volna rá, lévén, hogy Ma tábornok a csinos Lin kisasszonyt meghívta Turfánba két pilótával együtt, hogy vegyék gondjukba két zsákmányolt repülőgépét. Lin kisasszonyról már Pekingben hallottunk. Az újságok is megírták, hogy autón, ugyanazon az úton, mint mi, Hamiba igyekszik. Az expedíció

fiatalabb tagjai pikáns kalandot szimatoltak a dolog hátterében. Megtudtuk azonban, hogy Lin kisasszony most Lan-csouban van és repülőgépen megy Hamiba. Hanem a sors úgy rendelkezett, hogy sem mi, sem pedig Ma sohasem láttuk meg a repülő szépséget.

Hír érkezett arról, hogy az autóbusrészvénytársaság két Kasgárba elindult kocsijának nyoma veszett. Kirgíz bandák rohanták meg a kocsikat és foglyul ejtették az utasokat.

Li tábornok bemutatta azt a négy tisztet, akiknek majd védőkísératképpen velünk kell utazniuk. Már az első pillanattól kezdve nagyon kellemetlen hatással voltak rám.

Estefelé néhány emberem látta, amint egy sereg fiatal türköt betelepítik a város egyik, ujoncok gyülekezőhelyéül használt, elkerített terére. A legények nagyon boldogtalanoknak és szomorúaknak látszottak, lógatták a fejüket és vonakodva, nehezen szedték a lábukat. Hébe-hóba az őreik puskaagglyal noszogatták őket. Talán kétszázan lehettek. Az utcákon nem volt szokatlan látvány a zokogó asszony.

Hummel meglátogatta Turfán kórházát. A betegek egy karavánszeráj szobáinak a kangjain heverték. A betegápoló katonák 14 éves fiúk voltak. Az egész kórház csupa szenny, szegénység; a levegő dohos. Kiütéses tifuszt — voltaképpen e miatt járt a doktor a kórházban — nem talált.

Még 1220 gallon benzinünk volt. Két kereskedő petróleumot kínált, de azt sokkal olcsóbban kaphattunk akár Kutyában, akár pedig Akszuban, hiszen oda Alma-atából (Vernij) és Przsevalszkából (Karakol) viszik az olajat.

Áldott légy, február 22-ike! Ezen a napon végre elhagyhattuk ezt a Turfán nevű pokoli helyet. Pedig itt hat évvel ezelőtt békés és kedves virágzást láttunk. Másnap reggel befejeztük a csomagolást, nagyjából végeztünk a rakodás durvább felével is. Tizenegy órakor Georg jelentette, hogy indulhatunk. Útnak engedtem őket. A doktor, a tolmácsként szolgáló Yew-vel, a sebesült lovassági tábornoknál volt, ezért Chennel együtt visszamaradtunk a kis-

autóval, hogy megvárjuk őket. Li tábornok és Jollbarsz körülöttünk udvariaskodott. Li Ma Csung-jin tábornok jókívánságait tolmácsolta. Emléül két könyvem kínai kiadását adtam át Linek, Ma Csung-jin részére. A Nagy Ló úgy intézkedett, hogy Li a könyveket azonnal küldje el neki Davancsengbe. Jollbarsz az élelmezési főnökséggel járó gondjaival szórakoztatott.

Naponta két-három toman zsin (1 toman = 10,000, 1 zsin = egy font) gabonát kellett összeszednie Ma hadserege részére, vagyis körülbelül másfél tonnát és ugyanannyi kukoricát a sereg lovai számára. Ezenkívül élelmeznie kellett Turfánban ezer polgári lakost és néhány száz katonát. Jollbarsz azonban kissé túlzott. Ma hadseregéből már csak töredékek harcoltak. Végre azután Jollbarsz önkénytelenül elszólta magát: «Ha Ma nem veszi be Urumcsit, itt hagyom ezt az országot és elutazom Svédországba vagy Németországba!»

Végre félegy tájban megjött a doktor és vele Yew. Rövid búcsú után beszálltunk az autóba és elrobogtunk Turfán bazárutcáin keresztül.

Szakadékok között, égő falvakon át a rablók földjén.

Az a jóleső érzés, hogy magunk mögött hagyhattuk Turfánt, félig-meddig megbékített minket azokkal a nyomorúságos hidakkal, posványos vízerekkel és alattomos csatornákkal, amelyeken keresztül kellett vágnunk. Utólértük Li professzort meg négy növendékét. Poggyászukat egy ló meg két számár vitte. Velük együtt utazott egy arabán a két lengyel is. Megálltunk és egy ideig elbeszélgettünk a titokzatos kis csapattal, majd miután valamivel hozzájárultunk bizonyára szűkreszabott utipénztárukhoz, elhagytuk őket.

Félóra múlva elhaladunk Jamtyi-bazár falu mellett. Innen kezdve az út legnagyobb része víz alatt áll. Újabb félóra múlva már 90 méterrel a tenger szintje alatt járunk.

Egy óra múlva repülőgép orgonázó hangja kezd zengeni fölöttünk. Alig jár ezer méternél magasabban. Minden pillanatban várjuk, mikor vágódik közénk egy bomba az autó fedelén keresztül. Megállunk. A mély orgonazúgás azonban elhal a messzeségben.

Most itt vagyunk Jamtyi-karezs falunál. Széles és mély csatorna fölött két és fél méter hosszú és három méter széles, düledező híd vezet át a túlsó partra. A híd nyugati oldalán álló gerendák szilárdaknak látszanak, a keletiek azonban már egyetlen ember súlya alatt is meginognak. Szerát nekifut az autoval és átló-irányban keresztülhajt. A nyugati hídfélen biztosan gördülnek át a jobboldali kerekek, a két balkerék azonban alaposan lenyomja a keleti oszlopokat. Az autó fenyegetően megdől, de mert elég sebességgel halad, baj nélkül átjut.

Most Gyomtyán van a sor. Óvatosan, lassan halad Szerát nyomán. Reccs! A baloldali hátsó kerék keresztül-vágja a hidat és beleszakad tengelyig. Mindenki odasiet. Kapkodva szedjük le a rakományt, mielőtt még az egész kincs belefordul a csatornába. Két falubeli megy el arra. Jó fizetséget ígérünk nekik, ha szereznek fát, hogy kijavíthassuk a hidat. Kis idő múlva jönnek is már vissza két eléggé vékony fatörzsszel. Megint beküldjük őket a faluba.

Egyórás küzködés után sikerül kiszabadítanunk az autót. Közben kerül gerenda meg egyéb anyag is, kidőlt távírópóznák és vályogtéglák. Kijavítottuk a hidat a másik két autó számára. Először Effe eredt neki. A híd megbírta, bár nagyon recsegett. Utolsóként Georg gördült át az »Edsel»-lél. A híd roskadozott és ingadozott, de most sem szakadt be. Közben lengyel és kínai ismerőseink utólértek minket. De amikor elkészültünk a híddal, csakhamar megint elhagytuk őket.

Az út nemsokára olyan »jardang»-ok útvesztőjébe téveszt minket, amilyeneket már a Lop-nor-sivatagról és a Lou-lan vidékéről szóló könyvemben leírtam. A »jardang»-ok közel egy méter mélységű, élesszélű árkok. Ezeket a barázdákat a szél meg a víz vágja bele az agyagos talajba.

Félhétre jár. Szerát kocsija vezeti a sort. A nap parázsló-

sárgán már lement. Esteli félhomály dereng. Szerát megáll, majd jelenti, hogy a jardang-barázdák egyre sűrűsödnek és hogy autóval teljességgel lehetetlen erre továbbhaladnunk.

Meg kell fordulnunk! Vissza a jamtyi-kareszi hídhöz! Két órát vesztegettünk el ezen a reménytelen terepen. A nagy fáradtsággal rendbehozott híd mellett ütjük fel negyvenedik táborunkat. Majd holnap reggel más úton próbálkozunk. Igazán csak az hiányzott még, hogy a nyomorúságos hídon még egyszer át kelljen kelniünk!

Ismét fölkerültünk a tengerszint fölé. Éjszaka mínusz 4.8° -ot mértünk. A négy tungán tiszt közül kettő bentjárt a faluban és egy vezetőt hozott magával. A parasztot fölültetjük Szerát mellé. Sugárzó, szép, tiszta a reggel. Az északi hegylánc napfénytől sárgálló meredek sziklafalai és a völgyek kékes árnyékvonalai tompa, lágy színekben ragyognak felénk a messzeségből. Északtól 28° -kal nyugat felé, magasan a környék és a Tien-san hóborította hegy-óriásai fölött trónol a Bogdo-ula, az Isten hegye.

Nagy örömünkre nem szükséges megint megkísértenünk a tegnapi hidat, mert a kalauz egy kissé északabbra vonuló úton vezet, úgyhogy a csatorna jobbról húzódik mellettünk. Az út északnyugat felé halad, párhuzamosan a jardangokkal. Murvás gobi, ritkás fűvű pusztavidék ez. A tiszta Tatung-medencén baj nélkül keresztülvágunk, mert annak kemény, murvás a talaja.

Az út pompás, kemény és egyenletes. Sehol egyetlen fűcsomó. Több «karesz», földalatti csatorna, fölött haladunk át. Majd nyílt csatornák kerülnek elénk. A hidak le vannak rombolva! Kara-bulak falunál már vizenyős a vidék. Észak felől úgy csillog felénk a Bogdo-ula, mint valami világítótorony a tenger partján. A dél felől húzódó hegyláncnak Työl-tag a neve.

Déltájban annyira fölmelegszik az idő, hogy időnként meg kell állnunk, hogy a motorok lehülhessenek. A kocsikat egymás mellé sorakoztatjuk. A sofförök beszélgethetnek egymással. Előszedünk egy dinnyét, Hummel orvosi tiszteletdíját, és keskeny gerezdekre szelve megosztozunk rajta. Hét perccel múlt tizenkét óra.

Ekkor zendül meg ismét a magasban a figyelmeztető orgonazúgás. Már látjuk is a gépet a Työl-tag fölött, dél felé. Öt perc múlva irányt változtat és egyenesen felénk tart! Parancs a sofföröknek, hogy azonnal, nagy távolságban egymás mögött, rögtön hajtsanak tovább. Szerát elrobog, utána Gyomtya, majd Effe és végül Georg kavar föl hatalmas, sárgásszürke pogromolyokat. Föltétlenül pompásan látni lehet ezt a levegőből. A repülő közelebb jön. Kétségtelen, hogy minket figyel. Hiszen a pilóta nem hihet mást, minthogy az ellenséges, bitorló Ma ott ül valamelyik autón, valószínűleg a kis személykocsin, s hogy valamennyi kocsin a tungán tábornok autóparkjából való. Ezért egyenesen a kisautó fölé igyekszik. Talán éppen ebben a pillanatban ereszti ránk a bombáját?! Most pontosan a fejünk fölött van. Még egy másodperc. A robbanás elmarad. A gép távolodik észak felé, a Tien-san, az Égi Hegyek, irányában. Talán ezerméteres magasságban szállhat a föld fölött. Az orgonázó hang elhalkul és elhal a távolban, majd maga a repülőgép is eltűnik, mint valami sas a havasok fölött.

Legközelebb egy kipukkadt gummikerék miatt kellett megállanunk. A repülő szerencsére nem tért vissza.

Néhány türk bandukol nyugat felé. Szökevények. A davancsengi seregbe való besorozás elől menekülnek.

Nagy körben most délkeleti irányban haladunk. Az út jó méternyi mélyen van belevágva az agyagos talajba. A Tokszun-folyó hídja szerencsére megbírja az autókat és néhány perc múlva a nehéz kocsik begördülnek a bazárba.

Szerát kocsiján eltörött a légsavar. Beálltunk a kocsikkal egy karavánszeráj udvarába és kovácsot hozattunk. Mialatt az a kocsin dolgozott, az egész társaság, az urak és szolgák együtt, bevonult egy bazárbeli tungán vendéglőbe. Vagdalt birkahúst kaptunk hagymával meg tojásrántottával. Itt, Tokszunban, megint találkoztunk a két lengyellel meg Livel és három tanítványával. Eddig lehetőleg mellékutakon jártak, mert az országúton nem lett volna biztonságban az életük. Már éppen indulófélben voltunk, amikor a tungán parancsnok látogatóba jött. Beszélgetés közben megemlítette, hogy Pei és tizenöt utitársa már két

nappal ezelőtt elhagyta Tokszunt. Így tehát nem volt velük bajunk. Ebből azonban az következik, hogy a turfáni urak nem miattuk siettették indulásunkat. *Akkor* azonban még nem tudtunk semmit. Li tábornok azonban — meg talán a többi tiszt is — föltétlenül tudta, hogy Ma tábornok seregét megverték és hogy a Nagy Ló menekülni akar Kara-sárba vagy Korlába. Ha ez igaz, akkor élet-halál kérdése számára, hogy autóink a kezeügyében legyenek. Ha a későbbi eseményeket egybevetjük az eddigiekkel, akkor csak ezt az egyetlen magyarázatot találhatjuk valószínűnek. Mert más-különben ugyan mi érdeke lehetett az egyébként is határozott utasítások szerint működő tungán vezérkarnak, hogy minden módon, sürgetően útnak indítsanak minket nyugat felé, menekülni szándékozó vezérük tervezett útján. Az is bizonyos, hogy Ma Csung-jin nem pusztá udvariasságból nyitotta meg előttünk ezt az utat, hiszen egetverő terveinek semmiképpen sem használhatott, ha vereségének és szökésének európaiak és kínaiak a szemtanúi.

A kovács csak félhatra készült el a munkával. Ki-dübörögtünk Tokszunból a bazár szűk utcáin keresztül. Egy fiatal katona teljes felszereléssel és két dinnyével meg-rakodva fölugrott egyik autónkra. Ledobtuk, akárhogyan tiltakozott kísérő őrségünkkel egyetemben. Az egész város az utcán volt és végignézte ezt a jelenetet. Minden kapu-nál, minden utcasarkon rikítóvörös meg kék ruhákba öltözött tungán asszonyok és fiatal lányok csoportjai szorongtak.

Útunk most délnek fordul. A kerekeink nyomán föl-kavart sűrű porfelhők tömören, nehezen, sokáig megfekszik az utat. A legkisebb szellő sem rezdül, hogy szétszórja a port. Mintha valami holdbeli tájon utaznánk.

A nap lehanyatlott. A földre ráboruló szürkület fölött csak a Bogdo-ula homloka ragyog bíboros fényben. Az út szörnyű rossz, csupa lépcső, bucka, vízmosás és a sárga löszföldbe mélyen bevágódó arabanyom. Szinte percről-percre meg kell állanunk, hogy lapáttal meg kapával el-egyenszük a gödröket és torlaszokat.

Sötétedő szürkületben érjük el az utolsó falut, Szárik-

dungot, «A sárga domb»-ot. Innen kezdve már jobb az út, a talaj keményebb, murvás. A hegység lába felé közeledünk egy folyó ágyában. A medret többször is kereszteznünk kell. Csakhamar egy völgy torkolatához érünk. A völgy-meder mindjobban összeszűkül a dombos, terraszos martok között. A völgy fenekét körülbelül százméteres szélességben fehér, lyukacsos jégkéreg borítja. Ráhajtunk a szélére. A törékeny jég recseg és ropog az autók súlyos kerekei alatt. Csakhamar megszakad az összefüggő jéglap és keskeny szalagban követi a patak partjait. Aztán elmarad a jég és patak csörgedezik a völgy fenekén. Nyolc óra tájban megállunk Szu-basinál, «A víz kezdeté»-nél, egy rombadöntött őrtorony mellett. 270 méter magasan vagyunk a tengerszint fölött. Tizenhétszer keltünk át idáig a patakon, minden egyes alkalommal azzal a nagy aggódással, hogy benne ragadunk a sárban.

A hajnal fénye pompás tájképet tárt elénk. A vidék festői szépségét letáborozásunkkor az éjszaka sötétje elrejtette előlünk. Szűk völgyben vagyunk, valóságos folyosóban. A völgy északfelé lejt és síkságba torkollik, délnek pedig vad hegyek között húzódó hegyszorossá alakul.

Táborunk körül tíz ló teteme hever, egyenruhákból származó rongyok, nyeregzsákok és egyéb holmi között. Kíséretünk négy tisztje hangosan sajnálkozik, mért nem indultunk korábban. Estére föltétlenül el kell érnünk Kara-sárba, mielőtt a rablóbandák rohamra gyülekeznének. Kumusnál, a hegyszoros tulsó nyílásánál azelőtt volt egy kétszáz főből álló katonai őrsereg, de a rablók támadására visszavonult Kara-sárba. Valami hasonló csete-patéban hulhattak el itt is a lovak. Mert hogy harc volt, azt az egyéb hulladékokból is láthattuk.

Dörgött is a puska egész reggel a sátorok körül, csakúgy visszhangzott a völgy. A mi vitéz kíséretünk lövöldözött, hogy ezzel elriassa a rablókat, mert szerintük természetesen ott leselkednek a bandák minden kis sziklahasadékban.

Fölhajtattunk a völgy terraszszerű balpartján. A völgyfal meredeken zuhan alá. Hátrálnunk kell. Belegázolunk a vízbe és átvergődünk a patakon. A völgy itt negyven méter

széles. Hosszú darabon jégen mennek az autók. A patak szabadon kanyarog jégpántjai között. Többízben is le kell térnünk a jégsegélyről, bele a patakba és azután megint föl kell kapaszkodnunk a tulsó partra. Ott, ahol a jég nagyon éles és szétvágással fenyegeti kerekeink gummiját, a szélét előbb csákánnyal meg lapáttal le kell tompítanunk. Vakítóan fehér jégmezők, csillogó víz, meredek sziklaormok, autót számára ugyan éppenséggel nem alkalmas terep ez, de látványnak leírhatatlanul érdekes és festői.

Kétségbeesetten lassan haladunk. Szerát autója alatt beszakad a 20 centiméter vastag, kásás jég. Egész a patakig el kell csákányoznunk a jeget a kocszi elől. A szoros innen kezdve már csak harminc méter széles, a fenekét teljesen beborítja a jégkéreg. Erős ez a páncél, megbír minket, bár alatta vígan csobog a víz. Vad, szeszélyes sziklatömegek világában járunk. Ahol a völgy állandóan árnyékban van, ott a jég szilárd, de ahol nap is éri, kásásabb, puhább. Soffőrjeink mielőtt tovább indulnának, gyalog vizsgálják meg az utat. Minél magasabbra jutunk, annál nehezebbé válik az út, autóval megjárni szinte a lehetetlenséggel határos. Pedig itt mindenáron keresztül kell jutnunk, mert más út nem vezet Keletturkisztánba. Ha G. M. Haardt vezetésével a Citroën-expedíció átjutott itt, akkor ennek nálunk is sikerülnie kell. Meghiszen Pei autója is ugyan-ezen az úton haladt.

A száraz, kavicsos balpart élesen kanyarodik. A forduló után hirtelen ismét megakadnak az autók. Két rövid, jéggel alig takart éles kanyarodó következik és egyre mélyebb a víz. Pei kocsijának keréknyomát tisztán látjuk. A hegyek lejtőjének az alját sárga futóhomok takarja. Ritkán haladunk egyfolytában négy percig, a nehéz akadályok egyre-másra megállítják az autókat.

A part egy szárazabb helyén egy elesett katona holtteste hever. Kona-örtengnek, vagyis «A régi fogadó»-nak már csak a romjai vannak meg. Itt szilárd jégen kelünk át. De hat perc múlva megint megrekedünk. Két óra alatt csak hat kilométert tettünk meg! Egyhelyütt a jég éles szélét verjük le fejszéssel, odébb egy méter magas, meredek

és lépcsőzetes terepet kell szelíd lejtővé simítanunk. A főfőrök kivételével valamennyien gyalog megyünk.

Nemsokára véget ér a jég és tíz kilométerrel odébb elmarad a víz is. A völgy fenekét murva borítja. 550 méter magasban vagyunk a tengerszint fölött.

Egy homokos hegylejtőn két kis szilfa áll. A távíró-vezeték eddig a dombtetőkön és a magasabb helyeken húzódott, itt a völgy fenekén hever. Habozás nélkül keresztülgázolunk a drótokon. Csoda-e, ha a vezeték nem működik?! Olykor hatalmas mellékvölgyek torkolata előtt vonulunk el, közben sok kisebb és rövidebb vízmosást hagyunk magunk mögött. Most egy negyedóraig megszakítás nélkül haladhatunk, majd néhány percre a motorok leűlése céljából megállunk. A völgyoldalakon sárga, barna, szürke és vörös palasziklák durva tömegei meredeznek vad összevisszaságban. Közben-közben sziklákat kell elhengerítenünk az útból, vagy gödröket feltöltenünk. Éles kövek szorulnak a kettőskerekék közé, persze el kell őket távolítanunk.

Minthogy a távíróoszlopokat már régen elhordták tüzelőnek, a telefondrót a hegy lábánál vagy a völgy fenekén hever. A szakadékos út egyre vadabbá válik és megdöbbenően éles kanyarodókban kígyózik. Megint egy katona hullája; félig már befödte a homok. Aránylag rövid darabon tizenhét döglött lovat számláltunk meg. Itt-ott kisebb pásztyákban hó is akad.

Félkettőre megérkezünk Arghai-bulakhoz. Itt a völgy balfelén a függőleges sziklafalból, karvastagságú sugárban, jéghideg, kristálytiszt, pompás víz tör elő. Közvetlenül a forrás fölött kőből rakott torlasz emelkedik. Számtalan lótetem, rongyok, nyeregtakarók és kövekkel hiányosan betakart, elesett katonák tanúskodnak arról, hogy itt kemény harc folyhatott. Az elhagyott csatatéren csak a forrás csobogása és a szél zúgása őrzi az elesettek örök álmát.

A forrástól nem messze, a baloldali sziklafal alján húzódó keskeny s két méter magas sziklapárkányon egy menedékház kőfalainak romjai meredeznek. A völgy itt hirtelen kanyarodik. Rövid kétperces út után, az alig húsz méter széles völgyet sziklatömbökből álló, hatalmas torlasz zárja

el. Némelyik sziklatömb akkora, mint egy ház, a kisebbek körülbelül harminc köbméteresek. Ezek között még kisebb tömbök és élesszélű szilánkok hevernek. A torlasz alját durva kavicsréteg veszi körül. Néhány száz méteres sziklatömeg zuhant le itt jobbról a völgyfenékre és eltorlaszolta a szakadékot. Hogy ez mikor történt, nem lehet megmondani. De az óriás szikladarabok már nagyrészt legömbölyödött törési éleiből arra lehet következtetni, sok évszázad elmúlt azóta, hogy ez az omladék eldugaszolta a völgyet. A hegyomlásnak hatalmas erejű földrengés lehetett az oka, de későbbi földlökések bizonyára azóta is omlasztottak kisebb sziklatömegeket a torlaszra.

Már 1928-ban foglalkoztam egy Urumcsiból Kelet-turkisztánba teendő autótértervvel és Urumcsiban megkérdeztem Hunter hittérítőt, vajjon lehetségesnek tartja-e a Tokszun-szoroson való átkelést. Hunter ezt teljességgel keresztülvihetetlennek tartotta. Szerinte arabákkal is csak üresen járható ez az út és akkor is ki kell fogni a lovakat. Markos legényeknek kell kötelekkel átemelni a szekereket a sziklatömbökön, persze autóval ez merő képtelenség. És lám, a Citroën-expedíció mégis megtette az utat. Igaz, hogy dinamitot is vittek magukkal és a legalkalmatlanabb sziklatömböket szétrobbantva, utat törtek az autók számára a torlaszon keresztül. Azóta az utat a kínai hatóságok tartották rendben. Ezért a mi ottjártunkkor meglehetősen jó állapotban volt. Meredeken kanyargó kerülőkkel győzték le a nehézségeket, a nagyobb tömbök közeit szikladarabokkal és kavicssal tömték be. Az úttestet pedig, amennyire lehetett, egyengették.

Ezen a torlaszon kellett keresztülhaladnunk. A lejtő alja részben kemény sziklalépcsőkből áll. Az éles szélű kűszöböket palalemezekkel egyengetjük el, azután a kisautó könnyedén, fürgén kapaszkodik föl a kúpalakú torlasz tetejére. Egy kanyarodóban, a szakadék szélén, kis sziklafülkében emléktábla van elhelyezve. Az óriás tömbök között nyíló kapukon át megdöbbenő nagyszerűségben tárul eléink a fantasztikusan vad völgy képe. A tengerszint-fölötti magasság 1150 méter.

A kisautót Szerát követi tetézve megrakott kocsiján. A motor zakatolása úgy visszhangzik a völgyben, mint a mennydörgés. Mindenki gyalogosan szalad az autó körül hogy köveket rakjon a hátsó kettőskerék mögé, ha a motor az elképzelhetetlen erőfeszítés közben fölmondaná a szolgálatot. Én egy sziklán ülök az út szélén. A szürke «elefánt» prüszkölve, pöfögve, csikorogva halad el mellettem, a palalemezek fehér liszté örlődnek a vergődve kapaszkodó kerekek alatt. Szerát görcsösen, minden idegszálát megfeszítve fogja a kormánykereket. Az emelkedés már eddig is elérte azt a legmagasabb fokot, amelyen fölül teherautó már aligha tud fölkapaszkodni. De itt a lejtő, vagy kétméteres darabon, még két-három fokkal meredekebbé válik. Vajjon megbírja-e a motor, vagy kifulladás?

De győz a gép és az autó följut az út kevésbé meredek részére. Azután a többi autó következik. Szerencsésen túlesik valamennyi a meredeken. Megint kifujhatjuk magunkat. Ma reggel a négy tisztnek meg egyetlen legényüknek még, hogy elkerüljük a rablóbandákat, roppant sietős volt az indulás, most azonban méltóságukon alulnak tartották, hogy segítsenek.

Kis darabbal följebb újabb nehéz útrészlet következik. Itt egészen rövid, alig két-három méter hosszú kanyarodókon kell, látszólag lezuhanással fenyegető gigantikus sziklacsomók alatt, zezzugos vonalban átmesterkedni az autókat. A kocsik meg-megdőlnek és hol jobbról, hol balról ütődnek neki a sziklatömböknek. Két hatalmas szikla között egy kétségbeejtően szűk kapun csak úgy tudunk a teherautókkal átjutni, hogy az út jobbszélén egymásra rakott, lapos palalemezekből készített, ferde lejtő segítségével balra billentettük a kocsit. Így meggátoltuk, hogy a jobboldalt lógó sziklatömbben megakadjon.

Három órára valamennyien komolyabb baj nélkül, mindössze néhány kisebb karcolás árán, túljutottunk a nehéz akadályon. Most a völgynek folyosószerűen szűk részében járunk. A szakadék fenekét hó és jég borítja. Egy helyen a két sziklafal csak négy méternyire van egymástól. Inogva, himbálódzva hajtattunk keresztül ezen a kapun. Festői, de vad és irgalmatlan a táj képe.

Nem sokkal odébb elhaladunk az arghai-bulaki fogadó romjai mellett. 1260 méter magasan járunk. Hómezőn vágunk keresztül. Azokon a részekén, ahol a szakadék állandóan kékes árnyékban húzódik, ropog a hó a lábunk alatt. Egy sziklahasadékból árva fűcsomó hajlik elé.

1400 méter magasságban pihenőt tartunk és dinnyét eszünk. A doktor a szakadék egy védett sarkában klematisz-magot gyűjt.

A völgy kitágul, az út tűrhetőbbé válik. Hó már csak a hegyek északi lejtőit takarja. A tájék vonalai ellágyulnak, a hegyek viszonylagos magassága csökken. A völgy egyre szélesebb. A távíróoszlopok a helyükön vannak. Közvetlenül napnyugta előtt pihenőt tartunk. Az egyik tungán tiszt a földre teríti köpönyegét és Mekka felé fordulva elmondja a «Namasz»-t, az esti imát. Ezért aztán jámbor embernek hittük, de később kiderült, hogy közönséges kapcabetyár.

Az út mentén nagy gombolyag összetekert telefondrótt hever. Odébb egy vendégfogadó romjai. Nemsokkal meszszebb egy másiké. Valamikor Újme-dung volt a neve.

Rövid ideig tartó tévelygés után, a sok szétágazó völgy útvesztőjében, végre megtaláljuk a helyes irányt. A távíró-vonal félrevezetett minket. Az út szilárd és jó. Nagy messzeségből, dél felől, idekéklenek egy újabb hegylánc halvány vonalai. Az a Kuruk-tag. A völgy most, legömbölyített tetejű dombok között, nagyon szélesre tárul.

A vízvázasztó szoros neve: Manan-csaszo. Magassága 1750 méter.

Majdnem hét óra már, amikor elérjük Kumus falut és fölütjük 42-ik táborunkat. A magasság 900 méter. A falu szélén néhány türk utas tevekaravánja pihen. Egyikük elmondja, hogy Pei autóját közel kétszáz rabló megtámadta és elvette. A karaván egy másik tagja már hétre csökkenti a támadók számát és «ezek is csak rálöttek az autóra». Pei és tizenöt társa visszalövdözött. Egy rablót meg egy lovat agyonlöttek, a többi támadó megfutott.

A február 25.-ére hajló éjszakán a hőmérséklet leesüllyedt minusz 14·2°-ra. A turfáni medencében enyhébbek

a telek, mint a körülötte fekvő tájakon. A két hittérítő-fiúnak, Georgnak és Effének a sátrából korán reggel zsoldárának hallatszik. Tisztán, ércesen zeng a hangjuk. Alkalmasint nem tudják, hogy vasárnap van, csak a lelkük vonzza őket itt a vadonban az Örökkévaló trónja felé, mert úgy érzik, hogy az Ég segítsége nélkül semmire sem mehetünk.

Kumusban Ma tábornok három tábori futárját találjuk. Zsoldjukat eddig még sohasem kapták meg.

A falunak két kútja van. Az egyik körül, néhány magas nyárfa tövében türkök karavánja táborozik. Kelet-délkelet felé van Sor-bulak, Ambolt egyik állomása. Kumus mellett négyzetalakú, 90 méter hosszú földhányás emelkedik, egy őskori erődítmény maradványa. Egy magaslaton, északra a falutól, kupolás «mazar» — szent ember sírja — emelkedik.

Hummel fölment a dombra, hogy lefényképezze a sírt. Közvetlenül a feje mellett golyó süvített el. A mi remek kísérőkatonáink tartottak céllövőgyakorlatot, természetesen most is azért, hogy elriogassák az esetleges rablókat. Amikor szemükre hánytuk, hogy meggondolatlanságuk majdnem a doktor életébe került, azt felelték, hogy hiszen csak egy nyárfa tetején ülő varjúra löttek célba. Ezek a pimasz gazemberek kétszeres veszélyt jelentettek számunkra, a helyett hogy biztonságot adó őrségünk lettek volna. Céllövőgyakorlataik mindig életveszélyesek voltak, különösen amikor a teherautók tetejéről puffogtatták puskáikat. Ezenkívül csak dohányoztak, pöfékeltek egész nap. Hiába figyelmeztettük őket, hiába magyaráztuk nekik, hogy a benzineshordók közelében veszedelmes tüzet gyújtani, hiszen ha levegőbe repülnek, ők járnak legrosszabbul. De csak gúnyosan vigyorogtak és vígan bagóztak tovább.

A falutól nyugatra egy megáradt patak jegén kellett átkelnünk. Valamennyien átjutottunk, de Gyomtya alatt beszakadt a jég. Jó órába telt, amíg az autót sikerült kihúznunk a lékből. Mind halványabb a reményünk, hogy eljutunk Kara-sárba. Odáig még 155 kilométer az út!

A Kuruk-tag lábáig széles övben, több sorban, magas dombok húzódnak. A dombok tetején tamariszkuszbok-

rocskák. A bokrok töve körül a víz meg a szél elmarta a földet, csak a gyökerekkel átszőtt, eltorzult kúpalakú rész maradt meg.

Az északi hegyektől lassan távolodunk. Az út jó, csak kissé homokos. A tamariszkuszok és a fűcsomók egyre jobban megritkulnak. Az észak felé elnyúló homokpusztán magányos antilop suhan végig. Egyórás út után 1160 méter magasságba jutunk.

Az út befordul egy balra nyíló völgybe. Itt az árnyékos helyeken még fehérlik a hó. A völgyben elszórtan szilfák nőnek.

Két apró házat kőfal vesz körül. A házakban gyalogpostások laknak. A telep neve Vu-su-kou, vagy Karakiszil. Az út nyugat felé egyre emelkedik. Csakhamar 1540 méter magasan járunk. Innen kezdve megint lejtőssodik a terep. Balról füves pusztá nyúlik el, jobbra pedig vöröses-sárga, eléggé magas hegylánc húzódik. Hébe-hóba áruikat lovon vagy számaron szállító kereskedőkkel találkozunk, egyébként azonban kihalt és elhagyatott a tájék. Az egyik, szamarak hátára rakott lapát- és csákányszállítmány alkalmasint Ma Csung-jin hadseregének volt szánva. Három fehérbundás, fegyveres lovast is láttunk. Azt hiszem, rablók lehettek.

Délnyugat felé a füves pusztán túl, mint valami kardpenge csillog eléink Bagras-köl tavának befagyott tükre. Usak-tal falunál, «A kis fűzfá»-nál, Georg és Szerát a vékony jégkéreggel borított agyagos sárban kátyúba ragadnak. Lerakodnak és száraz helyre cipelik a poggyászt. Az egész falu ott van körülöttünk és bámészkodik. A fiúk a nedves, agyagos latyak kellős közepén játszanak és verekednek. Öt autó egyszerre! Nem mindennapi látvány itt Usak-talban! A faluban hetven tungán család lakik. A türkök mind elmenekültek Kutyaába meg Kasgárba.

A faluban egy házfalon hirdetés ékeskedik. Azt teszi közhírré, hogy agyonlövés vár mindenkire, aki Ma tábornok papírpénzét nem fogadja el teljes értékű fizetségként. Itt egy ezüst dollár 30 liangot ér, Tokszunban 40-et, Hamiban 50-et és Turfánban 70-et kaptunk érte. Mint mondják,

Hodzsa Niasz Hadzsi minden lábasjószaót, ökröt, tevét, lovat, birkát és kecskét elhajtott erről a vidékről Kara-sárba, sőt még messzebbre is, nyugatra.

Az önkéntelen várakozás közben a faluban tanyázó katonai őrs porcellánedényekben «mien»-nel, vízben főtt tésztával kínál meg bennünket. Étkezés közben azt tanácsolták, hogy kíséretünket erősítsük meg, védelmül a rablók ellen. Különösen mintegy húsz kilométerrel Kara-sár előtt veszélyes az út; arrafelé bizonyosan számíthatunk a rablók támadására.

Továbbmegyünk. A nyugati kapun át hagyjuk el Usak-talt. Nem messze a falutól veszélyes híd vár ránk. Szerencsére megbírta az autókat. Majd nagykiterjedésű, kásás, olvadó jégmezőre jutunk. Jobbkéz felől, északon, a vörösszínű hegyek húzódnak tovább, balra a pusztaság terpeszkedik.

Annak a teherautónak, amelyen imádkozó örünk utazik, esti ima idején meg kell állania és meg kell várnia, míg a jámbor elvégzi ájtatoskodását.

Magányos tamariszkuszok mellett haladunk el. Néhol ezek a bokrok valóságos erdővé sűrűsödnek. Egy ilyen helyen rőzsét gyűjtünk az éjszakai táborozáshoz.

Negyed hét után érünk be Tyukur, vagyis «a mély» faluba. Valóban mélységes csönd és kísérteties hangulat uralkodik az esti szürkületben. A főutca kellős közepén — az utca itt is tulajdonképpen az országút egy része — egy szék áll. Gyomtya komikus méltósággal telepszik rá és úgy várja, velünk együtt, két kissé késlekedő autónkat. Végre megjönnek. Egy lobogó lánggal égő ház előtt állunk meg. Ég az egész tető és a ház farészei. Az épület három, egymáshoz derékszögben épült, alacsony, hosszú szobasorból áll. A negyedik oldalon fal határolja a házak között fekvő négyszögletes udvart. A falon át kapu vezet az országútra. Az épületnek két szárnyát eszi a tűz. Az udvaron egymás hegyén-hátán hevernek a kidobált ládák, asztalok, székek, fiókok, kosarak, ócska szőnyegek és mindenféle rongy. A bútorok legnagyobb része meg is sérült. Gyalog megyünk végig a falu utcáján. Egyetlen élőlényt sem látunk,

de egyetlen holttestet sem. A kihalt udvarokról nem hallatszik sem kutyaugatás, sem kakasszó, csak a tűzvész lángja pattog, recseg komoran. Egy helyen az úton keresztben drót van kifeszítve. Éppen olyan magasságban, hogy nyakát vágja a lovasembernek, vagy legalább is kivesse a nyereglől.

Vajjon mi történt itt Tyukurban? Gyujtogatók, rablók járhattak erre. A tűz már legalább két órája éghetett. A banda alkalmasint a közeli hegyekből ronthatott rajta a helységen. Reggel még laktak a faluban és a nép valószínűleg bemenekült a sivatagba, vagy elrejtőzött a pusztá tamariszkuszbokrai között. Az sem lehetetlen, hogy a rablók a mi autóink közelgő berregésére menekültek el és talán meghúzódtak a falu végén álló házakban. Kitűnő védőkíséretünk sürgősen azt javasolta, hogy a lehető leggyorsabban robogjunk tovább Kara-sár felé. Én azonban a legközelebbi faluban, Tagartyiban, táborütésre adtam parancsot. A falu neve magyarul «Zsákkészítő». Ide félnyolckor érkezünk meg.

Tagartyiban egy alacsony falakkal körülvett kis udvarba fordultunk be az autókkal. Egyébként romokban hevert köröskörül minden ház. A faluban néhány szilfa nőtt, egy tiszteletreméltó vén példány bele volt építve egy kis templomba. Minthogy a vidék nem látszott biztonságosnak, elhatároztuk, hogy este tíztől reggel hatig éjjeli őrseget tartunk. Fejenkint egyórás őrállítás esett az emberekre. A védelmünkre kirendelt öt tungán azonban kereken megmondta, hogy ők nem hajlandók virrasztani. Ha rablók támadnának meg minket, fölkelthetjük őket. Azután be is húzódtak egy közeli, csak félig összerombolt házba.

Mígcsak el nem aludtam, hallottam őrseget tartó emberem lépteit a sátorok között. Késő éjjel az őr hat türk férfit meg egy nőt látott ellovagolni táborhelyünk mellett. Néhányan közülük fel voltak fegyverezve. Lehetséges, hogy tyukuri menekülők voltak. Eddigi búvóhelyükről a sötétség oltalma alatt előmerészkedtek és most Kara-sárba futottak.

Másnap komor, borús reggelre virradtunk. Ködös, párás volt a levegő, a környékből úgyszólván semmit sem láttunk.

Csakhamar elhagyjuk Tagartyit. Errefelé szokatlan, kedves kis nyárfaerdőn hajtunk keresztül. Az út méternyi mélyen vágódik bele az agyagos talajba. Megint kisebb erdős terület következik, a fák között dúsan tenyésző tamariszkuszbokrokkal és fűvel. Kavarog a por, a fák, a bokrok szürkék és sárgák. A nyárfák megsárgult lombozata még nem hullott le: úgy látszik, errefelé ősz óta nem járt vihar. Az útszélen gyakran látunk üres, vagy szétesett ládákat. Menekülőik dobálhatták el.

Tavilga faluval alaposan végeztek a pusztítók. Egykori szép jegenyesora helyén elszenesedett csonkok sötétlenek. Az utcán a szétrombolt házak vályoghalmai gátolják a a járást. A falun túl szürke szalagként kanyarog a sárga pusztán az út. Egy gazdátlan kutya csavarog az utcán. Szimatolva keres valamit. Továbbmegyünk. Körülöttünk örvénylőn kavarog a por. Nem messze az úttól fekete füst-felhő emelkedik. Csak nem égő falu megint? Nem, hanem futótűz harapódzik a száraz fűben. Veszélyben vannak a benzineshordóink!

Egyszerre megszűnik a növényzet. A föld szíksótól fehér. Baj nélkül átvágunk egy befagyott vízáren. Itt kezdődik a Csong-kölnek, magyarul «Nagy tó»-nak nevezett, sós-mocsaras vidék. Köröskörül krétafehér a föld, mintha frissen hullott hó takarná. Csodálatosképpen itt nem sajnálták a fáradságot és rendben tartják az árkokat az út mindkét szélén, hogy az országút száraz maradjon a sós láp területén. Egy hidat kikerülünk — alighanem Pei autójának a súlya alatt roppanhattak meg a gerendái. A soffőrök már-már hozzáfogtak a kijavításához, de Kung fölfedezett egy másik hidat. Mialatt odahajtottunk, megállapítjuk, hogy híd nélkül is keresztül bírunk vergődni. Csakhamar tűrhető útra jutunk megint.

A legkisebb szellő sem rezdül. A teherautóknak időnkint meg kell állniuk, míg a fojtó, sűrű porfelhő leüllepszik egy kicsit.

Megint házromok következnek, itt-ott egy-egy férfit, nőt vagy gyermeket is látunk. Több híd, befagyott csatornák és nagy jégfelületek. Eltévedtünk. Sokáig bolyon-

gunk, míg ismét megtaláljuk a helyes utat. Mindenütt jég, iszap és víz, gödrök és buckák. Az autók úgy hanykolódnak, dülöngélnek, mint hajók a viharos tengeren. Hidak sűrűn egymásután, némelyik meglepően szilárd. Egy araba meg egy lovas; tungánok. Megint hidak sorozata, valamennyinek korlátja is van. A forgalom is élénkebb.

Négy órakor megérkezünk Kara-sár város kapujához. Senki sem áll az útunkba. Berobogunk a bazárba és megállunk egy zászlós, hivatalos épület előtt. Feltűnően nyugodtan fogadnak. Miután alkalmas helyet találtunk a Kaidu-gol balpartján, megállunk és tábort ütünk.

Kara-sárt meglehetősen jó állapotban találtuk. Itt nincs annyi elpusztult ház és barbármódra kivágott fa, az utcák is népesebbek, élénkebbek, mint Turfánban. A szükség és a nyomor sem jelentkezik olyan hangosan, mint ott.

Akadály nélkül vonultunk keresztül a városon. Valamennyi híd recsegett ugyan, de azért megbírta a teherautók súlyát. Alig készültünk el sátrainkkal a hatalmas folyó partján, máris látogatót kaptunk. A polgármester, a fekete-szakállú Han Jung-csing, jött el hozzánk saját méltóságos személyében, hogy megtudakolja, miben lehetne szolgálatunkra.

A folyót jégpáncél takarta. Már este nyolc órakor négyfokos hideg volt. Ezért abban reménykedtünk, hogy a jég megbírja az üres autókat. Lovasok, ökrök, sőt arabák is közlekedtek már — igaz, nagyon óvatosan — a jégen. A három komp használatlanul hevert a partra húzva.

Már lefeküdtem, amikor Georg az éjszakai őrségre vonatkozó utasításért jelentkezett. Tulajdonképpen nem fenyegetett komoly veszedelem, de táborverésről a sátrainkat meg a kocsikat körülvevő bámészkodó tömegben olyan betyárképű fickókat láttunk, hogy apróbb tolvajlásokra számíthattunk. Ezért elrendeltem, hogy ezen az éjszakán is őrséget kell állni. A «Fekete város»-ra sápadtan pislákoló csillagok azonban ezen az éjszakán nem voltak tanúi szellős tanyánk ellen elkövetett rosszándékú kísérleteknek.

Korla — szorongattatásunk városa.

Bár ezen az éjszakán minusz $12\cdot8^{\circ}$ -ot mértünk, Kung reggel, február 27.-én, mégis azzal a hírrel ébresztett föl, hogy az autókat semmiképpen sem tudjuk átvinni a jégén, mert az már üres arabák terhe alatt is ropog és hajladozik. A jégkéreg vastagsága általában négy, itt-ott hat hüvelyk volt. Kung azt is jelentette, hogy talált egy nyolc méter hosszú és három méter széles kompot. Mármost ahhoz, hogy ezen a kompon átvihessük az autókat a tulsó partra, szükséges volna, hogy a polgármester kellő számú türköt rendeljen ki segítségünkre. Ezekkel az emberekkel csatornát lehetne töretni a jégben, ámbár nagy a valószínűség, hogy a frissen tört utat a folyó hamarosan megint eltorlaszolja úszó jégtáblákkal. A helybéliek ugyan azt mondták, legokosabb lenne, ha megvárnánk, amíg a jég magától megindul. A zajlás ebben az időben szokott megkezdődni és rendszeren két napig tart. Ha azután már lement a jég, a három kompon kockázat nélkül átszállíthatjuk autóinkat a Kaidu-gol jobbpartjára.

Délelőtt Kara-sár katonai parancsnoka, Huang Vencsing, látogatott meg törzskarával együtt, Ma Jung-csu lovassági tábornok társaságában. Mindkét magasrangú tungán tiszt igen udvarias és kellemes ember volt.

Kung ezalatt nekilátott a csatornatörésnek és estére harminc markos emberével negyven méter hosszú és három méter széles darabbal el is készült.

A nap folyamán Yew társaságában visszaadtam a három magasrangú úr látogatását. Ma tábornokot nem találtuk otthon. Segédtsíztje fogadott és mi nagy érdeklődéssel hallgattuk szabadszájú, de nem nagyon megbízható közléseit. Szerinte Kasgárig szabad az út, teljes nyugalommal elindulhatunk, senki sem fog bántalmazni minket. Az egész arrafelé fekvő országrész, Tien-san-nan-lu, Ma Csung-jin tábornoknak engedelmeskedik. Ma Jung-csu tábornok tízezer főnyi lovasságnak parancsol, az egész tungán lovassereg pedig mégégyezer ekkora. Az, hogy a Nagy Ló

Davancsengnél, a mostani harcvonalon, nélkülözni tudta lovasságának a felét, a legjobb bizonyítéka annak, hogy a helyzete szilárd.

1933 júniusában Kara-sárban föllázadtak a türkök és nagy tömeg nőt és gyermeket mészároltak le. A zendülést az a Ma lovassági tábornok fojtotta el, akinek a sebeit Hummel kezelte. A nyugalom azonban nem tartott sokáig, mert a torgutok megint leviharzottak hegyeik közül és ismét halomra gyilkolták a nőket és gyermekeket a Kara-sár körül fekvő falvakban. Magát a várost megvédelmezte a helyőrsége. A falvak férfilakossága elmenekült nyugat felé.

Ma Csung-jin háromízben is küldött követeket a torgutok fejedelméhez, hogy népével együtt a maga pártjára térítse, de küldötteit a torgutok megölték. Ezért mostanára újabb támadást várnak Kara-sár ellen. A segédtiszt annak a reményének adott kifejezést, hogy mi átjutunk a folyón és leérünk Korlába, mielőtt a torgutok megrobbannák a várost. Nem titkolta csodálkozását, hogy baj nélkül sikerült megjárunk az utat Tokszuntól Kara-sárig, hiszen a torgutok éppen ezen a darabon garázdálkodtak a legcudarabbul.

A segédtiszt úgy vélte, nem lesz könnyű dolog a folyón való átkelés. Ő maga is tanúja volt ugyanis, mennyi nehéz munkájába került a Citrcön-expedíciónak, hogy a kompokat szilárdan megrögzítsék és az autókat a kompra juttassák a nélkül, hogy a hajó fölbillenjen. A jégben tört csatorna szintén nagyon kétéstértékű lehet, mert a gázló a minden évben változó homokzátonyoktól függ, azoknak a helyzetét pedig előbb mérőőnnal kellene kitapasztalni. Szerinte nincs más választásunk, mint hogy meg kell várunk a jég megindulását. A zajlást rendszerint erős vihar szokta megelőzni. Készségesen megígérte, hogy mindenben szívesen áll szolgálatunkra és rendelkezésünkre.

A katonai parancsnok is igen szívesen fogadott bennünket. Az egykori kínai kormányzó jamenjében lakott. Megkérdeztem tőle, hogy ez-e az az épület, amelyben én 1896 márciusában Ven Ta-zsen ambánt meglátogattam. Huang Ven-csing azt felelte, hogy Kara-sárban a házak, a talajvíz és a síksó miatt, ritkán állanak tíz évnél tovább

és hogy a mostani parancsnoksági épületet, bár az előzőnek a helyére, csak három évvel ezelőtt építették.

A megígért benzinmennyiség természetesen megérkezésünkig itt is elpárolgott. Egyetlen csöpp nem akadt egész Kara-sárban. Egy udvaron hat ötvengallonos hordót mutatnak nekünk. A hordókat a Citroën-expedíció ajándékozta benzinnel tele a városi előljáróságnak. Ennek a benzinnel az alját adták oda Peinek, hogy folytathassa útját Akszuba.

A következő napokon a polgármester személyesen vezette az S-alakú csatorna kivágásának a munkálatait. A mi embereink természetesen szintén keményen dolgoztak. Az a néphit errefelé, hogy a folyónak minden tavasszal két embert és három teherhordó állatot kell áldozni, mert előbb nem indul meg a jég. Két ló meg néhány tehén alatt már beszakadt a jég, de a szegény párákat sikerült megmenteni. Két csacsi azonban vízbefulladt.

A három komp keményen a jégbe fagyva hevert a parton. A folyó jobbpartján négy torgut jurta (sátor) lakói dolgoztak javában a kiszabadításukon. Valamennyi autónkról leszedtük a poggyászt, a kocsikat azután levittük a balpartra és tisztára mostuk őket. Kívül-belül, bizony, vastag és kemény porréteg rögződött rájuk és a mosás után jelentékenyen könnyebbek lettek.

A Kaidu-gol keleti, vagyis balpartjához közel hosszan elnyúló sziget emelkedik ki a vízből. A parttól két sekély, be nem fagyott folyamág választja el. Átlovagoltam a sziget nyugati partjára, hogy megsejleljem, mennyit haladt a munka. Ötven fölfogadott emberünk — legnagyobb-részt türkök — csákánnyal, feszítővassal meg hosszú csáklyával törte a jeget, hogy utat nyisson a kompok számára. Az emberek felerészben a mi partunkon, felerészben pedig a tulsó parton dolgoztak. Csáklyáikkal jókora jégtáblákat tologattak a balpart felé, ott a nyílt folyamág vize azután továbbvitte a jeget lefelé. Festői látvány volt a sok szorgalmasan dolgozó ember. Kung fáradhatatlanul mindenütt ott volt, ahol buzdításra vagy útmutatásra volt szükség. Így azután haladt is a munka. Estére már a folyó felénél közelebb hozták az egyik kompot.

Chen egy kilométernyire a készülő csatorna alatt mérte a folyót. A szélessége 220·5 méter volt, legnagyobb mélysége 2·70 méter, vízbősége pedig másodpercenként 45·26 köbméter. A mélységet és az ár sebességét 15 léken keresztül mérte meg. Mondhatom, késő estig nyugtalan voltam, mígsak Chen és Kung vissza nem tért. Szerencsére nem kellett áldozatul adniuk életüket a folyó istenségeinek.

Táborunk igen eleven egész nap. Egyre-másra jönnek látogatóba a magas méltóságok. Kísératük megkötött lovai ott nyerítenek, ott dobognak seregestül a sátorok körül. Katonák, naplopók, házaló kereskedők, parasztok, asszonyok és gyermekek sokszor órák hosszáig elácsorognak és bámulják a tábort.

Február 28.-a egybeesett a kínaiak első hónapjának tizenötödik napjával, a lámpások ünnepével. Gépkocsi-vezetőink és szolgálók ezen a napon nagy ebédet hoztattak egy kínai vendéglőből és minket is meghívtak. A lakoma az én sátramban folyt le és azon az expedíció egész személyzete, urak és szolgálók egy asztalnál, bajtársi egyetértésben vett részt. Szerát beszédet mondott és megköszönte a kínai újévre, csengő pénz alakjában adott ajándékomat. A telehold sárgászörösen ragyogott a «Fekete város», és a fehér folyó fölött. A partokon a jegenyenyárfák lombjavesztett koronái kecsesen, karcsún fűrták bele sudarukat a világos éjszakába. A legénység később a saját sátrában bor mellett, énekszóval, tréfával és kacagással folytatta az újév megünneplését; a grammofon válogatás nélkül egyre-másra játszott Strauss, Kreisler, Grieg, Beethoven darabjait, katonai indulókkal és havai táncokkal vegyesen. Effe nélkülözhetetlenné tette magát úgy az urak, mint a szolgálók sátoában. Hol itt, hol ott neveltette meg hallgatóit vidám tréfaival és ötleteivel. Egyébként is minden este fáradhatatlanul pergett a nyelve és sokszor késő éjszakán is harsogó kacagást hallottunk em' ereink sátrából. Komor és veszedelmes napokon is rendszerint ő tartotta az emberekben a lelket. Folyton énekelt — azt hiszem a világ minden nótáját ismerte, lett légyen az kínai, mongol, svéd vagy angol. Ő is, akárcsak Georg, Északkinában született és

sokkal jobban beszélt kínaiul, mint svédül. Egymásközött például az utó mechanikájával összefüggő ügyeket mindig kínaiul tanácskozták meg. Bizony, Effe megbecsülhetetlen kincs volt a mi, három egymástól annyira elütő népből összeszedett expedíciónk számára, amilyen a svéd, a kínai és a mongol.

Benzinkészletünk még körülbelül ezer gallonra rúghatott és ugyanennyi petroleumhoz is hozzájuthattunk.

Éjszaka, a helyőrségi parancsnok rendeletére, három katona őrizte a tábor. Tehát nyugodtan alhattunk.

A március elsejére virradó éjszakán a hőmérséklet 11.5° -kal süllyedt a fagypontra alá. Reggelre a folyó majdnem húsz centimétert apadt.

A helyőrségi parancsnok segédtisztje eljött és elmondta, hogy fölöttesének rendeletére gerendákat, fatönköket és deszkákat kell szállíttatnia a sziget déli partjára, hogy ott alkalmas kikötőhidat építsen, valamint megfelelő emelvényt, hogy a már kompon álló autót meg lehessen rakni. A jégbevágott csatorna már el is készült és mi is lassacskán hurcolkodni kezdtünk poggyásunk nehezebb darabjaival a rakodópartra. Két komp már át is kelt a szigetre. Húsz ember, négy ló, két tehén, egy szamár meg egy megrakott araba volt a terhe, összesen körülbelül két és fél tonna súlyban. Ez a komp tehát könnyen megbírja akármelyik üres teherautónkat.

Most aztán megelevenedett a tábor. Az «Edsel»-re fölraktuk benzinkészletünk egy részét és a kocsit lement a rakodóhelyre. Ezután a négy autó sűrűn járt oda-vissza a part és a tábor között. A sziget déli partján a víz körülbelül két és fél méter magas, meredek terraszt mosott ki. Beszállóhídul egy kiselejtezett ócska komp szolgált. Az egész készség egykettőre megvolt és az első teherautó baj nélkül átkerült a tulsó partra.

A kompokat egy magas keresztgerenda két részre osztotta. Ezért az egész hajót vastag deszkákkal kell beföldnünk, hogy az autók ráhajthassanak. A komp farában egy gerenda gátolta meg a kocsit abban, hogy esetleg a vízbe gördüljön.

A második üres autóval együtt néhányan mi is átkeltünk. A kompot előbb a sziget nyugati partja mentén egy darabon vízellenében fölvontattuk, azután hosszú rudakkal átcsákláztuk a folyón. Az átkelés tizennyolc percig tartott. A jobbparton a kompról két hatalmas, gerendavastagságú deszkát fektettünk a partra. Az autó, szelíden és simán, ezen gördült ki a szárazra.

Ezután megint visszatértünk a szigetre és jódarabig figyeltük a jég mozgását. A csatorna felső széle mentén hatalmas repedések támadtak a jégben és egyik nagy jégtábla a másik után vált le és úszott lefelé az árral. Sokszor úgy látszott, hogy a nyílás elzáródik, de a víz a táblákat csakhamar a nyílt ág felé sodorta és a két part között a jégtől mentes vízfelület egyre szélesedett.

Nem nagy távolságra a kompállomás alatt jókora jégtábla feneklett meg egy sekély zátonyon. A jégtáblán egy fekete kutya is valahogyan ottrekedt. Amikor fölfedezte, hogy árván magára maradt egy jégszigeten, egy ideig keservesen vonyított, de azután beletörődött sorsába: hasrafeküdt a jégmező közepén és érdeklődve figyelte jövés-menésünket és a kompok átkelését. Közben azonban az arra sodort jégtáblák tekintélyes darabokat horzsoltak le a megakadt jégmezőből, úgyhogy az egyre kisebbedett. A kutya mozdulatlanul feküdt. Úgy látszik, arra várt, hogy irgalmasszívű emberek segítsenek rajta. Csakhogy evezős dereglye nélkül sehogyse bírtunk volna a közelébe jutni, meg hát azt gondoltuk, hogyha nem meri megúszni azt az alig tízméteres távolságot, amely a parttal szilárdan összefüggő jégtől elválasztotta, akkor vessen csak magára. Szürkületkor már csak néhány négyszögméternyi darab maradt a kutya jégtutajából, de az állat még egyre csak várt. Reggelre azután nem volt se jégtábla, se kutya. Szegény állat mégsem került el a kelletlen éjszakai fürdőt. Később ellátogatott konyhasátrunkhoz. Szenvedéseiért vigasztalásul, hatalmas csontot kapott.

Március 2.-án reggel a folyón további hétcentiméteres apadást állapítottunk meg. A hideg valamivel enyhült,

minusz 10.8° -ot mértünk. A levegő ködös volt. A csatorna mentén már nagy felületeken szabad volt a víz.

Délelőtt Yew társaságában — az autót Effe vezette — búcsúlátogatásokat tettünk a hatóságoknál. A polgármester éppen akkor tért vissza a kompállomásról, ahol végignézte két utolsó teherautónk átkelését a Kaidu-golon. A derék polgármester igazán megbecsülhetetlen szolgálatot tett nekünk. Az általa fölfogadott munkásoknak 140 napszám fejében 40 ezüst dollárt kellett fizetnünk. A munkások fejedelmi bérnek találták ezt a fizetséget. A polgármester azt is tudta, hogy a városban egyes kereskedőknél akad még petróleum, nehézséget csak a drága árú rejtékhelyének megállapítása okozott. 200 dollárt előlegként kifizettünk neki.

Az öreg Han Jung-csing elmondta, hogy még két hónappal ezelőtt is háborúskodás folyt a kutyai türkök és a Nagy Ló tungánjai között, most azonban már megnyugodott a helyzet. Lelkünkre kötötte, hogy Kutyában alaposan érdeklődjük meg, vajjon biztonságos-e az Akszu felé vezető út. Akszutól Kasgárig állítólag békés a vidék.

Végighajtottunk a bazár főbb útjain. A bódék legnagyobb része zárva volt ugyan, de azért mindenütt mozgalmasság uralkodott. Az élelmiszeres bódék nyitva voltak, a mészárosok árusítóhelyei előtt hosszú sorban lógtak a frissen levágott birkák és ökrök. E csábító környéken nagy csomó gazdátlan kutya lesett koncra és csak nagy lomhán kászolódtak félre az útból az autó elől. Az emberek azonban udvariassággal viselkedtek és nem voltak tolazkodók. A lakosság legnagyobb részét türk és tungán, de akad közöttük elég sok torgut is. Kínai csak mintegy hetven család lakik Karasárban, azok, akik kényszerűségből áttértek a mohamedán vallásra.

Miután valamennyi udvariassági látogatásunkon túl estünk, visszahajtottunk a táborhelyre. Itt már végére ért a csomagolás. Továbbkocsiztunk a komprévhez; már javában folyt a forgalom. Szekerek, lovasok, apró karavánok és gyalogosok vártak az átkelésre. A révészteendőket körülbelül húsz torgut látja el. Ez az ő szakmájuk, sokkal

ügyesebbek a vízi mesterségben, mint a türkök és megszá-
bott fizetést kapnak a munkájukért. Az utasoktól azonban
szabad ajándékot is elfogadniuk. Mellékesen pedig kezesek-
ként is tartják őket itt, mert a Nagy Lónak a torgutok
fejedelméhez legutóbb küldött követeiről még mindig nem
érkezett semmi hír.

A jobbparton behajtottunk új táborhelyünkre, egy
fallal körülvett tanyaudvarra. Délutánra a polgármester
ötszáz gallon petróleumot szállíttatott ide. 404 ezüst dollárt
fizettünk érte. Így legalább, ha nem is teljes, de kielégítő
kárpótlást kaptunk azért a 80 gallon benzinért, amelyet
Csang meg Jollbarsz Kán ravasz módon kicsalt tőlünk.

Legközelebbi tervünk a következő volt: Korlában az
expedíció két csoportra szakad. Bergman Georggal és a
legénység egy részével lefelé halad a Lop-norhoz, mi többiek
pedig tovább megyünk Kutján és Akszun át Kasgárba.
Ezért a poggyászt is megosztottuk a két csoport között.
A kasgári csoport 400 gallon benzint és 200 gallon petró-
leumot rakodott. Ha gallononkint egy angol mérföldet szá-
mítunk, akkor három autónk nyolcszáz angol mérföldet
tehet meg. Kasgárig mindössze 650 angol mérföldet kell
megtennünk, ott pedig bizonyára ki tudjuk majd egészíteni
olajkészletünket. Bergman 550 gallon benzint és 300 gallon
petróleumot kapott. Korlától a Lop-norig ugyancsak 240
angolmérföldet kellett megtennie, de abban az esetben, ha
minket valamilyen okból föltartóztatnak Kasgárban vagy
kiutasítanak Indiába, vagy Orosz-Turkisztánba, Bergman-
nak An-hsziig vagy esetleg Szu-csouig elegendő készlete kell,
hogy legyen. Korlában majd megállapítjuk, mennyi ideig
várjon ott reánk.

Kara-sárban való időzésünk alatt Li professzor, a
tanítványai meg a lengyelek is, meglátogattak bennünket.
Az eddig segédorvosi minőségben szereplő Plavszki el-
árulta, hogy ő okkultista és fakír. Tudományát állítólag
Kalkuttában szerezte. Saját szavai szerint — én bizony
nem tudom, igazat mondott-e, vagy nem — annyira érzé-
ketlen, hogy akár ő maga, akár más, nyugodtan föl-vághatja
a hasát, levághatja egyik karját vagy egyik lábát, ő egy

pillanat alatt beforrasztja a sebet, vagy a levágott végtagot a helyére visszánöveszti. Ahhoz is ért, hogyan kell egy földbedugott magból félpérc alatt dúslevelű, illatos virágokkal pompázó növényt elővarázsolni. Éppen aznap estére készült bemutatni tudományát a parancsnok előtt. Minket is hívott, hogy nézzük meg. Sajnos, nem volt időnk, meg különben is a karunkra meg a lábunkra magunknak is szükségünk volt.

Március 3.-a volt az utolsó napunk Kara-sárban. Az egész nap azzal telt el, hogy a benzint petróleummal kevertük össze és kipróbáltuk, hogyan mennek az autók ezzel a kevésbbé jó tüzelőanyaggal. Ezenkívül az olajat meg a poggyászt is már a két csoport különböző feladatára való tekintettel kellett fölrahnunk az autókra. Testvériesen, arányos módon megosztottunk még a pótkerekeken, a tartalékalkatrészekén, valamint a szerszámokon és fegyverkészletünkön is.

Amikor a nap lement, még korántsem végeztünk ezzel a rakosgatással. Gépészeink meg a soffőrök lámpafénynél és a hold világánál késő éjszakáig dolgoztak.

Sőt ezzel telt el még március 4.-ének nagy része is. Ezen a napon fizettük ki nagyszámú szállítónkat. Fényes ezüstdollárokat számláltunk le sok kérges tenyérbe. Kara-sárba való megérkezésünkkor egy mexikói dollárnak 30 liang vagy «szer» — így hívják a türkök a turkisztáni taélt — volt az értéke; március harmadikán már 35, negyedikén pedig már 42 liangot lehetett kapni egy dollárért. A Matábornok által nyomatott silány, szennyes és rongyos bankjegyek értéke napról-napra esett. Ez is arra vallott, hogy a Nagy Ló napja már leáldozóban van és a szerencse elpártolt zászlóitól.

Mialatt mi ezzel a sok tennivalóval voltunk elfoglalva, doktorunkat is megrohanták a betegek. Katonák és szerencsétlen nyomorultak tolongtak sátra előtt és a vöröskereszttel megjelölt ládák egész nap nyitva álltak. Mint rendesen, a betegek most is az indulás előtti utolsó percekben jöttek legszámosabban.

Annak a négy akasztófárávaló tungán tisztnek, akiket

Li Hai-zso tábornok Turfánban kísérőnkül rendelt, volt egy hasonszőrű kutyamosója is. Ez a legény fertőző állapotban levő szifiliszben szenvedett. Hummel doktor semmiképpen sem akarta megtérni ezt a fickót az autókon, hiszen megfertőzhette a mi embereinket is. Azt kértük tehát, hogy cseréljék ki. A négy gazfickó azonban nem akart ebbe bele-menni. Gyűlölték az idegeneket mint a dögvészt, és úgy érezték, tekintélyük függ attól, hogy ne hajoljanak meg a kívánságunk előtt. Azzal sem értünk volna semmit, ha akár a helyőrségi parancsnokhoz, akár pedig a lovassági tábornokhoz fordulunk panasszal. Ezeknek egyrészt a folyó tulsó partján volt a hadiszállásuk, másrészt pedig a négy akasztófacágérnek a Nagy Ló kutyai és akszui vezéreihez szóló írott parancs volt a kezében. A parancsot Ma Csung-jin tábornok írta alá, tehát bárkivel szemben ők voltak nyeregben és érvényt szerezhettek az akaratuknak. Ezért végül is úgy egyeztünk meg velük, hogy a szifiliszes alakot majd Korlában letesszük. Egyik kínai szolgánk hallotta, amint védőőrségünk visszataszító arcú, szemtelen, fiatal vezetője így szólt cimboráihoz:

— Majd Korlában megtanítjuk ezeket az idegen ördögöket kesztyűbe dudálni!

Kellemetlen, feszült hangulatban indultunk el tehát Kara-sárból és a Kutyáig való út, ennek a söpredéknek a társaságában, tűrhetetlenül hosszúnak tűnt számunkra.

Egyóra húsz perckor indultunk el erre a majdnem végzetessé vált útra. Először egy hosszú utcán hajtattunk végig, Kara-sárnak a Kaidu-gol jobbpartján fekvő negyedén keresztül.

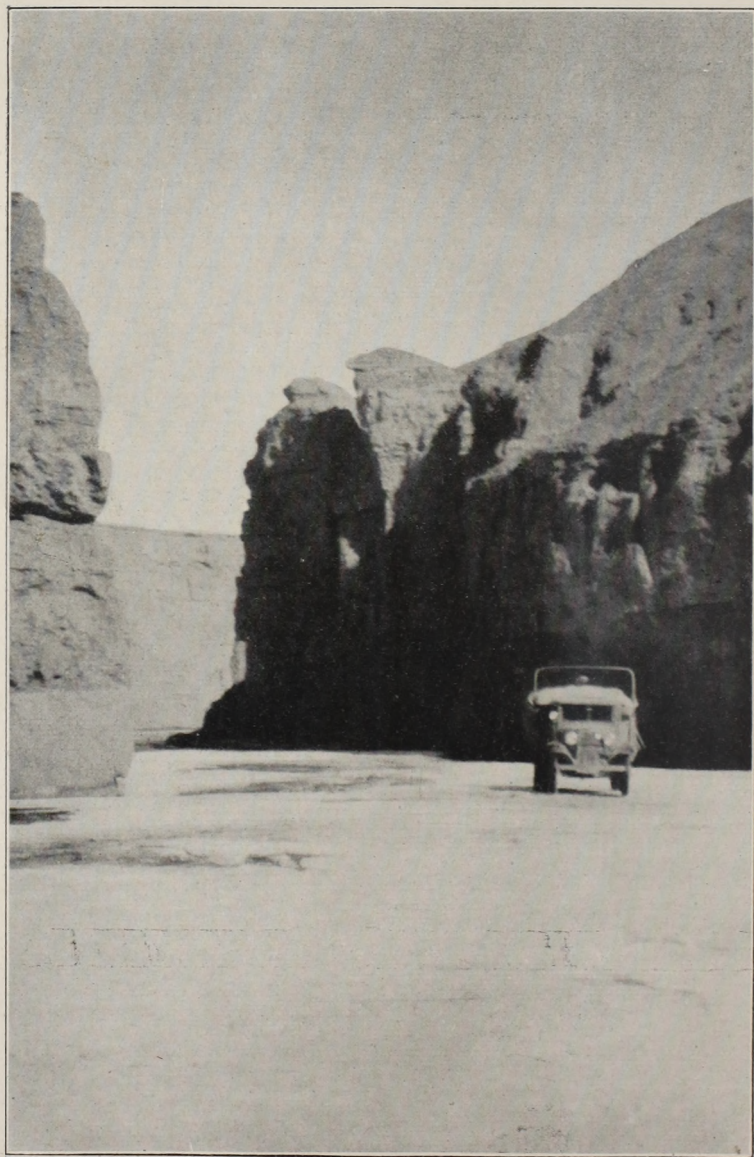
Az út mentén szép, magas jegenyenyárfák sorakoztak. A fákon és fölöttük a levegőben százával üldögéltek és keringtek a kékesfekete hollók. Lármás, éles károgásuk túlharsogta az autók dübörgését is.

Több hídon haladtunk keresztül. Néhány nemrég épülhetett, kétoldalt korlát is fut végig rajtuk. Elmaradnak mögöttünk az utolsó házak is, megint kint járunk a határban és sárgásszürke por burkol be sűrű felhőibe.

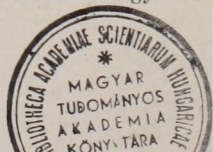
Egy-egy darabon víz borítja az utat. Kétoldalt náddal

Az «út» Szu-basinál.

Szu-basi völgye.

Arghai-bulak mélyútjain nehéz az előbbrejutás.

Jég borítja Szu-basit.

benőtt síkság terül el. Elérjük az első falut; egy ott lévő szent-sír után Kili Ata-mazar a neve. Megint két magas híd. Az út méternyi mélyen vágódik bele a laza földbe.

Danzil, «a jurta», nagy falu.

A következő híd megbízhatatlannak látszik, ezért inkább a híd mellett, magán a csatornán kelünk át, miután az árok két gátjának magas taraját lapátokkal kissé el- egyengettük. A fűvel benőtt talaj sokhelyütt süppedékes és lágy. A forgalom eléggé élénk. Gyakran találkozunk lovasokkal, lovakból és szamarakból álló kisebb karavánokkal, ökröt hajtó vagy arabán döcögő türk parasztokkal, katonákkal és szegény, gyalogos földönfutókkal.

Magas, tamariszkuszbokrokkal koronázott homokkúpok során túl az út három, sőt néhol négy méter mélyre vágódott már a talajba, pedig egyébként csak egy méter mély szokott lenni. Nem is csoda, hiszen ezt az utat sarutalpak, meztelen emberi lábak, paták és csülkök meg kocsikerekek évezredek alatt taposták bele a földbe. A Han-dinasztia ideje óta a tulajdonképpen Kínát az ősi, híres Selyemút kötötte össze egész Középázsian keresztül a messze nyugaton fekvő, római császári világbirodalommal. Amikor ezt az utat a Tarim alsó folyásának és a Lop-nornak délfele történt vándorlása megszakította, a selyemkereskedelem új utat talált magának An-hsziból és Tun-huangból Hamin, Turfánon, Kara-sáron és Korlán át Kutyáig. Ezen az úton haladunk mi is. Meglátszik rajta, hogy élénk forgalmat bonyolítottak le erre felé és mérhetetlen értékű selyembálák ringatóztak rajta végig teveháton vagy szekereken. Ma ez a klasszikus országút a szegénység és a pusztulás bélyegét viseli magán és az egykori hatalmas selyemkaravánok helyén csak elenyészően csekély értékű helyi kereskedelem folyik.

Jobbkéz felől, nem nagy távolságra, meglátjuk azokat a vöröses színű, konglomerát-dombokat, amelyekben a Ming-őj, vagyis «az ezerház» barlangjait 1896. március 12.-én meglátogattam. Erre a kirándulásomra akkor elkísért az andisán kereskedők «akszakáll»-ja, «fehérszakáll»-a, a korlai Kul Muhammed is.

A legközelebbi falu neve Sortyuk, vagyis «A sós»; teljesen romokban hever. Az út mellett «tug» áll, vagyis hosszú rúdon lengő zászlócskákkal és lófarkkal díszített síremlék, amely alatt két molla — pap — alussza örök álmát. A mohammedánok babonás hite megkíméli a tugok fáját, a távirópóznák számára azonban nincs sem kegyelem, sem kegyelet.

Ezután kerékmarasztó, homokos talajú, terméketlen darabon haladunk keresztül. A homokból itt-ott meszá-k, az üledékes agyag sárga tömböket alkotó eróziós maradványai emelkednek ki. Két ilyen mesza között, mint valami kapun át, egy elpusztított városba jutunk. A romok túlsó végén a másik hasonló, természetes kapu annyira keskeny, hogy meg kell kerülnünk.

Balról, kelet felől a hegyek egyre közelebb jönnek, de hegyek húzódnak tőlünk jobbra is. Mindkét hegyvonulat terméketlen és kopár, a különbség közöttük csak annyi, hogy a keletieket napfény ragyogja be, míg a nyugatiakra mély árnyék borul. Csakhamar újabb, az előzőkhöz hasonló, csak még óriásibb méretű kapuhoz érünk. Itt töri át a Koncse-darja medre a Tien-sant. Balkéz felől látjuk egy kanyarulatát ennek történelmi szempontból nagyjelentőségű folyónak. A Koncse-darja a Kaidu-gol folytatása. A Bagras-kölből szakad ki, egyesül a Tarimmal, elfolyik Lou-lan régi városa mellett és végül a Lop-norba önti vizét.

A hegyszoros kapunyílásából vad, festői tájék képe tárul elénk. Jobboldalt meredeken szöknek a hegyek az ég felé, a folyó jobbpartja pedig balról húzódik mellettünk. A kettő között éppenhogy elfér az út, amelyet még valamikor az ókorban törtek itt a hegy lába mentén. A folyó balpartján lakatlan falut látunk a völgyben. Mögötte a hegyek ormokba és tarajokba szöknek. Kisebb foltokban még hó fehérlik rajtuk. A víz szélén bunkós, görcsös, görbe, vén fűzfák állanak. Jobbkéz felől egy mellékvölgy szája tátong, mintha rejtelmes palotába vezető, kitért kapu volna. Az úton keresztül tajtékosan rohan alá egy kis hegyipatak.

Megszámálhatatlan kanyarodókon, a vízparttól alig

két méternyire, követjük a folyó útját. Minden kanyarodó mögött megdöbbszentően vad, regényesen szép tájék képe tárul elénk, kimeríthetetlen változatosságban. A mély út egyhelyütt valóságos folyosóvá szűkül össze, a sziklafalak függőlegesen zuhannak alá a völgybe. Alattunk két méternyire tajtékzó dühvel harsog a Koncse-darja és mennydörgő visszhangja betölti a völgyet. A vize tiszta, mint a hegyikristály, hiszen a Bagras-kölben hagyta minden üledékét és megszűrte a nádasok szűrői is. A színe sötét zöldeskék, csak a hullámok hófehér habtaraja teszi márványossá. Itt-ott világoszöld jégtábla bukácsol delfinként a hullámokban, hol fölbukkan, hol meg elmerül a habok sistergő tajtékjában. A megfeketedett vén fűzfák fejedelmi nyugalommal hajtják koronájukat a folyó fölé, nem zavarja őket a víz örökös zaja, nem érdeklik őket az arrajáró békétlen emberek.

A regényes hangulatot még fokozzák a házromok. Az út tekervényesen kanyarog a Koncse-darja jobbpartján. Keresztülhaladunk egy pai-loun, egy újonnan épült, ízléstelen, fehér habarccsal bevakolt útkapun. Néhol az éles kanyarodók miatt olyan a völgy, mintha zsákutca volna, az ember nem tudja, hová is jut benne. A következő pillanatban azután valamely élesen kiugró sziklaorom mögött ismét kinyílik szemünk előtt a szűk szakadék pompás képe.

Keleten, a hegyek tetején fehérülő hófoltokon, kihúny a nap utolsó parazsa is, megsűrűsödik az alkonyat és a sötétség titokzatossága borul reánk. A kontúrok elmosódnak, a tájék összezsugorodik, csak a folyó énekli egyre ősi himnuszát. De puskalövés nem dördül és nem látunk rablót, útonállót ebben az orvtámadásra igen alkalmas szorosban.

Az út hirtelen élesen jobbra kanyarodik és meredek domboldalakon, kopár sziklák között, egy kis párkánnyal vezet föl. Ennek a túlsó oldalán azután sok kanyarodóval megint visszakerülünk a folyóhoz. A víz túlsó felén, ahol a part kissé elszélesedik, szép kis ligetben egy mazar áll. Elbűvölő hely, kellemes volna megpihennünk odaát egy kicsit.

Az út jobbkéz felé megint föltekereg a magaslatra. A nehezen járható, meredek sziklaszoros élesszélű lépcsőin megint egy párkányra jutunk. Odafönt megállunk, kiszállunk és várunk. A négy teherautót nem látjuk sehol. Letelepszünk a szanaszét heverő sziklatömbökre és figyelünk. Szemünkkel igyekszünk átfúrni a sötétséget, fülünkkel a folyó zúgását. Nyikorgó zörgést és nógató kiáltásokat hallunk. Egy ökrösszekér döcög el előttünk. A békés földművelők bizonyára megrémültek, amikor odafönn meglátták a kisautó fekete szörnyhöz hasonló alakját és a mi sötét, néma árnyainkat. Nagy kő eshetett le a szívünkről, amikor látták, hogy nem vagyunk sem rablók, sem pedig kísértetek.

Messziről halk autóberregés hallatszik és az égre föl-vágódó fénysugár bizonyára fényszórókból ered. Hanem egyszerre megint elhal a motorzúgás és a visszfényt sem látjuk, míg azután egy forduló mögül hirtelen elővillan maga a lámpa. Egyik autónk kapaszkodik fölfelé a meredeken. Két lámpája úgy világít, mint két farkasszem a sötétben, a sziklapadok és hepehupák éles fekete árnyékokat vetnek felénk. Lejjebb nemsokára fölvilan a második világító szempár is, majd csakhamar még másik kettő. Tehát nem történt baj. Hála Istennek, befutott az egész autóraj.

Innen kezdve már a korlai oázis szántóföldjei és tanyái között, csatornákon keresztül és hidakon át, egyenletesebb úton haladunk. Kétízben is posványos földön gázolunk át. A megáradt öntözőcsatornák vize gyülemllett ott össze. Ezeknek a csatornáknak a kezdetét a folyó jobbpartján hagytuk magunk mögött. Most minél lejjebb kerülünk, a csatornaárkok annál magasabban húzódnak a folyó szintje fölött. Az út vén fűzfasorban hol ép, hol meg lerombolt házak között visz tovább. Az ép házakban türkök laktak, a többiben tungánok. Hodzsa Niasz Hadzsi járt erre a hadával.

Az országút lassacskán Korla főutcájává alakul át. Itt épen állanak a házak. A bazárok oszlopos, fakeset homlokzatai és deszkafödéllel elzárt bódéi között haladunk.

Itt-ott az út szélén ősi, vén fák állanak. Barázdás törzseiken játékosan villan meg a fényszórók sugara. Nagy csomó férfi és gyerek szemléli bevonulásunkat.

Elöl Szerát és Kung hajtanak, mögöttük Effe és Hummel. Ezután következik a kisautó; Bergman vezeti, Yew, Chen meg én vagyunk az utasai. Utánunk Gyomtya jön, majd végül Georg zárja be a menetet. Olykor-olykor táboriszürke egyenruhás katonák állítanak meg. Puskáikat lövésre készen tartva rohannak felénk az úton. Kung oda-kiáltja nekik:

— A tisztjeitek velünk vannak, beszéljeteek velük!

Néhány szó esik, azután szabaddá válik az út, míg-csak újabb katonai őrség meg nem állít. A katonák tolakodók és szemtelenek, ujjuk veszedelmesen tapogatja a ravaszt. Szinte a levegőben érezzük, hogy itt más a hangulat, mint Kara-sárban volt. Érezzük, hogy ebben a kis városban fegyelmetlen, vad és durva katonai önkény uralkodik és feszülten várjuk, mikor dördül el az első lövés.

Végre egy ház kapuja előtt megállanak az autók. Megnézzük az udvart; megfelelő volna, hanem nem férünk el az autókkal. Ezért Bergman, Yew és Georg egy vagyonos türknek, Abdul Kerimnek a házához hajtanak. Itt bőven van hely az autók számára és szoba is valamennyiünk részére. Ide fordulunk be tehát az autókkal. A kocsikat oldalukkal egymás mellé, egy sorba állítjuk, a kisautót pedig odatoljuk a mellé az épületszárny mellé, amelyben egy kis szobában Yew, Chen, Kung, Bergman meg én helyezkedünk el egy kőből rakott meg egy kisebb, fából készült kangon. Hummel a konyhához vezető, átjáró odubán telepszik le. Georg, Effe, Szerát és Gyomtya az udvar túlsó oldalán kapnak egy nagyobb, közös szobát. A szolgálkat a konyhába kvártélyozzuk be. Az utcára nyíló kapu hatalmas szárnyait betesszük és éjszakára keresztgerendával reteszeljük el. Az udvar nyugati oldalán egy másik kapu, a hatalmas, agyagtéglafalal csak részben körülvárt sérűs udvarba vezet.

Házigazdánk két szakállas, öreg türk társaságában udvariasan fogadott minket és megkérdezte, szolgálhat-e

teával meg «as»-sal? Az étel készen van, elfogyaszthatjuk akár itt, akár pedig azon a tanyán, ahol először jártunk. Bergmannal, Chennel és Kunggal átmentem oda. Behajtottunk a kis, négyszögletes udvarra. Betessékeltek egy balról nyíló, közepes nagyságú szobába. Az asztalon egy szál sztearingyertya égett.

Nagy meglepetésünkre a Turfánból magunkkal hozott négy tungán tisztet találtuk a szobában. Vezetőjük, a tenyeret viszkettető képű, fiatal Csang Szan-jun letelepedett a főhelyre. Rögtön láttuk, hogy ez a találkozásunk félreértésen alapszik, de már nem változtathattunk a helyzeten. Igyekeztünk jó képet vágni a dologhoz és mi is leültünk az asztal mellé. «As»-t ugyan nem kaptunk, a helyett sok fogásból álló, eléggé kiadós kínai ebédet tálaltak elénk. A hódító sereg katonái egyszerűen összeszedik a bazárban mindazt, amire szükségük van és bőségben élnek a nélkül, hogy akár egyetlen lyukas garast is fizetnének. Akaratunk ellenére ilyen összerabolt ebéden vettünk most részt mi is. Csang ezredes merev volt és fagyos, mint a jégcsap, elsőnek szedett a tálból és ránk se nézett. Chen azonban mégis rákényszerítette, hogy beszélgessen vele.

Amint a rizst behozták, fölkeltünk az asztaltól és visszamentünk szállásunkra. Itt Hummelnek, Yewnek, Effének és Georgnak jutott az egész, valamennyiünk számára készült rizses-húsos-répás-mazsolás as-adag. Mi félreértés folytán kerültünk kísérőink szállására és ettünk az ételükből.

Két kínai bajtársunk meglátogatta a szintén kínai polgármestert. Ez azt tanácsolta, várjunk legalább egy hétig, míg sikerül megbízható híreket szereznie a kutyai helyzetről, mert tudomása szerint ott aligha lennénk biztonságban.

Úgy döntöttünk, hogy megfogadjuk a tanácsát. Annál is szívesebben hajlottam erre a megoldásra, mert így legalább alkalmam kínálkozott arra, hogy kisebb próbautat tegyek a Koncse-darján lefelé. Legalább néhány napnyira akartam leereszkedni a folyón, hogy azután útunk végpontjától majd a kisautón térjek vissza. Korláiban nem

akadt sem csónak, sem dereglye. Georg tehát utasítást kapott, hogy három hatalmas gerendánkból, tizennyolc üres benzines bádoghordóból, deszkákból, kötéllel akkora tutajt készítsen, hogy azon én harmadmagammal, kellő mennyiségű élelmiszerral, leereszkesdhesek a folyón — minél messzebbre, annál jobb. Bergman ugyanakkor Chen, Effe, Szerát meg két kínai szolgánk társaságában, két teherautóval Bugyentu-bulakon át lemegy a Kum-darjához, az új folyóhoz és ott esetleg majd találkozunk egymással. Kutyába pedig majd csak azután indulunk tovább, ha erről a kirándulásról visszatértünk.

Pompás lesz ez az út! Kiadtam az előkészületekre a szükséges rendelkezéseket s pihenőre tértünk. Álmomban előre végigéltem útunkat az új folyó barátságos hullámain, láttam az új Lop-nort, «a vándorló tavat», amelynek északi partja mentén vonult el, kétezer évvel ezelőtt, az ősi Se-lyemút.

Halállal fenyegetnek.

Ezt a hétfőt, ezt a március 5.-ét egyikünk sem fogja soha elfelejteni. Fáradt voltam és sokáig aludtam. Reggel megismerlém Georg tutaját; már majdnem teljesen készen hevert az udvar közepén. Úgy volt, hogy majd délután kipróbáljuk.

Előbb azonban legalább kettőnknek meg kellett látogatnunk a város polgármesterét. Az öreg kínai beteges volt, csak bottal tudott járni. A városházán megismerkedtünk a barátságos, fehérszakállú helyettes polgármesterrel is. Ugyancsak a Niasz Hadzsi névre hallgatott, mint a türk népvezér, az ő nevét azonban nem előzte meg az előkelő Hodzsa cím. A két úrnak elmondtuk szándékainkat és terveinket. A polgármester ismételten óvott a kutyai úttól, mert tudomása szerint ott mostonában véres napok dúlnak. A két öreg később kenyeret meg két birkát küldött a tanyánkra.

Ezután a helyőrségi parancsnok jamenjéhez hajtattunk. Itt egy segédtsízt fogadott az udvaron és még azt

a szokásos szertartást is elmulasztotta, hogy mint tekintélyes látogatókat, betessékeljen a házba és teával kínáljon meg. Egyszerűen közölte, hogy a parancsnok Kara-sárba lovagolt és csak néhány nap múlva várják vissza. Otthagytuk névjegyeinket. Később azonban megtudtuk a polgármestertől, hogy a helyőrségi parancsnok Korlában van. Hogy miért tagadtatta le magát, sem mi, sem a polgármester nem tudtuk megérteni. A szemtelen tungán segéd-tisztet estefelé viszontláttuk.

Délután Bergmannal kettesben beültünk a kisautóba; ő gépen írt, én diktáltam. Alig kezdtünk hozzá a munkához, máris megzavart Hummel és Yew. A doktor azt jött jelenteni, hogy a polgármesterhez hívják — az öreg a beteg lábát akarja gyógyíttatni — Yew pedig elmondta, hogy most jön a mi turfáni kíséretünk vezetőjétől, Csangtól.

Csang ugyanis magához hívatta a kínai mérnököt és szemtelen, kihívó hangon azt követelte, hogy másnap reggel egyik teherautónk kellő mennyiségű benzinnel és egy soffőrrel álljon rendelkezésére.

— Ti túlságosan lassan haladtok. Én meg a bajtársaim azt a parancsot kaptuk Ma Csung-jin tábornoktól, hogy bizonyos haditerveket hat nap alatt vigyünk el Turfánból Akszuba. Már tizenegyedik napja vagyunk úton és még csak Korláig jutottunk el. Az imént kaptam telefonon parancsot Ma tábornoktól, hogy ha kedves az életem, töríkszakad, vegyek el tőletek egy autót és azonnal induljak tovább.

Yew azt felelte neki, hogy előbb engem kell megkérdeznie. Megbeszéltük a dolgot és abban állapodtunk meg, hogy semmi szín alatt nem kölcsönözhetjük oda egyetlen autónkat sem ezeknek az embereknek, hisz bizonyosan sohasem kapnók vissza.

Most értettük csak meg, mi volt az oka Li tábornok mézes-mázos udvariasságának és hogy Turfánban miért hangoztatta többször is, hogy csak minél előbb keljünk már útra Korla és Kutya felé. Mindez Ma Csung-jin határozott parancsára történt. A Nagy Ló ugyanis előre látta, hogy menekülése során szüksége lehet az autókra, sőt már

előbb is jó, ha kéznél vagyunk és a mi autóink segítségével gyorsan továbbíthat katonai természetű parancsokat kutyai helyetteséhez. Ezért valószínűleg őszinte volt az a beszéd, hogy a Turfán és Kara-sár közötti utat meg kell tisztítaniuk, mielőtt minket tovább engednének. Ma Csung-jin bizonyos akart lenni abban, hogy az autók, amint szüksége lesz rájuk, bármikor rendelkezésére állnak. A fegyvertárban rendezett komédia pedig azért történt, hogy megmutassa nekünk, hányezer fegyvere van tartalékban.

Félhétkor két tiszt jött hozzánk és a végleges válaszmát kérte. Betessékeltük őket szegényes szobánkba. Csang üzenetét hozták, hogy még ma estére kell neki az autó. Röviden azt feleltem nekik, hogy minket a nankingi központi kormány hivatalos megbízással küldött útra és így nincs jogunk ahhoz, hogy az autókat kölcsönadjuk, hiszen nem is a mieink. A két követ fölkelt, katonásan tisztelgett és elment.

Megebédeltünk, a Koncse-darjából frissen fogott halat kaptunk. Fél tízkor bementem Georghoz és Efféhez. Hummel és Chen már ott voltak. Georg úgy vélekedett, hogy nem szabad elfogadnunk ennek a csöcseléknek az utasításait, feleljük egyszerűen azt, hogy akkor kelünk útra, amikor nekünk tetszik, ha akarnak, turfáni megállapodásunk értelmében ők is velünk jöhetnek Kutyáig vagy Akszuig.

Tíz perc múlva bejött hozzánk Yew. Jelentette, hogy két katona azt az üzenetet hozta, hogy engem a helyőrségi parancsnok telefonjához hívnak, mert Kara-sárból fontos üzenet érkezett számomra. Nem titkoltuk aggodalmunkat, hiszen ez csel is lehetett. Yewt és Georgot tolmácsként vettem magam mellé, Effe pedig azért jött velünk, hogy vezesse a kisautót. A kocsiban tartottam egy kézitáskában a naplóimat, kézirataimat, térképeimet és más effélét, a hátsó ülésen pedig pompás Zeiss-távcsöveget. Beszálltunk. A két katona a kocsi lépcsőjére kapaszkodott és onnan irányították Effét — bizony nem a helyőrségi parancsnok jamenjéhez, ahol a telefon volt, hanem arra az udvarra, hol Csang meg kíséretünk többi tagjai tanyáztak és ahol az előző este vacsoráztunk velük. Az udvaron keresztül bevezettek a

szobába. Az árva sztearingyertya megint ott égett az asztalon. Hellyel kínáltak és teát, cukrot meg cigarettát raktak elénk. Már a kapuban láttunk vagy féltucat, puskával és pisztollyal fölfegyverzett katonát. Ugyanennyi katona volt a szobában is, az udvaron pedig, ahová csak az ablakon át szivárgott ki gyöngye gyertyafény, húsz-harminc állig fölfegyverzett katona helyezkedett el.

Csang megismételte követelését. Azt mondta, hogy Davan-csengből telefonon parancs jött Ma Csung-jintől és egyúttal írott parancsot is küldtek futárral Kara-sárba. A parancs pedig határozott: neki, Csangnak, még ma este *kell* egy teherautó.

Határozott hangon, minden egyes szót megnyomva, így feleltem:

— Mi a központi kormány szolgálatában állunk. Én vagyok felelős azért, hogy a kormány rendeleteit végrehajtsák. Az autók nem a mi tulajdonaink és egyet sem adhatunk közülük kölesön.

— A katonai szempontok mindennél előbbrevalók — kiáltotta Csang. — Semmi sem állhat az útukban. Nanking itt, a szinkiangi háborúban, mitse számít. Különben is mi szintén Nanking fennhatósága alá tartozunk, tehát nektek is éppúgy érdeketek, mint Nankingnak, hogy rajtunk segítsenek.

— A mi utasításaink kifejezetten megtiltják, hogy Szinkiang belviszályaiban akármelyik fél pártjára álljunk. Ezért megtagadom a kívánságodat és nem adok egyetlen autót sem!

Csang összeharapott foggal, dühtől sápadtan, rekedt és fojtott hangon mondta:

- Hogy te mit határozol vagy mit tagadsz meg, az itt nem számít. Ma Csung-jin parancsának engedelmeskedni kell. Ma este egy autó itt álljon a kapum előtt!

Gúnyosan elnevettem magam, fölkeltem és köszönés nélkül kimentem. Georg meg Yew utánam. Zseblámpámmal világítottam magam előtt az utat. Kiértünk az utcára. Effe már várt az autó mellett. Kinyitotta a kocsiját és én beültem a hátsó ülésre. Yew egyik lába már a hágsón

volt, keze az ajtó fogantyúján, hogy ő is beszálljon utánam. Ekkor három katona hátulról rávetette magát és nagy erővel visszarántotta a földre. Yew megfordult, már emelte a karját, hogy védekezzék és a katonák közé sujtson, de én rákiáltottam:

— Ne ellenkezz! Nyugalom! Menj velük.

Egyúttal magam is kiugrottam a kocsiból. Két katona kétoldalt vasmarokkal fogta Yew karját, másik kettő pedig puskaagglyal lökdöste vissza az udvarra. Még ki sem léptem az autóból, máris katonák vettek körül, elkapták csuklóimat és engem is Yew után taszigáltak. Effe is leugrott és becsapta a kocsiajtót. Vele is úgy bántak, mint velünk.

Mint a jószágot, tereltek be minket a sötét udvarra. Georg már meg volt kötözve. Minket, a három svédet és Yewt vagy negyven közkatona meg tiszt fogott körül. A tisztek között természetesen ott volt a mi négy akasztófárávaló turfáni kísérőnk meg a korlai helyőrségi parancsnok segéd-tisztje is. Valószínű, hogy maga a parancsnok is ott volt, bár azt állították, hogy Kara-sárban tartózkodik. Csang merev, dühtől szürke arccal rövid, kemény vezényszavakat pattogtatott. Nem sokat beszélt. Mindegyik katona jól tudta ezt a szerepét, hisz már számtalanszor eljátszotta azelőtt is és ez a játék sok-sok ártatlan embernek került már az életébe.

Mindegyikünket legalább féltucat katona vett körül. Nagyon sietős volt a dolguk. Az egész alig néhány másodperc alatt játszódott le. Ha kivégzésről van szó, akkor nincs is sok értelme a halogatásnak. Minél gyorsabban túlesnek rajta, annál jobb mindkét félnek.

Zseblámpámat durva, kemény marok csavarta ki a kezemből. Egy fickó egyetlen hatalmas rántással föltépte kabátom gombjait és mindjárt vetkőztetni is kezdtek. A kabátom lent volt, már az ingemet rángatták ki a nadrágomból, hogy azután a fejemen keresztül lehúzzák rólam. Egy pokoli rabló közben pisztolya száját szívemhez nyomva tartotta. Erős kezek ragadták meg csuklóimat, két karomat hátracsavarták, hogy összehurkolják. Yew, Georg és Effe két keze már gúzsba volt kötve és felsőtestük meztelen

volt. Mindegyiküknek alig hüvelyknyi távolságból két-három pisztoly fenyegette a szívét. És a hóhérok ujjai rajta volt a ravaszon! Ha közülük csak egy is meg talál botlani a sötét, hepehupás udvaron és fegyvere elsül, bizony megkezdődik az általános lövöldözés.

Most megkattant a fegyverek závarzata. A katonák velünk szemben egy csoportba tömörültek. Puskáikat lövésre készen felénk fordították. Már csak a «Cél! Tűz!» vezényszó hiányzott.

Ebben a pillanatban hirtelen tisztán láttam a helyzetünket és annak minden következményét. Egyetlen pillanat alatt egész életem végigrepült lelki szemeim előtt, drága otthonom a magas Északon, itt, ezek a fiatal emberek, akiknek az életéért én vagyok felelős, az expedíciónk, amelyről nekem kell számot adnom a központi kormánynak. Hiszen már csak fél perc és agyonlőnek minket! Uram Jézus! Ennek nem szabad megtörténnie! Hiszen három bajtársam meg a magam élete többet ér, mint egy teherautó! Odakiáltottam Georgnak:

— Agyonlőnek minket! Igérd meg nekik ma estére az autót!

Georg fejfel magaslott ki a többiek közül. Nyugodt, csöndes hangon lefordította szavaimat. Csang vezényelt. A döntő pillanat elérkezett! De a megfeszült izmok elernyedtek és a fegyverek függőleges helyzetbe emelkedtek. Újabb vezényszó hallatszott:

— Az öreget vigyétek be, a fiatalokat pedig csak tartásokat szorosan.

A két katona az első hurkot már átvette volt a csuklóm körül, most leejtette a kötelet és elengedte a karomat. Azután betaszígtáltak a szobába. Széket toltak az asztalhoz. Leültem. Cigarettára akartam gyújtani a gyertya lángjánál. Cigarettatárcámnak azonban nyoma veszett. Ugyanígy minden egyéb holmi is eltűnt a zsebemből. Csodálatosképpen az óráim megmaradt. A többiek órája azonban szörén-szálán elveszett.

Örökkévalóságnak tetsző percek következtek.

— A többiek nem jönnek? — kérdeztem öreimet. Úgy vigyáztak rám, mint éhes farkasok a zsákmányukra.

— Majd jönnek! — felelték.

Azonban társaim csak nem jöttek. Szörnyű izgalomban vártam, mikor dördül el a három sortűz és adja tudtul barátaim halálát.

— Jönnek már?

— Majd jönnek!

Még mindig nem jöttek. Nem bírtam tovább a bizonytalanságot. Fölpattantam, hogy kisiessenek az udvarra, hadd lássam, mi történt, mi történik? A két katona azonban szilárd falként állt az utamba és parancsoló mozdulattal a székre mutatott. Féltizenegy volt. Az egész jelenet alig néhány perc alatt játszódott le. Külsőleg megőriztem nyugalmamat, de belül tépett az aggodalom.

A következő pillanatban durván belökték Yewt a szobába. Kínai barátom ezt kiáltotta felém:

— Igen, vagy nem? Kapnak autót vagy sem? Ez az ultimátumuk.

— Mondd nekik, hogy az autó itt lesz ma estére, azzal a föltétellel, hogy leoldják rólad, Georgról és Efferől a köteleket és a két svédet is idevezetik hozzám.

Két katona megoldotta a kötelet Yew csuklóján. A kínai lóbálta a karjait:

— Kegyetlenül meghúzták a kötelet, fáj a csuklóm és a két kezem teljesen elzsibbadt.

Már hozták is Georgot meg Effet. Bent a szobában Csang az ő béklyóikat is leszedette.

Teljesen Csang hatalmában voltunk. A szoba tömve volt katonákkal, az ajtóban is örök álltak. Valamennyinek lövésre készen állt a puskája vagy a pisztolya. Csangnak csak diktálnia kellett a feltételeket:

— Egy teherautó, egy soffőr és Akszuig elegendő benzin. Az autó azonnal idejön. Addig pedig ti (Yew meg én) a foglyaim vagytok.

Kegyetlenség lett volna, ha mongol embert küldök el ezzel a rablóbandával. És Effe csak mindössze húszéves. Egyedül tehát Georgról lehetett szó. A derék fiú önként ajánlkozott, mielőtt még utasítást adtam volna neki.

Georg és Effe, katonák kíséretében elhagyták a szobát,

A kisautónak ott kellett maradnia, ezért gyalog mentek. Effe benézett az autóba, hogy kuleccsal zárja be az ajtaját. A kis kocsi tele volt katonákkal. Mielőtt elindultak volna, megkértem, nézze meg, megvan-e a kézitáskám. Ha eltűnt volna, azonnal jöjjön vissza és jelentse. A táskában voltak a naplóim, mindannyiunk útlevelei és más fontos iratok. Effe nem jött vissza, a táskát tehát nem lopták el.

Amikor Georg és Effe beléptek a kapun a szállásunk udvarára és megindultak a soffőrök szobája felé, őreik rájuk ordítottak:

— Állj! Ha megmozdultok, lövünk!

Valószínűleg attól tartottak, hogy Hummel, Bergman, Chen, Kung meg a soffőrök és a szolgák löni fognak rájuk.

Georg nyugodt hangon azt felelte, hogy ha az autónak ma estére készen kell lennie, akkor mindenekelőtt le kell rakodnia róla, azután föl kell raknia rá a benzint, meg azokat a tartalék-alkatrészeket és szerszámokat, amelyekre Akszuig szükség lesz. Ezért teljesen szabad mozgásra van szüksége. A katonák belátták, hogy Georgnak igaza van, de azért kettő közülük fölhúzott puskával meg pisztollyal lépten-nyomon követte, mint az árnyék.

Bergman akkor már ágyban feküdt a kanyon. Egy katona pisztollyal a kezében, berontott a szobába s ráüvöltött, hogy azonnal öltözzék föl. Hummel doktor már kint volt az udvaron. Senkinek sem volt szabad bentmaradnia a házban. Bajtársaim nem tudták, mi történhetett és halálos aggodalomban voltak Yew miatt, meg miattam, hiszen tudták, hogy fegyvertelenül tartottak foglyul.

Másfél óráig ültünk Yew-vel kezesekként Csang asztalánál a sztearingyertya halvány fényében. Az ezredes, mint-hogy sikerült a csínyje és ránk tudta kényszeríteni az akaratát, lassacskán fölengedett és szóba ereszkedett velünk. Egyebek között ezt mondta:

— Ne higgyétek, hogy a magam szórakoztatására bánok így veletek. A saját életem forogna kockán, ha nem teljesíteném Ma parancsát. Sajnálom, hogy ellenkezéstek arra kényszerített, hogy erőszakhoz nyúljak. Szovjetoroszország megszállta Szinkiang északi részét, Ilit, Tyugutyakot

meg Altaít. Csang Pei-juan tábornokot, Ili katonai kormányzóját főbelőtték, mert Ma Csung-jinnel állott szövetségben. Az oroszok Urumszit is megszállva tartják. Ezeknek az eseményeknek a következtében Ma tábornok helyzete nagyon komolyra változott és természetes, élet-halál kérdése számára, hogy alantasai Kutyában és Akszuban minél előbb hírt kapjanak a változott hadihelyzetről. Ezért nem volt más válaszája, mint hogy töletek egy autót elvegyen. A ma telefonon érkezett parancs nem túrt halogatást és nektek csak javatokra szolgált, hogy nem ellenkezetek tovább, mert különben nem tudom, mi történhetett volna. Nekem nincsen veszíteni valóm, sem reményem a jövőben, hiszen Kutyában vagy Akszuban nemsokára elkerülhetetlenül a halál vár reám. Amit most elmondtam, titok, míg agyon nem löttek.

Sokáig ült komoly arccal, szótlantul, elmerülve. Majd megszólalt megint:

— Én turfáni bajtársaimmal meg egy csapat katonával ma este a ti autótokon elhagyom Korlát és egyenesen Akszuba sietek. Ott a soffőrötök visszakapja a szabadságát és akár rögtön visszatérhet az autóval hozzátok. Ha akarjátok, megvárhatjátok itt is, de ha úgy tetszik, utánunk jöhettek Akszuba; azonban innen csak három nap múlva, vagy legkorábban holnapután szabad elindulnotok.

Közbeszóltam:

— Neked elismervényt kell adnod arról, hogy egy autónkat kölcsönvettél és pótolnod kell az elhasznált benzint és petróleumot is.

Csang azonban megtagadta az elismervényt. Más szóval, ez annyit jelentett, hogy az autó elveszett számunkra.

— Csodálkozom — mondtam még — hogy bár Ma Csung-jin tábornok parancsot adott, hogy minket a birtokában levő területen mindenütt szívesen és vendégszeretően fogadjanak, az alantasok erőszakoskodnak parancsnokuk vendégeivel és még azt az egyszerű és önként folyó kötelezettségüket sem teljesítik, hogy a központi kormány tulajdonához tartozó anyagok kölcsönvételéről nyugtát adjanak.

Csang vállat vont és azt mondta, hogy háború van,

háborúban pedig nincsen törvény és nincsen tulajdonjog. Ő különben sem tehet mást, mint hogy vakon teljesíti Ma parancsait.

Ebben a pillanatban autóberregés hallatszott az utca felől. A teherautó megállt a kapu előtt. Georg és Bergman beléptek. Az utóbbi csak azért jött, hogy meggyőződjék, vajjon Yew meg én csakugyan életben vagyunk-e még. Fölálltunk. Georgnak megengedték, hogy visszatérhessen szállásunkra és rendbehozza a saját személyi poggyászát. Amint elkészült, haladéktalanul jelentkeznie kellett Csangnál. Az ezredes kikísért minket a kisautóhoz. Beszálltunk és hazahajtottunk. Ezúttal is két katona kapaszkodott a hágsókon. Kihalt és néma volt a város. Egy lelket sem láttunk az utcán, sehol nem égett egyetlen lámpa. Még a kutyák sem ugattak.

Szállásunkon mindannyian feszült hangulatban várakoztak. Nem értették, miért maradunk el olyan sokáig? Amikor visszatértünk, nem tudták eltitkolni örömüket. Yew meg én elmondtuk, milyen durva és útálatos erőszakoskodásban volt részünk. Elbeszélésünket szolgálunk is végighallgatták és dühös haragjukban az egész tungán katona-ságot a pokol örökkévaló lángjaiba kívánták.

Mialatt levetkőztettek és megkötöztek minket, a katonák ellopták a zseblámpáinkat, két zsebórát, két cigaretta-tárcát, sőt Yew zsebéből eltűnt egy hőmérő is, a kisautóból pedig az én Zeiss-távcsővem. Panaszt tettem erről Csangnál, de csak annyit felelt rá, hogy az eltűnt holmikat nem tudja előkeríteni. Hiszen utóvégre nem volt végzetes ez a veszteség. Mindenből volt tartalékunk és még örültem, hogy a kézitáskámnak is nem kelt lába. Legjobban pedig annak örültem, hogy az életünk nem veszett oda. Társaim haragosan szitkozódtak és átkozták Csangot, hitvány hóhéraival együtt, én azonban megjegyeztem, hogy Csang voltaképpen aranyérmet érdemelne nagy önmegettartóztatásáért és önuralmáért, hogy nem lövetett agyon minket ott azon a sötét udvaron. Hiszen igazán csak hajszálon függött az életünk. Yew, Georg és Effe egyhangúan annak a meggyőződésüknek adtak kifejezést, hogy ha én az utolsó pillanatban

nem adom meg magam, akkor Csang dühében föltétlenül agyonlövet minket. Mert ha Csang a döntő pillanat feszült idegállapotában elveszti a fejét és tüzet vezénnyel, a helyőrségi parancsnok és a segédtisztje — mert mindketten ott voltak az udvaron! — neki adtak volna igazat. Senki sem tett volna neki szemrehányást ezért a véres tettéért, hiszen mi, ellenséges területű idegenek, magunk kényszerítettük rá, hisz meg akartuk gátolni a fontos katonai parancsok gyors továbbítását és a Nagy Ló menekülését. Csakhogy, ha Csang velünk szemben a végsőkre ragadtatja magát és minket négyünket lelövet, akkor szükségképpen még több vért kell ontania: körül kell fogatnia az udvarunkat és, hogy tettének tanúit is eltüntesse, kivétel nélkül halomra kell lövetnie expedíciónk többi tagját is. Akkor azonban az autók is értéktelenné váltak volna gépkocsivezetők nélkül, hacsak Ma seregében nem akad hozzáértő ember. Ilyen emberük nem volt, az autókra pedig égető szükségük volt — lehet, hogy ezért kímélték meg életünket.

— Ha bárki erőszakos kézzel nyúl hozzám, lelövöm, mint egy kutyát! — fogadkozott Effe a gonosz éjszaka előtt.

— Hagyd el, fiam — mondtam neki — hiszen akkor veled együtt valamennyiünket fölkoncolnak.

Azon a szörnyű éjszakán, a majdnem végzetessé váló pillanathban, három társam nagyszerű hidegvérről és rendíthetetlen nyugalomról tett tanúságot. Fegyvertelenek voltunk, állig fölfegyverkezett ellenfeleink pedig tízszeres túlerőben voltak. Őszintén csodáltam Yew fagyos önuralmát, azt, hogy a félelemnek nyoma sem látszott rajta. A legnagyobb felfordulásban, amikor már levetkőztetve, hátrakötött kézzel állt, ezt kiáltotta:

— Gyáva, nyomorult kutyák vagytok! Hogy mertek kezét emelni a nankingi kormány képviselőire és Ma Csung-jin vendégeire?! Ezt drágán fogjátok megfizetni!

— Nagyon gögősek és nagyképűek voltatok itt is, meg az egész út alatt. Most rajtunk van a sor! — feleltek vissza a katonák.

A kangokon ültünk a szobánkban. Lassan múltak az éjszakában az órák. Éjjél után egy óra is elmúlt már.

Georgnak két órákor már ott kellett lennie Csang szállásán. Közben többször is jöttek katonák újabb parancsokkal. Néhány perccel két óra előtt ismét megjelent egy futár és azt mondta, hogy Georg hajnali négy óráig alhatik. Azt hiszem, csak ellenőrzés volt ennek a sok jövés-menésnek a célja, hogy nem szöktünk-e meg a többi négy autóval!

Amíg Georg közöttünk volt, egyikünk sem feküdt le. Valamennyien meg voltunk győződve, hogy a derék fiút most látjuk utoljára. Hiszen a tungánok társaságában föltétlenül olyan dolgoknak lesz tanúja, amelyek hírének nem szabad megelőznie a menekülő tungán tábornokot. Ezért tehát, amint barbár utasait céljukhoz vitte, el fogják tenni láb alól. Maga Georg is azt hitte, hogy soha többé nem fog viszontlátni bennünket. Amikor tehát közelgett már a válás pillanata, megkért, hogy imádkozzam el néhány svéd zsol-tárt. Hangosan elmondtam neki ezt az éneket:

«Jogarod, Jézus, uralkodik
A nappalon s az éjszakán ...

Majd aztán:

Isten, az igazság kútfője vagy,
ígéreted meg nem szeged ...

Az éjszaka eseményeinek természetes következménye volt, hogy expedíciónk kettéválásának a tervét fel kellett adnunk. Kétségtelenül, világosan láttuk, hogy szorosan össze kell tartanunk és helyzetünket erőink megosztásával nem szabad még jobban meggyöngyíteniünk.

Új tervünk ez volt: az egész expedíció követi Georg autójának a nyomát, mindaddig, amíg őt élve vagy halva meg nem találjuk

Georg pedig — szinte mint valami rögeszmét — egyre csak azt hajtogatta, hogy az expedíció, a többiek biztonsága érdekében, amilyen gyorsan csak lehet, meneküljön a Lop-nor-sivatagba, onnan pedig igyekezzék elérni Tun-huangot és a császáruton tovább Lan-csout.

— Jobb — mondta — ha a többiek életéért egy ember föláldozza magát, mintha az egész misszió elpusztul.

Azonban nem akadt köztünk senki, sem svéd, sem kínai, sem mongol, aki csak hallani is akart volna erről.

A bajban egyikünk sem akarta elhagyni derék társát. De Georgot lehetetlen volt meggyőznünk. Még az sem hatott rá, hogy megmagyaráztam, hogy a javaslata olyasmire biztat minket, amit úriember nem tehet meg. Az ember nem engedi elveszni vízbeesett társát a nélkül, hogy a megmentését legalább meg ne kísérelje. Ha mi most őt itt, a nyugati harctéren a banditák kényére-kedvére hagynók, az egész világ gyávának nevezne minket.

Egyikünk sem aludt semmit ezen az éjszakán. Hajnal felé Georg bement a szobájába és ott várta Csang végzetes üzenetét. Hét óraker megjelent egy katona, hogy barátunkat elvezesse az ezredes szállására. Még ébren voltam. Hallottam, amint Georg bemegy Hummelhoz, hogy megigyerik egy csésze kávé. Egész éjjel ő sem aludt egyetlen szemhúnyást sem. Behívtam a fiút magamhoz. Utoljára keményen megráztuk egymás kezét:

— A jó Isten vezéreljen úton! Várj meg Akszuban, mi holnap hajnalban indulunk.

Kiment. Hallottuk lépteit, ahogy végigment az udvaron. Azután a kapu nagy dördüléssel becsapódott mögötte és Georg elindult ismeretlen sorsa felé.

Keressük Georgot.

Március 6.-án reggel Yew-vel kettesben meglátogattuk a polgármestert. Már hallott éjszakai kalandunkról és érdeklődött, nem történt-e baja valamelyikünknek? A polgármestertől átmentünk a helyőrségi parancsnok segédtitkárához, hogy bejelentsük: másnap reggel tovább akarunk indulni Kutya felé. Helyesebbnek tartottuk, ha nyílt kártyákkal játszunk és megtudjuk, foglyok vagyunk-e vagy sem. A segédtitkár, ez a gazfickó, az éjszakai alattomos támadás tulajdonképpen vezetője, barátságos arcot vágott és megjegyezte, hogy elutazásunknak nincs semmi akadálya. A diplomáciai bölcsesség készítetett arra, hogy elfogadjuk azt a két birkát és hat csirkét, amelyet ajándékba küldött nekünk.

Az udvarunk tömve volt kíváncsiakkal. Legnagyobb részt aggastyánok vagy gyerekek voltak. Némelyik türk nem félt és megmondta a véleményét. Egyikük így kiáltott:

— Ezek a tungán katonák Istencsapása a mi szegény népünkön! Mindenükből kifosztanak! Éhen halunk!

A derék, becsületes, öreg polgármester jamenje papírfalára kínai írással ezeket a szavakat festette:

«Parancsnok! Ön megölethet engem és én örömmel halok meg. De kérem, kímélje népemet».

Ennek következtében a hadvezetőség parancsot adott ki, hogy minden rekvirálásért fizetni kell. A parancssal azonban senki sem törődött. Éppúgy loptak és raboltak továbbra is, mint azelőtt. Ezért nem nyíltak meg a bazárok lelakatolt árusítóbódéi. Egy másik öreg így panaszkodott:

— Elszedik búzáinkat, rizsünket, tyúkjainkat, kacskáinkat, tojásunkat, birkáinkat, szamarainkat, teheneinket és lovainkat, de soha egyetlen fityinget sem fizetnek!

Korlában ezidőtájt állítólag 2—300 türk és 50 tungán család lakhatott, kínai azonban egy sem.

Az egész nap előkészületekkel és bevásárlásokkal telt el. Másnap, március 7.-én reggel azután elhagytuk Korlát. Gépészeink és sofförjeink főnökévé, Georg utódjaként, Effét neveztem ki. Nagy tömeg ember bámulta elindulásunkat. Elhaladtunk a főörség előtt. Az épület kapujában egyetlen katona sem állott őrt. A Koncse-darja hídján legutóbb sötétben haladtunk keresztül. Most, mielőtt áthaladtunk volna rajta, Kung mérnök mégis megvizsgálta a hidat. Felelősséget vállalt érte, hogy nem fog összedőlni. Nyüzsgött körülöttünk a sok kíváncsi, de mire az oázis széléhez közeledtünk, megritkult az ember. Az út fölé fűzfák, szilfák és nyárfák nyújtották védőn ágait, olyan volt az országút, mint valami eleven oszlopcsarnok.

Kint járunk már a vidéken. Korla messze elmaradt mögöttünk. Ezt a városkát soha életünkben nem fogjuk elfelejteni. A korlai katonákkal egyébként harmincnyolc évvel ezelőtt is akadt már kalandom. Akkori karavánvezetőm, Izlam Bai, egy andisán kereskedővel társalgott

a bazárban. Egy katonacsapat lovagolt arra. Ilyenkor a Menny Fia iránti hódolat és engedelmesség jeléül minden türknek föl kell állania. Izlam Bai nem kelt föl, neki a Fehér cár volt az ura. A katonák megálltak, ketten lekapták a tíz körméről és megkorbácsolták a bűnöst. Panaszt tettem a katonacsapat parancsnokánál. Ez úgy ítélkezett, hogy Izlam maga jelölje meg azt, aki megkorbácsolta. Így is történt és a túlbuzgó legénynek alaposan elrántották a nótáját. Vajjon hol vannak ezek az emberek? Izlam Bai meghalt. Most rám került a sor, most én keveredtem bajba fegyelmetlen katonák miatt.

Még régebben, 1877-ben, Jakub Bek, a hódító Co Cung-tanggal szemben elszenvedett veresége után itt, ebben a Koncse-darja melletti kisvárosban dobta el magától az életet...

Szerát kátyuba ragadt az elöntött országúton. Mialatt kimentésén fáradoztunk, megint nagy tömeg bámészkodó gyűlt az autók köré. Egy mulatságos, filozófálgató dervisnek egy darab kenyeret adtunk. Neki ugyan mindegy, ki nyeri meg a háborút. Veszíteni valója nincsen, éppen olyan szegény marad, mint most, akárki ragadja is magához a hatalmat Keletturkisztánban.

Egy öreg ember cipót ajándékozott nekünk. Az ajándékot öt lianggal viszonztuk. Egy öregasszony száraz két kezét nyujtogatta felénk és közben hangosan imádkozott, hogy Kodá (Isten) adjon nekünk szerencsés utat. Odaadtuk neki az öregtől az imént kapott cipót. A nő sietősen rejtette el keblébe a kenyeret, nehogy valamelyik éhes társa elragadja tőle. A mi nyereségünk ezen az üzleten az öregasszony áldása volt.

Az úton sok ember jön-megy. Asszonyok számárháton, kisgyermekkel az ölükben, tanyai nép, a bazárból jövet, vásárolt holmival megrakodva, céltalan vándorok, koldusok, dervisek, falusiak, földönfutók és hazatérő menekültek, mind-mind megállnak és kicsit kibámészkodják magukat, mielőtt tovább mennének. Csak birkát, baromfit vagy gabonát áruló parasztot nem látunk sehol. Mi értelme elárulni mijük van, hiszen a katonák rögtön elszednék tőlük!

Okosabb jól elrejtteni az élelmiszert, ha van, legalább az ember maga nem hal éhen.

Mindenki jön-megy; ha meg is áll egy percre, csakhamar folytatja az útját. Csak Szerát nem mozdul. A kocsija mintha gyökeret vert volna. A két hátsó kerék tengelyig belemerült a sárba. Nem is csoda, hiszen most három teherautó viszi négynek a rakományát. Baj nélkül megúsztuk a roskadozó hidat és elkerültük a szentelen katonai őrseget és tessék! most az országút sara ragaszt ide, ebbe a szörnyű oázisba! Végre nagynehezen, kötélszőnyegek segítségével sikerült megmozdítanunk Szerát kocsiját. Folytattuk útunkat és a kíváncsi sereg széteszlott.

Karavánunk egy kínai templom mellett halad el. A homlokzaton ez olvasható: «A lelkek polgármestere». Jobbkéz felől elhagyjuk a Koncse-völgyben vezető utat, amerre március 4.-én lejöttünk. Most elkanyarodunk a Kutya felé vezető nagy országúton. Georg autókerekeinek tegnapi nyomait a gyér forgalom még nem törölte el. Sehol nem látunk eleven lelket. Errefelé, Korla temetőjének sírmlékei alatt a halottak laknak. Az út mentén néhány friss sír emelkedik. Azt mondják, rablók áldozatai pihennek alattuk.

Előttünk vakító fényben terül el a sivatag. Gyönyörű látvány. A régi, csöndes, békés sivatag, ahol nem járnak emberek és ahol nem laknak emberbőrbe bújt, pokolra való ördögök. Korábbi utazásaim alatt megjártam Keletturkisztán valamennyi útját, csak éppen a Korla és Akszu közötti útra nem jutottam eddig el. Itt minden újság most számomra.

Ismét egy «gurisztán» — temető — öt «gumbesz»-szel: bai-ok, gazdag emberek, sírja fölé emelt, kupolás épülettel. A közönséges halottak sírkövei között birkanyáj legel. Sokszor alig lehet megkülönböztetni az állatokat a fekvő, szintén fehér sírkövektől.

Egy csatornaág egész idáig elnyúlik. Fűzfák és jegenyék árnyékos sora árulja el, merre húzódik. Hébe-hóba egy-egy házat is látunk. Odébb az út mentén egy vénasszony tojást kínál eladásra. Ismét temető, majd egy szeráj, mellette

pihenő karaván. Szembejövő ökrösszekerek tüzelőnek szánt sivatagi dudvát szállítanak.

Balkéz felől a Koncse-darja egy éles kanyarulata meg egy hosszúkás tó marad el mögöttünk. Rövid egyórás út után, tanyák és fák között, elérjük a csatorna végét. Itt kerek harminc kilométernyire vagyunk Korlától. Ezután homokos, de jó úton gördülünk tovább, bele a tökéletes sivatagba. Most már a Korla-oázis területén kívül járunk.

Katonai szállítmánnyal találkozunk. 21 araba Ma tábornok hadserege számára egyenruhát visz. 13 lovaskatona kíséri. Az út mellett magányos türk fekszik hason. Halott talán? Nem, föláll, amikor elrobogunk mellette. Korlától kezdve idáig, még a távírópóznák is a földön heverték, de most egy darabon megint rendesen sorakoznak egymás után. Jobbkéz felől elhátrálnak tőlünk a hegyek. A sivatag szemre tökéletesen vízszintes, valójában azonban szinte észrevehetetlenül lejt a Tarim felé.

Ismét közel három méter magas, kúpalakú vegetációs dombocskák sora szakítja meg a homokhullámokat, majd ritkás nyárfaerdőn haladunk keresztül. Az út néhol két méter mélyen is bevágódik a vegetációs kúpok között. Most már az igazi, ősrégi Selyemúton járunk. Közeledtünkre sietősen húzódik félre az útból egy kisebb marhacsorda.

Tyertyi faluban 12 türk család lakik. Éppen vetik a búzát. A falu teaházába hat lovaskatona fészkelte be magát. Amit szemük meglát, kezük ott nem hagyja.

Errefelé megszokott látvány a nyárfaerdő és a kis, tamariszkuszbokrokkal koszorúzott, kúpalakú homokdomb. Itt-ott a hegyekből idáig húzódó, mély vízmosásos barázdákon kell átvergődnünk. A föld hol homokos, hol meg lisztszerű finom por fedi, amely sűrű felhőkben kavargó autóink nyomában. Esme faluban kevés ember lakik.

Az út megint kellemetlenné válik. Mély a homok és fojtó a por. Vén, görcsös fák kettős sorában jutunk be Tyadir faluba. Sűrűn elágazó öntözőcsatornák látják el vízzel a falut. A tájat szép ligetek teszik kellemessé. Dél felől, nagyon messziről, erdő sötétlik.

Nyugat felé füves puszta húzódik. Az út jó. Csak hamar két vízéren kell keresztülgázolnunk.

Negyvenhetedik táborunkat Karaszacs-Kanem falu mellett üjtük föl. A községben tizenkét család lakik. A telep egy ott álló mauzóleumtól kapta a nevét. Eddig 143 kilométert tettünk meg és körülbelül 1000 méter magasra jutottunk a tengerszint fölé.

Az ebédünk sült hal és tojásos leves. Ócska tábori kályhánkat kiselejteztük és most egy parázzsal megtöltött vaskosár körül melegsünk. A falu lakossága igen barátságos és bőven ellát minket tojással. Amikor az ára iránt érdeklődünk, ezt felelik: «Ti messzi országokból jött vendégek vagytok, ingyen adjuk az ennivalót». Végül is magunknak kellett megszabnunk az árat.

A Tarimot errefelé Csazsán-darjának (skorpió-folyónak), Akszu vidékén pedig Muszart-darjának hívják. Egy falubéli elmondta, hogy harminchárom társával 12,000 birkát hajtott vásárra a keletturkisztáni kirgizekhez és oroszokhoz; két hónappal ezelőtt tértek vissza. Rendes árat kaptak az állatokért, de a hatóságok elkobozták tőlük a pénzt. Úgy mondták, hogy Kutyában csak kétszáz tungán katona tartózkodik, míg a város körül fekvő falvakban legalább kétezzer «tyant» vagyis türk lakik. Ezeknek lovuk van ugyan, de a fegyverük csak «karamultuk», szóval «fekete puská». Vadászni jó, de háborúba nem való.

Kérdésemre, hogy mi az oka, hogy idáig nem találkoztunk sem karavánokkal, sem pedig kereskedőkkel, azt felelték, hogy annyira félnek a katonáktól, hogy inkább a sivatagon át járnak.

Éjszaka minusz 4·3° hideg volt. Március 8.-án reggel 9 óra 42 perckor indulunk tovább. Az út bozótos síkságon vezet keresztül. Egy nagyobb és több kisebb hídon haladunk át. Hosszú darabon festői vén fák között robogunk.

Hamarosan befutottunk Jangi-hisszár falu bazarjába. Kenyeret, húst meg diót vásároltunk. Igen sok árusító bódé zárva volt ugyan, de az utcákon nyüzsgött a sok ember. A falu határában jókora híd nyúlik át egy csatorna fölött.

Jangi-hisszártól nem messzire az út több, mint egy-kilométeres hosszúságban sós posványon keresztül halad. A hólé meg a hegyekből leszivárgó forrásvíz, állandóan nedvesen tartja ezt a sík területet. Hiába vannak itt jó, mély útszéli árkok, hiába van több híd is, nagyon kellemtelen az út. Három elefántunk egyre-másra süpped bele a pépesen lágy talajba és bizony gyakran ragadunk kátyúba. A föld népe azonban segítségünkre siet «ketmen»-jeivel — lapátjaival — és így végül ezt a nehéz akadályt is leküzdjük.

Nemsokára elmaradoznak a fák, márcsak fű csomók és tamariszkuszok láthatók, a vidék egyre jobban kihál. Hébe-hóba egy-egy híd. A szomszédos falvak között folyik ugyan valami egészen csekély helyi kereskedelem, de karavánokat nem látunk, csak néhány szamarat, lovat vagy elvéve egy-egy szekeret.

Két folyóágon is áthaladunk, azután megint sós ingoványba jutunk. Helyenkint a talaj teljesen terméketlen. Megint egy sor híd következik, majd pompás fákból álló fasor. Ezen végig robogunk be a nagy Bugur (mondják Bögürnek is) faluba, a kínaiak Lun-tai-ába. Valóságos tolongás fogad. A földött bazár jólétről tanuskodik. Valamennyi árusítóbódé nyitva. Karavánok, lovasok, teherhordó állatok, vásárló és áruját kínáló nép, lárma, mozgás, elelenség.

Nem állunk meg a faluban, továbbsietünk, hogy még a sötétség előtt eljussunk Kutýába. Eddig az egész úton jól láttuk Georg nyomát és kérdéseinkre a falusi nép is megerősítette, hogy tegnap csakugyan egy autó robogott el erre.

Szóval, folytatjuk útunkat; megint fasorokon és újabb csatornák hídjain át. Ismét eléggé széles, bosszantóan nedves, szíksós földdarab állja útunkat. Lépten-nyomon megrekedünk. Egy temetőben lófarokkal és szarvakkal díszített «tug»-ok emelkednek. Nincs értelme, hogy számláljuk a hidakat, olyan sűrűn következnek egymásután.

Egy kis folyó partján, szilárd híd mellett megállunk, hogy elfogyasszuk egyszerű ebédünket. A meleg teát termosz-üvegekben hoztuk magunkkal.

Négy óra előtt tíz perccel, amint éppen keresztülhajtottunk Tyompak falu bazárján és továbbindultunk nyugat felé, Bergman, a személyautó kormánykereke mellől, hirtelen fölkiáltott:

— Ott jön Georg!

— Kicsoda? Georg?! Lehetetlen, hiszen csak tegnapelőtt indult el. Nem, ez nem lehet ő.

A fasor fűzfái között mindenesetre hatalmas, fehér porfelhő kavargott. Csak sebesen robogó autó verhette föl. Nem volt messze tőlünk, de a házak, kerítésfalak meg fák elrejtették előlünk.

— A kocsin katonák ülnek — vélekedett Chen.

— Nem — mondta Yew — azok csak a zászlók.

Ugyanis valamennyi autónkra, elől, kétoldalt, ki-tűztük volt a kínai meg a svéd lobogót, az utóbbit azért, hogy mindenki lássa, idegenek vagyunk s nem szabad bennünket bántani.

Egy perc múlva Georg odaért hozzánk és leugrott a kocsiról. Mi is megálltunk. Bergman ölelésre tárt karokkal sietett eléje. Az elveszettnek hitt fiú azután odajött hozzám:

— Hála Istennek, Hogy életben vagy, Georg! Mi történt veled? Hogyan tudtál megszabadulni tőlük ilyen hamar? Beszélj, mondj el mindent!

— Hát, hogy az elején kezdjem, március 6.-án reggel, amikor otthagytam a korlai szállást, egyenesen Csang házába mentem, oda, ahol előző este megkötöztek minket. Az egész turfáni eskortot, mind az öt embert vinnem kellett, meg még rajtuk kívül hét katonát. Rögtön föl is ugráltak a kocsira. Semmi útiholmit nem vittek magukkal. Én nekieresztettem a kocsit, nem néztem, min hajtok keresztül, mindegy volt nekem bucka, gödör, csatorna vagy híd. A pasasok úgy lötyögtek ide-oda, hogy két kézzel is alig bírtak kapaszkodni. Alaposan porhanyósra zötyköltem őket. Kettő kivételével, valamennyit elfogta a tengeri betegség. Úgy hánytak, mint a lakodalmass kuttyák. Csang ott ült mellettem a vezetőfülkében. Ő is megpuhult és szintén megfogta a rókát. Bennem repesett a lélek arra a gondolatra, hogy most aztán bejöttek az én utcámba. Az

ezredes olyan szelíd volt, mint a galamb, ha akarom, megkötözhettem volna és lerúghattam volna az árokba. De mondhatom, bárhogyan kínlódtak is, azért állták a sarat. Nekem nem tehettek szemrehányást, hiszen ők hajtogatták egyre, hogy rettentő sürgősen továbbítaniuk kell Ma parancsait Akszuba . . . Nem állhattam meg, hogy ne évődjem Csanggal. Megkérdeztem tőle, mit szól hozzá, milyen pompás ez az utazás ezen a nagyszerű, síma úton . . . De nem kerülgettem a forró kását sem, megmondtam bíz én kereken azt is, hogy expedíciónk vezetőjén és három tagján véghezvitt erőszakoskodása az egész világ tudomására kerül és jóhírük menthetetlenül odalesz. Durvaságukkal nagyon sokat ártottak Ma Csung-jin tábornok tekintélyének. Veszett híruk lesz egész Ázsiában meg Európában is. Csang azt felelte: «Fütyülünk a hírnévre! Mi nem tehetünk mást, mint engedelmeskedünk a parancsnak». Azt mondtam neki: «Kimondom én nyíltan, mit gondolok rólatok. Látnod, én itt ülök egyedül, fegyver nélkül, tizenkét, puskával meg pisztollyal fölfegyverzett katona között. Agyonlőhetsz, ha a kedved tartja, mit bánom én, de amíg beszélni tudok, megmondom nektek az igazságot». Tegnapelőtt este érkezünk meg Bugurba. Utasaim a vad hajszától annyira odavoltak, hogy ott éjszakáztunk, mert ki kellett pihenniük magukat. Csang végtelen sokáig tárgyalt a katonai parancsnokkal meg más tungán tisztekkel és sok újságot hallott a hadihelyzetről. Azután visszajött hozzánk és jódarabig beszélgettünk a tűz mellett. Csang meglepően nyíltszívű lett. Ezt mondta nekem: «Azt hallottam, hogy Kutyánál tovább nem mehetünk. Az út Akszu felé el van zárva. Te már valószínűleg Kutyából visszatérhetsz Korlába, mert tovább nem lesz rád szükség». — «Add ezt írásban!» Kitéptem egy lapot a naplóból és Csang ezt írta rá: «Georg Söderbomnak jogában van az autóját Korlába vezetni, senki az úton föl ne tartóztassa». Csang aztán még a pecsétjét is ráütötte. Látszólag egykedvűen vettem el ezt az útlevelet, de azért jól eldugtam . . . Tegnap reggel aztán továbbvittem őket Kutyáig. Délben 12 órakor érkezünk meg. Megálltunk a főőrség laktanyájának kapuja előtt. Itt

ledobáltam őket... azaz, hogy maguktól is veszettül gyorsan ugráltak le az autóról és egymás hegyén-hátán siettek be a kapun, hogy átadják a rájuk bízott, írott parancsokat, no meg hogy minél előbb meghallják, mi ujság, és nekiessenek a teának meg az ebédnek. Amikor az utolsó rabló is eltűnt a kapu mögött, sebesen megfordultam az autóval, aztán, mint a nyíl, poroltam kifelé a városból, ugyanazon az úton, amerre jöttünk. Talán 15 kilométernyire Kutyától egyszer csak bedöglött a motor. Ottragadtam. Már azt hittem, no, most aztán véged van, Georg! Merthát igazság szerint nem kaptam engedélyt a város elhagyására és egészen bizonyos, hogy a hadi helyzetről szóló legfrissebb híreket velem akarták továbbítani Ma tábornokhoz. Hanem a motor megbicsakolta magát. A szívem, úgy éreztem, a torkomban dobog. Egész nap ott veszködtem és kínlódtam, de a motor sehogyan sem akart megindulni. Már sötét volt, amikor végre sikerült kijavítanom a hibát. Igen csodálkoztam, hogy se keletről, se nyugatról nem zavart meg senki. Előbb úgy gondoltam, hogy továbbfolytatom az utat éjszaka is, de aztán letettem róla. Nem mertem meggyújtani a lámpákat, hiszen elárulhattak volna. Akárhogy nézzük is a dolgot, az én távozásom Kutyából bizony szökés volt és utasaim bizonyosan hajukat tépték mérgükben, amikor észrevették, hogy meglógtam. Hogy gyors lovakon nem küldtek utánam rögtön katonákat, annak bizonyosan az úton odafelé szerzett tapasztalatuk lehetett az oka. Mert odafelé csakúgy ettük az utat... Nagyon fáradt voltam, hát lefeküdtem és aludtam egy kicsit. De nagyon nyugtalan volt az álmom, minden pillanatban fölriadtam és körülnéztem, nem fenyeget-e veszély? Gondolkoztam a dolgokon és azt hiszem, hogy a kutyai helyőrségtől olyan döntő vereségekről és eszeveszett futásról szóló híreket hallhattak, hogy megfélekeztek rólam meg az autóról. Csak azon járt az eszük, hogyan mentsék meg saját életüket, merre fussanak, hová szökjenek, akárhová, csak ne kelet felé, mert ott Ma dühös haragja zúdult volna rájuk. Amikor ma reggel fölbredtem, teljesen nyugodt volt a vidék. Korán útnak eredtem és úgy háromórát járt értem

Tyompak határába. A faluban megebédeltem. A kocsmárostól hallottam, hogy tegnap este négy autó érkezett Jangihisszár környékére. Így aztán engem sokkal kevésbbé lep meg, hogy itt találkozunk, mint titeket.

Georg bevégezte a mondókáját. Ő volt ma a nap hőse. Nyugodtan, mosolyogva szívta a cigarettáját. Valamennyien ott álltunk körülötte. Kalandjait a fiú nekünk angolul mondta el, a mongoloknak meg a többinek kínaiul. Számomra súlyos csalódást jelentett, hogy nem folytathatjuk útunkat Kutyába, Akszuba és Kasgárba és nem valósíthatjuk meg terveinket, amikor pedig már ilyen hosszú utat tettünk meg. Georg véleménye szerint azonban biztos fogság, talán halál is, várna ránk, ha továbbmennénk.

A tungánok beszélgetéseiből és az itt-ott fölcsípett hírekből Georg megtudta, hogy Seng Sí-cai fehéroroszai bevették Ilit és Kuldzsát, meg hogy Ili katonai kormányzója, Csang Pei-juan tábornok, öngyilkosságot követett el; korábban úgy hallottuk, hogy meggyilkolták. Az öngyilkos tábornok csapatai vezér nélkül is folytatták a harcot és Bai környékén elérték az Akszu és Kutya között húzódó országutat. Nem lehetetlen, hogy innen tovább törnek előre, Kutya felé vagy, ha lehet, még messzebbre keletnek. Kutyában tehát megint újabb vérfürdő várható.

Georg nagyon bízott abban, hogy azért előbb-utóbb mégis csak eljutunk Kutyába, ebbe az elragadó városba, ahol sok festeni való utcát, mulatságos külsejű házat, szép kerteket meg sok hidat látott. Engvall kisasszonyt, a magános svéd misszionáriusnőt, nem látogathatta meg, mert nem akarta kockára tenni sem az életét, sem az autót.

Azt azonban mégis hallotta, hogy az egész városban egyetlen csöpp benzin sincsen. A kölcsönvett benzin visszaidázásáról szóló sok nagyhangú ígélet tehát mégiscsak szélhámosság volt. Hogy őszinte legyek, nem lepett meg a dolog, nem is vártam egyebet.

Georg a fölszedegetett hírek alapján meg volt győződve arról, hogy a Nagy Ló helyzete most már teljesen reménytelen és hogy valószínűleg hamarosan két tűz közé kerül.

Most már csak az volt a kérdés, merre fog visszavonulni, Hami, Korla vagy An-hszi felé?

Nekünk pedig itt, a tyompaki oázison, döntenünk kellett, merre menjünk? Ha útunkat nyugat felé folytatjuk, akkor Bai tájékán a tűzvonalon kell áthaladnunk, márpedig ott, Georg szerint, ránk lőhetnek, foglyul ejthetnek, sőt elrabolhatják az autóinkat. Ha visszafordulunk keletnek, Korla felé, akkor meg több mint bizonyos, hogy Ma Csung-jinbe, vezérkarába és vad rendetlenségben futó seregébe botlunk. Számunkra és — most már ismét teljes — autókaravánunkra nézve minden bizonnyal nagyobb veszedelemet jelentene, ha a megvert sereg kezébe kerülünk, mintha a győztes hadsereg kerít hatalmába.

Bizony, két tűz közé kerültünk és nehéz lett volna megmondani, melyiknek a lángjától pörkölődhetünk meg jobban. Most éreztük csak igazán, hogy hamisítatlan, barbár és kegyetlen, középázsiai háború kellős közepébe csöppentünk bele. Ráadásul éppen a háború utolsó, döntő szakaszában, a legjobban lángoló tűzvonal közelében voltunk. Egyelőre azonban nyugalom vett körül minket, de ez a nyugalom olyan volt, mint a vihar előtti csönd. Az utakon parasztszekerek döcögtek el mellettünk, mint a legvirágzóbb béke napjaiban. De már szinte a levegőben éreztük, hogy vihar közeledik és hogy a döntés itt, Korla és Akszu között fog megtörténni, az ősi Selyemúton, amerre valaha karavánok végeláthatatlan sora hordta Kelet drága kincseit a messze Nyugat felé. Itt álltunk tanácstalanul, pedig ha nem akartunk a biztos pusztulásba rohanni, nekünk most bölcsen és nagyon megfontoltan kellett határozoznunk.

Már öt óra is elmúlt és még csak annyira jutottunk, hogy az éjszakát Bugurban töltjük és alszunk egyet a dologra. A faluig még vagy 15 kilométer utat kellett megtennünk. Tegnap nem álltunk meg a faluban, nem akartuk fölösleges pihenővel az időt pazarolni, hiszen tegnap csak egy célunk volt, az, hogy minél előbb megtudjuk, milyen sors érte Georgot?

Az est beállta előtt már aligha érhattünk be a faluba,

Az utat ismertük, tudtuk, milyen nyomorúságos. Megfordultunk hát az autókkal és a saját nyomunkon haladtunk visszafelé. Negyedóra múlva Gyomtya és utána még két autó szerencsésen bele is ragadt az iszapba. Teljes órába telt, míg sikerült kihúznunk őket. Lopakodva közeledett a szürkület. Tehát táboroznunk kell, akárhol, csak találjunk egy kis száraz területet. Egy derék öreg paraszt igazított végül útba és egy szántóföldön állítottuk fel sátrainkat.

Az öreg paraszt szerzett rőzsét meg tojáást is. Sőt négy türköt is mozgósított, ezek álltak őrt fölváltva az éjszaka folyamán. 48-ik táborunk helyének Sojatyi volt a neve. Ez a vidék már Tyompak határához tartozik. Öreg kalauzunk sehogyan sem tudott eligazodni rajtunk. Meg is mondta:

— Tegnap egy autó ment el erre, ma meg utána négy. Ma este aztán visszajön mind az öt. Mi ennek az oka? Mi történhetett? Kitört Nyugaton a háború? Visszakergettek titeket Kelet felé?

Ide-oda járkálásunk természetesen fölizgatta a környékbeli parasztokat. Megriadtak, hogy bizonyosan megint valami készül. A mi öreg parasztunk meg is mondta, hogy most már nehéz dolog lesz élelmiszerhez jutni, mert a kereskedők és a földművesek nem vitték be a buguri bazarba azt a keveset sem, amijük még volt, hanem inkább elrejtették. «A katonák elszedik gabonánkat meg jószágunkat és nem fizetnek érte!»

A falu «akszakál»-jától, vagyis legöregebb emberétől, megtudtuk, hogy innen, legalábbis szekérrel kényelmesen járható, nem homokos út vezet le a Tarim-folyóhoz. A Tarimmente «abad» vagyis lakott vidék, a falvak lakói loplukok. Halászáttal, ló- és tevetenyésztéssel foglalkoznak. Több csónakot egymás mellé kötnek, befödik deszkával és az ilyen kompon nehéz szekereket meg egyéb terhet is szállítanak.

Március 9.-én, mínusz 4·3°-os hideg éjszaka után, korán reggel útnak eredünk. Mint minden reggel, találgatni próbáltam, vajjon mit hoz számunkra az alkonyat és hogy ebben a mi drámánkban a következő jelenetben milyen szerep vár majd reánk?

Berobogunk Bugurba. Megállunk a polgármester házá-
nak kapuja előtt. Beküldjük névjegyeinket. Bevezetnek
a bek kínai módra bútorozott fogadószobájába. A kör-
szakállas és turbános polgármester ötven körül járhat.
A hangzatos Dzsemaledin Hadzsi névre hallgat. Mint neve
is mutatja, megjárta Mekká-t és látta az Izlám világának
legnagyobb, sőt legszebb részét.

A bek teával meg cigarettával kínál meg. Jól elütjük
nála az időt. Két órába is beletelik, míg végre megjönnek
a teherautók. Szerát motorjának a légsavarja már megint
akadozik, kovácshoz kell adni, hogy megjavítsa. A többiek
azalatt rizst, lisztet, tojást, kenyeret és húsz gallon petró-
leumot vásárolnak össze.

Szeretném Dzsemaledin véleményét hallani a helyzet-
ről. A polgármester azonban diplomata. Kell is, hogy az
legyen. Egyetlen árva szóval sem árulja el, mit tud Ma
Csung-jin valószínű vereségéről. Még ha meg volna győződve
is arról, hogy Ma Csung-jin napja végkép leáldozott, neki,
e nagy falu bekjének és legmagasabb rangú türk tiszt-
viselőjének, hallgatnia kell mindaddig, amíg a faluban Ma
tábornok tungán helyőrsége az úr.

Elmagyarázom neki, milyen küldetésben járunk és
hogy akarattunk ellenére milyen egérfogóba jutottunk, és
hogy abból nekünk mindenáron ép bőrrel kell kiszabadul-
nunk.

Mit tennél te hasonló helyzetben és mit tanácsolsz
nekünk? — kérdeztem tőle.

Így felelt:

— Ti nagy és hatalmas emberek vagytok, én kicsiny
vagyok és gyöngé. Ti sokkal többet tudtok, mint én. Ti
keletről jöttök, az események bölcsőjétől, én meg itt ülök
csöndesen és nem tudok semmiről semmit. Azonban bár-
mire határozottatok el magatokat, én mindent meg fogok
tenni, ami csak hatalmamban áll, hogy szolgálatotokra
legyek.

Nos, mit gondolsz, elmehetnénk ma Kutyába?

— Hogyne, Dusambe-bazár faluig, közvetlenül Kutyán
innen. Senkisem merne a kocsijaitokhoz nyúlni.

Svéd zászló Bagras-köl partján.

Kocsik a komp előtt.

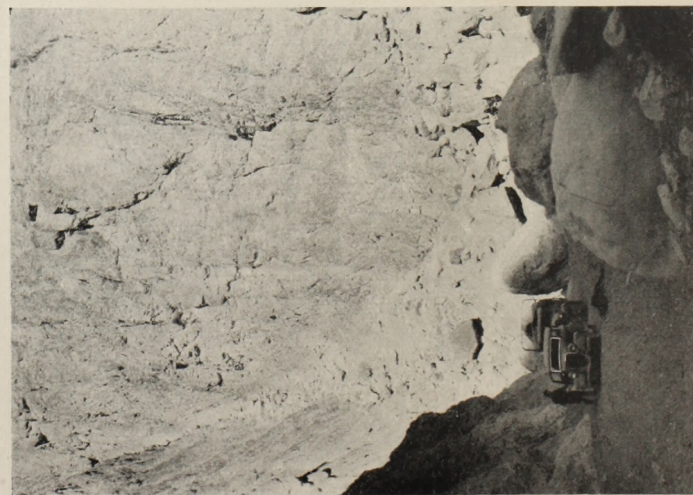
A teherautók indulás előtt.

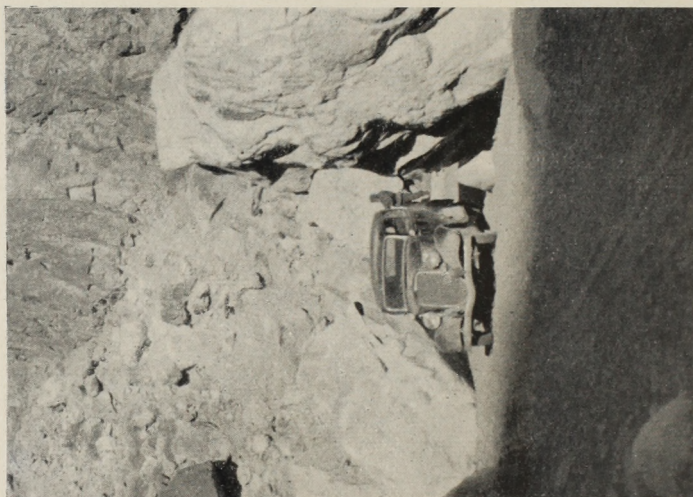
Indul a komp.

Átkelés kompon, a Kaidu-golon.

Arghai-bulak völgyében.

Szűk sziklakapu Arghai-bulak völgyében.

Rövid tünődés után azonban hozzátette:

— De ne utazzatok ma Kutyába. Hat nappal ezelőtt küldtem el oda egy emberemet, hogy híreket szerezzen. Az a parancsa, hogy alaposan vegyen szemügyre mindent és mához két napra térjen vissza hozzám. Legokosabb volna, ha itt maradnátok és megvárnátok míg hírszerző emberem visszatér.

Múltak az órák. Karavánunk nem volt útrakész állapotban, a bek is kért, hogy maradjunk nála és legyünk vendégei egy tányér «as»-ra. Tűkön ültem. A sejtésem azt súgta, hogy itt csak elvesztegetjük a drága időt. Mert óráról-órára nőtt a valószínűsége annak, hogy összetalálkozunk Ma Csung-jinnal, amint pusztító orkánként száguld végig megvert seregével a Selyemúton Korlából Kutya felé.

Számunkra legveszedelmesebb a sereg legvalószínűbb útja, a nagy országút lehetett. Ezért azt a tervet forgattam agyamban, hogy kitérünk a veszedelem útjából, mégpedig úgy, hogy lemegyünk a Tarimhoz, átkelünk a folyón és az ottani erdőségben elrejtőzve várjuk meg, amíg elvonul a vihar és megint helyreáll a nyugalom.

Érdeklődésemre a bek fölvilágosított, hogy a Bugurból a tarimmenti falukhoz vezető út süppedékes, vizenyős és semmiképpen sem járható autókkal. Még ha sikerülne is esetleg lejutnunk, az ottani vízi alkalmatosságok sokkal hitványabbak, semhogy megbírnák egy teherautó súlyát. Különben is előbb az Ugen-darja állná útunkat, csak azután érnénk a nagy Tarimhoz. A Tarim egy nagyobb tóba ömlik. Ebből a tóból szakad ki a Kum-darja egyik ága. 160 joll, vagyis körülbelül 80 kilométernyire Tyertyi alatt, a Bot-köl tó partján fekszik Szai-kiesik falu. «Oda lemehetnek a kocsikkal és ott megvárhatnátok, amíg elvonul a baj».

Múltak tovább a drága órák és Szerát még egyre a kovácsnál várt. Néhányan sétát tettünk a bazárban és figyeltük a lakosság életét. Az árusítóbódéknak körülbelül fele nyitva van, míg a többit deszkafütelek zárják el. Mindenféle fajta élelmiszer kapható, hús, kenyér, liszt, rizs, dió, zöldség, narancs és aszalt gyümölcs, különösen mazsola.

A bazár utcájára néző nyílt vendéglőkben a szakács hatalmas kanállal kavargat a lábasban és rakja a fatányérokra az ast, pillaut, mantét, kebabot meg siszliket. Étvágygerjesztő illatok töltik meg az utcát.

A mészárosok bódéi előtt, az utca kavargó porában, szabadon lógnak a lenyúzott birkák. A tavasz első legyei rajokban zümmögnek a hús körül. Egyik bódében csizmát meg cipőt árulnak, a másikban kucsmát meg mindenféle hímzett főköttöt. Cigaretta is kapható — egy kis csomag, tíz darab van benne, egy dollár! Fekete fejdíszük alul leomló, vagy egész fejüket betakaró fehér fátyolban sétálgatnak az asszonyok; az örömeányok sikátorában a rikítóan kifestett szépségek fátyol nélkül állanak házaik ajtajában és mosolyogva csalogatják alkalmi szeretőiket.

A megkopott ruhákról messziről lerí a vénség. Az egykor vörös, kék, fekete vagy csíkos tyapának piszkosak, kifakultak, meghatározhatatlan színűek. A valaha ragyogófényes, puhaszárú csizmák kopottak, legtöbbjük enni kér. Hiába, az embereknek nincsen pénzük, nem vehetnek újat. A kereskedelem megbénult, a kereskedőknek nincs kedvük ahhoz, hogy kockáztassák a tőkéjüket. Háború dúl az országban. Mindenki igyekszik kihúzni a rossz időt, ahogyan lehet. Csak a koldusok és dervisek öltözeke olyan ma is, mint a béke napjaiban volt, ők ma is éppen olyan rongyosak, szegények, félmeztelenek és éhesek.

A mindenféle karavánállaton, lovon, számaron, valamint szarvasmarhán, birkán, tyúkon, kacsán, libán kívül kapható itt galamb, kutya meg macska is. Szóval, elég gazdag a bazár állatkertje.

Visszatérünk a bek házába. Az épület azelőtt a kínai polgármester jamenje: a városháza volt. 1933-ban, a kínai újév napján, Bugurban állítólag 180 kínait öltek meg. Most csak öt kínai lakik a városban; szemmeláthatóan Dzsemaleddin Hadzsi oltalma alatt állanak.

Pénzt váltottunk, de csak húsz taélt kaptunk egy ezüstdollárért. Ezen az üzleten alaposan keresett a bek.

Este tánc meg muzsika volt Dzsemaleddin beknél. Két türk férfi táncolt. Egyhangú, lassú ütemben, fölemelt

karral és behajtott térdel forogtak saját tengelyük és egymás körül. Énekeltek is egy «dutar» — kéthúrú citera — meg egy «dak» — kézi dob — kísérete mellett. A vacsora birkahúsból, rizsből, hagymából és teából állott.

Sem a bevásárlásokkal, sem pedig az autójavítással nem készültünk el. Bugurban kellett éjszakáznunk. Dzsemaledin vendégszeretően szállásolt el a városházán. Szinte esdekelve kért, hogy maradjunk nála legalább két napig. Yew gyanakodott, hogy azért tartóztat ennyire buzgón, mert bizonyára lovasfutárral jelentést küldött mozdulatainkról és terveinkről Kutyába meg Korlába is. Saját ép bőre érdekében lojálisnak kellett lennie mostani fölöttese, Ma Csung-jin tábornok iránt.

A táncos-zenés estély alatt egy vén türk súgva mondta el nekem, hogy a bek üzenetet kapott, hogy a halott Csang tábornok kétezer tungánja megérkezett Kutyába. Az öreg azt is mondta, hogy Dusambe-bazárban még mindig él vagy kétezer kínai.

A március 10.-ére virradó éjszakán a hőmérőnk nem szállt a zéró fok alá, sőt $1\cdot2^{\circ}$ -kal fölötté is maradt. Parancsot adtam, hogy hat órakor folytatjuk útunkat, de az «Edsel» makacskodott és nem akart elindulni. Megint várunk kellett. Bugurban már egy egész napot és éjszakát vesztegettünk el. Hogy ez mit jelentett számunkra, másnap kiderült. Este Dzsemaledin Hadzsi megkért, hogy vigyük magunkkal Jangi-hisszárba, mert ott valami eligazítani valója támadt hirtelen. Hogyne, nagyon szívesen! A bek azután óvatosan megkérdezte Georgot, hogy megérkezésünkkor, a városban tényleg hagyjuk-e majd leszállni, nem robogunk-e majd villámsebesen a bazáron át a nélkül, hogy ő leugorhatna. Amikor azonban kenyértörésre került a sor és már fölszállni készültünk, a bek bocsánatot kért, hogy hirtelen halaszthatatlan dolga akadt, déli 12 óra előtt nem indulhat és majd lóháton megy Jangi-hisszárba. Igazán semmi okunk nem volt arra, hogy rábeszéljük a velünk való utazásra, még kevésbbé arra, hogy várjunk rá. A bek valószínűleg arra gondolt, hogy senki sem tudhatja, mit rejtegetünk a köpenyünk alatt, más szóval,

hogy Ma Csung-jin vagy Seng Sí-cai emberei vagyunk-e. Az utóbbi esetben pedig könnyen az életébe kerülhet, ha a mi autónkon utazik.

Elindulásunkkor a városháza külső udvara tömve volt kíváncsi néppel. A bazár utcáin is nagy volt a tolongás és ezért jólesett, hogy végre kijutottunk a szántóföldek és fák közé, a szellős határba.

Jangi-hisszár előtt Georg az Edsellel belecsúszott a jó méter mély útszéli árokba és csak háromórás munka után tudtuk kiemelni. Mintha csak a csillagokban lett volna megírva, hogy megkésve érkezünk kitűzött célunkhoz.

A várakozó kocsik köré gyülekezett sokaságban akadt néhány beszédes türk is, ezek között több korla-i menekült. Keservesen panaszkodtak, hogy városuk és oázisuk, ez a nemrég még pompázó virágoskert, teljesen elpusztult. Hét hónappal ezelőtt Hodzsa Niasz Hadzsi hétezer lovas, de fegyvertelen türkkal vonult be Jangi-hisszárba. Hodzsa Niasz Hadzsi mindenkinek gazdagon megfizetett, aki alatta szolgált, vagy segítségére volt. A pénzt Urumcsiból kapta. Hogy azonban most merrefelé lehet, nem tudta senki. Jollbarsz Kánról pedig egyáltalán nem akartak nyilatkozni. Egy aggastyán a következőket mondta:

— Amikor tegnapelőtt elrobogtatok itt nyugat felé, azt hittük és reméltük, hogy titeket azért küldtek Nankingból, hogy békét közvetítsetek Hodzsa Niasz Hadzsi meg a tungánok között és mindnyájan nagyon örültünk. De most, hogy megint visszafordultok Kelet felé, gyászba borul a szívünk, mert ebből azt látjuk, hogy már nem remélhetünk semmit.

Egy másik így szólt:

— Amióta rajtunketek a tungánok, mindenünk elveszett. Már nincs semmink, csak a pusztá életünk.

A türk meg a kínai mohamedánok között nem valami bensőséges a barátság, Hodzsa Niasz Hadzsi azonban hosszas ide-oda ingadozás után, végül mégis az urumcsii Seng Sí-cai tábornokhoz pártolt.

Mialatt a kocsival bajlódunk, öt lovas kíséretében ellovagolt mellettünk a jangi-hisszári bek. Nagyon barát-

ságos, udvarias és kedves volt és egyebek között elmondta, hogy az Ugen-darja — ezt a folyóágot már ismertem 1896-ból és 1899-ből — teljesen kiszáradt és hogy a Jarkend, Kasgár, Khotán és Akszu környékén eredő valamennyi forrás a Csazsándarjába gyűl össze, de Csarklik vidékére már nem jut el, mint azelőtt.

A levegő nem volt tiszta. Az északi hegyek nem látszottak. Mintha köd feküdt volna a földre — a valóságban is, meg képletes értelemben is.

Karaszacs-Kanem-mazárnál, 47.-ik táborozásunk helyén, megálltunk egy percre és beszélgettünk ottani ismerőseinkkel. Nagyon csodálkoztak, hogy ilyen hamar visszatértünk.

Tyadirban egy útszéli kis teaházban tartottunk pihenőt. Plavszki, a titokzatos «fakír», megint felbukkant. Két órával előttünk érkezett a faluba. Egyenesen Korlából jött. Elmondta, hogy aznap este, amikor mi elhagytuk Korlát, az egész körülbelül 150 főből álló helyőrség hirtelen teljes fegyverzetben elindult észak felé, a Koncse-darja mentén húzódó mélyúton. Plavszki igyekezett megtudakolni, hogy mi történt, hová sietnek. Azt felelték neki, hogy valahol Korlától húsz linyi távolságra, csata van, oda igyekeznek. De hogy kik között áll a harc, nem tudták. Amint a helyőrség elhagyta a várost, a korlai polgári lakosság rémülten, hanyatt-homlok menekült a hegyek közé vagy a sivatagba, lehetőleg nem a nagy országúton. Az előzőleg még nyitva tartott néhány árusító bódét is belakolták. Nyolcadikán reggel még többen menekültek. Plavszki ugyan általában zavarosvízű forrás volt, de mostani hírei nem hatottak valószínűtlenül.

Georg jócskán megelőzött minket. Egy faluban három katonával találkozott. Megtudta tőlük, hogy két-három nappal ezelőtt Kutyában katonai tanácskozás volt, onnan jönnek és most Kara-sárba meg Turfánba igyekeznek levéllel. Georg kérdésére, hogy milyen a helyzet Kutyában, gúnycs hangszíjjal így feleltek: «Tökéletesen nyugodt». Azonban azt is hozzátették: «Okosan tettétek, hogy visszafordultatok kelet felé, mert arra nyugaton

mindenütt türkök laknak, azok pedig sokkal rosszabbak nálunk».

Fontos volt, hogy ezek előtt a futárok előtt érjünk Korlába. A három katona lovon járt és számításuk szerint Korláig még két napi út várt rájuk. Nekünk tehát másnap délutánra oda kell érünk. Ezért tyadiri tartózkodásunkat a lehető legrövidebbre szabtuk.

Már fönt ültünk az autókon, amikor eszembe ötlött, hogy Plavszki azt mondta, Kasgárba igyekszik és számítása szerint húsz nap múlva odaér. Óvatosságra intettem, közöltem vele Georg tapasztalatait meg mindazt, amit a Bai melletti harvconalról tudtam. Plavszki azonban csak mosolygott és bizonykodott, hogy majd csak megjárja ezt az utat, hiszen van elég magához való esze, messze elkerüli ő azokat a helyeket, ahol ütközetek folynak. Hát hiszen, ha Tonkinból el tudott jönni Tyadirig, akkor bizonyára átvágja magát ezen a rövidebb úton is.

Sebtében levelet írtam a kasgári angol főkonzulnak. Néhány szóval vázoltam, hogyan jutottam el Tyadirig és megkértem, hogy a levélhez mellékelte táviratot küldje el Stockholmba a hugaimnak. A táviratban csak annyi volt, hogy a Lop-nor felé igyekszünk, néhány hónapig ne várjanak tőlünk híradást, jól vagyunk és hogy pekingi megbízottam (Erik Norin doktor) intézkedjék, hogy részemre ezer gallon benzin induljon An-hsziba.

A levelet rábízta Plavszkira és tíz ezüstdollárt adtam fáradozásáért. A távirat azonban sohasem jutott el Stockholmba, mint ahogyan Plavszki sem jutott el soha Kasgárba. Szegény otthoniakat ismét hónapokon keresztül emésztette a nyugtalanság, hogy nem kapnak tőlünk semmi életjelt. Az viszont, hogy a benzinküldésre vonatkozó utasítás sem jutott el a címzetthez, csak szerencse volt, mert máskülönben az én fáradhatatlan és rettenthetetlen Norin barátomtól kitelt volna, hogy teveháton maga kíséri el a benzinszállítmányt Anhsziba. Ott azután félesztendeig is várhatott volna a nélkül, hogy tőlünk hírt kapott volna és még hozzá, amikor nekünk egyetlen csöpp kínai benzinre sem volt szükségünk.

«Fakír» barátunk útjába legyőzhetetlen akadályok tornyosultak és ezért, akárcsak mi, okosabbnak tartotta a visszafordulást. Levelemet azonban átadta egy türknek. Ez Allahra meg a paradicsom valamennyi gyönyörűségére esküdözött, hogy az írást az angol főkonzul saját kezébe fogja adni. Habent sua fata libelli! Érdekes volna megtudni, hová tűnt el a levelem. Lehetséges, hogy a türk veszedelmet szimatolt és elégette. Az is lehet, hogy agyonütötték szegényt, mielőtt eljutott volna Csinne-bagba, a konzul székhelyére, ahol régebben sokszor voltam régi barátom, sir George Macartney vendége. Vagy az is lehetséges, hogy a levelet vivő türk tungán katonák kezébe került, ezek megmotozták, megtalálták a levelet a derekára kötött övben és vagy cigarettapapírnak vagy talán még alantasabb célokra használták el. Mert az, hogy a főkonzul ne küldte volna el a táviratot, a levelemet pedig, mint valami értékes ritkaságot, az irattárba rejtette volna, teljességgel lehetetlen.

Búcsút vettünk hát a «fakír»-tól. Magamban áldottam a furcsa lengyelt, hogy az ő útján jut el enyéimhez a megnyugtató hír Svédországba. Azután az autók kigördültek a tyadiri kis vendégfogadó nyitott udvaráról. Már későre járt az idő és az este már teregette árnyékait a földre. Nem sokat törődtünk azzal, hogy semmit sem látunk, hiszen idejövet már megismertük az utat. Száz húsz kilométeres út után, kilenc óra tájban értünk be Tyertyibe. Ez a falu lett ötvenedik táborozásunk színhelye.

Mindeddig tökéletes nyugalom uralkodott a vidéken. A hosszú út alatt csak két vándorral találkoztunk. A forgalom teljesen megszűnt. De a sötétből nem bukkantak föl vágató híradók sem, hogy tudtul adják: menekül a megvert hadvezér. Az éjjeli örök egyszer sem keltettek föl. Nem volt rá okuk. Amíg ébren voltam, hallottam az ör halk dúdolását és csöndes lépteit, majd meg amint kalapáccsal keményen megdöngetett egy deszkát, hogy elriassza a tolvajokat és jelezze, hogy ébren van. Egyébként temetői csend terült a tájra, s ez a csend vihart jósolt. Egyelőre még megvolt valamennyi autónk. Vajjon sikerül-e

majd észrevétlenül keresztülhajtunk az elnéptelenedett és őrizet nélkül hagyott Korlán, a nélkül, hogy ránk támadjanak? Vajjon eljutunk-e a keleten fekvő, békés sivatagba, ahol a tungán rablóbandák már nem érhetnek utól bennünket?

Orvtámadás.

Március 11. Éjszaka 1° meleg volt. A levegő piszkos-szürke, távolabbra nem látni. Sűrű köd borítja a tájat, mint télen mindig Kelet-Turkisztánban. Észak felől éppen csak sejtjük a hegyeket, pedig nem vagyunk tőlük nagyon messze.

Negyed tizenegy lett, mire kissé fölszállt a köd és kitisztult a láthatár. Az első szerájnál megálltunk néhány pillanatra, hogy ott egy Korlából tegnap érkezett lovast kikérdezzünk. Ő is megerősítette azt a tegnapi hírt, hogy az egész tungán helyőrség két nappal ezelőtt elindult északra Kara-sár felé, ahol ütközet folyt.

— Kik között? — kérdeztem.

— A tungánok meg a kalmakok közt — felelte az ember. «Kalmak» a mongol fajhoz tartozó torgutok türk neve. Ezek állítólag megtámadták Kara-sárt, hogy elvágják a Nagy Ló visszavonulásának és menekülésének útját.

Dél felé, alacsony futóhomok-torlaszokon, a szíkes talajon tenyésző szakszaul-bokrok között két antilopot látunk. Az emberek harcai nem érdeklik őket.

Másfélórás robogás után egy fiatal türkkal találkozunk. Három szamarat terel.

Mi újság Korlában? — kérdezem.

— Semmi, csönd van és nyugalom. Három nappal ezelőtt az egész helyőrség elvonult. Tegnapeste hallottuk, hogy Hamiból négyszáz katona érkezett Koncséba. Ma reggel már Korlában kellett lenniük. A várostól délre lakó parasztok tegnap már látták is őket. Az előőrsök már bizonyára beértek a városba. Híre járt, hogy ezek azzal a parancssal jöttek, hogy annyi gabonát, kukoricát, lisztet és más szükséges dolgot vásároljanak össze, amennyit csak lehet.

— Érdekes. Mást nem hallottál?

— Nem... azazhogy beszélnek, hogy a Kara-sár környékén lakó kalmakok Ma tungánjaival csatáznak.

Adtunk neki néhány garast. Az ember nagyot bámult Bizonyára azt hitte, hogy eljárt a szája.

Megint negyedórás út után öreg emberpárral találkozunk. A vénasszony számon ül, a vénember pedig vezeti az állatot. A kisváros nyugati széléről valók.

— Milyen világ van Korlában?

— Mi bizony nem tudjuk. Csak hallottuk, hogy ma a sivatag felől katonák érkeztek Korlába.

Az oázis kertjei és fasorai most jobbkéz felől húzódnak. Egy tanyán több férfi áll és beszélget. Kettő közülük tagbaszakadt tungán paraszt.

— Csönd van-e Korlában?

— Az. Minden nagyon csendes.

Megint kis idő múlva szalmafonattal fődött, ekhós arabával találkozunk. Valószínűleg valami jobb módú család menekül rajta, maguk sem tudják hová, merre? Több menekülő gyalogosan igyekszik nyugat felé. A város kiürül.

Néhány falusi is jön szembe az úton. A bazárban voltak és most vissza igyekeznek a kunyhóikba.

— Mi ujság? Nyugalom van a városban?

— A bazárban beszélnek, hogy Kara-sárt kalmakok, oroszok és türkök ostromolják. Bombázzák is, a levegőből. Korlában nincs már egyetlen tungán katona sem. A bazárban annak is híre jár, hogy vagy tízezer keleti türk vonul Tyertyen és Csarklik felől Korla irányában. Állítólag már Tikenliknél járnak. Biztosat csak annyit tudunk, hogy a korlai polgármester parancsot kapott, hogy a város valamennyi karavánzállóját, hivatalos épületét, sőt magánházát is, tartsa készen dél felől érkező vendégek számára. Hodzsa Niasz Hadzsi a vezérük.

Ahá! Szóval a hodzsára várnak. Most ő a «szabadító», ő az új Atalik Gázi, az új Bedaulet, mint Jakub Bek volt 1865-ben.

Félkettőkor haladunk el az útelágazás mellett. A Kara-

sár felé vezető végzetes út balra marad el tőlünk. Azon egyenesen belefutnánk a döntő ütközet kellős közepébe. Valószínű, hogy Ma Csung-jin davancsengi szorosban tartott állásait elhagyta és most Kara-sárban körülzárták. Ha itt is a rövidebbet húzza, akkor legközelebbi lépése Korla lesz. A menekülő sereg el fogja árasztani ezt a kis várost. Szóval, az első nekivadult hordák bármelyik pillanatban várhatók. Számunkra csak egy menekülési lehetőség kínálkozott; keresztülsietünk Korlán, azután olyan sebességgel, ahogy csak az autóktól telik, nekieredünk kelet felé, a sivatagnak. Korla körül nem vezet semilyen út. Át kell kelniünk a folyón. A Koncse-darján pedig csak egyetlen híd vezet át, ez meg Korla kellős közepén fekszik.

Az út mentén koldus ül.

— Adjatok egy kis kenyeret, nincs mit ennem.

Odébb egy paraszt szánt az ökreivel. Igazi fatalista, holmi kis háborútól nem zavartatja magát. Jobbkéz felől a város erődítményének fala és sánc-árai elmaradnak mögöttünk.

Mégegy beszélgetés. Egy látszólag nyugodt és megfontolt türk felel szokásos kérdésekre.

— Igen, a helyőrség elhagyta Korlát. De, mondják, hogy a környékbeli falvakban egy kisebb lovascapat rekvirál lisztet, rizst meg gabonát, meg mindent, amihez csak hozzáférhet. A zsákmánnyal még az este vissza akar térni Kara-sárba. Ott már negyedik napja folyik az ütközet.

— Hallottál arról, hogy erős türk sereg közeledik Csarklik felől?

— Hallottam, vendégek igyekeznek hozzánk.

— Hányan? Tízezren?

— Dehogy, kétezren.

— Hodzsa Niasz Hadzsi a vezérük?

— Az.

— Ő is velük van?

— Nincs velük.

— Van katonai őrség a városban?

— Van hát, tíz tungán, de csak kettőnek van pus-
kája.

Egy másik megszólított paraszt szerint 22 emberből áll az őrség és mindnek van fegyvere.

Egyre több egymásnak ellentmondó fölvilágosítást kapunk. A feszültség fokozódik. Vajjon sikerül-e akadály nélkül átjutnunk Korlán?

Végre itt vagyunk a hídnál. Egyetlen katona sincs a közelben. Csak néhány gyerek. Csupa rongy a ruhájuk. A híd gerendái roskadoznak, ahogy a nehéz autók átdöcögnek, de a híd kitart. Végre! Valamennyi autónk átért a tulsó partra.

Félháromkor megállunk a polgármester háza előtt és beküldjük névjegyeinket. A beteges öreg kínai azonnal fogad. Helyettese, a fehérszakállú Niasz Hadzsi is ott van nála. Föltesszük a megszokott kérdéseket. A két öregúr csak óvatosan felelget és semmit sem tud bizonyosan. Látszik rajtuk, hogy igen erős nyugtalanság emészti őket. Megsajnáltam a két öreget. Mi hamarosan messze bentjárunk a keleti sivatagban, de ők oda vannak szögezve a hivatalukhoz. Ma Csung-jinnek szolgáltak és a Nagy Ló bármelyik pillanatban itt teremhet. Talán bombázni is fogják a várost, talán Korlát is ostrom alá fogják és itt is utcai harcok lesznek, mint Kara-sárban. Azután majd bevonul a győztes. Bizonyos, hogy nem fogja kegyes szemmel nézni a város két öreg fejét, hiszen az ellenség szolgálatában álltak. Felelősségre vonják őket? Nem, most a háború az úr, rögtönítélő bíróság elé kerülnek. Az árulókat pedig minden teketória nélkül agyonlövik. Nem csoda, hogy a két öreg most, a végső leszámolás előtt, reszketett az életéért.

Se tanácsot nem adtak, se semmire sem figyelmeztettek, pedig mi nem titkoltuk el előttük azt a tervünket, hogy el akarunk tűnni a sivatagban. Tanácstalanok voltak és semmit se mertek. Fölkeltünk, hogy távozzunk. Erőszakkal marasztaltak, hogy igyunk meg egy csésze teát. Niasz Hadzsi e közben kis időre eltűnt. Visszatért azonban hamarosan és leült mellém. A szoba udvarra nyíló ajtajában egy szolga jelent meg. Valami affélét jelentett, hogy újabb látogatók, vagy effélék érkeztek.

Niasz Hadzsi tettetett egykedvűséggel fordult felém:

— Néhány katona van kint az udvaron. Azt mondják, veled akarnak beszélni. Fogadod őket?

— Hogyne, csak jöjjenek be.

Négy tungán katona lépett a szobába. A vállukon puska, az övükön Mauser-pisztoly. Elállták az ajtót. Ha nem tévedek, mind a négyen ott voltak Csang udvarán azon az emlékezetes március 5-i éjszakán. Igen határozottan, de azért udvariasan beszéltek. Látszott a tartásukon, hogy biztosak a dolgukban. Vezetőjük, egy altiszt, ezt kérdezte:

— Miért jöttetek ide vissza és hová utaztok innen?

— Elakartunk kerülni a veszélyes nyugati harcfrontot. Most kerülő úton Hamiba igyekszünk, onnan pedig majd akkor jövünk vissza ide, ha elmúlt a vész.

— Mi történt Kutyában?

Erre a kérdésre csak Georg felelhetett meg. Elmondta, hogy akkor egészen nyugodt volt ott a helyzet. Az altiszt újabb kérdést szegezett Georg mellének:

— Csangot és tizenegy bajtársát baj nélkül elvitted Kutyába, vagy pedig történt velük valami az úton?

Georg ugyan valóságos óriás, de az a gondolat, hogy egyedül lépre vihetett volna 12 katonát, kissé vad volt. Georg gúnyos mosollyal válaszolt:

— Egyedül voltam és fegyver nélkül. Azok meg állig fegyverben és tizenketten. Természetesen minden parancsuknak engedelmeskedtem.

— Van valami bizonyítékod, hogy baj nélkül elvitted őket Kutyába?

Georg fölényes és előkelő mozdulattal nyujtotta oda azt a bizonyítványt, amelyet Csang a buguri tábornoknál sajátkezűleg írt. A papíron ott piroslott az ezredes bélyegzője is. Az altiszt átvette az írást, azután tanácskozott embereivel. Egyikük sem tudott olvasni. A polgármester fölajánlotta a segítségét és hangosan fölolvasta az útlevelet. A katonák elégedetten bólogattak és kérték, hogy megtartsák a bizonyítványt. Ezt a kívánságukat a leghatározottabban megtagadtuk és a papír megint visszakerült

Georg tárcájába. A négy tungán mosolygott, meghajolt és elment.

Rögtön utánuk mi is fölkeltünk, megköszöntük a szíveslátást a két polgármesternek és kimentünk az autókhoz. Az udvaron azt mondja Georg:

— Ez a négy katona most egyenesen a főőrségre megy és telefonál a Nagy Lónak Kara-sárba. Ha nem sietünk, elcsípnek minket.

Egészen bizonyos, hogy azalatt a félóra alatt, amíg mi a polgármesteréknél ültünk, valami történt a hátunk mögött. Niasz Hadzsi átüzent a főőrségre. Ezért toppant be a négy katona a kellő pillanatban. A két polgármester csak a kötelességét teljesítette, meg hát nekik elsősorban a saját bőrük épsége volt a fontos. Intézkedéseik következményeit azután csakhamar magunk is megtapasztaltuk.

Szerát és Georg haladnak elől, mögöttük Hummel vezeti a kisautót, utánunk Effe, mögötte pedig Gyomtya következik. A város déli kapujában magas, kockaalakú, mélyen a földbe ásott kőküszöb emelkedik. Ennek támaszkodnak a súlyos kapuszárnyak, amikor éjszakára bezárják a kaput. A személyautó alacsony alváza beleakad a kőbe. Az akadályt csak úgy tudjuk legyőzni, ha a balkerek a küszöbkö mellett halad el, a jobb meg rámegy a kőre. Ehhez azonban az kell, hogy a magas küszöb mindkét oldalán kisebb kövekből lejtőt építsünk. A dolog sikerül ugyan, de sok időnket elveszi. A nyomorult küszöb csak arabáknak való; igaz, nem is a mi kisautónk számára készült.

A kapun kívül ismét magas fahíd akaszt meg. Egy «arik»-on öntözőcsatornán vezet keresztül. Átjutunk rajta, de nem sokkal odébb az első teherautó az országút egy elárasztott részén megreked az iszapban. Újabb idővesztesség. A többiek nagy kitérővel a szántóföldön keresztül kerülük meg a kellemetlen kátyút.

Négy órakor ismét fahídhöz érünk. Korhadtt és gyöngé. Gerendáinkkal kell megerősítenünk. Recseg, ropog, de nem szakad le. Megint újabb akadály: víz alatt áll az út. A kisautó motorjába víz kerül, egyik teherautónak kell szárazra vonszolnia. Valóságos temetési menetként vonulunk a

fűzfazorban. Most meg ismét Georg akad el. Újabb negyed-órás kínlődés és időveszteség.

Megint újabb híd kerül elénk. Egy öt méter széles csatorna fölött nyúlik át. A csatorna legnagyobb mélysége másfél méter. vize, másodpercenként 0·8 méteres sebességgel folyik. Az árok körülbelül öt köbméter vizet viz másodpercenként. Még Korla fölött kezdődik és miután a szántóföldek megkapták a maguk részét az öntözővízből, a fölösleges vizet vezeti vissza a város alatt folyó Koncedarjába.

A híd nem éppen rossz. Három hosszanti, szilárd gerendán nyugszik. A gerendák között azonban tátongó lyukakat kell befödünk. A kocsikról ismét lekerülnek hatalmas gerendáink és megerősítjük a hidat. A kisautó könnyedén átrobog. Azután Szerát próbálja ki a hidat a maga kocsijával. Megbírja. A többi három szintén átjut. Öt óra van. A legközelebbi hídig talán csak kétszáz méter az út. Ez volna a legutolsó híd itt, a Korla-oázisban. Azon túl már Gobi terület, kemény, terméketlen, murvás sivatag. Ott már veszett rohanásban haladhatnánk egész Sinnega faluig. Szerát előre megy, megvizsgálja a hidat, visszatér és jelenti, hogy a híd beomlott. Tehát vagy magunknak kell új hidat építenünk, vagy keresztül kell hajtánunk a mély öntözőcsatornán.

Mintha csak valami rontás nehezednék ránk! Három és fél kilométerhez eddig is két teljes órára volt szükségünk és tessék, most meg ez a járhatatlan híd akaszt meg minket! Amióta elhagytuk Kvei-huát, sok rossz utat megjártunk, de ez itt valamennyin túltesz. És éppen most, amikor talán az életünk függ attól, hogy kijussunk a sivatagba, mielőtt a tungánok üldöző lovasai utolérnének.

Az út eddig a hídig jó volt és száraz. Az úttest két oldalán, 30—35 centiméter magas gátak között, keskeny öntözőcsatornák húzódtak. A csatornák szélén növény fűzfák sűrűn sorakoztak egymás mellé. A két oldalcsatorna belső gátjai között maga az út talán 3—4 méter széles lehetett. Az árkokon túl, meglehetősen ritkásan, bokrok és fiatal sárjújajtások nőttek.

Balkéz felől a bokrokon túl fehér és barna lovakon négy tungán katona közeledett. Mögöttük még több is jött. Jobbkéz felől is fölbukkant egy kisebb csapat. Az úttal párhuzamosan lovagoltak, tőlünk mintegy 200 méter távolságra és csakhamar eltűntek az útmenti rekettyés mögött.

— A Nagy Ló lovasai. Bizonyosan gabonát rekrvirálnak errefelé — jegyezte meg Bergman.

— Nem — mondtam — ezek *minket* kerülgetnek!

Ebben a pillanatban puskalövés dördült.

— Ránk lönek! — kiáltotta Bergman, és fölkapta a puskáját. — Le az autókról!

Meggörnyedve másztunk le a kocsikról. A kisautóból én szálltam ki utolsónak. Az útszéli csatorna gátja mögött kerestünk fedezéket. Legközelebb az «Edsel» állott hozzánk. Valamennyi emberem puskát szorongatott a kezében.

— Senkise lőjjön! — kiáltottam rájuk.

A puskákat tüzelésre készen tartották ugyan, de nem lőttek. Az órára pillantottam: öt óra múlt tizenegy perccel. Körülöttünk sűrűn süvítettek a golyók. Yew és Georg közvetlenül egymás mellett álltak és mielőtt még lebukhattak volna a gát mögé, golyó fűtyült el a két ember feje mellett. Most már a másik oldalról is lőttek. Olykor-olykor egy-egy golyó tompa koppanással vágódott bele valamelyik közeli fűzfa törzsébe. Egy golyó közvetlenül a fejem fölött tépett le egy fűzfaágat. Böven kaptak golyót az autók és élelmiszeres ládáink is. Az egyikben egy lövedék keresztülfúrt két dinnyét. Később valami kemény tárgyon szétlapult golyót egy benzines hordónk tetején találtunk meg. Szerencsére, egyik benzintartónkat sem lyukasztották ki.

Amikor a lövöldözés elkezdődött, fojtogató ijedtség markolt bensőmbbe. Ha fegyverrel támadnak ránk, akkor az a céljuk, hogy elpusztítsanak minket. Csak arra lesnek, hogy visszalöjünk, hogy azután a bokrok mögül addig lőjjenek, míg valamennyien elestünk. Akkor egész expedíciónk eltűnik a föld színéről. A Nagy Lónak talán van a seregében elég hozzáértő embere és nélkülünk is hasznát tudja venni az öt autónak. Remegve vártam, mikor hanyatlik valamelyik társam feje a mellére. De társaim moz-

dulatlanul feküdtek a csatorna gátja mögött. Én ötven lövést számláltam meg, Yew ötvenötöt. A lövöldözőket nem láttuk, megbújva hasaltak a rekettYESben. Lovaik valamivel odébb szétszórtan legeltek.

Minthogy nem viszonoztuk a tüzet, a lövések lassacskán megriktultak. Az utolsó lövés húsz perccel öt óra után csattant el. A lövöldözés tehát csak kilenc percig tartott, de ezek a percek óráknak tetszettek, hiszen hajszálon függött az életünk.

A szünet egyre hosszabbra nyúlt. Vajjon mi lesz most? Vártuk, mikor dördül el újabb sortűz. De nem löttek. Óvatosan fölemelkedtünk. Balról egy katona közeledett. Gyalogszerrel jött és nem volt nála fegyver, annak jeléül, hogy tárgyalni küldték. Megállt tőlünk egy kődobásnyi távolságban és odakiáltott, hogy egy ember közülünk menjen eléje a feleúton.

Kung kérte, hadd mehessen ő. Szívesen, csak tessék! A kínai mérnök, zsebredugott kézzel, mosolyogva, egyenesen odament a katonához. Mialatt beszélgettek, többen csatlakoztak hozzájuk. Két perc múlva Kung már jött is visszafelé. Az ultimátum így szólt:

— Nektek, Ma tábornok határozott parancsa szerint, nem volt jogotok ahhoz, hogy Korlát elhagyjátok. Ha mégis megkísérlitek a szökést, az a parancsunk, hogy ezt mindenáron meggátoljuk, benneteket tartóztassunk le, autóitokat pedig vegyük el. Nem tagadhatjátok le, hogy észrevétel nélkül akartatok eltűnni az oázisról, hiszen még a helyőrségi parancsnokot sem látogattátok meg. Követeljük, hogy haldéktalanul forduljatok vissza a város felé.

Megkértem Kungot, felelje ezt a katonáknak:

— Hogy a helyőrségi parancsnoknál nem tettünk látogatást, annak egyrészt az volt az oka, hogy első látogatásunkkor nem fogadott minket, jóllehet, mint később biztos forrásból megtudtuk, a jamenjében tartózkodott — és nem Kara-sárban, mint mondták — másrészt pedig az a gyalázatos mód, ahogyan Csang szállásán, a helyőrségi parancsnok segédtisztjének jelenlétében velünk bántak. A Korlába való visszatérés ellen semmi kifogásunk nincs.

Korlától délre átkelünk a csatornán.

A fűzfákkal szegélyezett út, ahol 1934 márc. 11-én autónkat megtámadták.

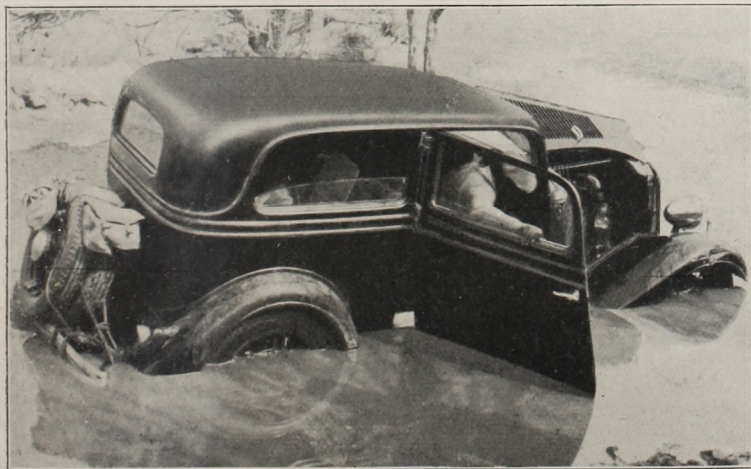
Kara-sárban, a Kaidu-gol partján.

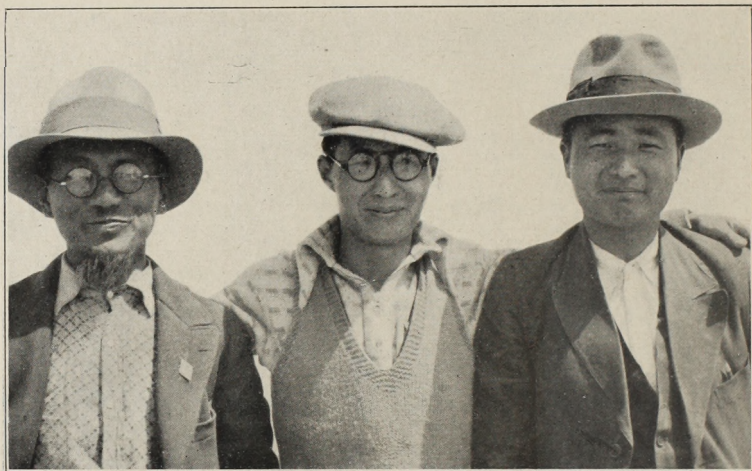
Gázlót keresünk a befagyott Kaidu-golon.

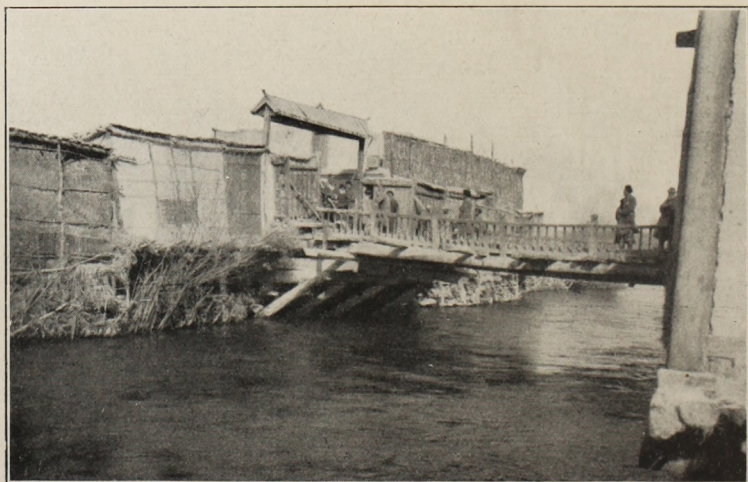
Megrekedt autó Jangi-hisszár mellett.

A Korlából való menekülést sok minden akadályozza.

Az expedíció kínai tagjai:
Parker C. Csen, Irving C. Yew és C. C. Kung.

A korlai híd.

Minthogy azonban ezen az úton még nappali világosságnál is kockázatos az autóval való haladás, sötétben egyszerűen lehetetlen. Ezért itt fogunk táborozni. Az út túlságosan keskeny, a csatornák pedig túlmélyek, az autókkal itt nem tudunk megfordulni. Állíthatnak annyi őrszemet éjszakára, ahányat akarnak. Napkeltekor majd visszamegyünk a városba.

Kung átadta az üzenetet, de csakhamar visszajött:

— Azt követelik, hogy azonnal forduljunk meg és induljunk vissza Korlába.

Alig valamivel félhat után kezdődött meg a visszavonulás. Az a reményünk, hogy a Lop-sivatag belsejébe és csöndjébe menekülhetünk, füstbe ment ugyan, de csak hálásak lehattunk az Égnek, hogy egyikünk sem vesztette el életét, sőt nem is sebesült meg senki közülünk. A sors megint visszavetett minket a régi Selyemúton a háború egyik tűzfészkebe. Ha emberi szemmel tekintjük a dolgot, azt kell mondanunk, hogy sorsunkat csupa véletlen döntötte el. Ha Georgot visszatartják Kutyában, akkor nem nyugodtunk volna addig, míg meg nem találjuk. Akkor azonban mi is fogságba estünk volna, vagy legalább is Ma futó serege elől menekülve lassacskán eljutottunk volna Kasgárba. Ott pedig azzal gyanúsítottak volna meg, hogy mi is Ma Csung-jin seregéhez tartozunk és a legkedvezőbb esetben is kiutasítottak volna Indiába vagy Orosz-Turkisztánba. Ha Bugurban nem vesztegetünk el egy teljes napot, akkor valószínűleg sikerült volna bemenekülnünk a Lop-sivatagba. Tun-huangig azonban csak két autóval mehettünk volna. Több kocsihoz nem volt elég olajunk.

Nagynehezen megfordítottuk az autókat és a karaván a saját nyomán, de most fordított sorrendben, döcögött vissza Korla felé. A nap leáldozott, leszállt a szürkület, besötétedett. Most a hidak százszor rosszabbak és veszedelmesebbek voltak, mint napvilágnál. Több katona fölkapaszkodott a teherautókra és vagy húsz lovas rajzott körülötünk; a fegyverét mind fenyegetően a kezében tartotta. Effe kocsijának a hátsó kereke alatt beszakadt egy korhadt híd. A koci elakadt. Egy másik híd pedig teljesen össze-

roppant Gyomtya kocsija alatt. Le kellett szednünk a rakományát és a kocsit ki kellett vontatnunk a csatornából. A többi autónak is ugyanezen az úton kellett haladnia. Néhol akkora zökkenők voltak, hogy valóságos csoda, hogy egyetlen rugó sem tört el.

Mire autóinkkal átvergődtünk ezeken a csúf akadályokon, már félkilenc lett és teljesen besötétedett. A fényszórók sugarai meg-megcsillantak a tungán huszárok fegyverein. Közben-közben a katonák nógatták a soffőröket, hogy jobban siessenek. Meglehet, hogy a mi derék soffőrjeink agyában — talán nem is tudatosan — megfordult az a gondolat, hogy inkább mi tegyük tönkre a kocsikat, hiszen most már Ma úgyis egész bizonyosan elveszi tőlünk. A valóságban azonban emberfölötti munkát végeztek. Minden egyes hidat megerősítettek a magunkkal cipelt gerendákkal, sőt ahol kellett, leszedték a rakományt.

A benzin és petróleum keveréke néha akkorákat durrant, mint a puskalövés. A katonák, míg csak meg nem szokták ezeket a dőreket, idegesen kapkodtak a puskáikhoz, mert azt hitték, hogy most mi kezdünk rájuk lövöldözni. Később aztán azt akarták elhitetni velünk, hogy ott a fűzfásorban is tévedésből ezek miatt a robbanások miatt kezdtek ránk lövöldözni.

Az utolsó hidaknál meg a városkapu küszöbkövéénél még hosszas bajlódásunk támadt, míg végre bevonultunk előző szállásunkra, Abdul Kerim udvarára. A teherautókat jobbfelől sorba állítottuk az udvaron. Félitzenegyet mutatott az órámm. A három és félkilométeres út megtételéhez öt órára volt szükségünk. Valamennyien holtfáradtak voltunk az egésznap megerőltető munkától és az idegtépő izgalomtól. Vacsorára mindegyikünk meglegegedett teával, kenyérrel meg tojással. Alig vártuk, hogy hálósájkjainkba bújhassunk.

Ettől kezdve nem mozoghattunk szabadon, már teljesen Ma Csung-jin markában voltunk. Most azután nem volt többé kétségünk aziránt, hogy autóinkra fájt a foga. Amikor Kvei-huából való elindulásunk előtt az ottani katonai kormányzónak, Fu tábornoknak azt felelte, hogy szí-

vesen lát minket, bizonyára már akkor számolt azzal, hogy bármerre fordul is a hadiszerencse, az autóknak mindig hasznát veheti. Amikor siettették a Turfánból való elindulásunkat, még csak gyanakodtunk. Most azonban, hogy rálöttek karavánunkra, gyanúnk bizonyossággá vált. A Nagy Ló számítása majdnem napra bevált. A rajtaütés segítségével éppen abban az órában kerítette hatalmába a kocsikat, amikor legnagyobb szüksége volt rájuk.

Így kezdődött első fogságunk.

Március 12.-én Effe ezzel a hírrel ébresztett fel:

— A Nagy Ló elmenekült Kara-sárból és megérkezett Korlába!

— Honnan tudod?

— A bazárban beszélnek.

— Így hát csak szóbeszéd. Majd meglátjuk.

A helyőrségi parancsnoktól — bár tegnap állítólag nagyon bosszankodott, hogy átutaztunkban nem tisztelegtünk nála — semmi hír nem érkezett. Átküldtem Georgot a jamenjébe, kérdezze meg, mikor fogad minket. Egy segéd-tiszt ezt felelte:

— A parancsnok úr nem fogadhat benneteket, míg telefonon utasítást nem kapott, hogyan bánjon veletek.

Ha ez az értesítés — a szokástól eltérően — igaz volt és Ma tábornok csakugyan Korlában tartózkodott, akkor nem volt szükség arra, hogy tőle Kara-sárból kérjenek utasítást. Valahogy nem egyezett a dolog. Egy Kara-sárból most érkezett türk beszélt, hogy a város parancsnokának, Huang báratunknak a főhadiszállása a Kaidu-gol jobbpartján van, ott, ahol azok a magas jegenyék nőnek.

Semmi okunk nem volt arra, hogy meglátogassuk a két polgármestert. Csak névjegyeinket küldtük el nekik, meg néhány apróságot, viszonzásul az ajándékba kapott birkáért meg egyéb élelmiszerért.

Kapunkat két katona őrzi. Tizenkét óra tájban 15 ember vonult be az udvarra, legtöbbször puskásan. Megint válságosnak látszott a helyzet. De csakhamar kiderült, hogy ezúttal csak a doktort keresik. Egy bajtársukat támogatták el ideig. A fickó három nappal ezelőtt golyót kapott a jobb-

vállába és most szörnyű fájdalmak kínozták. Előkerült három orvosságos láda, kis verandánk elé pedig egy asztalt állítottunk. Hummel a veranda párkányára rakta sorba kötszereit, üvegeit, lapos tálaít, szóval az egész szükséges felszerelést. A sebesültet az asztalra fektették. Keservesen nyögött. Sebe nagyon megviselte. Már az egész karját fájalta. Hummel kitisztította és kimosta a sebet, azután vakító fehér kötést tett rá. Végül pedig egy kis morfiomot fecskendezett a sebesült bőre alá. Néhány perc múlva a beteg nevetve mondta, hogy a fájás kiállt a karjából, sőt még kellemes bizsergést is érez a vállában. A 15 katona vidáman nevetett. Hüvelykujjukkal böködtek a levegőbe és ezt kiáltották:

— Te jó doktor vagy!

Magukban pedig valószínűleg furcsa embereknek tartottak minket, hogy a tegnapi orvtámadásért ilyen módon állunk rajtuk bosszút.

Alig kelt föl a sebesült katona az asztalról, máris hozták a másikat doktorunk tábori kórházába. Egy tizenhatéves fiút. A mellébe kapott golyót. Sajnos, röntgen nélkül nem lehetett megoperálni, azonban Hummel a fiút is olyan alapos gonddal kezelte, mint az előbbi katonát. A 15 katona feszült érdeklődéssel figyelte, hogyan dolgozik.

A harmadik betegnek szifilises sebek éktelenkedtek a nyakán. Érdekes volt figyelni a nézők arcát. Kemény, drvua és komor vonásaik földerültek és ellágyultak, sőt mintha még hála is csillogott volna a szemükben. Arcukra a vitéz Ma Csung-jin iskolája nyomta rá a nyers keménység, az állati kegyetlenség, a vérszomj és a gyilkolás gyönyörének szörnyű bélyegét. Most azonban leolvadt róluk ez a szörnyű máz és előtűnt emberi arcuk. Hummel rájuk se pillantott, talán észre sem vette, hogy körülállják és bámulják. Pedig bámuló, szinte rajongó szemükkel szinte elnyelték az orvost. Talán még az első repülőgép megpillantása sem nyűgözte le őket annyira, mint Hummel fölényesen biztos, gyors, tiszta és hatásos orvosi művészete. A sebesültek, miután bekötözték őket és utasítást kaptak, hogy miképpen kell ápolniuk magukat, meghajlással búcsúztak a doktortól

és szinte szertartásos léptekkel, szóttalanul távoztak. Bizonyos, hogy még ma tudni fogja az egész helyőrség, hogy azokkal az autókkal, amelyekre tegnap lesből, orvul rá-lövéldöztek, egy csodatévő doktor is érkezett a városba.

Másnap korán reggel a helyőrségi parancsnok segéd-tisztje átüzent, hogy szedjük le személyes poggyásznkat a kocsikról, azontúl azonban egy újjal se nyúljunk hozzájuk és hogy az autók minden pillanatban álljanak készen az indulásra. Amikor azonban Hummel valami után kutatva két autón is kezdte széthányani a poggyászt, sem az örök, sem a többiek meg se mukkantak.

Ismét össze-vissza-hírek szállodostak a levegőben. Beszélték, hogy Ma megérkezett, de azonnal tovább is megy Kutyába, Akszuba és Kuldzsába, hogy átvegye az ilii hadsereg vezetését. Mi reméltük, hogy ez a hír igaz, mert akkor szabaddá válik számunkra a Selyemút a Lop-nor és Tunhuang felé. Más hír szerint Ma az ilii sereget Korlába akarja hozni, hogy Hodzsa Niasz-Hadzsit itt ütközetre kényszerítse és leverje. Ez bizony veszélyes lett volna számunkra!

Bizonytalan és kellemetlen hangulatban élünk. Georg nagyon sötéten látta a dolgokat:

— Örülhetünk, ha elevenen szabadulunk ki ebből a pokolból.

— Ha az életünket nem bántják, nem baj, ha el is veszik az autóinkat meg az egész poggyásznkat — feleltem.

A szél panaszosan sírt, hideg, szürke köd ülte meg a várost. Lassan vánszorogtak az órák, minden céltalannak, hiúnak, sötétnek látszott. Csak a doktor katonái derítették föl unalmunkat. Egy újabb vérbajos beteg bizonyára katonai titkot árult el, amikor nagybüszkén ezt kiáltotta Hummelnek:

— Nekem holnap Ma Csung-jin tábornokot kell elkísérnem Kutyába. A doktornak azonnal meg kell gyógyítania engem.

Minden jel arra vallott, hogy Ma közeledik és innen tovább akar menekülni. Úgy látszik, a katonák tegnapi követe igazat mondott, amikor arra hivatkozott, hogy autóinkat Ma Csung-jin parancsa értelmében mindenáron

vissza kell tartanunk. Ez az egy körülmény minden hírnél és szóbeszédnél erősebben bizonyítja, hogy a Nagy Ló nem sokára Korlába érkezik. Valami kellemetlen érzésünk azt súgta, hogy fogságra vagyunk ítélve és bizonytalan időre szóló fogságunkat ebben a városban, szűk és kényelmetlen szállásunkon kell leülnünk.

Öt órakor nem túlságosan szívesen látott vendégünk érkezett: az udvarias Huang Ven-csing tábornok, Kara-sár parancsnoka. Csak az imént érkezett meg Korlába. Betessé-keltük szegényes szobánkba. A két kangan minden ülésre alkalmas helyet elfoglalt a négy ágy, a három kínai úré, meg az enyém. A kangok között hosszúkás, polcszerű asztal állott.

Huang fáradtnak, de meglehetősen nyugodtnak látszott. Igen határozott hangon három teherautót kért kölcsön. A kocsiknak ma este kell indulniuk Kara-sárba, hogy onnan sebesült tiszteket és katonákat hozzanak ide. Egyetlen útról van csak szó, mondta, oda és vissza, az autók még ma este itt lehetnek megint az udvarunkon. Azt feleltem, hogy nincs kifogásom a kölcsön ellen, csak azt kötöttem ki föltételül, hogy Huang írásban kötelezze magát az autók visszaadására. A tábornok ezt harározottan megígérte.

Jó óra múlva Huang megint visszajött. Csak azt akarta közölni, hogy holnap reggel előtt nem lesz semmi a kara-sári útból.

Este nyolckor egy fiatal tiszt újabb üzenetet hozott Huang tábornoktól. Másnap reggelre mind a négy teherautót kéri, természetesen kölcsön. Magát Ma Csung-jin tábornokot és 25 főből álló vezérkarát kell Kara-sárból Korlába hozni. Ismét igent mondtam, ha biztosítékot adnak, hogy a kocsikat visszakapom. Az üzenethozó azt felelte, teljesen nyugodt lehetek, mert Huang tábornok 12 emberrel maga is Kara-sárba megy. Valószínűleg már délután, vagy este vissza is érkeznek és Ma Csung-jin tábornok — a telefonba mindenesetre ezt mondta — rögtön megérkezésük után személyesen jön el hozzánk látogatóba.

Amikor Huang elsőízben kérte kölcsön az autókat, orosz nyelven «Nyílt levelet» írtam. Úgy számítottam, Georg-

nak hasznára lehet az írás, ha társaival együtt, Kara-sárba menet vagy onnan jövet, autóstul Seng Sí-cai tábornok győzedelmes hadseregének kezébe kerülne. Ezt írtam:

«E levél vivője, Georg Söderbom úr, 1933. október 21-e óta mostanáig szolgálatomban állott. Akaratom ellenére arra kényszerítették, hogy Kara-sárba utazzon és onnan néhány sebesült katonát Korlába szállítson».

Azután leírtam az expedíció célját és terveit, majd soraimat így fejeztem be:

«Ezért a mi expedíciónk a kínai kormány oltalma alatt áll és útunknak semmiféle politikai jelentősége nincs. Kérek tehát mindenkit, hogy Söderbommal jóindulatúan bánjon. Az expedíció tartózkodási helye e pillanatban Korla».

Hogy a valóságban mi történt és mi készül Kara-sár körül, nem lehetett kihámozni a szállongó hírekből. Beszélték, hogy ezer torgut katona, orosz, türk és kirgíz, segítő-csapatokkal együtt, megostromolta a várost, azonban Ma helyőrsége — mindössze 300 ember — visszaverte őket. Hamit, Turfánt és Tokszunt az északi hadsereg elfoglalta. Ma lovassági tábornokot, Hummel páciensét, öszvérekre kötött hordágyon hozták Turfánból Korlába. Li tábornokkal, a vezérkar főnökével együtt érkezett meg a városba.

Urumcsi ostromakor, körülbelül egy hónappal ezelőtt, Ma Csung-jin egy páncélos autót zsákmányolt az északi hadseregtől. A gépet urumcsii fehérorosz gépészek eská-bálták össze. Ezt az ormótlan jószágot egy kínai soffőr Davancsengen és Tokszunon át elhozta Szu-basiba. Ott kifogyott a benzinje. A kocsit ekkor szétszedték és otthagyták.

Március 12.-én ez a soffőr meglátogatott minket fog-ságunkban és sok mindent kifecsegett. Bizonykodott, hogy Kara-sár elesett és hogy Seng Sí-cai győztes serege két nap múlva be fog vonulni Korlába. Ma Csung-jin megvert seregének szétszórt csapatai már kezdték is előzőlni Korlát. Lehet, hogy meg sem állnak, hanem tovább futnak Kutya

felé. Szerencsénk volt, hogy Korlába való visszavánszorgásunk során nem találkoztunk ezekkel a vad, éhes bandákkal! Ha majd Ma seregének a zöme elárasztja Korlát — ez pedig hamarosan bekövetkezik — nagyszabású fosztogatás várható.

— Akkor bizony jó lesz, ha erősen elreteszelitek a kaputokat — jegyezte meg jóindulatúan a soffőr. — No és amikor azután megjön a Mát üldöző északi hadsereg is, akkor alkalmasint még szorultabb helyzetbe kerültek, mert azok ellenségnek fognak tekinteni titeket.

Nem volt buta ember ez a soffőr. Sőt nagyon is tisztán látta a helyzetet.

Megkérdeztük tőle, hallotta-e, mi történt azzal az ötszáz fiatal türk újonccal, akiket Csi-ko-csing-ce tájékán láttunk, meg azzal a százzal, akik akkor indultak Ma Csung-jinhoz Turfánból, amikor mi ott voltunk. Ezt mondta:

— Hát azokat elfogta az északi hadsereg és mind egy szálíg fölkoncolta.

Később hallottuk, hogy soffőr barátunk értesülése hamis volt. Az újoncokat valóban elfogták az északiak, de rögtön haza is küldték őket falvaikba.

Este két katona jelentkezett állig fegyverben. Azt a parancsot kapták Huang tábornoktól, hogy ellenőrizték a négy teherautó rakományának a leszedését, azután pedig aludjanak a kocsikon.

Úti pénztárunk legnagyobb része, többezer ezüstdollár, tekercekben egyes számú autónk fenekébe épített titkos rekeszbe volt elrejtve. Ha Ma nem fogja visszaadni a kocsikat, akkor az ezüstünk is odavész. Hogyan mentsük meg a pénzt, a nélkül, hogy a két katona észrevegye?!

Az összes poggyászt leszedtük, a ládákat egymásra raktuk az udvaron. A katonák látták, hogy minden rendjén folyik és a figyelmük kezdett ellanyhulni. Amikor besötétedett, Georg behívta a két ellenőrt a soffőrök szobájába és ott teával meg cigarettával traktálta meg őket. Ráadásul hajmeresztő kalandos történeteket mesélt nekik. Két motort megindítottunk, «hogy lássuk, rendben vannak-e, hogy Ma hibátlanul kapja meg őket», magyarázta Georg

a katonáknak. Valójában azonban az volt a cél, hogy a motorberregés elnyomja a titkos fiókok feltörésével elkerülhetetlenül együttjáró recsegést. Fölfeszítettük a deszkákat, az ezüsttekercseket pedig apránként bevittük a konyhánkba nyíló, földdel padozott kamrába. Ott aztán lámpafénynél elástuk egy gödörbe a szoba közepén. A gödröt betemettük, a földet megint simára tapostuk és ócska szalmaszőnyeget terítettünk föléje.

A cselfogás sikerült. A két motor elhallgatott. Helyettük fogházunk udvarának túlsó oldaláról két ellenőrző katonánk hosszan elnyújtott, mély hortyogása verte föl az éjszaka csöndjét. Nagy a gyanúm, hogy abban az italban, amivel Georg jöltartotta őket, egyéb is volt, nemcsak tea . . .

Ma Csung-jin elveszi autóinkat. Korlát repülőgépek bombázzák.

Fölvirradt március 13.-a. Mindabból, amit eddig láttunk és hallottunk, tudtuk, hogy ez a nap ránk nézve válságos lesz. Huang és Li tábornokról sokkal többet hallottunk, mint amennyit láttunk belőlük. Hiszen foglyok voltunk és csak pletyka útján szerezhettünk tudomást a kisvárosban végbemenő eseményekről.

Azzal a hírral ébresztettek föl, hogy északnyugat felől géppuskakattogás hallatszik. Nyolc órakor azonban, amikor reggelihez ültem, már megint csöndes volt minden. De tudtuk, hogy ez a nyugalom nem igen lehet tartós és izgatottan vártuk, mi fog történni.

Néhány katona — nem tartoztak a mi őrségünkhöz — bement Georg szobájába és enni kért. Már több nap óta nem ettek semmit. Georg két cipót adott nekik, de amikor nagyon otthonosan kezdtek viselkedni és egy teáskannát is birtokba akartak venni, kizavarta őket és fenyegetődzött, hogy panaszt tesz ellenük Ma Csung-jin tábornoknál.

Hummel doktor a veranda falára fehér vászonra festett, hatalmas vöröskeresztet szegezett. Gyúlt is hamarosan tábori kórházába a sok sebesült meg beteg katona.

Egy fiatal tiszt kereste a doktort:

— Ma Ho-szan tábornok beteg és kéri doktor urat, jöjjön azonnal a szállására.

A többi betegnek várnia kellett. Hummel rendbehozta kötszeres és gyógyszeres táskáját és a tiszttel elment a tábornokhoz. Ugyanaz a Ma volt ez, akinek a combját gránátszilánk fúrta át és akit Hummel egyízben már kezelt Turfánban. Yew is velük ment, tolmácsnak. A főhadiszállás a főutcán, a hídtól északra, egy régi kínai hatósági épületben helyezkedett el. Hummel és Yew elmondta, hogy a bazarban és a forgalom főbb ütőerein nyüzsgött a nép. Katonák, menekültek, tevék, lovak, ökrösszekerek szénával és szalmával megrakva kavarognak egymás hegyénhátán. Valóban úgy látszott, hogy a megvert sereg első hullámai már átesaptak Korlán, de bár szemmelláthatóan mindenkinek sietős volt a dolga, nem lehetett pánikszerű fölfordulásról beszélni, mert bizonyosfokú fegyelem és rend uralkodott a tömegben.

Az utcáról mindössze négy méter hosszú, igen szűk kis sikátor vezetett egy négyszögletes, kisebbfajta udvarba. Az udvart minden oldalról kínai módra épített faházak vették körül. A sebesült tábornok egy szűk szobában hevert az ágyán. Hummel gondosan megtisztogatta és bekötözte a sebet. A tábornok azt sem tudta, hogyan mutassa ki nagy háláját.

Yew fölhasználta az alkalmat és megkérdezte, hogyan is áll a dolog a mi teherautóink elrekvirálása körül?

— Ma Csung-jin tábornok — felelte a sebesült — talán két órával ezelőtt érkezett meg lóháton és bármelyik pillanatban megtörténhetik, hogy kölcsönkéri az autóitokat.

— A mi autóink a központi kormány tulajdonai — felelte Yew. — Ha már a fegyveres túlerő arra kényszerít, hogy kiszolgáltassuk a kocsikat, legalább az ellen tiltakozunk, hogy ezeket az autókat hadianyagok szállítására használják.

— Ha hadianyagot rakunk a kocsikra — magyarázkodott a tábornok — azért tesszük, mert tevéink nem messze a várostól pihennek és legelnek. Amint az autók odaérnek,

a fegyvert átrakjuk róluk a tevékre. Azontúl pedig csak sebesülteket viszünk majd a kocsikon.

— De vajjon visszkapjuk-e az autókat Ma Csung-jintől?

— Effelől teljesen nyugodtak lehettek. Hálából, mert a doktor ilyen kitűnően kezelte a sebemet, ha kell, magam fogom követelni, hogy a kocsikat visszaküldjék nektek. Az én ágyamat is az egyik kocsin vetik meg és én ott fogok feküdni mindaddig, míg az autók a mi kezünkben lesznek. Ma Csung-jinnek éppen akkora érdeke, mint nekem, hogy jóhírünket keltsétek. Ezért már önzésből is segíteni akarunk nektek. Hiszen jól tudjuk, hogy mindannak, amit ennek a hadjáratnak a során láttatok és hallottatok, szétviszitek a híré a nagyvilágban.

— Ma Csung-jin tábornoknak mennyi időre lesz szüksége a kocsikra és hová akar velük menni?

— Csak Kutyába, esetleg Akszuba.

— Szóval elég, ha Akszuig adunk benzint és ugyanannyit az útra visszafelé?

— Hogyne, elég lesz.

— Megigéri, tábornok úr, hogy nem vesznek el tőlünk több benzint, mint amennyi föltétlenül szükséges?

— Ezért felelősséget vállalok.

Hummel és Yew elköszöntek és visszajöttek. A szűk sikátorban egy megnyerő külsejű, erélyes arcú, fiatal, magas-termetű tiszttel találkoztak. Az idegen alaposan szemügyre vette őket, de nem köszönt. Hummel és Yew már látták Ma arcképét Peinél, a Nagy Ló pekingi megbízottjánál és most ráismertek. A következő pillanatban azonban Ma már eltűnt a házban.

Kínai nyelven «ma» lovat jelent. A tungánok és a mohamedán vallású kínaiak között igen gyakori név a Ma, a Muhamed név kínai alakja. Ezért valahányszor svédül, vagy angolul beszéltünk Ma Csung-jinről, mindig a «Nagy Ló», «The Big Horse» néven emlegettük.

Mialatt Hummel és Yew beteglátogatóban jártak, parancs érkezett a Nagy Lótól, hogy egy teherautó azonnal álljon készen, mert Kutyába fog menni. Néhány perc múlva

újabb üzenet jött: mind a négy teherautó kell és annyi benzin, amennyi csak kapható.

Georg már előzően külön rakta a négy autóhoz Akszuig és onnan vissza szükséges benzint. Megtöltöttük a tankokat: 428 gallont számítottunk erre a kirándulásra. Georg, amikor első ízben ment Kutyába, a tizenkét utas könnyű terhével hét és fél angol mértföldet tett meg gallononként. A Korla és Kutya közötti távolság 165 angol mértföld, vagyis 268 kilométer, Kutjától Akszuig pedig 175 angol mértföld, 280 kilométer az út.

Mialatt a soffőrök éppen a benzineshordókat rakták föl az autókra, néhány katona lépett be az udvarra és legfelsőbb helyről származó parancs értelmében azt követelték, hogy minden benzinünket rakjuk föl a kocsikra, mert elviszik. Szerencsére Yew és Hummel éppen akkor érkeztek vissza a sebesült tábornoktól. Yew fölényes nyugalommal mondta:

— Egyetlen csöppel sem kaptok többet, mint amennyire Ma tábornoknak föltétlenül szüksége van.

— Parancsunk van és a parancsnak engedelmeskedni kell.

— Ma lovassági tábornok épp az imént állapította meg, mennyi benzint kell kiadnunk. Kérdezzétek meg tőle, igaz-e, amit mondok.

A katonák elsiettek. Amikor visszajöttek, maguk kezdték lerakni a fölösleges benzint.

Most már csakúgy nyüzsgött a sok tungán katona az udvarunkon. Az utcai kapu tárva-nyitva állt. Egyre jöttek-mentek. Lovakon, öszvéreken meg arabákon egyre hordták a géppuskákat, ócska tábori ágyúkat, puskákat és töltényes ládákat és rakosgatták föl a kocsikra. A munkát több tiszt ellenőrizte.

Hét perccel múlt féltizenkettő. Ekkor valahonnan észak felől halkán, idegesítően orgonázó hang búgott felénk a magasból. Valaki felkiáltott:

— Három repülőgép közeledik!

Csakugyan jöttek. Talán ötszáz méteres magasságban, majd lassan leereszkedtek négyszázra, sőt még alább. Már a város fölött lebegtek. Három vészterhes perc múlt el.

Hirtelen tompa robbanás dőreje hallatszott déli irányból. Akármennyire életre-halálra ment is a játék, önkéntelenül mosolyognunk kellett a katonák viselkedésén. Fölbámultak a levegőbe — aztán két másodperc múlva tisztára volt söpörve az udvar. Úgy eltűntek, mintha elvarázsolták volna őket onnan. Vajjon hová tűnhettek?

Bergman a legnagyobb svéd lobogónkat kiterítette az udvar közepére. Azután valamennyien átvonultunk az udvarunkból nyugat felé nyíló, hatalmas szérűskertbe és ott letelepedtünk a fűzfák alá. Jómagam a két udvar közötti fal tövébe ültem le. Jegyeztem a perceket és a bombák lecsapódásait. A legközelebbi robbanásig — ismét délen vágott le a bomba — két perc telt el. Azután gyors egymásutánban hét bomba zuhant le, most már északabbra. Bizonyosan azt az útelágazódást vették célba, ahol a nagy országút Kutya felé kanyarodik. Arra most bizonyára sűrűn tolongtak a futó katonák, a sebesültekkel, élelemmel és lőszerrel megrakott kocsik, lovak és öszvérek.

A hét következő bomba ismét a déli oldalt érte. Már előzőleg hallottunk arról, hogy a korlai úton négyszáz orosz vágott át a Kuruk-tagon Tikenlik felé és tudtuk, hogy Hodzsa Niasz Hadzsi serege is arrafelé jöhet Tyertyen és Csarklik felől. A legutóbb dél felől hallott bombákat alkalmasint ezeknek szánták.

Most Korla északi szélén dördül egy bomba. A gépek a város és a kutyai út fölött keringenek. Azonban egyre közelebb jönnek hozzánk. A tizenhetedik és tizennyolcadik bomba kelet felé robban, egészen közel, alig száz méternyire tőlünk. Az egyik valami pajtába vágott bele, az épület sötétbarna füst- és porfelhőben repül a levegőbe. A három következő bomba még közelebb jár hozzánk. A repülők egyre alacsonyabbra ereszkednek és a város központját kerülgetik. A Tokszun felé vezető úton már látták karavánunkat és számítanunk kellett arra, hogy az udvarunkon csakhamar fölfedezik az öt autót. Valószínűleg azt hitték, hogy az autók Ma Csung-jin seregéhez tartoznak, ezért célozgatnak rájuk abban a reményben, hogy sikerül szétrombolniuk a kocsikat és ezzel megghiúsítaniuk a Nagy Ló menekülését.

Három újabb lecsapódás megint tőlünk északra esik, körülbelül 150 méter távolságra. Idehallatszik hozzánk a menekülő lakosság lármája. A türkök asszonyostul, gyerekestül nyugat felé rohannak, de nem az országúton! Vajjon miből fognak élni ezek a szerencsétlenek?! A bombázás elől a legtöbb türk a házában keresett menedéket, azt hitték szegények, elég, ha tető alatt vannak. Megdermesztette őket a rémület és úgy érezték, hogy utolsó órájuk ütött.

Tizenkét óra öt perckor durrant el a huszonnyolcadik bomba, ismét tőlünk északra. Azután nem hallottunk több robbanást. A repülők eltávoztak, eltűntek észak felé, Karasár irányában. Ott valószínűleg ideiglenes repülőterük lehetett.

Alig állt helyre a nyugalom, a doktor már ismét a műtőasztalon foglalatoskodott. Egy harcos karjából gránátzilánkot szedett ki.

A katonák is előbújtak rejtekhelyeikről. Ismét ott tolongtak az autók körül és befejezték a hadianyag fölrakását.

Közeledett a válás pillanata. Nyomott hangulatban voltunk, valamennyien éreztük, hogy sorsdöntő események várnak reánk. Úgy éreztük magunkat, mint a halálraítéltek a kivégzés előtt. Tudtuk, milyen könnyörtelen Ma Csung-jin, mennyire nem törődik azzal, hány emberélet vész el, ha a saját céljairól van szó. A háborút ugyan elvesztette, de még mindig reménykedett és tudtuk róla, hogy a lehetetlent is megkísérli. Az ő kezében nem sokat ért soffőrjeink élete, hiszen Georgnak most, hogy az egész országot ellették a menekülő katonák, lehetetlen volna megszöknie.

Egyébként Georgot, Effét, Szerátot és Gyomtyát alig láttuk az udvaron az utolsó órák alatt. Sietve csomagolták össze saját utipodgyászukat, még egyszer alaposan megvizsgálták az autókat és szétosztották egymás között a szerszámokat meg a tartalékalkatrészeket. Csak a legszükségesebb ágyneműt és ruhát vitték magukkal, fejenként egy csészét, kevés kávé, teát, lisztet, cukrot meg néhány

doboz konzervet. Nem felejtettek el azonban jókora mennyiségű cigarettát meg gyufát is becsomagolni.

Közben én külön-külön mindegyiküknek orosznyelvű bizonyítványt írtam.

Többízben is jöttek katonák meg tisztek és türelmetlenül sürgették az indulást. Georg azonban nyugodt hangon intette le őket.

— Ha elindulunk, mielőtt mindennel rendbejöttünk, az út közepén fogunk elakadni.

Háromnegyed egykor turfáni barátunk, Csang, a kiépítő osztag főnöke, jött el. Szokása szerint mosolyogva és udvariasan közölte, hogy most már indulni kell. De azért az indulás mégsem lehetett égetően sürgős, mert amikor megkérdeztük, megkínálhatjuk-e egy csésze teával, igennel felelt. Majdnem negyedóraig időzött nálunk. Elmondta, hogy ő szintén az autókkal megy, a sebesült Ma Ho-szan tábornok részére rendbehozott kocsin. Ma Csung-jin tábornok már egy órával ezelőtt lóháton, két lovas kíséretében, elhagyta Korlát. Az autók hamarosan utolérik őket és akkor majd a Nagy Ló fölszáll valamelyik kocsira.

Már majdnem egy óra volt, amikor Csang fölkelte az asztaltól. Soffőrjeink is jelentették, hogy minden rendben van. Mégegyszer lelkére kötöttem Georgnak, hogy az ő és három bajtársa élete ezerszer drágább, mint az autók és megtiltottam nekik, hogy bármilyen eszeveszett vakmerőségre vetemedjenek azért, hogy megmentse a kocsikat.

— Autó nélkül csak megleszünk valahogy, de nélkületek...!

Búcsúzóul még keményen kezét szorítottunk a négy soffőrrel és így búcsúztunk:

— Isten veletek, várunk vissza minél előbb!

A négy fiú elhelyezkedett a kormánykerekek mellett, a motorok berregni kezdtek, majd a négy autó egymásután kigördült az utcára.

A kocsik megrakásával foglalatосkodó katonasereg is elvonult és szétszóródtak a kíváncsiak is. Bezártuk a kaput és visszamentünk a tábori kórházba. Hummel épp egy sebesültet kötözött.

Soha életemben nem feküdt rá lelkekre az ürességnek olyan fojtogató érzése, mint ezen a délutánon, március 13.-án. Elment az a négy kocsi, amelyen Pekingtől kezdve megjártuk fél Ázsiát. Csak a kisautó maradt itt árván. Ma Csung-jin kezében a teherautók elvesztek számunkra. Üresen, halottan tátongott az udvar. Most lettünk csak igazán foglyok. Ha mehettünk volna is innen, nem volt mivel.

A hűséges és fáradhatatlan Georg, Effe, Szerát és Gyomtya itthagytak minket. Milyen derék fiúk voltak, milyen szeretettel gondozták a kocsikat! Kiszakadtak a mi testvériségünkéből és most már a Nagy Lóhoz és menekülő seregéhez tartoztak. Szívszorongató, komor hangulat nehezedett mindannyiunkra. Vajjon viszontlátjuk-e őket valaha?

Csak lézengtünk, loptuk a napot, beszélgettünk és jegyzeteket készítettünk. Meddig tart ez a helyzet? Valaminek történnie kell, minél előbb. A főparancsnok vezérkarával együtt megfutott, mi pedig elősegítettük menekülését. Az északi hadsereg szemében tehát bűnösök vagyunk. Joggal vádolhatnak, vagy legalább is gyanúsíthatnak azzal, hogy a Nagy Ló pártján állunk. Nemcsak soffőrjeink élete és teherautóink miatt kínozott halálos nyugtalanság. Minden okunk megvolt arra, hogy aggódva töprengjünk, hogy ugyan miképpen fognak bánni velünk a győztes északi sereg tábornokai? Helyzetünk válságos volt, sőt annál is rosszabb. Expedíciónk két részre szakadt. Egyik felét, négy embert és négy autót, Ma Csung-jin részéről fenyegette veszély, másik felét pedig, tizenkét embert és egy autót, Seng Sí-cai részéről. Egész vállalkozásunk két malomkő között őrlődött. Mostani helyzetünkben alig lehetett reményünk arra, hogy munkánk eredményéből bármit is megmenthetünk.

Korlában azt beszélték, hogy a várostól északra fekvő útelágazódáson állandóan haladnak át menekülő lovas tünghordák. A földönfutók szakadatlan sorban húzódnak nyugat felé Turfánból, Davancsengből, Tokszunból és Kara-sárból.

Több türk vetődött be az udvarunkra. Óvatosan, de

haraggal emlegették a tegnapelőtti orvtámadást és azt, hogy Ma elrabolta autóinkat. A polgármester két türköt küldött hozzánk azzal az utasítással, hogy a bazárban való bevásárlásoknál, vízfordásnál, tüzelőaprításnál és más efféléknél legyenek szolgálatunkra. A két ember nem fogyott ki a történetekből. Tőlük tudtuk meg, hogy a repülők kiáltványokat szórtak le a gépekről. A nyomtatványokon arra szólították föl a lakosságot, csatlakozzék Urumcsihoz, mert csak onnan várhatnak békét és nyugalmat. Ma Csung-jin állítólag szintén kiáltványt intézett a lakossághoz. Ennek szövege így kezdődött:

— Én Alti-sár királya vagyok. (A hat város, vagyis Keletturkisztán.)

A nép véleménye azonban ez volt:

— Ő tette sivataggá Szinkiangot. Azelőtt bőven volt mindenünk, most semmink sincsen. Mindnyájan éhezünk és nyomorgunk.

Hodzsa Niasz Hadzsiról az a hír járta, hogy 15,000 embere van Akszuban és valamennyinek orosz eredetű a puskája. Állítólag a seregnek 60,000 birkája és 40,000 szarvasmarhája van.

Azokban a városokban, amelyeket útunk során eddig meglátogattunk, úgyszintén Davancsengben és az Urumcsi felé vezető út mentén is, a lakosság legnagyobbbrészt tungán. Egy tungán katona jött az udvarunkra, szomorúan, leverten. Elmondta, hogy először Seng Sí-cai seregében szolgált, majd Ma Csung-jin fogságába került. Most szeretett volna visszatérni Urumcsiba. Ott várta a felesége. Zavartan vallotta be, hogy itt Korlában új fehérréppel akadt össze és most szeretne megszabadulni tőle. Kérdezte, nem segíthetnénk-e rajta. Mi azonban semmit nem tehattünk, hiszen magunk is foglyok voltunk.

Hogy Korla lakosságában tiszteletet ébresszünk magunk iránt, az utcai kapu fölé kitűztük a svéd lobogót és a kapuszárnyra fehér alapon vörös keresztet szögeztünk, mellé pedig kínaiul ezt a fölírást:

«A központi kormány közlekedésügyi minisztériumának Szui-juan—Szinkiang-expedíciója.

Ugyanezt a szöveget oroszul is kiakasztottuk.

Az autók útrakelését megelőző napon mindegyik kocsira fehér alapon vörös keresztet erősítettünk, hogy jelezzük: a kocsik sebesülteket szállítanak. Akkor ugyanis még azt mondták nekünk, hogy az autókat valóban erre a célra fogják használni. Meglepetésünkre azonban e helyett hadianyagot raktak rájuk. Már elmondtam, hogyan magyarázta meg a helyzetet Yewnek a beteg Ma Ho-szan tábornok. Az utolsó pillanatban meghagytam Georgnak, hogy tüntesse el a vörös keresztet jelzéseket, ha a kocsikat hadianyag szállítására használnák. Georg le is szedte a táblákat. Nem akartunk hamis lobogó alatt vitorlázni.

Izgalmas éjszaka.

Március 14.-e meg az utána következő éjszaka szinkiangi utazásunk legemlékezetesebb huszonnégy órája volt. Sok év kell ahhoz, hogy ennek a napnak az emlékei elhalványuljanak bennünk, végkép elfelejteni pedig nem fogjuk soha.

Az előző nap fárasztó eseményei nagyon megviseltek minket, ezért úgy számítottuk, hogy alaposan kialusszuk magunkat. Egyik szolgánk, Szan Va-ce azonban már hét órakor fölkeltett azzal a hírrrel, hogy négy katona járkal az udvaron, kettőnél puská van, kettő meg lovat vezet. Azt követelik, hogy mutassuk meg nekik egész podgyászunkat.

Fölkeltünk. Pompás érzés volt kilépni szűk, dohos börtönünkből a friss reggeli levegőre. A hőmérséklet csak alig emelkedett az éjszaka mért -1° minimum fölé.

A négy katona otthonosan mászkált az udvaron, nagyban szemlélgették egy csomóba rakott holminkat. A ládákra borított ponyvákat és szalmaszőnyegeket azonban nem emelték föl.

— Mit kerestek itt? — kérdezte tőlük Yew.

— A lovaink kimerültek. Két jó lóra akarjuk kicserélni őket. Mindenütt kerestünk már és szeretnénk tudni, nincs-e nektek néhány lovatok?

— Azt hiszitek talán, hogy a lovainkat azokban a

ládákban tartjuk? Különben, ha volna is lovunk, nem cserélnénk a ti gebéitekkel. Keressetek másutt!

A löcsere emlegetése természetesen csak ürügy volt. Azt akarták kikémlelni, vajjon érdemes volna-e éjszaka kifosztani az udvarunkat. A parancsnokság már elvonult Kutya felé — a mi autóinkon — és azóta senkisem védett minket, senkisem törődött velünk. A teherautók nélkül nem sok hasznunkat vehették, tehát odalett a tekintélyünk is. Még az a két őrszem is eltűnt, akiket udvarunk oltalmára rendelték ki.

Miután négy soffőrünk elhagyott minket és úgy vettük észre, hogy a fegyelmetlen hordák élénken érdeklődnek ládáink tartalma iránt, börtönünk odút nagyrészt átrendeztük. Személyes holmiainkat őrző bőrröndjeinket és táskáinkat összehordtuk egy védett szobába és az ajtót lelakatoltuk. Az élelmiszeres és egyéb nagyobb ládákat az udvar északi végében álló pajta faoszlopokon nyugvó tetőzete alá raktuk egymásra és ott ponyvakkal és szalmaszőnyegekkel takartuk le. Megmaradt benzinünket, kilenc harmincgallonos hordót és vagy húsz ötgallonos bádoggannát meg két petróleumos hordót, begörgettük egy valamikor istállóként használt kisebb, fallal körülvett udvarrészbe. Ennek az ajtaját is lakattal zártuk el.

Hummel, Bergman, Yew, Kung meg én az udvar déli oldalán húzódó épület nyugati végében helyezkedtünk el hálósájkjainkkal a már előbb leírt szobában. Chen a konyhába vezető átjáróban aludt. Amíg Georg és Effe velünk voltak, szakácsunk, Csa-kvei meg az inasok, Szan Va-ce, Li, Csokdung és Liu Csua ott aludtak a soffőrök nagy szobájában. De a tegnapi tapasztalatok után nem mertek tőlünk teljesen elvágvá ott maradni az udvar túlsó oldalán, hanem engedélyt kértek, hogy áthurcolkodhassanak a konyhába. Azóta ott aludtak, mint a szardiniák a dobozukban. A konyhából nyílt az a döngöltpadlójú lomtár, ahová ezüstünket meg rádiókészülékünket ástuk el.

A továbbiakban elmondom, mi történt Ma Csung-jin menekülése és a légi bombázás után következő napon és hogyan folyt további életünk a nehezen múltó órák alatt.

Talán sokan fölöslegesnek találják, hogy leírom mindazt a szóbeszédet, amit a fülünkbe duruzsoltak. De a pletyka és a szóbeszéd is szorosan a dologhoz tartozik, mert képet ad a keleti embernek a háborús izgalom következtében a szokottnál is elevenebb képzeletéről és arról a lelki feszültségről, amelyben első fogságunk idején éltünk.

Reggel és délelőtt nem jelentkezett több tungán katona. Azt hittük, hogy már az egész sereg elmenekült nyugat felé és hogy a doktor most már akár be is csukhatja tábori kórházát. Déltájban azonban szinte elárasztott minket a korlai polgári lakosság. Türk férfiak, nők és gyermekek jöttek nagyszámban és mindenféle bajuk ellen kerestek gyógyulást. A kórház forgalma megint föllendült. Hummel legalább nem panaszkodhatott, hogy únja a dologtalanságot. Ha készpénznek vehettük annak a Ma Csung-jin szolgálatában álló fiatal kínai sofförnek a szavait, aki tegnapelőtt járt nálunk látogatóban és akit abban a pillanatban rendelték föl az egyik autóra, hogy tartalékként elkísérje a négy kocsit, amikor éppen meg akart szökni Korlából, akkor a megvert tungán sereg menekülésének útján bizony nem egy, hanem akár ötven orvosnak és sebésznek is bőven akadt volna dolga. A sofför Tokszunból Kara-sáron át jött Korlába és elmondta, hogy úton-útfélen rengeteg sebesült, vérző katona hever és várja a halált. Orvosi kezelés tekintetében azonban Ma katonái nem voltak elkényeztetve és még nem sok dolguk akadt irgalmas nővérekkel. Az egészségügyi katonai szolgálatot meg a tábori sebészeket alig ismerték. Megszokták, hogy szenvedéseiktől és kínjaiktól csak a halál, a legkegyetlenebb orvos szabadíthatja meg őket. Még ez a túlságos érzékenységgel nem igen vádolható kínai sofför is vér-lázítónak mondotta a helyzetet: szörnyű hallgatni a sebesültek nyögését, jajgatását és könyörgését, hogy segítsenek rajtuk vagy legalább egy korty vízzel enyhítsék kínjaikat.

Féltizenegykor két szürkeshajakállú, tisztességes «tya-pán»-ba öltözött, előkelőbb külsejű türk jelentkezett. Velem akartak beszélni. A szót az idősebb vitte. Turdu Ahun volt a neve, rangja pedig «hsziang»-je, egy falunak vagy negyed-

nek a parancsnoka, a másik embert Rozi Ahunnak hívták és «hsziang-csüing» vagyis kerületi előljáró volt a címe.

Turdu Ahun elmondta, hogy miután tudomása szerint mi előkelő vendégek vagyunk, egyet-mást közölni akar velem a való helyzetről.

Alig hagyták el a tungán vezetők a várost, máris többszázfőnyi fosztogató vonult végig az utcákon és a bazáron. Amihez csak hozzáfértek, ellopták, elrabolták. A polgári lakosságot szörnyű rémület fogta el. Mindenki bemenekült a házába, bezárkózott és ahogy csak tudta, eltorlaszolta az ajtaját. Mindenünnen segélykiáltás, kétségbeesett jajgatás hallatszott. Egy ilyen fosztogató bandának a vezére azt mondta Turdu Ahunnak, hogy az emberei éhesek és mindenáron ennivalóhoz kell jutniuk. Mint-hogy pedig jól tudják, hogy a mi udvarunkon bőven van élelmiszer, ki fognak rabolni minket. Ő, Turdu Ahun, óva intette a tungánokat, hagyjanak minket békében, mert egyrészt olyan előkelő idegenek vagyunk, akiket védeni kell és nem kirabolni, másrészt pedig nagyon erősen föl vagyunk fegyverkezve. Ez az utóbbi érv gondolkodóba ejtette a rablókat, úgyhogy inkább másutt kereskedtek.

Kisebb bandákban és hordákban ma is százával kóborolnak a tungánok az oázis határában és lassan vonulnak nyugat felé. A legéhesebbek azonban még a várost járják és kenyeret meg húst követelnek. Ha a lakosság megtagadja kérésüket, menten emelik a puskájukat vagy pisztolyukat — erre megkapják, amit akarnak. Ezek a «harám»-ok tisztátalanok, mint a kutyák és a sertések! A mindenéből kifosztott nép nemsokára éhenpusztul.

Eddig körülbelül ezerötszáz tungán hagyta el a várost a Kutya felé vezető úton. Bár már egyetlenegy se volna ebből a csöcselékből Korlában!

Turdu Ahun és Rozi Ahun igen jól tudták, milyen sors ért minket március 5.-én és 11.-én. A fűzfásorban történt orvtámadásnak azonban olyan részleteit is ismerték, amelyekről mi eddig még nem hallottunk. Az a lovascsapat, amely ott lövöldözni kezdett ránk, a mi érkezésünk és a polgármesternél tett látogatásunk idején még nem volt a

városban. A négy tungán, egy fukuan meg három közlegény, aki a polgármester házában kikérdezett minket, néhány perccel később a városba érkezett lovascsapat vezetőjének jelentette, hogy mi a város déli kapuján keresztül elmene-kültünk a városból. A lovasok vezetője rögtön parancsot adott az üldözésre. «Teljesen körül voltatok véve, csak északnak, Korla felé hagyták szabadon számotokra az utat».

Turdu Ahun közlései alapján most már tisztán láttuk, hogy sorsunk egészen másképpen alakul, ha Bugurban nem kellett volna egy teljes napot elvesztegetnünk. Sőt, ha csak néhány órát sikerül behoznunk a Korla felé vezető úton, még akkor is ki tudtunk volna jutni a lovascsapat érkezése előtt a várostól délre elterülő sivatagba. S annyi előnyt nyertünk volna, hogy nem kockáztatták volna meg az üldözést, hiszen ők maguk is menekülőben voltak. Az északi sereg előőrsei szinte a sarkukban jártak. Azt azonban nem tudjuk, hogy vajjon hasznunkra vált volna-e, ha sikerül megszöknünk a sivatagba és elérnünk a Lop-nort. Azzal, hogy autóinkra rálőttek, maguk a tungánok állítottak ki számunkra — mondhatnám, tűzbetűkkel írt — bizonyítványt arról, hogy minket ellenségeiknek tekintenek. Ez mindenesetre igen erős enyhítő körülményként lesz majd javunkra írható, ha majd előbb-utóbb tetteinkről az északi hadsereg vezetőinek kell beszámolnunk.

Turdu Ahun sok, más forrásból korábban hallott politikai kósza hírt is megerősített. Szerinte az északi hadsereg zöme nem egyenes úton vonul Kara-sárból Korlába, hanem előbb a Juldusz völgyén, háromnapos járásnyira nyugat felé Kara-sártól, lehúzódik Balguntaiba és csak onnan fordul a hegyeken keresztül Bugurnak vagy Jangi-hisszárnak. A sereg állítólag hétezer főből áll. Vannak köztük torgutok, türkök, kirgizek, Iliből való tarancsik és vagy ötszáz fehér-orosz. Ezek a törzsek most összefogtak, hogy közös erővel szorítsák ki Szinkiangból Ma Csung-jint és a tungánokat. Turdu Ahun véleménye szerint Ma helyzete Kutyában teljesen reménytelen. Minden oldalról körül van zárva. Nyugaton Hodzsa Niasz Hadzsi áll erős sereggel. Kelet felől a győzelmes északi sereg vonul ellene Kara-sárból,

északról az illi csapatok fenyegetik és végül, állítólag a Tarim mentén, Sah-zsár tájékán, szintén ellenséges csapatok állanak.

Turdu Ahun még mást is tudott — olyasmit, amiről rajta kívül senkinek, sem Nankingban, sem Urumcsiban, sejtelve sem volt — tudniillik, hogy megegyezés szerint Seng Sí-cai a Tien-santól északra, Hodzsa Niasz-Hadzsi pedig ettől a hegyláncból délre fekvő területeket veszi birtokába. Hodzsa fölveszi a «vang» másszóval «altisár» címet, vagyis Kelet-Turkisztán királya lesz. Ő lesz az új Atalik Gázi, az új Bedaulet, mint egykor Jakub Bek. A hodzsa egyesíteni fogja népének valamennyi törzsét a próféta zászlója alatt és a tartományból, mint a gazt, ki fogja írtani és gyomlálni az utolsó tungánt is. Ha fontolóra vesszük, hogyan bántak el a türkök 1931. és 1933. között Altisárban a kínaiakkal, akkor bizony most sem ígérkezett a kínaiak helyzete irígylésre méltónak. Ezrével fogják lemészárolni őket, mint Jakub Bek idejében. Akkor is csak azokat hagyták életben — szegénységben és nyomorban — akik körülmetéltették magukat és áttértek a mohamedán hitre. Valahányszor szentháború tör ki, az egyébként békés természetű keleti türkök veszett fenevadakká válnak. Nem is lehet hibáztatni őket, hiszen a «könyvek könyve», a Korán parancsolja nekik, hogy az Izlámot tűzzel-vassal terjesszék. Ha elvágod tíz hitetlen nyakát, akkor biztosítod magadnak a Bihestet, a paradicsomot, minden gyönyörével; susogó pálmák alatt, csörgedező patakok partján csodaszép nők várnak reád.

Végül azután Turdu Ahun meg Rozi Ahun följánlották, hogy két megbízható embert küldenek hozzánk. Az egyik Kader Ahun, nappal, a másik Hausim, pedig éjjel fogja őrizni házunkat. Teljesen nyugodtak lehetünk, ők, az Ahunok majd fölénk terjesztik oltalmazó karjukat! Hogy ez miként történt, mindjárt elmondom.

Amikor azt a kívánságomat fejeztem ki, hogy szeretném visszaadni nekik a látogatást, Turdu Ahun kért, mondjak le erről. Még most is sok tungán kóborol gazdátlan kutya módjára az utcákon és senki sincsen tőlük bizságsban. Ha

jólöltözött idegent látnának, még nagyobb kedvet kapnának a rablásra.

Említettem Turdu Ahunnak, hogy hallomásunk szerint tegnap a repülőgépekről türk nyelven, arab írással, valamint kínaiul írt kiáltványok tömegével árasztották el a várost. Megkértem, szerezzen nekem egy ilyen röpiratot. Nemsokára meg is kaptam.

A kiáltvány felszólítja Korla lakosságát, hogy viselkedjék nyugodtan. A városra szórt bombák célja nem az volt, hogy a türk lakosságnak ártsanak, hanem, hogy a tungán csapatokat minél hamarább kikergessék a városból.

Hummel könnyebb természetű műtétet végzett egy emberen. Ennek a zsebében szintén volt egy röpcédula. Ezt az ugyancsak türk és kínai nyelven írt nyomtatványt Kara-sárban dobták le a levegőből. Yew így fordította le :

«Nyilt levél a türkökhöz.

Jól tudom, hogyan igyekszik Ma, ez a bandita, titeket a legteljesebb nyomorúságba dönteni. Hadereje most már erősen megcsökkent, sőt mondhatnám, megsemmisült. De még mindig arra akar kényszeríteni titeket, hogy az ő oldalán harcoljatok. Pedig Ma kezében elpusztultok. Én minden örömmel azon leszek, hogy igazságot szolgáltatassak nektek és biztosítsam életeteket és vagyonotokat. Ha ti őszintén meghódoltok nekem, békében fogtok élni és mindent megkaptok, amire szükségetek van.

Seng Si-cai tupán».

A lapra a tábornok vörös bélyegzőjét is ráütötték. Tupán a katonai főkormányzó címe kínaiul.

Egy órákor ismét fölhangzott a magasban a fenyegető bűgás. Egy repülőgép szállt el a város fölött északról délnek. Én éppen a naplomba jegyezgettem, amikor a doktor beszólt és kért, hogy a többiekkel együtt gyűljünk az udvarra kiterített svéd zászló köré. Le akarta fényképezni ezt az emlékezetes eseményt. A távcsöveget éppen a

szememhez akartam emelni, amikor Hummel elkattantotta a fényképezőgépet.

Húsz perc múlva a repülőgép visszatért és gyors egymásutánban két bombát dobott le. Sokáig keringett a város fölött. Az északi külvárosból, ahol a régi erődben alkalmasint még most is tungán katonaság tartózkodott, gépfegyverrel rálöttek. Ezen a napon mindössze hét bombával ajándékozott meg minket a repülő, de nem is tett különösebb kárt sehol. Tegnap is csak két tungán meg egy tehén esett a bombázás áldozatául. Ügylátszik, valóban a proklamációban is említett cél lebegett a támadók szeme előtt: siettetni akarták a város kiürítését. Különösen a bazárban sok házfalra kiragasztották a röpcédulákat. Úgy látszott, az északi sereg vezetősége is tudta, hogy Korlát még nem sikerült teljesen megtisztítani a tungánoktól. Hogy a legtöbb bombát a város déli részére dobták, arra vall, hogy ott még tungán csapatok rejtőzködtek a házakban.

Igen sok tungán katona azonban megelégette már a háborút. Önként jelentkeztek a polgármesternél és átadták neki puskájukat. Azt mondták, nem szolgálnak tovább Ma Csung-jinnek és kérték, hadd térhessenek vissza falujukba a családjukhoz. Közel száz puskát szolgáltattak be így a hatóságnak.

Két tungán felcser meglátogatta a doktort. Elmondták, hogy a turfáni kórházban teljesítettek szolgálatot és hogy a város elestekor nyolc vagy kilencszáz sebesült feküdt az ottani kórházakban. Nekik ott kellett hagyniuk a betegeiket és követniük kellett Ma Csung-jin futó seregét. Hogy a szerencsétlenekkel mi lett azután, nem tudták.

Lassan múltak az órák és a sok ellenőrizhetetlen hír összevissza kavargott az agyamban. Háromnegyed tízkor Hausim, az éjjeli őr jelentette, hogy három vagy négy katona döngeti a kaput és azt követeli, hogy bebocsássuk őket. Yew és Kung kimentek a kapuhoz, de nem nyitották ki, hanem csak belülről kérdezték meg, mit akarnak?

— Be akarunk menni, ne féljete, tőlünk — felelték kívülről.

— A mi svéd doktorunk éjszaka nem fogad betegeket. Jőjjetek vissza holnap délelőtt tizenegy órakor.

— Semmi dolgunk sincs a doktorral, csak be akarunk menni! — erősködtek a kintlevők.

Azután élénk beszélgetés folyt a katonák közt az utcán. A hangjuk azonban egyre halkult és végül teljesen elhalt az utca messzeségében. Hasznunkra volt, hogy a szállásunk jó háromszáz méternyire feküdt a város fő útvonalatától. Így csak véletlenül tévedt néhány kószáló fosztogató és rabló a mi házunkhoz.

Egy óra múlva Hausim megint bejött és remegő hangon jelentette, hogy nagy csomó katona gyűlt össze a kapunk előtt, puskaagglyal döngetik a kapuszárnyat és kiabálnak:

— Azonnal nyissátok ki!

Kínai társaim, Bergman meg jómagam is, csak nemrég fektedtünk le, persze ruhástól, Hummel azonban még fönt volt és kisietett. Nemsokára visszajött és bekiáltott hozzánk:

— Jöjjetek ki, siessetek. Veszélyesnek látszik a helyzet.

Mindnyájan kifutottunk a kapuhoz. Őreink is ott voltak. Kint az utcán egész tömeg tungán katona lármázott. Hangosan beszélgettek egymás között. Hogy hányan lehettek, nem tudtuk megállapítani. Erősen csörgették és kattogtatták puskaik závarját. Azonban mi is fenyegető hangon kezdtünk beszélni. Kívülről valaki puskaagglyal megdöngögette a kaput és beordított:

— Rögtön nyissátok ki, vagy lövünk!

— Éjszaka nem nyitunk kaput, itt európaiak laknak!

— Beszélni akarunk veletek. Egyikőtök jöjjön ki hozzánk, különben lövünk.

— Egyikőtök bejöhet hozzánk.

— Senkit sem küldünk be egyedül. Valamennyien be akarunk menni az udvarra, hogy megvizsgáljuk, kik vagytok. Nyugodtan kinyithatjátok a kaput, nem akarunk elfogni benneteket.

— Mi pedig éjszaka nem engedünk be idegeneket.

— Honnan jöttetek?

— Nankingból.

— Honnan jöttök legutóbb?

— Turfánból.

— Melyik napon hagyátok el Turfánt?

— Február huszonkettedikén.

— Azokon az autókon jöttetek, amelyek akkor indul-
tak Turfánból?

— Azokon.

— Mutassátok az útleveleteket.

— Fölösleges. Az útleveleinket Ma emberei már meg-
vizsgálták. Névjegyet azonban kaphattok.

A kapuszárny egy hasadékan kidugtam a névjegyemet. Zseblámpával világítottak rá. Egyikük sem tudott olvasni. Yew hangosan fölsorolta címeimet, azt, hogy én a kormány szolgálatában működő üzleti expedíció vezetője vagyok. Odakünn ismét élénk tanácskozás támadt, azután se szó, se beszéd, elvonultak a koromsötét éjszakában. A lépteikről hallottuk, hogy a főutca felé mennek.

Azt gondoltuk, csak erősítésért mentek és majd ha visszatérnek és nem nyitunk nekik kaput, betörik és lövésre kész puskával meg pisztollyal rontanak majd be az udvarba. Akkor pedig komolyabb lesz az erőszak, mint a március 5-i éjszakán. Akkor még Ma Csung-jin parancsnoksága alatt álltak, a Nagy Ló azonban most már útban volt Kutya felé és hatalma itt megszűnt. A szervezetségnek és a katonai fegyelemnek valami halvány szikrája akkor még egy kissé fékezte őket, most azonban már teljesen zabolátlanok voltak. A Korlában maradt néhány száz főnyi menekülő katonának nem parancsolt senki. Közönséges fosztogató hordák voltak, hajszállal sem jobbak a közönséges útszéli betyárnál és rablónál. Veszteni valójuk nem volt semmi. Bármit tettek, nem fenyegette őket fegyelmi büntetés. Ezek a szegény, gazdátlan ördögök egy megvert sereg salakja voltak. Az a kaland, amelybe beugratták őket, nem sikerült. Most menekültek, maguk sem tudták hová; fáradtak, éhesek és két-sébeesettek voltak.

Korla kifosztása igazában akkor kezdődött, amikor Ma vezérkarával együtt a mi autóinkon elhagyta a várost. Azóta nem volt senki, aki rendet tartson a katonák közt, a városi hatóság pedig tehetetlen volt. Ma nem intézkedett, hogy tartsák és védelmezzék a várost az üldöző északi sereggel szemben.

Kisebb bandákba verődve tegnap éjszaka meg egész nap a városban kószáltak és fosztogattak. Csakhogy Korla kimerült. Már nem volt sehol egyetlen morzsányi ennivaló sem. De mindenki tudta, hogy egy udvaron, ahol gazdag európaiak és kínaiak laknak, egymásra rakott ládák tornyosulnak és hogy ezekben a ládákban ennivaló van! «Ha elég sokan vagyunk, megostromolhatjuk a házat és elvehetjük az élelmiszert». Első látogatásukkor csak fenyegetőztek, hogy löni fognak. Legközelebb azonban be is fogják váltani fenyegetésüket. Ezekről a kiéhezett, mindenre elszánt, erőszakos emberektől mást nem is várhattunk. Cápák voltak és tigrisek, mindenhová betörtek, ahol zsákmányt szimatoltak. Közülünk pedig hiányzott a három legjobb lövő: Georg, Effe és Szerát.

Megint bementünk a szobába. Nem tehattünk mást, örködnünk kellett ezen az éjszakán. Hummel meg én vállaltuk magunkra ezt a kötelességet. Leültünk és írtunk. A többiek ruhástól bújtak hálózsákjaikba, pisztolyaikat a kezük ügyébe tették. Bergman a puskájával aludt. Nyugodt alvásról, pihenésről nem igen lehetett azonban szó. Semmi horkoláshoz hasonló zaj nem hallatszott. Valamennyien ébren heverték és várták a rablók visszatérését.

A hangulat nyomott volt és ideges. Dolgozni sem tudtunk rendesen. A Gobi-sivatag békés téli éjszakái jártak a fejemen. Ott nem történik semmi, ott nincs szükség éjjeli-őrökre.

Lassan telik az őrállás ideje. Az órák csigalassúsággal vánszorognak. Az ember ír egy darabig. Soknak tűnik, de amikor ismét az órára pillant, látja, hogy csak néhány perc múlt el. Máskor szinte repül az idő, minden dolgát el sem bírja végezni az ember.

Hausimnak, türk éjjeliőrünknek, egy karóval kétpercenként kétszer rá kell vernie egy deszkalapra annak jeléül, hogy ébren van. Tíz óra után egyetlen koppanást sem hallottunk. Alighanem okosabbnak vélte, ha csöndben marad, mint hogy a zakatolással felénk terelje a figyelmet. Hagytuk, tegyen kedve szerint. Valószínűleg figyelők állanak a kapu előtt egész éjjel.

Nekünk három emberünk örködik az udvaron. A nappaliőr és a vízhordó legény segítenek az éjjeliőrnek. Csak nem alusznak? Nem. Ilyen éjszakán, mint a mai, nincs szükség külön bízgatásra, hogy ébren maradjanak.

Tizenkét óra. Éjfél. A kísértetek és a békétlen szellemek órája. Kiszámítottuk, hogyha a rablóbanda éjfél után egy óráig nem tér vissza, akkor ezen az éjszakán már nem jönnek, inkább megvárják a legközelebbi éjszakát. De hátha ők meg arra számítanak, hogy mi éjfél után két órakor már annyira elálmosodunk, hogy nem bírjuk a virrasztást? Akkor rajtunk eshetnek és kifoszthatnak minket.

Negyed egy. A doktorral kimegyünk az udvarra, hogy megnézzük, mit csinálnak az éjjeliőrök. Egyikük fekszik és alszik, ketten pedig a kaputól jó messze rakott tűz mellett ülnek. Előttük egy «tyugun», teáskanna fortyog a tűzön. A lángok lelohadtak, csak a parázs világít vörösen. Friss tüzelőt raknak rá: végénél fogva, egy egész fatörzset. A törzset, amint elégett a vége, egyre beljebb tolják a tűzbe. Nagy, lobogó tűznek nem volna értelme. A lángok megvilágítanak az udvar északi felén álló ház emeletét és a fény csak újabb rablókat csalna tanyánkhoz ebben a koromsötét éjszakában, amelyben a leggyengébb világosság is messzire ellátszik.

Megint bemegyünk. Ismét elmúlt egy félóra. Valami szokatlan hangra néha-néha föl-föl rezzentünk — no, itt vannak — de nem! csönd lesz megint. Hallgatódzunk. A város valamennyi kutyája dühösen ugat. Valóságos kutya-hangverseny harsog szakadatlanul. Megkérdezem az éjjeli-őrt, mindig ekkora lármát csapnak-e éjszakánkint a korlai kutyák?

— Dehogyan. Már négy éjjel ugatnak és vonítanak a kutyák, de ilyen veszettül még soha, mint ma éjszaka. A mindenfelé settenkedő tolvajokat meg rablókat ugatják, talán saját gazdáikat is, hogy most kint örködnek udvaraikon, pedig máskor bent szoktak aludni a házban. Amúgy elég csöndes Korla éjszakánként.

Megint kimegyek egy kicsit, járok egyet a kapu meg a tűz között. Azt mondom Kader Ahunnak:

— Holnap reggel elmegy Turdu Ahunhoz. Ő a hsziang-je itt a városban. Megmondod neki, hogy beszélni akarok vele, akár itt, akár pedig nála, az ő házában. Megígérte, hogy mivel most már nincsen katonai őrségünk, szállásunkat ő fogja őriztetni. Ameddig a teherautók itt voltak, kaptunk őrtálló katonákat, most azonban bitang jószágja vagyunk akárkinek. Mondd meg Turdu Ahunnak, hogy nem akarunk a maihoz hasonló kellemetlenséget még egyszer.

— Meglesz, tura (uram), holnap reggel.

Egyideig megint a szobában ülünk. Most Hummel megy ki, de hamarosan visszajön és kihív.

— Mi baj?

— Hangokat hallunk, egészen közelről.

A kapuhoz lopódzunk. Rekedt, durva hangok halkan, suttogva, mintha parancsokat osztogatnának. Messzebről is hallatszik néhány szó. A kutyák üvöltve ugatnak. Az ugatás hangjának változó irányából sejtjük, hogy a banda hozzánk igyekszik. A kutyaugatás mindjobban közeledik felénk és erősödik. Valahol messze puska dördül, utána üvöltés. Visszafojtott lélegzettel fülelünk.

Az égbolt tiszta. A csillagok éppen olyan barátságos nyugalommal villognak, mint a Gobi-sivatagban, ahol nem jár ember és a vándor békésen alhatik egész éjszaka. Ha megerőltetjük a szemünket, láthatjuk túl a falon a fákat is. Fekete kísértetekként nyúlnak a magasba. Idegtépő ez a hangulat, ez a titokzatos sötétség, a figyelmeztető kutyaugatás, a füstölgő parázs mellett guggoló éjjeliőrök — a teájukat sem kavarják, suttogni sem mernek. Érezzük, hogy valami készül, valami történni fog — a március 5.-i és 11.-i orvtámadáshoz hasonló kaland.

Megint bemegyünk és írunk. Az óra egyet mutat. A figyelemmel, hallgatódzással sikerült háromnegyedórát agyonötnünk. Hummel megint kinéz egy percre. Csak jó darab idő múlva jön vissza és kér, menjek ki vele, nézzem meg, miféle furcsa világosság az a kapu előtt az utcán.

Lábujjhegyen surranunk megint a kapuhoz. A deszkák résein át kilesünk. Rövid időközökben fénysugár siklik az az úton, de nem tudjuk eldönteni, zseblámpa, vagy nagyobb

lámpás fénye-e. Most megint itt van! Hallgatódzunk. Léptek közelednek, majd a kapu előtt hangok hallatszanak. A fal-melletti szilfa törzsén meg-megvillan több lámpa fénysugara. Megint halljuk a hangokat. Valami történik, közvetlenül a kapunk előtt, mert a szomszédos udvarokon rekedtre ugatják magukat a kutyák.

— Most verődnek össze. Egy-kettőre be fogják törni a kaput. Legjobb lesz, ha kihívom a többieket is.

— Várj még!

A fény megint elvonul előttünk és azután sokáig sötét marad a rés. Odamegyünk a tűzhöz és letelepszünk. Szóba elegyedem az éjjeliőrökkel.

— Hogyan vélekedtek Ma Csung-jinről?

— Már annyira megútáltuk Csin Su-zsent, hogy Ma megérkezését megszabadulásnak éreztük. Ezért fogadtuk kezdetben szívesen, a megmentőnket láttuk benne. De hogy a tisztjei meg a katonái egyre csak raboltak, fosztogattak, gyujtogattak és gyilkoltak, erősen rájuk úntunk és most már szeretnénk minél előbb megszabadulni tőlük.

— Mit gondolsz, hány tungán lehet még Korlában?

— Lehet néhány száz. Sok rejtőzik közülük a város déli végén. Azok a csapatok, amelyek már elmentek Kutya felé, lovon voltak. Ezek elég rendesen viselkedtek, de ez a gyalogos csőcselék csupa kapcabetyár meg rabló! Már alig várjuk az északi hadsereget. Ha az bevonul, ismét rend lesz az oázison.

Megint csak bemegyünk és folytatjuk az írást. Közben meghányjuk-vetjük különös helyzetünket. Mennyi minden történt február 22-ike óta, azóta, hogy Turfánt elhagytuk! Pedig csak húsz rövid nap mult el! És mégis olyan, mintha egy örökkévalóság lett volna. Jollbarsz meg Li bizonykodtak, hogy egész Kasgárig békés a világ. Urumcsi eleste bármelyik nap várható. «Azután oda is elmehettek...» Most pedig! Urumcsit fölmentették, Turfán elesett, Tokszun és Kara-sár az északi hadsereg hatalmában van. És már Korlán van a sor. A Nagy Ló, a bitorló, hanyatt-homlok menekül és hogy gyorsabban futhasson, elvette tőlünk az autókat.

Az éjjeliőr bedugja a fejét az ajtón és súgva mondja :

— Két fejet láttam az északi fal fölött.

Kilopódzunk. Hausim mutatja, merrefelé látta a leskelődőket. Azt mondja, hogy mintha két embert az emeleten is látott volna, amint a tető alatt másztak. Szemünk azonban nem tud áthatolni a sötétségen. A türköknek olyan szemük van, mint a macskának, nekik annyi fény is elég, amennyit a csillagok vetnek.

Erősen fülelünk. De semmitsem hallunk. Ha a banditák valóban a tetőn át és a falon keresztül akartak betörni és már bejutottak az udvarra, most, hogy fölfedeztük őket, bizonyára megálltak és, meglapulva valahol, várnak.

Mi is várunk, de nem történik semmi. Megint be-megyünk.

Félháromkor Hummel kimegy kémszemlére. Amikor visszajön, ezt mondja:

— Csöndesedik a kutyaugatás. A tűznél csak egy ör virraszt, a másik kettő alszik.

Bergman hortyog a sarokban. A kínaiak ébren vannak.

Félnégykor Hummel megint körülnéz odakint. Most csak ennyi a jelentés:

— A Sipka-szorosban minden csöndes. Most már mind a három éjjeliőr alszik.

— Hadd aludjanak, fáradtak.

Utolsó szemléről ezzel jön vissza a doktor:

— Pirkad. A kutyák már nem ugatnak.

— Akkor ma éjjel nem jönnek a banditák. Jó éjszakát!

A csillagok halványodnak odakünn, fölzeng az ébredező madarak reggeli éneke, mi pedig lefekszünk és nehéz álomba merülünk.

A Nagy Ló katonái kirabolják Korlát.

Március 15.-én reggel egy fiatal, művelt kínai jött hozzánk látogatóba. Pánnak hívták és azelőtt két évig Csin Su-zen szolgálatában állott. Félévvel ezelőtt jött ide Korlába Kara-sárból, ahol 1933 július, augusztus és szeptember hónapjában Hodzsa Niasz Hadzsi első titkára volt.

Tíz óra negyvenkét perckor, amint javában beszélget-

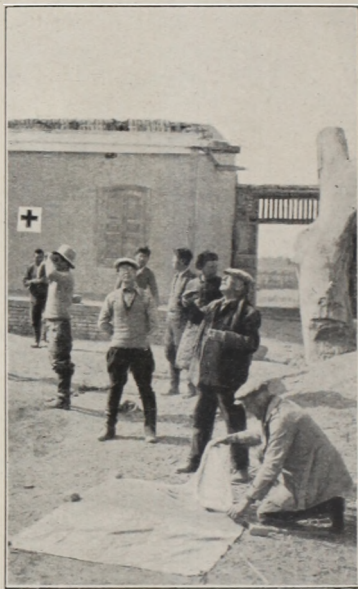
Börtönünk kapujára kitűzzük a svéd zászlót.

Hummel doktor operál.

Bergman és Hummel figyeli
a repülőket.

Csen, Yew és szerző figyeli
a repülőket.

Effe elásza ezüstkészletünket.

A visszatért autók korlai udvarunkon.

Tungán katonák.

Georg a korlai borbélynál.

Az autó-osztag.

tünk az udvaron, megint fölbúgott az ismeretes, mély, vésztojósó orgonázó hang Korla fölött. Észak felől repülőgépek közeledett.

Seng Sí-cai Hodzsa Niasz Hadzsit szemelte ki Szinkiang déli felének, szóval Kelet-Turkisztánnak és a turfáni mélyföldnek legfőbb kormányzójául. Ma Csung-jin mindent elkövetett, hogy a hodzsát a maga pártjára hódítsa. Pán, mint titkárja, azonban azt tanácsolta Hodzsa Niasz Hadzsinak, hogy inkább agyongyötört népe érdekében igyekezzék valamit tenni és ne engedje elvakíttatni magát a bitorló ígéreteitől és légváraitól.

Tíz óra negyvenhét perckor a repülő megfordul és elszáll északnyugat felé.

Pán igyekezett megértetni a hodzsával, hogyha hűségesen kitart Seng Sí-cai mellett, akkor béke lesz az országban, máskülönben azonban az egész tartomány elvérzik az örökösen föl-föllángoló háborúban.

Hodzsa, amíg Kara-sárban tartózkodott, naponta, vagy legalább minden második nap hosszú leveleket kapott Ma Csung-jintól. A Nagy Ló főhadiszállása akkoriban Turfánban volt. Ezekben a levelekben Ma élénk színekkel ecsetelte, mennyi haszna volna Hodzsának abból, ha hozzá csatlakoznék és a tungánok ügyéért harcolna. Pán valamennyi levelet olvasta — a végén már lábnyi magas halom gyűlt össze belőlük az irodájában. A levelek tartalmából kiderült, hogy Ma nagyon ügyes és síma diplomata volt. A sorok közül azonban kiérzett az is, hogy nem bízott meg a saját erejében és átlátta, hogy büszke terveit a tartományban árulók és hitszegők nélkül nem tudja megvalósítani. Pán ezt mondta Hodzsának:

— Neked mindenekelőtt saját népedre kell gondolnod és annak kell megszerezned a békét. Ma Csung-jin ígéreteinek pedig ne higgy.

Hodzsa Niasz Hadzsi csakugyan végig hű maradt a tartomány kormányához.

Tizenegy órakor a szállásunktól északnyugatra két bomba robban. Úgy látszik megint kezdődik!

Hodzsa Niasz Hadzsi Pánt bírta meg, hogy helyette

Ma Csung-jin leveleire válaszoljon. A titkár az elutasító válaszokat igen éles hangon fogalmazta meg.

Tizenegy óra két perckor három újabb bomba. Valószínűleg Ma Kutya felé menekülő lovasságának a városban maradt utócsapatai közé dobták.

Hodzsa Niasz Hadzsi 1933 júliusában elindult csapataival Kara-sárból, hogy Ma Csung-jint megtámadja az Arghai-bulak melletti hegyszorosban, ott, ahol mi is sok elesett katonát és megölt lovat láttunk.

Tizenegy óra öt perckor megint két bomba. Korlától nem messze, az északnyugatra fekvő útelágazódás körül robbanhattak.

Hodzsa türk seregének egy részét az Usak-tal fölött húzódó szorosba küldte. Ilyen módon egyszerre két ponton támadta meg Ma Csung-jint, de mindkét helyen vereséget szenvedett. 1933 szeptemberében visszahúzódott Korlába.

Tizenegy óra hat perc: ismét egy bomba!

A bátor, merész és talpraesett Ma Csung-jinhez képest Hodzsa bizony ügyetlen és tapasztalatlan kezdő volt. Hodzsa legfőbb alvezérét Mahmutnak, Ma Csung-jin vezérét pedig Ma Sü-miennek hívták. Hodzsa serege egy hónapig bírta tartani a szorosokat. Visszavonulása után seregével ugyancsak egy hónapig maradt Korlában.

Tizenegy óra hét perc: a repülő a város fölött lebeg és dél felé tart.

Hodzsa kisebb csapatokat küldött szét déli és nyugati irányban, hogy takarmányt és élelmiszert szerezzenek. Amikor a délre küldött erők Koncséből visszatértek, Korlát már Ma Csung-jin kezében találták. Megtámadták a várost, de nem sikerült visszafoglalniuk. E harcok közben Pán egy kisebb tó mellé menekült, a Koncse-darja közelébe, Korlától délnyugatra. Valószínű, hogy ez a kis tó a Bot-köl lehetett; Dzsemaledin tanácsára mi is ezen a tájékon akartunk elrejtőzni. Pán egy egész hónapot töltött megbújva az ottani erdőségekben, abban a reményben, hogy távolléte alatt majd csak elmúlik a veszedelem.

Pán véleménye szerint nemsokára beköszönt a béke. Azelőtt a türkök gyűlölték a kínaiakat és tömegesen mészá-

rolták őket. Hodzsa úgy rendelkezett, hogy a kínaiakat kímélni, sőt tiszteletben kell tartani. Pán szerint a hadjáratot Hodzsa Niasz Hadzsi állásfoglalása döntötte el Seng Sí-cai javára. Ehhez ugyan meglehetősen kétség fér, valószínűbb, hogy a hodzsa nem igen játszott jelentős szerepet ebben a háborúban, hiszen a hadvezetéshez annyit értett, mint a tyúk az ábécéhez, csapatai pedig nemcsak gyakorlatlanok voltak, hanem még a hiányosnál is rosszabbul voltak fölfegyverezve.

Mindenesetre érdekes volt hallgatni Pán urat, ahogy a szinkiangi hadjáratról és politikáról beszélt. Alig talált eléggé erős szót, hogy a leköszönt fő kormányzó, Csin Su-zsen iránt érzett megvetését kifejezze. Csin bizony, amikor azon a veszélyes éjszakán egy szál ingben mászott keresztül jamenje hátsó udvarának falán, sokkal nagyobb gonddal vigyázott a saját bőrére, mint amilyen megértéssel volt az iránt a sokezer ember iránt, akiket hatalma delén kizsarolt, halállal büntetett és a végén zendülésekbe, háborúba és kimondhatatlan nyomorúságba kergetett.

Csin egyáltalán nem volt alkalmas a tartomány kormányzására. A legmagasabb állásokat saját, Kanszúból, különösen pedig szűkebb hazájából, Ho-csouból való földijeivel töltötte be. Urumcsiban széltejében-hosszában énekelték azt a gúnydalt, amelynek ez volt a refrénje: «Tanulj meg reggel egy kicsit hocsoui tájszólásban beszélni, estére már jó zsíros hivatalban ülsz». Testőrségében szabók, vargák meg péklegények magasrangú tisztek lettek. Nem volt fontos, alkalmas-e valaki hivatalára, ért-e hozzá. Derék, tehetséges tisztek nem léptek elő, ha véletlenül nem Kanszu tartományból származtak. Csin a türkök és torgutok szemében évszázadok óta megbecsült és tiszteletben tartott címeket egyszerűen megszüntetett — ezzel is csak fokozta a nép elkeseredését.

Efféle beszélgetésekkel, a kósza hírek valóságos pergőtüzében, szokatlanul nyugodtan telt el a nap. Vártuk, vártuk az északi hadsereget és nem értettük, hol késik ilyen soká. Két malomkő között rekedtünk, de szerencsére — legalább most még — elég nagy volt a távolság a két

kő között és nem fenyegetett az a veszély, hogy péppé őrlődünk. Az egyik hadsereg már megfutott, a másik azonban még nem érkezett meg. Legfőképpen soffőrjeink miatt aggódtunk. Vajjon hol lehetnek? Milyen volt az útjuk? Milyen utas volt a Nagy Ló? És főként, hogyan bántak velük, amikor útjuk célját elérték? Vajjon megmenthetné-e az északi hadsereg soffőrjeinket és autóinkat, ha gyorsabb iramban folytatná a megvert tábornok üldözését? De vajjon hogyan fog az északi hadsereg minket kezelni, hiszen a Nagy Lónak segítségére voltunk a futásban? Ma bizony egészen más természetű feszültségben éltünk, mint a megelőző napokon és éjszakákon.

Egyre-másra jöttek az északi hadsereg közeledéséről szóló hírek is. Mondták, hogy Koncse (Jü-li-hszen) és Korla képviselői a kara-sári úton már el is indultak észak felé, hogy Istenhozottal köszöntsék az északi hadsereget. Mások tudni vélték, hogy a győztes sereg ezerötszáz embere máris elérte a Korla körül elterülő oázis szélét. Egy harmadik malomalatti politikus a győztes sereg késését így magyarázta meg: Amikor Hodzsa Niasz Hadzsi 1933 augusztusában Kara-sár mellett vereséget szenvedett és visszahúzódott a Kaidu-gol jobb partjára, a környéken lakó torgutok összeszedtek minden kompot meg dereglyét, azután asszonyostul, gyerekestől rábízták magukat a víz sodrára. Lehajókáztak a Bagras-kölig és ott a nádasokban bujtak meg a háború elől. Hodzsáéknak új kompokat kellett építeniük. Amikor Ma Csung-jin serege néhány nappal ezelőtt a kara-sári vereség után átkelt a folyón, a jobbparton fölgujtott minden kompot, hogy ezzel is megátolja az északi hadsereg továbbvonulását és az üldözést. Hogy Ma Csung-jin tett-e kísérletet arra, hogy ott, ahol Jakub Bek annakidején erődítményt épített, elzárja és védelmezze Bas Agrit, a Koncsa-darja szűk völgyét, nem tudtuk.

Különben hallottuk, hogy négyszáz tungán katona átszolgáltatta fegyverét a korlai hatóságnak. Hangoztatták, hogy akarattuk ellenére kényszerítették őket arra, hogy Ma Csung-jin seregében szolgáljanak. Szabadlábon hagyták őket.

Kara-sár tungán nemzetiségű polgári lakosságát a megvert sereg erőszakkal magával ragadta. Mindenki magával vitte ingóságait és annyi élelmet, amennyit csak cipelni tudott. Az ennivalót később a katonák elszedték tőlük.

Hummel és Kung sétát tettek a bazárban. Minden utca és sikátor tömve volt ezernyi-ezer kara-sári tungán menekülővel, lovaiktól, szamaraiktól meg a sok batyutól mozogni is alig lehetett. Az elmúlt éjszaka a város élelmi-szeres boltjait rabolták ki, azért ugattak mindenütt olyan dühösen a kutyák. Csak azokat a bódékat nem bántották a rablók, ahol kucsmát, csizmát meg ruhaneműt sejtettek.

Szakadatlan áradatban özönlött a sok ember Kutya felé, de a még Korlában maradt katonák számát most is 1300-ra becsülték. Hírhordóink szerint a tungánok a várost három ponton szállották meg sűrűbben és alkalmasint a legközelebbi éjszakákon ismét fosztogatásra készülnek.

A tábori kórházban a doktornak mindkét keze egész nap tele volt munkával. A repülőbombák öt embert megöltek, de a szilánkok ezenkívül senkit sem sebesítettek meg. A páciensek között volt Niasz Hadzsinak, a helyettes polgármesternek, tizenkét éves kislánya is. A mellén gennyes daganat támadt. A gyerek nem engedte föl vágni, csak ha az apja is ott lesz. Elküldtünk az apáért; a legényke megvadult, amikor meglátta a kést, de azért lefogtuk, Hummel megoperálta és bekötözte. Niasz Hadzsi elmondta, hogy az elmúlt éjszakán az egész várost kifosztották és nagyon csodálkozott, hogy minket békében hagytak. Ő maga is csak úgy hagyhatta el a házat, hogy két katona kísérte. Ma négy tungán tört be hozzá és kétszáz lovat, azonkívül búzát meg kukoricát követelt tőle. Amikor esküvel erősködött, hogyha megölik sem tudja előteremteni az állatokat és a gabonát, az arcába vágta, majd kihurcolták az utcára és megbotozták.

— Ha nem szerzed meg, amit kívánunk, megölünk.

Ismét bizonykodott, hogy képtelen teljesíteni a követelésüket. Ekkor korbáccsal verték a két tenyerét.

— Levágjuk a fejedet és fölkötozzuk arra a távirópóznára!

— Csak tessék! — felelte Niasz Hadzsi. Az egyik hóhérnak több szíve lehetett, mint társainak, mert közbevetette magát:

— Engedjétek el, hiszen tehetetlen öreg ember!

Csakugyan elengedték. Visszavánszorgott a házába. Közben azonban mindenét elrabolták és a házát földúlták. A banda ellopta négy lovát és összeszedett minden ennivalót a házban. Családja idejében elmenekült.

Az öreg Niasz Hadzsi tíz évet öregedett; sápadt volt, megviselt, arca beesett, tartása megroskadt. Látszott rajta, hogy mennyit szenvedett. Kegyetlen durvasággal bántak vele! Bocsánatot kért, hogy nem látogatott meg minket, de nem mert kimozdulni a házából. Beszédközben nehezen, mélyen fölsóhajtott és fohászkodott: Ja Allah, allhamdulillah rabel ahlemin errehman errahim, Allahu ekber! (Ó Isten! Dícsérjük az Istent, az igazhívők védelmezőjét, az igazságost, az irgalmas szívűt! Nagy az Isten!)

Két barátunk, Turdu Ahun és Rozi Ahun, tegnap erősen fogadkozott, hogy oltalmába veszi házunkat, de bizony a maguk jószágát, a maguk házát sem tudták megvédeni. Míg a rablás folyt a városban, egyre azon remegtek, hogy nemsokára rájuk kerül a sor. Hajnalban már nem bírták tovább, kimenekültek a határba. Délután, amikor visszatértek, földúlva és kifosztva találták otthonukat. Niasz Hadzsi alkalmasint helyesen sejtette, hogyha a repülőök nem szórtak volna bombákat a városra, akkor a menekülő tungán sereg úgy megülte volna Korlát, mint a sáskahad és akkor még a mostaninál is pokolibb lett volna a világ. Az öreg két kezével símogatta fehér szakállát, miközben beszélt:

— Én Allah oltalma alatt állok. Az emberek nem árthatnak nekem. Csakhogy ezek a tungánok nem emberek! Prédát keresve kószálnak az utcán, mint a fenevadak. Fenevadakkal pedig nem lehet beszélni, hiábavaló fáradtság. A puska vagy a pisztoly örökké a markukban van. Más nyelven nem értenek. Allah! La illaha il Allah, biszmillah rahman errahim! (Ó Isten, nincs Isten Allahon kívül, az igazságos és könyörületes Isten nevében!)

Hummel doktort egész nap lefoglalták a betegek és mi igazán megható jeleneteknek voltunk tanúi és sok szomorú történetet hallottunk. Egy fiatal fiú véres rongyokat csavart le egyik könyökéről. Csúnya, fertőzött sebet tárt elénk. Szüleivel és fivérével együtt öt nappal ezelőtt menekült el Kara-sárból Korla felé. Útközben rablók támadták meg őket és egész családját agyonverték. Ő maga elkerülte ugyan a halált, de egy repülőbomba szilánkja összetépte a karját. Sebére rongyokat tekert és vérezve, ájuldozva tovább vánszorgott Korláig. Szegény fiú! Mindenét elvesztette, amiye csak volt. Nagyon megsajnálтам. Reménytelen, üres szemmel meredt a falra szögezett vörös keresztre.

A doktor véleménye szerint nagyon kevés a remény arra, hogy életben marad...

Egyébként a nappal órái megrázó események nélkül lassan múlnak el egymásután. Már lefelé hanyatlik a nap, az árnyékok megnyúlnak. Alkonyodik, majd az éjszaka sötét serege tartja bevonulását Korlába. Az égbolton kigyúlnak a csillagok, lent a földön pedig a kutyák ugatnak. Ma már mintha kevesebben volnának, a hangjuk sem annyira dühös, mint tegnap. Azok a tungán katonák, akik itt maradtak, átadták puskáikat a hatóságnak. Halálosan belefáradtak már ebbe a szerencsétlen háborúba és haza vágnak, vissza a tanyáikra, a szántóföldjeikre. Nem valószínű, hogy ezek ma éjszaka fosztogatásra vetemednének.

A három éjjeli őr ma egészen más hangulatban van, mint az elmúlt éjszakán. Most hatalmas lánggal égő tűznél ülnek, hangosan beszélgetnek és ínyenc módra szörpölgetik teájukat. Megparancsolom, hogy legalább egyikük mindig ébren legyen és rögtön üssön riadót, amint valami gyanúsat vesz észre.

Magunk is korán lefekszünk, rendesen levetkőzünk és zavartalanul, nyugodtan átalusszuk az egész éjszakát.

A győztes bevonul.

Éjszakánként még fagy; ma is -2.2° volt a hideg, Nyugodt éjszaka után Chen ébresztett föl és jelentette, hogy egy türk ember keres. Valamelyik «hsziang-je» küldte azzal az üzenettel, hogy az imént érkezett orosz csapatok vezetője beszélni szeretne velem.

Felöltöztem, szép nyugodtan megreggeliztem és csak azután indultam el gyalog a türkkel. A bazár felé vezetett, majd át a hídon és onnan tovább északra.

A főutcán végig kétoldalt a bazárbeli boltosok bódéi és árusítóasztalai sorakoznak. Ide rakják ki áruikat a messzire kiugró, faoszlopokon nyugvó tető alá. Ilyen mozgalmasság, ilyen sürgést-forgást, mint ezen a március 16.-i pénteken, nem látott Korla talán azóta az 1877. évi májusi nap óta, amikor Jakub Bek, Szinkiang meghódítója, e város falai között eldobta magát az életet, vagy ugyanannak az évnek ama októberi napja óta, amikor Co Cung-tang győzedelmes hadserege bevonult ebbe a kisvárosba.

Azóta ötvenhét esztendő múlt el és most, a sors akaratából, mi is tanúi lehettünk egy új győzelemért hadsereg bevonulásának ugyanebbe a kedves, a béke éveiben csendes, ártatlan faluként álmodozó városkába.

Az utcán a sok embertől meg lótól alig lehetett mozdulni. A türkök nem voltak sokan, azok, akik most bámészkodva lődörögtek az utcán, eddig remegve, félve rejtőzködtek házaik bezárt ajtajai mögött. Itt-ott akadt köztük néhány Korlában született, civil tungán is.

Annál nagyobb számban voltak Kara-sártól nyugatra a Juldusz völgyében fekvő Balguntaiból, meg a Kara-sár és Ili között feleúton elterülő Bajin-bulukból való emberek. Ez utóbbi helyen a törzsfőnöknek szép nyaralója van. Az elmúlt napokban komor és félelmet gerjesztő volt ez a szűk, poros utca. Most azonban leírhatatlanul festői, színpompás képet nyújtott. Ennek a képnek a színét és jellegét főként az oroszok és a kozákok adták meg. Diadalútjukon most érkeztek ide Davancsengből, Tokszunból és Kara-sárból.

Ameddig szemünk ellátott, az utcán sűrűn és szorosan egymás mellett, fejükkel a bazár bódéi, farkukkal pedig az út felé fordulva, az oroszok lovai sorakoztak egymás mellé. Az utca keskeny és így nem valami kényelmes járás maradt a lófarkak sorai között. A kozákok a bódék előtti alacsony, kis kiugró emelvényeken üldögéltek, vagy csoportokba verődbe szívták a «papirosz»-t és beszélgettek. Néhányan még mindig lovon ültek. Nem egyszerre, hanem több hullámban érkeztek, az első csoport félkilenckor, a legutolsó csak az imént, úgyhogy még a nyeregből le sem szállhattak.

Némelyik táboriszürke egyenruhát viselt, mások hosszú köpönyeget, derekukon széles bőrvövel. Hátukon keresztben karabély feküdt, az övükről lógó táskában pedig pisztoly pihent. A kitűnő nyergek, gyeplők, kantárok, nyereghevederek és nyeregtakarók mind igen jó állapotban voltak, mindegyiknek a nyerge mögé keményre összegöngyölt birkabőrbunda volt szíjazva.

A legények napbarnított arca majd kicsattant az egészségtől. Szemlátomást jó volt a kedvük, mosolyogva bólogattak és udvariasan feleltek, amikor megszólítottam őket. Hanem porosak voltak az istenadták. Hát még a lovaik! Arcukat, szőke hajukat világosszürke porréteg fődte és tulajdonképpen mindegy volt, milyen színű az egyenruhájuk, hiszen az országút pora valamennyit egyforma szürke színűre festette. Micsoda különbség volt köztük és azok között a kiéhezett madárijesztők között, akiket eddig láttunk Korlában! De nem akarok igaztalan lenni Ma Csung-jinnel szemben sem, el kell ismernem, hogy az ő hadseregének zöme is rendes egyenruhájú, jó lovakon nyargalászó, válogatott legényekből állott.

Erősen meglátszott a kozákokon meg a lovaikon is, hogy sietős volt az útjuk az elmúlt éjszakán. Nemcsak az árulta el ezt, hogy vastagon belepte őket a por, hanem egyéb jelek is erre vallottak. Különösen a legutóbb érkezettek lovai voltak csapzottak az izzadtságtól; idegesen harapdálták zabláikat, a tajték, mint fehér szappanhab, nagy darabokban szakadt a földre.

Könnyen érthető okból nem hoztam magammal fényképezőgépet. Hiszen ez a csapat egy új sereg előőrse volt. Bizonyosra vehették, hogy mi a megvert Nagy Lóval árulunk egy gyékényen. Vajjon mit gondolnak majd felölünk? Mik vagyunk, ellenség, kémek vagy micsodák? Nyilvánvaló volt, hogy a csapat parancsnoka engem most ebben az ügyben kéretett magához.

Most útban vagyok hozzá és néhány perc múlva meg fogom hallani ítéletünket. Most azonban nyoma sem volt idegeimben annak az érzésnek, hogy agyon fognak lőni — tizenegy nap alatt immár negyedízben!

Egyik bódé a másik után nyílt ki és a kereskedők kirakták áruikat. A lófarkakkal szegélyezett, szűk járáson türkök hajtották vagy vezették árukkal, gabonás zsákokkal és tüzelőanyaggal megrakott szamaraikat. Az eddig jól elálcázott vermekben elrejtett élelmiszerek, különösen a búza és a kukorica, most egyszerre ismét napvilágra került, mert az emberek bizonyosra vették, hogy az Urumcsiból aláviharzott győzelmes sereg becsületes fizetség nélkül semmit sem fog elszedni a parasztoktól és a kereskedőktől.

Azt is tudta mindenki, hogy Ma Csung-jin papírpénze — pedig még tegnapelőtt is halálbüntetés terhe alatt teljes értékű fizetesként kellett elfogadni — ma már alig ér többet, mint a papiros, amelyre nyomtatták. Ezek a foszladozó, szennyes bankjegyek annyi izzadt és maszatos kézben fordultak meg, hogy már a tábortüzekhez gyújtósnak is alig váltak be.

Megérkeztünk egy hatósági épület bejáratához. Igénytelen kis ház volt és szűk, folyosószerű sikátor kötötte össze az utcával. Hummel és Yew elbeszéléséből ráismertem, hogy három nappal ezelőtt itt jártak, ebben a házban kötözték át a sebesült Ma tábornok combját és itt, ebben a keskeny sikátorban látták először és utoljára a Nagy Lovat.

Az utca fölött keresztben vörös posztó volt kifeszítve, a türkök Istenhozottjának jeleként. Különb pai-lout, vagyis diadalívet a győztes bevonulásának tiszteletére

nem emelhettek, mert sem módjuk, sem idejük nem volt hozzá. A kapu fölött is hasonló rőt kárpit vöröslött. Vörös színű köszöntés fogadta a győztest, bolsevik vörös kárpitok?! Nem, a kínaiak ünnepi színe is a vörös!

A bejáratnál két katona állt őrt. Köszöntésemet udvariasan viszonzták és átvették egyik oldalán angolul, a másikon pedig kínaiul nyomott névjegyet. Nevemen kívül mindkét nyelven ott ékeskedett a kis papírlapon, hogy a nankingi kormány expedíciójának vezetője vagyok.

Azt mondták, Volgin tábornok már vár, tessék, lépjen be. Végigmentem a keskeny folyosón, át a négyszögletes udvaron, majd beléptem egy közepes nagyságú szobába. Az ajtóval átellenben a falnál asztal állt. Az asztalnál egy katonatiszt ült és cigarettázott.

Köszöntöm, ő feláll, kinyújtott kézzel felém jön és kér, foglaljak helyet az asztalnál. Középtermetű, tagbaszakadt ember, az arca kellemes, csak tetőtől talpig, prêmes kucsmája csúcsától a csizmája sarkáig, éppen olyan szürke az országút porától, mint akármelyik kozákja odakünn az utcán.

Volgin tábornok szája körül futkosó halvány mosolygással végigmustrál, mintha mondaná: ez az ember nem lehet kém. Megkérdezi, minek jöttünk Szinkiangba és hogy mi dolgunk van itt Korlában? Részletesen elmondom neki megbízatásunkat, eddigi utazásunkat és hogy Hamitól kezdve Turfánon és Kara-sáron át Ma Csung-jin tábornok parancsára mindenütt szívesen és vendégszeretettel fogadtak.

— Megismerkedett Ma tábornokkal személyesen is?

— Sajnos, nem. Három nappal ezelőtt elutazott innen és bárhogyan ellenkeztünk, négy teherautónkat és négy soffőrünket magával vitte. A soffőrök közül kettő svéd. Ezek aztán alaposan megismerkedhettek vele!

— Miért nem jöttek Urumcsiba?

— Turfánból oda akartunk utazni, de amikor erre engedélyt kértünk, Li tábornok, a vezérkari főnök, Mával folytatott telefonbeszélgetés után azt felelte, hogy Davancseng környéke veszedelmes, mert ott húzódik a harcfront és hogy az út autókkel megjárhatatlan.

— De miért nem kerültek Csi-ko-csing-cének és Ku-csengcének?

— Kértük, hogy a kucsengcei úton mehessünk, de erre is nemmel feleltek. A völgyi utat akkor különben is hótorlasz zárta el.

Csak magamban gondoltam, de nem mondtam ki: szerencsénk volt, hogy nem engedtek el Urumsiba. Ha arrafelé utat nyitottak volna nekünk, akkor megrekedtünk volna Urumsiban, nem élhattuk volna át a korlai hadi eseményeket, nem jártuk volna meg Bugurt és Kutyát. Igaz, hogy a Nagy Ló vendégszeretetének egyesegyedül az volt a célja, hogy szükség esetén a kezeügyében legyenek az autóink. Most csakugyan rajta ül az egyikén és robog nyugat felé. Mindehhez azonban ebben a pillanatban Volgin tábornoknak semmi köze sem volt. Neki is, meg nekem is elég volt annyi, hogy ezen a rögtönzött kihallgatáson kérdéseire röviden és becsületesen megfeleltem.

Csakhamar megértette, hogy nem pusztá mulatság kedvéért utaztunk Korlába, különösen amikor elmondtam neki, hogy négyünket igazán csak hajsza választott el az agyonlövétéstől.

Volgin tábornok feszült érdeklődéssel hallgatta szavaimat és ezt mondta:

— Ma tábornokot mindenütt gyűlölik és átkozzák. Szinkiangot ő tette sivataggá. De el kell ismernünk, hogy vitéz és határozott ember, a célja érdekében mindenre késztül. Semmitől sem fél, nem riad vissza sem a repülőgépektől, sem a túlerőtől. Most azonban új korszak köszöntött Szinkiangra, most már rend, béke és biztonság lesz ebben a tartományban. Seng Sí-cai tábornok meg fogja szervezni a közigazgatást és hamarosan talpraállítja megint ezt az elesett népet.

— Bizony, Istennek legyen hála, hogy ide jöttök! — mondtam. — A legutóbbi napok alatt nem éreztük biztonságban az életünket és minden éjjel vártuk, hogy ránk fognak támadni. Mondja, tábornok úr, milyen viszonyban van Seng Sí-cai Nankinggal?

— A legtörvényesebb viszonyban. Nem tesz egyetlen

fontos lépést sem a nélkül, hogy arról a központi kormányt ne értesítené. Az a szándéka, hogy a jövőben is ki fog tartani Nanking mellett.

— Nagy nyugtalanságban vagyunk szegény soffőrjeink miatt. Ha egyáltalán sikerül elevenen megszabadulniuk Ma Csung-jintől és visszafordulhatnak Kutyából ide, akkor útközben Ma megvert, futó seregével találkozhatnak össze, ezek pedig megint elrabolják tőlük az autókat. Ha mégis valahogyan sikerül elkerülniük a futó sereg katonáit, akkor meg az önök üldöző csapataiba ütköznek és akkor ismét az a veszély fenyegeti őket, hogy harmadszor is elveszik tőlük a kocsikat.

— Nem, nem, mifelőlünk nyugodtak lehetnek. Nincs szükségünk kocsijaikra, hiszen éppen elég autónk van magunknak is. Sőt, ha Ma Csung-jiné nem tették még tönkre, vissza is szerezhetjük a járműveket. Hogyan állnak benzin dolgában? Van elég?

— Az utolsó pillanatban megmentettünk négyszáz-húsz gallont.

— Mennyi egy gallon?

— Három és fél kiló. Összesen tehát kilencven pud benzinünk van, 1470 kilométerre elegendő. (1 pud = 16·4 kiló.)

— Az bizony nem sok. El kell menniük Urumsziba, ott majd kapnak benzint.

Nem kérte ugyan az útleveleinket, de ha már magammal hoztam, odatettem őket eléje az asztalra.

— Nálam maradhatnak ezek holnapig? Le akarom másoltatni és elküldeni Seng Sí-cai tábornoknak. A magam számára pedig le fogom fordíttatni oroszra.

— Hamiból is meg Turfánból is táviratoztunk Nankingba és Stockholmba, de nem tudom, hogy a címzettek megkapták-e a táviratokat. Küldhetnék most az önök segítségével új táviratot?

— Az bizony időbe telik. Turfán és Korla között minden távirópóznát eltűzeltek, a drótot pedig kilométer-számra ellopták.

— Nem akarom tovább föltartani. Bizonyára sok a dolga.

— Egyáltalán semmi dolgom. Különben is most az ön fölvilágosításai a legfontosabbak. Mint rajtam erről a porról is láthatja, lóhalálában csak az imént érkeztem meg. Még arra sem értem rá, hogy megkefélkedjem és megmosakodjam. Meg aztán az embernek ki is kell fújnia magát, mielőtt továbbfolytatná a hajszát.

— Mielőtt elhagynók Korlát, hogy Urumesiba menjünk, négy kérésünk volna: hogy visszakapjuk soffőrjeinket és autóinkat, hogy lemelessünk az új Lop-nor tóhoz és ott várhassuk be a nyugalmasabb időket, hogy megvalósíthassuk eredeti útitervünket és így egyelőre Kasgárba utazhassunk, onnan tovább Ilibe és Tyugutyakba, végül pedig, hogy továbbítsák táviratainkat és leveleinket.

— Közléseiről és kívánságairól azonnal jelentést fogok tenni Seng Sí-cai tábornoknak.

Volgin tábornok nem jegyezgetett beszélgetés közben, de a két ablaknál három fiatal tiszt ült és az egyik előtt papírt láttam, kezében pedig ceruzát. Volgin tovább érdeklődött:

— Kapott Seng tábornok értesítést az expedíciójukról?

— Hogyne, a központi kormány neki is meg Ma tábornoknak is megtáviratozta érkezésünket.

— Ezt tudom. Csakhogy Sengnek sejtelve sincs arról, hogy önök itt vannak Korlátban. Azt hiszem, Hamitól Korlátig éppen eleget láttak az országból, hogy megértsék, milyen a tungánok hadviselése.

— Bizony, szörnyű módon elpusztított vidékeket és mindenéből kifosztott népet láttunk. Hazatérésem után élményeinkről könyvet fogok írni és ezt a könyvet sokan fogják olvasni.

— Nagyszerű. Nem árt, ha Európában is megtudják, hogy viselnek háborút Középázsiaiban.

Másfélórás beszélgetés után fölkeltem az asztaltól, elköszöntem és hazafelé tartottam a főutcán. A kozákok meg a lovak eltűntek, valószínűleg elszállásolták őket a karavánszerájokban meg a házakban. De azért rengeteg katona járkált az utcán, most már köpönyeg és puska nélkül.

Micsoda színváltozás! Tegnap még tungán katonákba botlott az ember, ma már csupa oroszot lát!

Szóba elegyedtem néhányval, de meg ők maguk is meg-meg állítottak és megkérdezték, ki vagyok? Valaki hátulról kiáltott rám:

— Idevalósi vagy?

Egy másik így felelt a kérdésemre:

— Egyik csapatunk a másik után érkezik Kara-sárból. Ma körülbelül kétezer orosz jött, fele fehér, fele vörös. Azonkívül itt van már ezer torgut, kétezer főnyi kevert csapat pedig Korla érintése nélkül egyenesen folytatja útját Kutya felé, hogy Ma Csung-jin hátába essen. Az itteni kétezer nagy része holnap valószínűleg továbbfolytatja a menetelést nyugat felé. Amikor Urumcsiból elindultunk, összesen ötezren voltunk.

A beszélő fehérorosz volt és úgy látszik, tetszett neki, hogy van, aki érdeklődéssel hallgatja. Persze, az északi hadsereg hőstetteivel erősen dicsekedett.

— Azt hiszem — jegyeztem meg — kemény munka lehetett Kara-sár elfoglalása. Úgy hallottuk, hogy Ma Csung-jin vitézül védekezett és hogy ti már bent voltatok a városban, amikor háromszáz tungán megint kikergetett.

— Szó sincs róla, úgy ment az egész, mint a karika-csapás. A tungánok hat kompon átmenekültek a folyó túlsó partjára, a jobbparton aztán fölégették a hajókat. Mi sem voltunk restek, kompokat ütöttünk össze, de olyan erőseket ám, hogy egyszerre két teherautót is megbírtak.

Ez csakugyan igaz volt. De amikor az orosz katona arról regélt, hogy az északi hadseregnek kétszáz teherautója van és hogy ezekből száz most katonákat szállít, mindegyik tíz, sőt harminc teljesen fölszerelt embert, akkor bizony lódított egy kicsit. A hadjárat folyamán csak kevés teherautót küldtek Kutya és Kaszárba. Mint hallottuk, vagy tizenöt autórónes hevert az országút mentén.

Egy másik orosz azt mondta, hogy Kutyánál az ütközet már 14.-én megkezdődött. Ha ez igaz, akkor soffőrjeink a legvadabb dülás kellő közepébe jutottak és a helyzetük nagyon válságos lehetett. Az efféle szóbeszédek követ-

keztében egyre jobban aggódtunk biztonságukért, sőt életükért. Föltételezhettük, hogy Ma harc nélkül semmiképpen sem adja meg magát. Leginkább attól rettegtünk, hogy lemenekül a Tarim-folyó mentén, ott valahol fölguytja az autókat és hogy menekülése nyomait eltüntesse, agyonlövi a soffőröket.

Egy katona, akivel szintén szóba ereszkedtem, azt mondta, hogy erős orosz csapat van útban Kasgár felé, háromszáz fehér pedig már tegnapelőtt megérkezett Kutyához és ott hareba bocsátkozott Ma Csung-jin embereivel.

Amikor hazaértem szállásunkra, azzal a hírrel fogadtak, hogy az oroszok a várost meg a bazárokat megtisztították a tungán katonáktól és hogy közülük ötvenet már első markolásra elfogtak. Hazaküldik őket szülőhelyükre. Nem ölnek meg senkit.

Délután egy huszonnyolcéves fehérorosz látogatott meg minket és elmondta hányatott életét.

1917-ben, a forradalom után, anyjával és nővérével Alma-atából (Vernijből) Urumcsiba menekült. Nyolc évvel később azonban megint visszatért szülővárosába. 1930-ban elutazott Moszkvába, de ott olyan szegénységet és reménytelen nyomort talált, hogy inkább visszatért Urumcsiba.

Az idegenek között úgylátszik szétment a híre, hogy a mi udvarházunkban derék emberek laknak, mert az orosz katonák egyre-másra jöttek hozzánk egy kis beszélgetésre. Ilyen módon tájékozódást szereztünk az általános helyzetről. Ha értesülésünk nem volt is mindig megbízható, mégis jobb volt a semminél. Amikor azt kérdeztem, hogyan lehetséges, hogy a vörösök meg a fehérek vállvetve együtt harcolnak, a tagbaszakadt, szőke óriás így felelt:

— Hát, amikor közös a célunk, jól megférünk egymással. — Azután hozzátette:

— Januárban és februárban szörnyű volt a helyzet Urumcsiban. El voltunk készülve rá, hogy a város hamarosan Ma hatalmába kerül. A főkormányzó ekkor rádiótáviratot küldött Moszkvába és segítséget kért. A segítség meg is jött. A nélkül a város bizonyosan elesik és akkor bizony senki sem kerülte volna el a halált.

Davancsengnél kegyetlen vadsággal tombolt az ütközet. Az első háromszáz foglyul esett tungánt minden teketória nélkül menten agyonlőtték. Akkor még vadul lángolt az emberekben a düh és az elkeseredés Ma Csung-jin ellen.

A svéd lobogó meg a vöröskereszt is sok látogatót vonzott házunkhoz. Kuroska urat, az urumcsii gyógyszerészt és felcsert Hummel doktor jól ismerte. Szobinoffal, a tyugutyagi hontalan, menekült kereskedővel már korábban is találkoztunk. Tyugutyakban többször is laktunk Hohriakovnak, egy fiatal kereskedőnek a házában. Egykori házigazdánk most Csou tábornoknak volt segédtsíztje. A tábornok pedig — egyébként jó barátunk — tolmácsa volt Mannerheim bárónak, a későbbi svéd kormányzónak, amikor fiatal korában beutazta Tibet keleti részét.

Macuk Schirmernek, egy urumcsii német kereskedőnek, volt a segédje. Épp javában ebédeltünk, amikor betoppant. Most Volgin tábornok segédtsíztje és főnöke küldte hozzánk, hogy megkérdezze, nem kaphatna-e a tábornok kölcsön tőlünk két lámpást, mert az övéi a még késlekedő poggyászos kocsikon maradtak. Természetesen azonnal odaadtuk a két lámpát, sőt a kölcsönt még egy üveg petróleummal is megtoldottuk. Soha nem kaptuk vissza egyiket sem.

Macuk segédtsízt úr hét orosz katonát is hozott magával. A legényeknek az volt a parancsuk, hogy őrséget álljanak kapunk előtt meg bent az udvaron is. Köztudomású volt, hogy a most érkezett mongolok hajszálynyival sem jobbak a tungánoknál, a tábornok pedig azt kívánta, hogy bennünket senkise zaklasson. Mi azonban keresztülláttunk a szitán és tudtuk, hogy az erős őrséget tulajdonképpen azért küldték a nyakunkra, hogy ellenőrizhessék viselkedésünket és kiszímatolják, nem vagyunk-e titkos összeköttetésben a tungánokkal. De minket ez nem érdekelt, élveztük, hogy nyugodtan végigalhatjuk az éjszakát és nem kell folytonosan éjszakai támadástól tartanunk. Kínai bajtársaink azonban bántó túlkapásnak minősítették ezt az őrzést.

A nap folyamán öt fegyvertelen tungán katonát lőttek agyon, mert fosztogatáson és erőszakoskodáson érték őket.

Estetelé kissé elbeszélgettem öreinkkel. Egyikük elmondta, hogy Altaiból háromezer tungán menetelt dél felé, hogy egyesüljön Ma Csung-jin seregével. Útközben egy meredek sziklák között húzódó, szűk és mély szoroson kellett áthaladniuk. Itt azonban az oroszok, mint valami egérfogóban, rájuk támadtak. Vagy ötszáz embernek úgy sikerült megmentenie az életét, hogy a havon és jegen át fölkapaszkodtak a sziklák tetejére. De csak az életüket menthették meg, tevéiket, lovaikat, fegyverüket és élelmüket veszni kellett hagyniuk. A többi kétezerötszázat lekaszálták az orosz géppuskák.

Öreink sehogyan sem tudták megérteni, hogyan juthatott el a mi autókaravánunk Turfánból Kara-sáron át Korlába a nélkül, hogy se rablók, se útonállók útközben egyetlen egyszer sem támadtak ránk, hiszen arrafelé valóssággal nyüzög a sok bandita. Nemcsak a menekülő polgári lakosság, hanem még kisebb katonai csapatok sincsenek tőlük biztonságban. A földönfutókat rendszeresen fosztogatják és gyakran meg is ölik őket. Öreink véleménye szerint jótejkony szellemek vigyáztak ránk az úton.

Bektyejeff tábornok.

Üdítőn, békésen telt el az éjszaka! Reggel hét, állig fegyverzett katona élén egy százados jelent meg és fölváltotta az előző, négy emberből álló csoportot. Úgy, tehát megszigorították az őrködést! Pán urat, néhány szállítónkat — pedig élelmiszert hoztak — sőt fodrászunkat is elutasították a kapuban. Még a legártatlanabb, szükségparancsolta kis sétánkat sem tehetjük meg a hátsó udvarba a nélkül, hogy lépten-nyomon ne fegyveres katona kísérjen. Szállásunk valamennyi szobáját, sőt az udvarra nyíló többi helyiséget is, pedig azok legnagyobb részét nem is használtuk, átkutatták — valószínűleg azért, hogy megállapítsák, nincs-e elrejtve nagyobb mennyiségű fegyverünk és lőszerünk. Tizenegy órakor bejelentettem az utcai kapunál őrködő két katonának, hogy Volgin tábornokot szeretném

meglátogatni, hogy közöljem vele, mekkora a benzinkészletünk és hogy megmutassam neki a Lop-nor-vidék térképét. Maga a tábornok kért meg ugyanis, hogy láthassa ezt a rajzot. Az őrség azonban azt felelte, hogy várnom kell, míg a napos altiszt visszatér. Körülbelül félóra múlva kell megjönnie. Eltelt egy óra, de az altiszt nem jelentkezett. Még négy órakor sem hallatott magáról. Ezért hát sorsára bízta a tábornokot.

Bergman három különböző irányból is hallott lövéseket a város felől. Valószínűleg fosztogatókat lőttek agyon. Ketten az embereim közül ki akartak menni, hogy körülnézzenek a bazárban, de megtiltották nekik, hogy elhagyják az udvart. Ha valami halaszthatatlan ügyünk volna a városban, akkor a napos altisztnek előbb engedélyt kell kérnie a tábornoktól és ha az engedélyt megadták, akkor mind-egyikünket állandóan két embernek kell kísérnie.

Megkezdődött tehát most már második fogságunk is! Először Ma Csung-jin serege volt a börtönőrünk, most pedig Seng Sí-cai tart rabságban! Két fogságunk között csak egy nappalunk és egy éjszakánk telt el szabadlábón, de ezen a szabad éjszakán is állandóan banditák és fosztogatók támadásától kellett tartanunk.

Szörnyű lehet igazi börtönben ülni, hiszen gyilkosan unalmas dolog volt fogolynak lenni ezen a tágas udvaron is! Pedig itt legalább kint ülhattunk a levegőn, olvashattunk a napon, vagy sétálhattunk föl és alá.

Éppen a hátsó kapu meg az utcai kapu között róttam sétámat, amikor az utcai kapun kopogtattak. Az őrség ajtót nyitott. Két orosz tiszt lépett az udvarra. Egyenesen felém tartottak. Bemutatkoztak: Proskurakoff ezredes, Bektyejeff tábornok segédtisztje és Vasziljeff kapitány. A kapitány angol tolmácsként jött, hogy kéznél legyen, ha véletlenül egyikünk sem tudna oroszul.

Proskurakoff ezredes magastermetű, sovány ember volt, hatalmas vörös orrral; ez azonban semmit sem rontott kellemes megjelenésén. A fehérorosz ezredes a vörös forradalom után költözött Urumcsiba. Az orosz városrészben a főutcán volt élelmiszeres boltja, szemtől-szembe az orosz-

ázsiai bank házával, ahol expedíciónk tagjai 1928 februárjától 1931-ig laktak. Körülbelül ezerötszáz emigráns társával együtt őt is besorozták az Urumcsiból, Tyugutyakból, Manaszból és Dzsungária egyéb városaiból összeszedett három fehérorosz ezred egyikébe. Az ezredeket még Csin Su-zsen alakította meg, de amikor zsarnoki módon kezdett bánni velük, az oroszok behatoltak a kormányzó palotájába és elkergették. Most Csin utódja, Seng Sí-cai tábornok parancsnoksága alatt szolgáltak. Néhány szovjetorosz csapattal együtt ők kergették az élen a menekülő Ma Csung-jint és az üldözés során kerültek ide Korlába.

Ehhez a csapattesthez tartozott Proskurakoff is. Előadta a mondókáját:

— Bektyejeff tábornok, a tartományi kormány tábori hadseregének főparancsnoka, ma érkezett meg Kara-sárból Korlába. Bocsánatot kér, hogy nem teheti személyesen is tiszteletét, de szörnyű fejfájást kapott az országút porától. Engem bízott meg, hogy néhány kérdést intézzek önökhöz.

— Kérem, csak tessék! Hol kíván leülni, idekin vagy bent a szobában?

— Ha szabad, akkor talán inkább odabent.

A két tisztet bevezettem egyszerű hálószobánkba és bemutattam nekik Hummelt, Bergmant, Yewt, Kungot és Chent. Teával és cigarettával kínáltuk őket, de az ezredes maga vett elő egy papírosszal — orosz cigarettával — tele fehér dobozt és sorra megkínált belőle mindannyiunkat. Ezután megkezdődött a második nagy kihallgatás.

— Mikor voltak legutóbb Nankingban? — Pekingben? — Melyik cégnek utaznak? (!) — Mi az utazásuk célja? — Hány emberből áll a társaságuk? — Hogy hívják őket? — Mi a foglalkozásuk? — Hány sofförjük és hány szolgáljuk van? — Melyik úton jöttek idáig Pekingből? — Mely napon érkeztek meg Hamiba? — Hogyan és ki fogadta ott önöket? — Milyen vélemény alakult ki önökben az országról annak az alapján, amit az úton láttak? — Melyik napon érkeztek Turfánba? — Találkoztak-e ott Ma Csung-jin tisztjeivel és ha igen, kikkel? — Találkoztak-e személyesen is Ma Csung-jinnel? — Mi a véleményük Li tábornok-

ról? — Mennyi időt töltöttek Turfánban és hogyan bántak ott önökkel? — Találkoztak-e ott két lengyellel? — Mikor hagyták el Turfánt és melyik úton? — Miért nem utaztak Urumsiba? — Ha az országút el volt zárva, miért nem kerültek Kucsengce felé? — Mikor érkeztek Kara-sárba és mikor hagyták el a várost? — Mikor érkeztek elsőízben Korlába és milyen messzire haladtak nyugat felé? — Miért fordultak vissza Tyompaktól? — Mikor értek ide vissza? — Hány puskájuk és pisztolyuk van? — Mennyi töltényük van? — Van-e rádiókészülékük?

Valamennyi kérdésre részletes feleletet adtam, a kapitány jegyezte a válaszokat. Proskurakoff azután elmondta, hogy Jollbarsz Kán és Kemál Turfán elestekor Hamiba menekültek és most megadják magukat Seng Sí-cainak.

Azt a három fiatal orosz, akiket Turfánban láttunk, Ma agyonlövötte. Azokat a türk újoncokat pedig, akikkel útközben találkoztunk, hazaküldték falvaikba. Az északi hadsereg csak árulókat, kémeket és erőszakoskodókat lövötte agyon.

A kihallgatás jó másfélóráig tartott. Az ezredes kezdetben rideg, éles, kemény hangon, katonás rövidséggel tette föl a kérdéseket. Később azonban kissé fölengedett, sőt még nevetni is méltóztatott egy-egy komikusabb esemény hallatára. Végül fölállt, elkomolyodott és ünnepélyes hangon így szózkodott:

— Parancsom van, hogy Bektyejeff tábornok úr erős rosszalását és megütközését tolmácsoljam azon, hogy ön, a világszerte ismert nevű ember, most, amikor egy tiszteségben megfutott pályának a vége felé közeledik, autót Ma Csung-jin rendelkezésére bocsátotta és ezzel ellenségünknek és a tartományi kormány legveszedelmesebb ellenfelének segítségére volt a szökésben.

— Ezredes úr — mondtam — legyen szíves, kérdezze meg Bektyejeff tábornoktól, mit tett volna ő, ha nincs fegyvere és negyven tungán rohanja meg, töltött puskákat és pisztolyokat szorítanak a szívére, miután előbb ellentmondást nem tűrő hangon követelték a kocsikat, majd pedig lesből, orvul rálövéldöztek? Egyébként megnyug-

tathatja a tábornokot; ha mi visszalóttünk volna, a sokszoros túlerő egy szálig kiírtott volna minket. A kocsikat Ma akkor is elvette volna tőlünk és éppen úgy fölhasználta volna arra, hogy gyorsabban menekülhessen. Könnyű ilyesmiért szemrehányást tenni az embernek. Hála Istennek azonban, mi a döntő pillanatban sem veszítettük el hidegvérünket és nem követtünk el olyan ostobaságokat, amelyekért bizonyára az életünkkel kellett volna megfizetnünk.

Kissé erőltetett nevetéssel felelt:

— Igen, igen... de hát én csak üzenetet adtam át... Úgy hiszem azonban, hogy a nankingi kormánytól kapott útlevelek — Volgin tábornok egyébként lefordíttatta oroszra és átadta őket Bektyejeff tábornoknak — föltétlenül akkora tekintélyt kölcsönöztek önöknek, hogy az autók kiszolgáltatását megtagadhatták volna.

— Igen, igen, kedves (majdnem azt mondtam, szatócs) ezredes uram, elméletileg tökéletesen helyes ez az elgondolás. De, tudja mit feleltek a tungánok? Azt mondták: «Nanking ide, Nanking oda, itt most háború van, háborúban pedig semmiféle útlevél nem érvényes».

A két tisztt meghajolt és búcsúzott. Kikisértem őket az utcai kapuhoz. Útközben megkérdeztem:

— Volna szíves megkérdezni Bektyejeff tábornokot, hány órákor fogadna holnap?

Másnap, március 18.-án, reggel bömbölő vihar tombolt. A szél panaszosan süvöltött és a fölhevített por szürke fátyolával borította el szállásunkat. Az ég, a föld, minden sötét és zordon volt. Fogházunk udvarának falán kívül ívben hajoltak meg a fák, karcsú törzseiket kettéroppanás fenyegette. Fegyőreinknek nyomát sem láttuk. Ha csakugyan meg akartunk volna szökni, akkor most meglett volna hozzá az alkalom. De nem, az utcai kapu mellett egy kozák kuporgott köpönyegébe burkolódzva, a szérúsudvarra nyíló kapunál meg egy másik. A többi öt ór azonban bemenekült a sofförök szobájába és ott tüzet rakott a döngölt padló közepén.

Ilyen időben a nyugtalanság százszorta nyomasztóbb, mint máskor. Napsugaras, szép időben könnyebben látja

az ember rózsaszínben a világot és a jövőt. Magunk miatt, igaz, nem kellett semmitől sem félnünk. De vajjon mi van Georggal meg a többi soffőrrel?! Már hatodik napja, hogy elhagytak minket. Tizennegyediken este föltétlenül meg kellett érkezniük Kutyába. Hallottuk azonban, hogy ott harcok folynak és hogy a Tien-sanon keresztül sok csapat és sok polgári menekülő is érkezett oda. A soffőröket és az autókat a legnagyobb veszedelem fenyegette, ha véletlenül éppen a tűzvonalba tévedtek. És valahogyan így történhetett, mert ha nem érte őket baj — mint Georgot sem, amikor elsőízben járt Kutyában — akkor már vissza kellett volna érkezniük hozzánk. Számláltuk a napokat, számláltuk az órákat és minden szokatlan neszre fölfigyeltünk, hátha autóberregést hallunk a távolból.

Tizenegy órakor kopogtattak az utcai kapun. Proskurakoff ezredes érkezett, ezúttal egyedül. Bementünk a szobába. Ha ebben a szélviharban az udvaron álltunk volna meg beszélgetni, tele lett volna porral a szánk. Az ezredest Bektyejeff tábornok azért küldte, hogy megkérdezze, ráérné-e most őt a főhadiszállásán meglátogatni?

— Hogyne érnék rá, hiszen más dolgom sincs, mint-hogy a teherautóinkat várom.

Gyalogszerrel mentünk keresztül a városon. A főutca meglehetősen néptelen volt, a vihar a legtöbb embert bekergette a házakba. A védettebb, részben tetővel födött, beépített bazárokbán azonban sűrűn tolongott a nép; vásárolni szándékozó környékbeliek, kisebb szamárkaravánok és lovasok. Láttunk egy-két orosz katonát is, de kozáklóvat egyet sem. Az elsőnek érkezett lovasszázadokat valószínűleg már előre küldték a kutyai harevonalba. Igen sok bódé nyitva volt és élelmiszereket is kínáltak. A legtöbb kereskedőnek úgylátszik sikerült földalatti üregekben és vermekben olyan jól elrejtienie áruit, hogy még a fosztogató tungánok sem bukkantak rájuk.

Abba a jamenbe mentünk, ahol tegnapelőtt Volgin fogadott. Ma már ő is valahol Kutya felé járhatott. Az udvaron több fiatal tiszt meg katona tartózkodott. Bektyejeff elénk jött és felém nyújtotta keménymarkolású kezét.

Zömök, középtermetű, sőt alacsonynövésű ember volt, barátságos mosolygása vonzóvá tette arcát. Miután udvariasan üdvözölt, bemutatott egy ápolt, fekete bajuszú fiatal tisztet. Velünk együtt ez is helyett foglalt a szoba közepén álló asztalnál, majd katonák teát meg hosszú orosz cigarettát tettek elénk. Ezután megkezdődött a harmadik nagyszabású kihallgatás.

Ezúttal sokkal részletesebben beszéltem el az eseményeket, mint előző ízben. A tábornok néhány olyan kérdést is intézett hozzám, amelyek nem fordultak elő sem Volgin, sem pedig Proskurakoff kérdésözönében. Ezt kérdezte:

— Hogyan küldhetett a nankingi kormány útépítő-expedíciót ilyenkor, háború idején?

— Úgy, hogy a nankingiak Urumsiból megnyugtató értesítést kaptak, hogy a háborúnak már vége van és a zendülést végleg elnyomták. Különben is, ma más a helyzet, mint ősszel volt.

— Dehogy más, itt háború folyt az egész idő alatt, sőt a harc most fordult döntő szakaszába és éppen most érte el tetőfokát. Mégis, miért nem értesítették Seng Sí-cait, a főkormányzót, megérkezésükről?

— A vasútügyi minisztérium futárral utánam küldte az Ecin-gol alsó folyásánál levő táborhelyemre azokat a táviratokat, amelyeket Szucsouba küldött. Ezekből tudtam, hogy a központi kormány meghagyta a kanszui, ninghsziai és szinkiangi főkormányzóknak, hogy szükség esetén minket védelmükbe vegyenek és segítsenek. Azt is tudtam, hogy a lancersou és ninghsziai kormányzó felelt Nankingnak és megígérte, hogy biztonságunk érdekében minden tőle telhetőt el fog követni. Minthogy én a központi kormány szolgálatában álltam, nem volt se jogom, se okom arra, hogy magántáviratot küldjek az urumszui katonai főkormányzónak.

Azután ismét az a sarkalatos kérdés került szónyegre, amelyen már Volgin és Proskurakoff is lovagolt, tudniillik, hogy miért nem jelentkeztünk elsősorban a tartomány főkormányzójánál és miért csatlakoztunk inkább a kormány ellenségéhez? Megint csak azt feleltem, amit eddig, de most azt is hozzátettem, hogy Hamiba érkeztünk, nemcsak ez

a város, hanem a Turfánon, Kara-sáron, Korlán és Kutján át vezető út mentén elterülő egész vidék nem Urumcsi alá tartozott, hanem Ma Csung-jinnak hódolt. Mi semlegesek voltunk és kénytelenek voltunk az adott helyzethez alkalmazkodni. Ha nagyon hangoztatjuk, hogy Urumcsihoz tartozunk, akkor bizonyosan letartóztatnak. Hamiba való megérkezésünkkor a háború kimenetelét még nem lehetett előrelátni, sőt mindenfelől azt hallottuk, hogy Urumcsi bármelyik nap Ma Csung-jin kezére kerülhet. Nekünk tehát tapintatosan és óvatosan ki kellett várnunk a dolog végét. Most azonban más a helyzet, a háború sorsa eldőlt és Urumcsi felé, ha jól sejtem, szabad az út. Most már autóval vagy autó nélkül szeretnénk a fővárosba utazni, hogy tisztelegjünk Seng Sí-cai tábornoknál.

— Majd megkérdezem Seng tupánt, fogadja-e önöket?

Ebben a pillanatban átvillant agyamon az a gondolat, hogy talán mégis jobb volna, ha az urumcsii látogatást minél későbbi időre halasztanók. Már tegnap félreérthetetlenül tisztán láttuk, hogy Seng tupán haragszik ránk, mert legádázabb ellenségének odaadtuk autóinkat. Hiszen Bektjejeff tábornok a főkormányzó parancsnoksága alatt állott és mindaz, amit mondott, csak Seng tupán véleményének a visszhangja volt. Nem lehet tudni, mi várna ránk Urumcsiban. Még az sem lehetetlen, hogy majd kémek gyanánt, ellenséggként kezelnek, teljesen megfosztanak mozgási szabadságunktól és bizonytalan időre fogságba vetnek.

Ezért igyekeztem másfelé terelni a beszélgetést. A tábornok érdeklődését sikerült is fölkeltenem. Nagy figyelemmel hallgatott. Magammal hoztam ugyanis Közép-Ázsia nagy átnézeti térképét meg néhány részletes térképet a Lop-nor környékéről. Három és fél óráig tartó beszélgetésünknek több mint fele Kelet-Turkisztán fontos közlekedési és víziúti kérdéseinek megtárgyalásával telt el. Lelkes és gyújtó szavakkal festettem eléjük az ősi Selyemút szédlítő perspektíváját. Leírtam, kétezer évvel ezelőtt mint vonultak végig egész Ázsián át oda és vissza hatalmas karavánok, hogy vittek mérhetetlen számú selyembálákat teveháton a Szerek országából a Földközi-tenger partjára, hogy onnan,

háromsorevezős gályákra rakva, továbbszállítsák a drága árút Rómába. Az a kormány, amely a mi késői korunkban föltámasztaná a világnak ezt a leghosszabb szárazföldi útját, de most már nem karavánok, hanem automobilo-k, mozdonyok és vonatok számára, tétvével oly ragyogó betűkkel írná bele nevét a történelembe, hogy annak fénye újabb évezredekig sem halványodnék el.

— Ha csak csekély mértékben sikerül is hozzájárul-nunk ennek az óriási útikérdésnek a megoldásához, akkor teljesítettük egyikét azoknak a feladatoknak, amelyek expedíciókat Szinkiangba hozták.

— Azokból a kérdésekből, amelyeket Volgin tábornok és Proskurakoff ezredes meg tábornok úr hozzám intéztek, jól látom én, az a gyanú ellenük, hogy valamilyen össze-kötötésben állunk Ma Csung -jinnel és hogy ehhez a háború-hoz nekünk valamilyen érdekünk fűződik. Nos, higgye el, hogy a mi célunk sokkal nagyobb és nemesebb, mint ez a Szinkiang tartomány múlandó birtoklásáért folyó, hitvány versengés. A mi szemünkben a Seng tupán és Ma Csung-jin között dúló háború csak rövid másodperc a történelem hatalmas óráján. Természetesen, minthogy belecsöppen-tünk ennek a háborúnak kellős közepébe, a saját életünk és biztonságunk érdekében gondos figyelemmel kell kísérnünk a küzdelem menetét. De sír a lelkünk a földúlt városok, az égő falvak, a sivataggá változtatott termő szántóföldek és zöldelő kertek láttán és sajnáljuk ezt a népet, hiszen megmaradt töredékei is arra vannak ítélve, hogy éhen haljanak vagy a járványok áldozatai legyenek. Ez a rút háború koldussá tette egy tartomány egész népét és lerombolt mindent, amit sok nemzedék évszázadok alatt épített föl. Ez a háború sokszáz mérfölddel kitolta a Góbi-sivatag határát nyugat felé! Higgye el, tábornok úr, sem jómagam, sem bárki is társaim közül, nem akarjuk, hogy akármilyen közünk legyen ehhez a szerencsétlen háborúhoz. A mi szándékaink békések. Az a feladatunk, hogy segítsünk ezen a népen, megjavítsuk az oázisok között a kereskedelmet és a közlekedő utakat. Kuo Meng-jü doktor, a nankingi vasútügyi miniszter, rész-letes utasításokat adott nekem és ezekben külön is hang-

súlyozza, hogy az expedíció elemi kötelessége, hogy távol-tartsa magát mindentől, ami politikával függ össze és hogy a legszigorúbban megőrizze semlegességét. Csodálkozom, miképpen hihették rólunk, hogy azért jöttünk ide, hogy ebben a háborúban valamelyik félnek a pártjára álljunk! Mi úgy tudtuk, a háború már befejeződött; meg különben is, a harc kimenetele a legkisebb mértékben sem érinti a ránkbízott feladatot.

A tábornok figyelmesen hallgatott végig. Kicsit elgondolkozott, majd hirtelen ezt kérdezte:

— Mi lenne, ha előbb a Tarim új folyásához meg a Lop-norhoz mennének? Hiszen már úgyis itt vannak a tartomány déli részében... azután Kaszárnak kerülnének és onnan mennének tovább Urumcsiba.

— Számunkra ez volna a legpompásabb megoldás és igazán nem tudom, hogyan hálálhatnám meg, ha ennek a tervnek a megvalósítását kieszközölné. Bennünket százszor jobban érdekel a Lop-nor, a Tarim alsó folyása meg a Selyemút, mint az itteni háborús események, ezt legjobban azzal bizonyíthatom, hogy amikor Korla helyőrsége kiűritette a várost, mi a Lop-nor felé igyekeztünk menekülni. De ránk lőttek és erőszakkal kényszerítettek, hogy ide visszatérjünk. Azóta pedig egyre foglyok vagyunk és autók nélkül nem tudunk elmozdulni innen.

— Meg fogom kérdezni Seng tupánt, van-e valami kifogása az ellen, hogy a Lop-norhoz utazzanak. Amint válasza megjött, azonnal megüzenem. Úgy sejtem, nem fogja tanácsolni, hogy most Urumcsiba menjenek, az odavezető út csöppet sem biztonságos. Tegnap egy járőrünk a Kara-sár és Korla közötti úton nyolc levágott emberfejet talált. A szerencsétlenek valószínűleg turfáni vagy hamii utazó kereskedők lehettek.

— Nem tudja, tábornok uram, mi lett a három fiatal turfáni orosz soffórnek a sorsa?

— Kerestettük őket mindenütt, de nem sikerült nyomukra bukkannunk. Nagyon aggódunk miattuk, attól kell tartani, megölték őket.

— Itt Korlában szabadon mozoghatunk?

— Nem tartanám helyesnek, ha a házuk udvarán kívül tartózkodnának. Még mindig akadnak tungán gazfickók a városban és bandákba verődve járnak fosztogatni. Az éjjel is egy őrszemünket vagy ötven bandita megtámadta, rá is lőttek. Mielőtt azonban erősítést küldhettünk volna, a rablók szétszéledtek és eltűntek. Ezért a maguk szempontjából is legokosabb, ha nem hagyják el szállásukat és nem vonják magukra a rablók figyelmét.

— Vajjon hogyan fog fogadni minket Seng tupán?

— A legszívesebb vendégszeretettel. A tupán művelt ember, katonai tanulmányait Japánban végezte. Seng ellentéte Ma Csung-jinnak. A tungán kétségtelenül bátor és határozott ember, de kegyetlen és durva.

Megemlítettem a tábornoknak, hogy Hummel doktor tábori kórházat rendezett be szállásunk udvarán és ott Ma hadseregének tisztjeit és katonáit kezelte, de sok esetben nyújtott orvosi segítséget Korla polgári lakosságának is. Tolmácsoltam Hummel panaszát, hogy az orosz őrszemek elutasítják betegeit és így kénytelen félbeszakítani ember-szerető munkáját.

Bektyejeff tábornok válasza ez volt :

— Az őrszemek csak kapott parancsukat teljesítik. A mostani körülmények között el kell kerülnünk, hogy az expedíció tagjai bármilyen módon érintkezessenek a lakossággal.

— Lenne valami akadálya annak, hogy időtöltésből itt Korlában meg a környéken tanulmányként néhány érdekes fejet lerajzoljak?

— Bizony, jobb lenne, ha ezzel is várna egy kis ideig.

Bektyejeff tábornok megígérte, hogy továbbítja táviratainkat, sőt maga javasolta, hogy most mindjárt írjam meg őket. Futárral elküldi Urumcsiba, a futár öt nap alatt odaér, ott pedig már kifogástalanul működik a távíró.

A tábornok megemlítette, hogy két nap múlva tovább indul Kutya felé és megkérdezte, hogy arra az időre, míg itt tartózkodik Korlában, megkaphatná-e kölcsön a személyautómat. Főljánlottam, hogy vegye csak bátran igénybe a kocsit Kutyaig, mert azt reméltem, hogy neki föltétlenül

módja lesz fölvilágosításokat szerezni soffőrjeink sorsáról, sőt ha bajba kerültek volna, talán még segíthet is rajtuk.

Végül még ezt kérdezte a tábornok:

— Emlékszik, doktor uram, mikor találkoztunk legutoljára?

Minthogy késtem a válasszal, ő maga felelt a kérdésére.

— 1928 őszén. Akkor Urumsiból akart lemenni a Lop-norhoz. Egyízben meglátogattam szállásán és kértem, engedje meg, hogy elkísérhessem.

— És én mit feleltem?

— Hogy még nem bizonyos az út, mert Csin Su-zsen megtagadta az engedélyt. Most azonban már nem Csin kezében vannak a Lop-nor kulcsai!

Bektyejeffet csakugyan ismertem már korábbi kelet-turkisztáni vállalkozásaimból. Már akkor észrevettem, hogy szívesen támogatja terveinket. Csodálatos szerencsének mondhatom, hogy éppen az ő kezébe kerültünk, még hozzá olyankor, amikor segítségére a legnagyobb szükségünk volt. Már Miklós cár hadseregében magas katonai rangra emelkedett. A forradalom után Urumsiba vándorolt ki. Itt élt tizenhárom éven át és orosz nyelvről tartotta fenn magát. Amikor Szinkiangban kitört a háború, őt tették meg az északi hadsereg főparancsnokának. Egyetlen szóval sem említette, hogy mint Proskurakoffal üzente, neheztel ránk azért, mert Ma Csung-jint autóinkkal segítettük a szökésben. Elejétől végig igen kedves, barátságos és kedélyes volt.

Engem leginkább soffőrjeink sorsa érdekelt. Szóvá is tettem.

Embereinek helyzete természetesen nagyon veszélyes és kockázatos — mondta a tábornok — és nagyon fájlalom, hogy nem tudom megnyugtadni. De megígérem, hogy megmentésük érdekében minden tőlem telhetőt el fogok követni, önt pedig azonnal értesíteni fogom, amint megtudtam róluk valamit.

Vasziljeff kapitány hazakísért. Utasítást kapott a tábornoktól, hogy rádiókészülékünket vigye el hozzá. A rádiót, mint már említettem, rögtön megérkezésünk után,

biztos helyre gondosan elástuk. Megígérték azonban, hogy amint a háború véget ért, a készüléket visszakapjuk.

Ismét estére hajlott az idő. A vihar bömbölt, a por örvénylőn kavargott udvarunkon, a fák ágai zörögve verődtek egymáshoz. Szűk szobánkban ültünk és sárgarépás húslevesből, vagdalthúsból és burgonyából álló vacsoránkat fogyasztottuk éppen, amikor váratlanul autókürt szólalt meg odakünt az udvaron. Valamennyien fölugráltunk és kirohantunk. Ez nem lehet más, csak Georg! Az udvar azonban üres volt. Csakhamar megoldódott a rejtély. Ketten az őrsegből beletelepedtek a kisautóba és egyikük véletlenül megnyomta a villanyos jelzőkürt gombját.

Mint vihar idején rendszeren, a hőmérséklet magas volt. Éjszaka 12° -ot mértünk.

Másnap, március 19.-én, tizenegy órakor Bektyejeff tábornok segédtisztjével eljött visszaadni látogatásomat. Kávével és cigarettával kínáltuk meg. Elmondta, hogy Korlába érkezésekor 1600 tungán katona volt még a városban. Ezek közül ötszázat elfogtak és miután lefegyverezték őket, valamennyit hazaküldték szülőföldjükre, Turfánba, Manaszba és Tyugutyakba. Megismételte figyelmeztetését, hogy lehetőleg ne mutatkozzunk az utcán, soha nem lehet tudni, mi történhetik az emberrel. A legutóbbi éjszakákon több türköt megöltek a fosztogatók.

Soffőrjeink sorsát a tábornok ma már derűsebb színben látta. Nem tartotta valószínűnek, hogy Ma rosszat forralna ellenük. Hiszen, ha kezét emelne európai vendégeire, azt előbb-utóbb igen drágán kellene megfizetnie — ha ugyan egyáltalán ép bőrrel sikerül kimenekülnie a háború forratagából. Azt vetettem ellene, hogyha maga Ma Csung-jin nem is bántja embereimet, még mindig igen nagy veszedelem fenyegeti őket a Nagy Ló alantasai és katonái részéről. Bektyejeff azonban úgy vélte, hogy amint Ma Csung-jin eltűnt a szintérről, seregének roncsai örülni fognak, ha megtarthatják életüket és bántódás nélkül hazatérhetnek. Maga Ma Csung-jin is csak úgy mentheti meg életét, ha álöltözetben, maroknyi hűséges emberével Kotánba szökik és ott elvész a bazár néptömegében, hogy azután alkalomadtán

Tyertyenen és Csarklikon át továbbsszökjék Tun-huang és An-hszi felé. Kétséges azonban, hogy Kanszuban nagy örömmel és jóindulattal fogadnák — ha ugyan valaha is eljut odáig. Volna még egy útja a menekülésének, de nem valószínű, hogy rászánja magát, tudniillik csónakon vagy kompon a Tarim vizén le a Lop-norhoz, onnan pedig a sivatagon át kelet felé.

Számításuk szerint Ma Csung-jin mögött aligha állhat több ezer embernél, a többi mind megszökött és most rablóként garázdálkodik vagy hazatért falujába. Kutya egy héten belül valószínűleg elesik.

Délután az ezredes két gépésszel eljött, megnézte a kisautót és valami kisebb hibát kijavíttatott a motoron. Amikor ezzel elkészültek, száz ezüst dollárunkat beváltotta urumesii papír taélre, azután beült a kocsiba és hatalmas porfelhőben elszáguldott. Ezután fogházunk udvara még kihaltabb lett, mint eddig. Csakhamar rájöttünk, hogy a fehéróroszokkal kötött valamennyi üzletünkre alaposan ráfizettünk. A rádiókészüléket elrontották, a kisautót alaposan megviselt állapotban kaptuk vissza és nagy ostobaság volt tőlünk, hogy megváltunk ezüstdollárjainktól, amikor a bankjegyek értéke napról-napra csökkent. Ezt azonban csak későbbben tanultuk meg a magunk kárán. Március 19.-én még 25 liang ért egy ezüstdollárt. Nemsokára azonban megértük azt a napot is, amikor ugyancsak egy dollárért 400 liangot lehetett kapni. Amikor Seng Sí-cai kétmillió liang vérdíjat tűzött ki Ma Csung-jin fejére, az összeg értéke még 80,000 dollár volt. Később azonban 5000 dollárra zsugorodott össze, hacsak a díjat a papírpénz értékének zuhanása után föl nem emelték.

Bármennyire el voltunk zárva, azért innen-onnan mégis kaptunk híreket. Így például hallottuk, hogy Tagartyi környékén, ott, ahol annakidején az égő házat láttuk és az út fölött keresztben kifeszített telefondrótot találtunk, az eltávozásunkat követő napon egész sereg ilyen drótot feszítettek ki az út fölött és hogy mongol rablóbandák sűrűn megszállták az utakat egész Kara-sárig. Mindenki a legnagyobb csodának tartotta, hogy baj nélkül jártuk meg ezt

a vidéket és különösen, hogy elevenen jutottunk át Kara-sárba.

A ránk kényszerített tétlenség erős próbára tette türelmünket. Még csak azt sem állíthatnám, hogy fegyvereink bármilyen módon megkönnyítették volna szomorú helyzetünket vagy legalább élményeiknek akármilyen költői módon fölcicomázott elbeszélésével megrövidítették volna számunkra a csigalassúsággal múló, unalmas órákat. Egyáltalán nem beszéltek. Kérdéseinkre csak egyszerűen igennel vagy nemmel feleltek, de legtöbbször úgy tettek, mintha nem is hallottak volna. Hamarosan rájöttem, hogy megtiltották nekik, hogy velünk szóba álljanak. Pedig szökésünknek még a gondolata is képtelenség volt, hiszen hogyan is szökhettünk volna meg autók és soffőrök nélkül, az oszlop-sor tetőzete alá fölhalmozott, több kocsirakományra való holminkkal együtt. Miért és hová szöknénk ebben az országban, ahol mindenütt útonállók és rablók leselkednek? Legnagyobb biztonságban itt, szállásunk udvarának kőfalán belül, az északi hadsereg hét katonájának örökdő szeme alatt érezhettük magunkat.

Hanem napjaink szörnyű lassan és egyhangúan teltek ezek között a falak közt. Sem kedvünk, sem lelkierőnk nem volt rendszeres munkához. Csak azon igyekeztünk, hogy valamiképpen agyonüssük az időt. A doktor ügyes kézzel ostábla játékot készített. Papírból készültek a kockák és kemény kéregpapírból a «kövek». Órákhosszát elüldögéltünk kettesben Yewvel a tábla fölé hajolva, míg a többiek bridget játszottak, szintén házilag készült kártyával.

Egyetlen szórakozásunk a többé-kevésbbé zavaros forrásból eredő hírek és pletykák hallgatása volt. Este két türk érkezett. Most jöttek egyenesen Bugurból. Az őrség nem akarta beengedni őket, de miután nagyon erősködtek, hogy üzenetet hoztak nekünk, bebocsátották őket a házba. Mialatt mondókájukat előadták, két katona is ott tartózkodott a szobában, hogy ellenőrizzék, vajjon nem a fönnálló rend megbontására szövünk-e titkos összeesküvést. Mint az egész ország, a két türk is tudta, hogy Ma Csung-jin elkaparintotta autóinkat, ezért úgy hitték, érdekelni fog az a

Utunk egyik legnehezebb szakasza.

Mameszjer Ahun,
aki fiatakkorában a szerző szolgája volt.

Türk asszonyok úton.

Keletturkesztáni mohammedán papok.

Az ősrégi «Selyem-út» Csadirnál.

Homokdomb, elszáradt tamariszkus bokorral.

híradásuk, hogy négy nappal ezelőtt saját szemükkel látták mind a négy kocsit. Bugur és egy közeli falu között hadianyagot fuvaroztak. A hír nagy örömmre hangolt valamennyiünket és a két embert megajándékoztuk.

Li professzor és három tanítványa ismét megjelent a színtéren. Li elmesélte, hogy azon a napon, amikor mi elhagytuk Kara-sát, Ma Csung-jintől parancs érkezett, hogy őt, tanítványait és a mi egész expedíciónkat le kell tartóztatni. Minthogy mi akkor már Korla felé jártunk, megelégedtek Livel és tanítványaival. Katonai őrkísérettel Kutyába vitték őket. Menetük már túljutott Tyertyin. A kísérő katonák lovon ültek, a foglyok pedig számaron. Az örök és foglyaik között egyre nagyobbá vált a távolság. A kopár vidéken, ahol azonban az úttól délre elég sűrű volt a pusztai növényzet, Li és társai elhatározták, hogy megszöknek, mert attól féltek, hogy a legközelebbi táborhelyen agyon fogják őket löni. Föláldozták szamaraikat, poggyászukat és minden pénzüket, 290 dollárt, azután életre-halálra futni kezdtek a tamariszkuszbokrok sűrűje felé. Ott bújtak meg alkonyatig, majd kerülő utakon visszalopózkodtak Korlába. Március 17.-én este érkeztek meg a városba.

Li a saját szemével látta Ma írott rendeletét, amely arról szólt, hogy expedíciónkat tartóztassák le. Nem csodálkozott, hogy március 11.-én fegyvertűzzel állítottak meg minket, hiszen igazán kis híja volt, hogy nem menekültünk ki karmaik közül. Élve vagy halva, mindenáron el kellett fogniuk minket. Csak akkor érezték magukat nyugodtabban, amikor már foglyaik voltunk, Életünk, nem is egyszer, igazán hajszálon függött a nélkül, hogy erről a veszedelemről sejtelmünk lett volna. Első és második fogságunk ideje között, amikor a tungánok kezéből átkerültünk az oroszokéba, bizony nem sokat ért az életünk. Ha a tungánoknak eszükbe jutott volna, hogy az oroszok tőlünk igen fontos felvilágosításokat kaphatnak a menekülő hadsereg erejére és fölszerelésére vonatkozóan, akkor alkalmasint vagy magukkal hurcoltak volna minket, vagy egyszerűen eltettek volna láb alól. Szerencsére azonban autóink voltak és ezek a kocsik igen sokat jelentettek a Nagy Lónak. Ha nincsenek

autóink, akkor mindenünkből kifosztanak és magukkal cipelnek minket, ahogyan Livel és tanítványaival tették. Bennem már akkor kialakult és később csak megerősödött az a meggyőződés, hogy a Gondviselés kegyelmén kívül autóinknak köszönhattuk, hogy élve kerültünk ki ebből az irgalmatlan háborúból.

Második fogságunk.

Vihar után mindig alábbszáll a hőmérséklet. Március 20.-ának hajnalán —3·4°-ot mértünk.

A nap legelső híre arról szólott — s ez a hír már száj-ról-szájra szállt — hogy Jü-li-hszen mellett, a Koncse-darja partján, ütközet folyt a tungánok és az oroszok között. A tungánok gyors futásban Csarklik felé vonulnak vissza. A győztes orosz csapat az a négy vagy ötszáz ember volt, akik, mint hallottuk, Kuruk-tagon át kerültek Tikenliknek és Korlának.

A mi Pao farkaskutyánk, Georgnak Kvei-huából származó kedvence, bizony nem valami dicsőséges szerepet játszik az alábbi elbeszélésben. Kvei-huából való elindulásunk előtti napon szegényt elgázolta egy autó és hátsó jobblába megbénult. Azóta is három lábon sántikál. Ütközben mindig valamelyik teherautón volt a helye; miután már az egész poggyászt rákööttük a kocsira, a tetejébe Paot is föltettük. Amikor táboroztunk, a helyett hogy kint őrködött volna a sátorok körül, békésen szundított bent a sátorban Georg oldalán. Akár ezer rabló is megtámadhatott bennünket, a nélkül, hogy Pao akár csak egyet is mordult volna. Ezért a legnagyobb mértékben népszerűtlen volt az expedíció tagjai előtt, de megtűrtük, mert Georg kedvence volt és a derék fiút nem akartuk elkéséríteni. Amióta gazdája eltűnt, az állat vígasztalhatatlan volt és mindenütt egyre csak Georgot kereste. Azon a reggelen, amikor Proskurakoff ezredes a tábornok gépkocsivezetőjével eljött a kisautóért, Pao egyszeriben fölélénkült. Szűkölt és vonított az örömtől és valóságos táncot járt a koci

körül. Az indulást valószínűleg arra magyarázta, hogy a kiskocsi most Georgéért ered útnak.

Házigazdánk, Abdul Kerim, családjával együtt az oázis szélén a tanyáján lakott és csak hébe-hóba jött be a városba, hogy megnézze a házát. Az épület nyugati szárnyában volt egy nagy, bútorozatlan, üres szoba. Kértük Abdul Kerimet, hogy ezt a szobát bérbe vehessük. Padlója ugyan nem volt, de legalább ablaka sem és mennyezetén is derék lyukak tátongtak. A bazárból elhívtunk egy «usztá»-t, vagyis asztalosmestert és megbíztuk, hogy hozza rendbe a szobát. Az uszta szépen ki is padlózta; az ablakokat beüvegezte és kifoltozta a mennyezetet. Azután fölsikáltuk a padlót, asztalt meg székeket szereztünk és készen volt az ebédlő és nappali szobánk. Ezentúl minden étkezésünket közösen itt fogyasztottuk el, itt olvastunk, írtunk, kártyáztunk meg ostábláztunk és itt fogadtuk vendégeinket. Esténként szólt a grammofonon a «Du gamla, du fria», a királyhimnusz, a nemzetiének, klasszikus muzsika, hawaii melódiák, Bellman-dalok, jazz, táncmuzsika és katona-indulók vegyesen. Valahányszor szólt a zene, az orosz katonák közül egykettő mindig bejött és élvezettel hallgatta.

Abdul Kerimnek volt egy kéthetes borjúja. A bocit minden este a mi udvarunkra engedték be. Pao valami fenevadnak nézhette a kis állatot, úgy vélte, hogy annak semmi keresnivalója sincs nálunk és körbe kergette az udvaron. A kisborjú, farkát mereven a levegőbe tartva, szinte játszi gúnnyal, könnyed ugrásokkal tért ki sánta üldözője elől. Az udvaron föl-alá járkáló és a kapuknál őrtálló katonák mindig hangos derűvel nézték végig ezt a naponta megismétlődő cirkuszi előadást.

Ismét új nap, március 21. A levegő tele van szállongó porral, a nap fénye, azért, ha gyöngén is, keresztül tör rajta. Ochranánk, őrségünk, most öt emberből áll. Az ügyeletes altiszt a hátsó kapunál tartózkodik. Éppen kint sétálok az udvaron. Észak felől két ágyúlövés tompa dőreje hallatszik, ugyanakkor udvarunk kerítésfalán túl is eldördül egy puska.

— Mi történik? — kérdezem a katonát.

— Ó, semmi, itt-ott mindig akad valami apró rendetlenség.

— Hol van a kisautó? Elment már a tábornok Kutyába?

— Nem, a kocsi ott áll a vezérkar udvarán.

Hm, gondoltam, a kutyai utazásról szóló beszéd csak ürügy volt, hogy még a lehetőségét is elvegyék annak, hogy néhány társamat elküldjem Georg felkutatására. Mert azt igazán nem hihették, hogy megszökünk és itthagyjuk a soffőröket, a teherautókat meg az egész poggyászt senki jószágának!

Egy óriástermetű, kövér, korlai tungán parasztnak hadviselt katonafia volt. A legénynek csúnya, fertőzött seb éktelenkedett a combján és a doktor azelőtt néhány napon át már kezelte. A szerencsétlen apa most megint visszajött, fiát hordágyon hozták mellette. Az őrség azonban elutasította őket. Hiába magyaráztam, hiába erősködtem, hogy hiszen csak egy sebesültön akarunk segíteni, nem engedték be őket. Hummel nem titkolta el előttünk, hogy a fiú állapota reménytelen és két-három nap múlva vérmérgezésben meg fog halni. Két nap múlva az öreg tungán megint elhozta hordágyon a fiát. A sebesült most még rosszabbul volt. Néhány nap múlva az apa ismét megjelent, de csak egyedül és sírva mondta, hogy fia meghalt.

Megkérdeztem a főőrségen, hogy a doktor betegeit a főparancsnokság rendeletére kergetik-e el a küszöbünkről? Igennel feleltek. Megrökönyödésemet nem titkoltam el: megakadályozzák emberszerető munkánkat, pedig azzal eddig is kivívtuk a lakosság háláját. Katonai parancs, punctum!

Minthogy a minket őrző katonák maguktól sohasem szólítottak meg, sőt kérdéseinkre is rendesen legfőljebb igennel vagy nemmel feleltek, egyízben megkérdeztem egy ezredest, hogy talán megtiltották a katonáknak, hogy velünk beszéljenek? Mert föltételezem, mondtam, hogy sem süketnémák, sem pedig hülyék.

— Természetes, hogy meg van tiltva — magyarázta az ezredest — foglyot őrző katonának nem szabad beszél-

getnie az őrizetére bízott foglyokkal, különösen pedig akkor nem, ha azok politikai foglyok.

Ettől kezdve levegőnek tekintettem az öröket — egyszerűen nem láttam meg őket.

Két tábornoknak meg egy ezredesnek adott őszinte fölvilágosításaim után igazán nevetséges és sértő volt, hogy úgy kezeltek minket, mintha kémek lennénk. És még a nankingi kormánytól kapott útleveleinkre sem voltak tekintettel. Az északi hadsereg úgy bánt velünk, mintha valóban Ma Csung-jin inváziós seregéhez tartoztunk volna. Azt reméltük, hogy az új, nagy étkezőszoza rendbehozása majd megnyugtatja őket, mert abból arra következtethetnek, hogy hosszabb ideig tartó fogságra rendezkedtünk be.

Hírt kaptunk arról, hogy Ma Ji-csing tungán tábornok egy Tyompak mellett lefolyt ütközet alatt nyolcszáz emberével átpártolt az északi hadsereghez. Közszájon forgó számítás szerint, Ma Csung-jin a Davancsengtől Korláig megtett úton legalább 9000 embert veszített halottakban és foglyokban. Egyébként nem sokat hallottunk a háború folyásáról. Szinte légmentesen el voltunk zárva. De éreztük, hogy valami dolog történt vagy legalább is van keletkezésben. Mindenesetre jó, hogy minket kihagytak a játékból, hiszen még így is éppen eleget kaptunk a háborúból. Csak egyetlen dolog kínozott szakadatlanul és zavarta meg nyugalunkat: a négy soffőr sorsán érzett aggodás. Már tizedik napja nem hallottunk róluk egyetlen szót sem. Hogyan állok majd oda Georg szülei és fivérei elé, hogyan adok számot Effe édesanyjának és nővéreinek meg két mongolom családjának, ha valami bajuk esett?!

Március 22.-én délután két órára + 15°-ra emelkedett a hőmérséklet. Megérkezett a tavasz. Fogságunk falai körül kipattantak a rügyek a fákon. Egész eddigi útunk alatt ez a napunk volt a legboldogabb.

Déltájban ugyanis éppen javában ostábláztam Yewvel, amikor az ochranánk egy embere lépett be és egy levelet adott át. Ceruzával, zsebkönyvből kitépett papírlapra volt írva. Megismertem Georg ákombákomjait. A levélen

nem volt kelet. Bergmannak sikerült végre kibetűznie az írást. Georg eredeti, egyéni helyesírásával azt írta:

«Kedves gazdám!

Sok baj és kínlódás után sikerült mekszabadulnunk a Muhameddán katonaságból akkor ott jangihisszárnál a torgut katonáknak voltunk jól szívesen látva de most megint bene üllünk nyakig a szószba Szerát és Gyomtya kapták szigorú parancsot hogy két autóval elhagynak keletnek nem mondták Korlába vagy nem de mink remélünk hogy oda Effe és Ęn vagyunk muszáj menni együtt az oroszokkal nyugat felé hogy most megverjünk Macsungjint de nekünk ígérték hogy mink nem kerülünk a frontra.

Mink örülünk mind a 4-en mindenap imádkoztunk Istenhez. Eddig mindig megőrzöt nekünk egész uton Szerát és Gyomtya muszáj röktön indulni úgyhogy remélem ezen pár sor írásom ők fogják keten szóval joban megmagyarázni.

Isten velünk imádkozatok értünk üdvözet Effétől és mindnyájunktól Georg».

Nyomott hangulatunk egyszerre eltűnt, mint a nap-sugárban a köd. Ugrálni, táncolni és énekelni szerettünk volna! Soffőrjeink élnek és szerencsésen kimenekültek Ma Csung-jin keselyűkarmaiból. Most már az oroszok kezében nem fenyegeti őket halálos veszély.

De hogyan jutott el hozzánk ez a levél? Érdeklődtünk, kérdezősködtünk és kiderült, hogy Szerát maga kopogtatott ma kapunkon, de az őrtálló katona elkergette. A levelet azonban átvette és beküldte nekünk. Azután Bergmannak meg nekem nagykegyesen megengedték, hogy két katona kíséretében elmehessünk a helyőrségi parancsnokságra. Beküldtük névjegyünket. Míg a válasza vártunk, egy Bucharin nevű ezredes lépett ki a belső szobából. Éppen most érkezett Jangi-hisszárból és Bektyejeff tábornoktól nekünk is hozott üdvözetet. Többet azonban már nem mondhatott, mert az őrtálló katona abban a pillanatban jelentette, hogy Narejka ezredes fogad minket.

Beléptünk. Az ezredes udvariasan elénk jött:

— Remélem, elnézik ezt a háborús rendetlenséget itt a szobámban.

— Látná csak ezredes úr, a mi szállásunkat! — feleltem.

— Bucharin ezredes éppen a pillanatban adta át nekem Bektyejeff tábornok úr levelét — folytatta az ezredes. Többek között — olvasta a levélből — bocsánatot kérek, hogy még három-négy napig használnom kell a teherautókat... Megkért, értesítsem önöket, hogy Söderbom és Hill jól vannak és hogy a négy autót hibátlan állapotban fogják visszakapni.

— Nagyon szépen köszönjük ezt az öröndetes ujságot és kérem, ezredes uram, legyen kegyes a tábornok úrnak majd köszönőlevelemet továbbítani. Egyik mongol soffőrünk, Szerát, ma délben ottjárt szállásunkon, de a kapuőr nem engedte be.

— Különös! A két mongolnak írott parancsot adtam az ör számára, hogy engedje be őket. Úgy látszik, egyízben már ott jártak, de az engedélyirat nélkül. A két autó különben itt áll a szomszédos udvaron.

Átküldtünk egy embert, de Szerát és Gyomtya éppen egy perccel azelőtt mentek el — most már az ezredes írott parancsával.

Nagy léptekkel siettünk haza. A verandán egy csomóban álltak svédek, kínaiak, mongolok és oroszok. Nagy volt az izgalom és az öröm. A gyűrű közepén Szerát és Gyomtya ült nyugodtan, kényelmesen, barnára cserzett, pirospozsgás arccal. Alig győztek felelni a kínai és mongol nyelven rájuk záporozó sok kérdésre.

— Nem vagytok éhesek?

— Nem a! Jangi-hisszárban a torgutok rengeteg finom ennivalót tömtek belénk. Az éjjel pedig úgy éjfél tájban egy orosz csapattal találkoztunk és azokkal együtt mi is alaposan belaktunk.

Narejka ezredes azonban előzőleg megmondta nekem, hogy a két soffőrnek déli tizenkét órakor a két autóval vissza kell fordulnia Jangi-hisszárba. Most pedig már egy

óra volt. Megkérdeztem egyik örünket, hogy a két soffört nem kell-e visszaküldenünk már a főörségre.

— Nem, majd eljönnek értük, amikor itt lesz az ideje.

Közben már félhárom lett. Nagyszámú csésze kávé meg hihetetlen tömeg vajaskenyér és egyéb harapnivaló ijesztő gyorsasággal tűnt el két mongolunk szájában. Az uzsonnázást két orosz zavarta meg. Ők is autókon jöttek az éjjel és most jelentették, hogy Szerát és Gyomtya menjenek vissza a főörségre, mert indulniuk kell. Szerát még betöltötte magának a nyolcadik csésze kávé, megpaskolta az egyik orosz vállát és nevetve mondta:

— Ocsen harasó — jól van, jól!

Szerát elmondta volt, hogy Gyomtyával Jangi-hisszárban néhány fekete báránybőrt vásároltak. A prémek az egyik autón vannak és kérte, hogy két inasunk, Li és Liu, velük mehessenek a főörségre, hogy elhozzák a bőroket.

Fölkeltek, zsebretették a Georgnak és Effének szóló levelet, majd kemény kézszorítás után megint eltűntek a kapun keresztül.

Megint magunkra maradtunk. Megtárgyaltuk a mai nap nagy eseményét. Szerát és Gyomtya elbeszéléséből a következő történetet hámoztuk ki:

A négy autó március 13.-án délben indult el udvarunkról. Éjszakára Tyadirba értek, onnan kétórás pihenő után folytatták útjukat Jangi-hisszárig. Ott Szerát a sötétben beleszaladt Effe autójába. Megrongálódott a hűtője, ezért őt a kocsival együtt Jangi-hisszárban hagyták. A másik három kocsi továbbbrogott Bugur felé.

Szerát nagyon elhagyatottnak érezte magát a faluban. Fölkereste a helybeli «hsziang-je»-t és megmutatta neki a Yew által írt személyazonossági igazolványát. A hsziang-je megígérte, hogy segítségére lesz. Ezután Szerát nekilátott autója megjavításának.

14.-én este egy torgut csapat, körülbelül két ezred lehetett, érkezett Jangi-hisszárba. Egy őrjárat rábukkant Szerátra és megkérdezte, kicsoda és mit keres ott? Szerát nekik is megmutatta Yew bizonyítványát és elmondta, hogy őt, három társával és autóinkkal együtt, Ma Csung-jin

emberei erőszakkal hozták ide magukkal. Autója megrongálódott, ezért itt hagyták. A torgutok éppen Ma Csung-jin nyomait keresték, megértően bólogattak hát és azt mondták, majd később visszatérnek.

Abban a házban, amelynek udvarán Szerát az autója kijavításával foglalatосkodott, öt tungán katona lakott. A torgut járőr fölfedezte és magával vitte őket.

A torgutok azonban nem tartották meg szavukat és nem jöttek vissza. Szerát nyugtalan lett és nekivágott a falunak, hogy megkeresse a csapat vezetőjét. Rá is talált; a tiszt szívesen fogadta, hiszen földiek voltak, mongolok, csak éppen a beszédjükben volt némi tájszólásbeli eltérés. A torgut főnök azután útlevelet adott Szerátnak.

Négy napig tartózkodott Jangi-hisszárbán. 18.-án azt hallotta egy torguttól, hogy nyugat felől egy teherautó érkezett, de nem engedték, hogy behajtsон a faluba. Szerát engedélyt kért, hogy kimehessen a falu végére és megnézze, kicsoda az újonnan érkezett. Úgy beszéltek meg, hogyha az autón, mint gondolták, tungán katonák hasalnának, ő majd óvatosan a városba csalja és a torgutok főemberének a kezére játssza őket.

Szerát elindult. A gyanús autót — Georg vezette. Elmondta, hogy 14.-én este érkezett meg Kutyába és hogy Ma emberei jól bántak vele. 17.-én reggel megengedték nekik, hogy elhagyják Kutyát és visszatérjenek kelet felé. Tyompak közelében azonban eltörött Effe kocsijának hátsó tengelye. Minthogy az összes szerszám és tartalékalkatrész Szerát kocsiján volt, Georgnak Jangi-hisszárig kellett jönnie, hogy a szükséges dolgokat magával vigye. Ezalatt Effe és Gyomtya az útszélen várakoztak, nagy aggodásban, hogy hátha rablók támadnak rájuk.

Georg, Effe és Gyomtya mielőtt elindultak volna Kutyából, Ma tábornoktól igazoló írást kaptak. Visszatérőben többízben is megállították őket kisebb-nagyobb menekülő tungán csapatok, de Georg azzal vágta ki magát, hogy ők is Ma emberei és hogy velük «egy családból való». Így azután békén hagyták őket.

A Kutyá felé vezető úton Ma három hidat fölégetett,

de a torgutok csakhamar újakat raktak helyettük. Egyetlen házát sem romboltak szét. Volt házigazdánk, Dzsemaleddin Hadzsi, még jókor elemenekült, azelőtt meg gondosan bezárta a városházát. Ma emberei azonban feltörték a pecséteket és a zárat. Jangi-hisszárban a torgutok néhány gyanús türkört agyonlőttek.

Georg ezután visszatért Efféhez és Gyomtyához, majd mind a hárman eljöttek Szeráthoz Jangi-hisszárba. 21.-én Georg meg Effe parancsot kaptak, hogy kocsijukkal Bugurba menjenek. A két mongolnak megengedték, hogy továbbhajtsanak Korlába. Ma délelőtt tizenegy órakor érkeztek meg ide. 24.-ére Kutyában légítámadást vártak. Korla és Bugur között az oroszoknak tíz darab, 1929-es modellű, négyhengeres, Ford-féle teherautójuk közlekedett. Az út mentén sokhelyütt volt rádióállomásuk. Georg Kutyában háromszáz gallon petróleumot vásárolt.

Két óra múlva megjött Li és Liu a fekete báránybőrökkel. Jelentették, hogy az indulásból nem lett semmi. Szerátot és Gyomtyát a főörség udvarán egy orosz tiszt szigorú hangon keresztkérdések alá fogta. Azt firtatta, hogyan volt lehetséges, hogy Ma Csung-jin Kutyában agyonlövés vagy legalább is fogság helyett, se szó se beszéd, szabadon engedte őket. Ez a különös körülmény csak azzal magyarázható, hogy mi Ma Csung-jin táborához tartozunk és az ő érdekében munkálkodunk.

Szerát és Gyomtya sorsáról még hat órákor sem tudunk semmit. Li és Liu elmondták, hogy a két soffőr fölháborodva utasította vissza a gyanúsítást. Az oroszok álmélkodása és gyanakvása igen érthető. Magam is említettem Hummelnek és Bergmannak, hogy Ma Csung-jin viselkedése mennyire megmagyarázhatatlan. Mert, ha a soffőrök életét meg is kímélte, katonai szempontból joga lett volna ahhoz, hogy elégesse a teherautókat. Hiszen, ha sértetlenül hagyja a kocsikat, azok az oroszok kezébe kerülnek, neki pedig ennyivel is nehezebbé válik a menekülés. Hummel így magyarázta a dolgot:

— Ügylátszik, a Nagy Lóban mégis csak van valami becsületérv. Legjobb barátja, Ma, a sebesült lovassági

tábornok, nekem és Yewnek becsületszavát adta, hogy az autókat négy nap mulva vissza fogjuk kapni. Ez meg is történt, azt viszont Ma nem akadályozhatta meg, hogy később az oroszok rátegyék kezüket a kocsikra.

Március 23.-án nem történt semmi jelentősebb dolog. Hébe-hóba puskalövéseket hallottunk, azt hiszem tettenért fosztogatókat lőttek agyon. A hőmérő higánya éjszaka is öt fokkal maradt a fagyponthoz fölött. A nyárfákon üdén duzzadtak a rügyek és tavaszi illat szállongott a levegőben. Őrségünket mindennap váltották. A március 24.-én szolgálatot teljesítő katonáktól azt hallottuk, hogy egyik autónk sincs Korlában.

Eddigi két türk éjjeliőrünket, Samsint és Hausimot elbocsátották, csak Kader Ahun, a vízhordó emberünk, maradhatott szolgálatunkban. Most szolgálaink hasogatják a fát, hiszen úgy sincs egyéb dolguk. Azaz, hogy Csa Kvei, a szakácsunk, sem pihen soha. Szan Va-ce kimosta fehérneműnk, hálózszakjainkat pedig kifordítva teregette föl az udvaron kifeszített kötelekre. Ideje is volt már, hogy téltől dohos vackaink egy kis napsugárhoz és tavaszi levegőhöz jussanak.

Nagy nappali szobánkban egy galambpár fészkel. Amióta üvegtáblákat vágattunk az ablakkeretekbe, nem tudtak kiszállni. Az egyik galamb olyan nagy sebességgel repült neki az ablaknak, hogy az üveg betört. Szegényke bizonyára nagyon meglepődött a szokatlanul kemény és csörömpölő levegőtől. A fészket e miatt a kicsinyekkel együtt átraktuk az udvar másik oldalára, az eresz alá. A galambok csakhamar megszokták új helyüket.

A nagy szobát egyre csinosítottuk. Lerajzoltam Georgot és Effét, a két arcképet svéd és kínai zászlók közé akasztottuk a falra.

Március 25.-én legújabb és az eddigieknél jóval embersegebb örünkből kibuggyant, hogy fűtyül a foglyokra vonatkozó beszélgetési tilalomra és elujságolta, hogy Kutya véglegesen elesett és az egész helyőrséget elfogták. Nem öltek meg senkit a foglyok közül, csak elszedték fegyvereiket és hazaküldték őket. Most Kutya és Korla között tömve

van az út menekülőkkel: polgárokkal és katonákkal. Az oroszok asszonyostul, gyerekestül igyekeznek hazafelé. Tetves rongyokkal, párnákkal és takarókkal megrakott ökör- és lófogató arabák nyikorognak az úton, számárháton, kis gyermeküket maguk előtt tartva, koldusszegény anyák ülnek férfimódra az állat hátára kötözött, mindenféle retye-rutyával megtömött zsákjaik és batyúik között. Kereskedők lóháton, parasztok kisebb számárkaravánokat vezetve hordják a gabonát, lisztet meg a rizst a bazárokbá, ahol, amióta a háború véres munkáját a békés közlekedés és kalmárkodás váltotta fel, ismét megnyíltak az árusítóbódék. A dúlás és pusztítás gonosz hatalmai elvonultak messze másfelé s most tien-sani kirgíz pásztorok birkanyájaikat terelgetik a földült városok piacaira, mert bíznak abban, hogy megint életre kél és fölvirágzik a kereskedelem. A vásáros karavánok sorát olykor-olykor teljes felszerelésű orosz kozákesapat vagy kék és piros bundákba öltözött torgut lovasok bontják meg és vágatnak végig az úton, hatalmas porfelhőben, julduszvölgyi, esetlen, csúnya, de kitartó lovaikon. Micsoda tarka elevenség és mekkora különbség két héttel ezelőtt szerzett tapasztalatainkhoz képest! Akkor ez az út oly néma és halott volt, mint a sivatag szíve. Most a megvert hadsereg már tovamenekült, vagy szétszóródott és az üldöző északi hadsereg is elviharzott nyugat felé. Istenem, mekkora leírhatatlan nyomort és micsoda fölfordulást idézett elő sok százezer otthonban a kapzsi kormányzó aranyéhsége és a Szinkiang fölötti hatalom után szomjúhozó tungán tábornok becsvágya!

Anatoli, az orosz vezérkar sofförje, egy szép napon megjelent nálunk és közölte, hogy személyautónk tegnap Kara-sárba vitte Narejka ezredest és most visszaérkezett Korlába. Néhány liter benzinért jött, hogy a kocsit elvezethesse hozzánk. Az autó csakhamar meg is jött. Úgy fogadtuk, mint rég nem látott jóbarátot. Baloldali ajtaja kegyetlenül nekiütődhetett valaminek, mert még a sarokvasak is meggörbültek. Azonban sem Anatoli, sem az a fiatal sofför, aki az autóval Kara-sárban járt, nem hívta fel figyelmünket a sérülésre. Hummel doktor fedezte föl. A két

soffőr szörnyen röstelkedett és könyörgött, ne panaszoljam be őket a tábornoknál, mert akkor végük. Az urumcsii garázs műhelyében könnyen kijavíttathatjuk az ajtót. Apránkint rájöttünk, hogy a motort is csúnyán megviselte az oroszok rövid ideig tartó, de szemmelláthatóan kíméletlen bánásmódja.

Délután egy fiatal hadnagy jött a főhadiszállásról, mögötte két katona, ládában, rádiókészülékünket hozta. Urumcsiból — mint mondta — utasítást kaptak, hogy a rádiót adják vissza nekünk. Csak azt kérték, hogy a legközelebbi tíz nap alatt ne használjuk. Különös! Úgy értsük ezt, hogy a háborúnak tíz nap múlva vége lesz? Egyébiránt nyugodtan megengedhették volna, hogy akár rögtön is használjuk, mert rádiószakértőnk, Chen, megvizsgálta a készüléket és megállapította, hogy meg van rongálva és teljesen hasznavehetetlen.

Beszédes örünk elmondta, hogy Volgin, Bektyejeff és Proskurakoff Kutyában vannak, a visszavonuló Ma Csung-jint kergető sereg nemrég érte el a Kutya és Akszu között fekvő Bai-oázist és hogy az egész vezérkart holnapra vagy holnaputánra várják vissza Korlába.

Hogy mi merre fogunk menni, még mindig nem tudtuk. Kasgárba vagy Urumcsiba küldenek? Mindegy lett volna, hová, úgysem mehettünk volna, kevés volt az olajunk. Összesen csak 360 gallon benzinünk és 90 gallon petróleumunk maradt. Anatoli elárulta, hogy Kara-sárban harminc orosz teherautó áll használatlanul, mert a hadvezetőségnek nincs benzinje. Azonban nagyobb szállítmányt várnak Oroszországból. Reméltük, hogy abból majd mi is megkapjuk a nekünk járó részt.

Március 26.-án komor, ködös, szeles és sötét idő köszöntött reánk. Az efféle időjárás nem nagyon alkalmas arra, hogy földerítse fogságunk egyhangú, szürke életét. De azért igyekeztünk megőrizni jókedvünket. Este a grammofonlemezekről fölzendült az étkezőben a Zarándokok karának éneke, Händel Largója, meg a Barcarola. Úgy éreztük, hogy ezek a gyönyörű akkordok leomlasztják börtönünk falaít, minket pedig más, végtelen távlatú világokba röpí-

tenek. Az éjszaka volt legjobb barátunk. Álmainkban nem volt béklyóban a testünk és bezárt kapuink is kitárultak. Ma korán reggel a doktor ezzel a hírrel ébresztett föl:

— Pocsék idő van odakünn, legjobb, ha ki sem bujtok hálózásájkaitokból.

Ma levelet kaptam. Feodoroff ezredparancsnok kér egy kanna petróleumot meg hat szál sztearingyertyát.

Szép kis gazdasági hivatal, mondhatom! Mi a készleteinket végighurcoltuk fél Ázsián és mégis folyton nekünk kell kisegítenünk az egész északi hadsereget, pedig úgy illenék, hogy Urumcsitól kezdve a küzdő csapatokig kiépített, biztos hadtápvonaluk legyen.

Március 27.-én megint türelmünket erősen próbára tevő nap virradt reánk. A legrosszabb mindig reggelenként a fölkelés, amikor színes, édes álmainkból hirtelen, átmenet nélkül ébredtünk rá a szürke valóságra. De azután mire az ember lemosta testét, megborotválkozott és felöltözött, megitta kávéját, megette lágytojását, vajaskenyérét és narancsízét, megint rózsásabb színben kezdi látni a világot, sőt úgy tapasztalja, hogy a nap túlságos gyorsan elmúlik. És észre sem veszi, hogyan, máris itt a délutáni teázás ideje, lemegy a nap, leszáll az alkony, megint asztalhoz hívják, leszedik a tányérokat, le az abroszt, besötétedik, passziánszt rakunk, ostáblát játszunk vagy olvasunk, közben szól a grammofon és sárga fényét szórja ránk a lámpa. Pekingtől Korláiig fárasztó és kimerítő volt az út; most aztán, akár akartuk, akár nem, alaposan kipihenhetünk magunkat.

Vízholdó emberünk, Kader Ahun, panaszt tett nálam, hogy Niasz Hadzsi elvette tőle két szamarát azzal, hogy az állatokat Urumcsiba küldi, de az árukkal adós maradt. Azelőtt is gyakran megesett, hogy döntőbírónak tettek meg vitás ügyeikben és én hirdetem a törvényt és osztottam igazságot kelet egyszerű fiai között. Niasz Hadzsi ugyanis megbízást kapott, hogy tereljen össze annyi szamarat, amennyit csak tud és küldje a fővárosba. Sikerült is harminc állatot összeszednie. Főlszólítottam, hogy fizesse ki a szegény Kader Ahunt, de bizony nem tudom, lett-e sza-

vannak foganatja. Úgy látszik nemcsak Urumcsiban, hanem Korlában is szűkében voltak a négylábú szamaraknak.

Yew meg én éppen hosszú, angolnyelvű táviratot fogalmaztunk Liu Ven-lungnak, a tartományi kormány elnökének és Seng Sí-cainak, az urumcsii vezénylő tábornoknak. Részletesen beszámoltunk expedíciónk feladatáról és eddigi útjairól és annak a kívánságunknak adtunk kifejezést, hogy szeretnénk a fővárosba utazni. A táviratot már oroszra is lefordítottam és éppen indulni akartam a vezérkarhoz, hogy onnan továbbíttassam, amikor négy orosz ezredes lépett be szobánkba: Narejka, Szalomachin, Nikolajeff és Feodoroff.

Hellyel kínáltuk meg őket a hosszú asztalnál és teát meg cigarettát szolgáltunk föl. És most történt meg ismét egyike azoknak a meseszerűen csodálatos véletleneknek, amelyekben expedíciónk során már eddig is igen sokszor volt részünk.

Narejka ezredes vitte négyük nevében a szót. Komoly ráncokba szedte arcát, belémfúrta a két szemét és így szólt:

— Most kaptunk rádiogrammot Seng tupántól. Azt üzeni, hogy most nem meri magára vállalni a felelősséget, hogy Urumcsiba utazzanak, mert a főváros és Kara-sár között az útmenti sziklák mögül igen gyakran rálövöldöznek az orosz autókra. Urumcsi-i utazásukat ezért el kell halasztaniuk. Seng tupán azonban azt is közli, hogy szabadságukban áll az expedícióval együtt leutazni a Lop-norhoz, hogy ott az öntözési lehetőségeket megvizsgálják. A Lop-nor tónál két hónapig kell maradniunk, azután majd elmehetnek Urumcsiba.

Nem akartam fülemnek hinni. Rákönyököltem az asztalra, hogy nagy meglepetésemben le ne szédüljek a székről. De azért nem árultam el magamat. Mialatt a Liu Ven-lungnak és Seng Sí-cainak oroszul írt táviratot halásztam elő zsebemből, így feleltem:

— Valóban csodálatos ez a dolog! Éppen most írtam meg ezt a táviratot Seng tupánnak, éppen most készültem önökhöz, hogy megkérjem, küldjék el neki és tessék, máris hozzák Seng tupán válaszát! Kérem, olvassák el ezt a táv-

iratot. Most már természetesen fölöslegessé vált. Amint teherautóink és soffőrjeink visszaérkeztek Korlába, azonnal fölkészülünk a lop-nori útra. Ott fogunk maradni két hónapig, azután visszajövünk ide Korlába. Remélem, hogy akkorra Seng tupán közölni fogja velünk további kívánságait és megkapjuk az urumcsii útra elegendő benzint is.

— A főváros és Korla közötti út mentén — felelte az ezredes — Ma Csung-jin emberei eltűzelték valamennyi távíróoszlopot. Csak az igazán hozzáférhetetlen sziklaormokon álló póznák maradtak meg. A két város között most készítjük az új vonalat, azt hiszem másfél hónap múlva megleszünk vele. Szóval, mire visszaérnek a Lop-nortól, már közvetlenül is összeköttetésbe léphetnek Seng tupánnal.

A benzinkérdésre vonatkozóan az ezredes így magyarázta meg a helyzetet: Tyugutyak és Urumcsi között most, a tavaszi olvadás miatt, lehetetlen súlyos szállítmányokkal közlekedni. Egy hónap múlva azonban már járhatóvá válik az út és nagymennyiségű benzin érkezik Szibériából, Kazagsztánon és Dzsungárián keresztül, Urumcsiba. Akkor azután majd annyi benzint vásárolhatnak, amennyire csak szükségük lesz.

— Nem volna jó, ha már most megrendelnénk bizonyos mennyiséget? Mialatt a Lop-nornál járunk, talán ide lehetne szállítani Korlába?

— Ezt a dolgot szépen elintézzük, ha majd visszajönnek.

— Mit gondol, ezredes uram, hogy a két hónap alatt, mielőtt a fővárosba utaznánk, megjárhatjuk Kasgárt is?

— Azt hiszem, igen. Kutyát már elfoglaltuk. Ma Csung-jin alig ezer megmaradt emberével nyugat felé húzódott és most körülfogva tartjuk őket Baiban. Ma Csung-jinnek befellegzett, nem szabadulhat! Kutyánál tovább most még nem igen mehetnének. Mire azonban visszajöttek a Lop-nortól és itt már helyreállt a nyugalom, akkor oda utazhatnak, ahová akarnak, föltéve természetesen, hogy Seng tupán megengedi.

Most tudtuk meg azt is, hogy Hamit még nem foglal-

ták el, bár a tungánok már kiürítették. Most teljesen kihalt és üres a város. Az utakon több, mint ötezer menekült férfi, asszony és gyerek tart hazafelé Manaszba, Tyugutyakba meg Dzsungária egyéb városaiba. Már mindenki belefáradt a háborúba. Az emberek belátták, hogy Ma ígéreteit nem lehet komolyan venni, Jakub Bek ideje óta nem volt ezen a tájon háború és remélték, beletelik megint legalább hatvan év, míg itt újra háború tör ki.

Végül megkérdeztem az ezredest, nem volna-e szíves továbbítani néhány táviratomat; a szövegeket majd később elküldöm a vezérkar szállására. Természetesen készségesen magára vállalta, hogy gondoskodni fog táviratainkról és leveleinkről.

A négy ezredes ezután fölállt, elbúcsúzott és elment.

Yewvel megint íráshoz láttunk. Új táviratokat fogalmaztunk, Seng tупánnak és Liu Ven-lungnak. Értesítettük őket, hogy vállalkozunk a Narejka ezredes útján közölt terv megvalósítására, egyúttal megköszöntük jóindulatukat és támogatásukat.

Kuo Meng-jü doktornak, a nankingi vasútügyi miniszternek is táviratban számoltunk be az expedíció sorsáról.

Hugaimnak csak annyit írtam, hogy mindnyájan jól vagyunk és kértem őket, vonják vissza az An-hsziba szállítandó benzinre vonatkozó előző megrendelést.

Kínai bajtársaink is küldtek táviratokat családjuknak.

Igy végződött ez a csodálatos nap. Fogságunk nehéz ideje letelt és börtönünk kapui szélesre tárultak.

Hogy kértem, hogy könyörögtem 1828 őszén, engedjenek leutazni a Lop-norhoz! De Csin Su-zsen, az akkori főkormányzó, minden kérésemre csak gögös nemmel felelt.

Most meg utódja, Seng Sí-cai tábornok maga kér, hogy utazzam le a tóhoz!

Bármilyen szempontból vizsgáltuk is a olgot, ez az megoldás volt számunkra a lehető legszerencsésebb. Mert ugyan mi hasznunk volna abból, ha Kutýába mennénk? Már jártunk ott és nem tudtunk tovább jutni a Kasgár felé vezető úton. Az Urumcsi felé vezető út pedig tömve van rablókkal és útonállókkal; különben is útáltam

ezt a várost. Itt lőtték agyon megelőző expedíciónk támogatóját, jó barátomat, Jang Cseng-szin marsallt és a torgutok uralkodója, Szin Csin Gegen, is itt esett áldozatul Csin gyilkos kezének.

Viszont a Lop-norhoz teendő út és mindaz, ami ezzel összefüggött, beláthatatlan, nagyszerű távlatot nyitott meg előttünk. Már a nankingi kormány elé terjesztett, eredeti tervemben is megpendítettem azt a gondolatot, hogy a Tarim új alsó folyását, a Kum-darját, a Lop-sivatag öntözésére kellene fölhasználni. Ez a terv egyáltalán nem volt megvalósíthatatlan. A mostani folyammeder és az ősrégi Lou-lan város körül elterülő országrészt már kétezer évvel ezelőtt is csatornák sűrű hálózata öntözte. A víz ezt a hatalmas síkságot alkotó, alluviális agyagot, virágzó kertekké és dús szántóföldekké varázsolta. Ezt már akkor megsejtettem, amikor 1900 március 28.-án — pontosan 34 éve — Lou-lan romjait fölfedeztem. Miért ne lehetne ma, a mi korunk fejlett technikai eszközeivel megvalósítani azt, ami az ókor kínai népének sikerült?!

A kormány elé terjesztett emlékiratomban egy másik, szintén csábító feladatot is megemlítettem: a kétezeréves Selyemút föltámasztását. Ez az út Lou-lanon át húzódott. Ha most automobilforgalom számára újraépítenék, egyenes és kényelmes összekötő vonal lenne Kína és Kasgár között.

Legfőképpen az izgatott, hogy talán véglegesen megoldhatom a Lop-nor-problémát. Ez a földrajzi, vízrajzi és történelmi vonatkozású, tudományos kérdés Przsevalszki 1877-ben tett nagyjelentőségű fölfedezéseivel és Richthofennek 1878-ban írt kritikájával vetődött föl. A nagy probléma megoldásához eddig különösen doktor Erik Norin és doktor Nils Hörner, valamint Parker C. Chen úr járultak hozzá értékes munkájukkal. Most már úgyszólván csak az új folyó, a Kum-darja, térképezése volt hátra.

Örökös és nagy halálával tartozom Seng Sí-cai tábornoknak tisztánlátásáért és jóakarataért, valamint Bektyejeff tábornoknak pártfogásáért, és főként azért, hogy megnyitották előttünk a Lou-lan és «a vándorló tó» körül elterülő meseország kapuit.

A soffőrök visszatérése.

Bektyejeff tábornok barátságos hangú levele és mindaz, amit a négy ezredestől soffőrjeinkről és teherautóinkról megtudtunk, gyógyító írként hatott lelkünk fájó sebeire. Aggódásunk egyszerre örvendező ünnepi hangulatba csapott át. Megnyugtatót az a tudat, hogy a fiúk biztos katonai fedezettel útban vannak már hazafelé és bármelyik pillanatban megszólalhat jelzőkürtjük kapunk előtt az utcán. A doktor mindkét keze megint tele volt munkával. Most azonban nem sebeket kötözött, hanem tűzpiros asztalfutóval és fehér függönyökkel cicomázta föl az ebédlőt, Chen pedig a boldogságot jelentő bőrlapocskáknak és a hosszú élet piros papírból művészi kézzel kivágott jeleinek valóságos raját ragasztotta a falra Georg és Effe arcképe köré. A fogás-hangulat úgy eltűnt belőlünk, mintha elfújták volna és most Kelet ismeretlen sivatagjaiból a korlátlan szabadság tiszta lehelete csapott felénk.

Ügylátszik, még mindig nem volt elég a lövöldözésből meg a bombákból, mert március 28.-án néhányan az embereim közül maguk rendeztek robbanásosdit, amelynek könnyen nagyon súlyos következményei lehettek volna.

Állattani gyűjteményünkhöz és egyéb tudományos célokra, egy ötgallonos bádoghordóban tömény alkoholt is hoztunk magunkkal. A bádoghordó a párolgás megakadályozása céljából légmentesen be volt forrasztva. Valahányszor szeszre volt szükségünk, Szerát lyukat ütött a bádoghordó edényben és a folyadékot azon keresztül fejtettük le megfelelő edénybe; a nyílást azonban minden csapolás után óvatosan megint beforrasztottuk. A doktor, Chen, Yew és Liu Csa éppen szeszcsapolással foglalatoskodtak az ebédlő előtti verandán. Kis ideig magam is ott álltam mögöttük és néztem őket, de azután bementem a szobába, hogy naplómba jegyezgessek.

Még le sem ültem, amikor szörnyű robbanás rázta meg a házat, jókora darabon még a vakolat is lehullott a mennyezetről. Azt hittem, repülőbomba vágott közénk és kinéztem

az ablakon. A veranda padlója és egyik faoszlopa nagy lánggal lobogott. Ennél is nagyobb baj volt azonban, hogy szegény Liu Csa, lángoló ruhában, lobogó tűznyelvek uszályát húzva maga után, kétségbeesetten rohant ki az udvarra. Hummel doktor utánaeredt és kiabálva hívta a többieket:

— Vágjátok földhöz és tépjétek le róla a ruhát!

Szegény fiú rémületében elvesztette a fejét. Mire sikerült leteperni és leszaggatni róla égő kabátját meg nadrágját, teste már hatalmas hólyagokkal volt tele. Úgy viselkedett, mint az őrült.

Közben én is kirohantam már és csakhamar megértettem, mi történt. Minthogy a forrasztólámpák szintén az autókon voltak, Chen a szeszescannát pecsétviaszal próbálta befoltozni. Egy csepp tűzforró, megolvadt pecsétviasz a nyíláson át belehullott a bádoghordóba és a szesz a következő pillanatban fölrobbant. Igazán valóságos csoda, hogy sem ő, sem pedig a doktor meg sem pörkölődtek. A nehéz bádoggannát a szerencsétlen Liu Csa tartotta ferdére döntve és a szétfreccsenő, égő szesz vastag sugárban zúdult végig rajta. Azonban, hála Istennek, súlyosabb következmények nélkül esett át ezen a tűzkeresztségen.

Az ijesztő robbanásnak mulatságos hatása is volt. Orosz óreink azt hitték, hogy a mi békés udvarunk hirtelenjében valami szörnyű merényletnek vált színterévé és lövésre készen tartott puskával siettek az égő veranda felé. A tüzet hamarosan sikerült eloltanunk, Hummel pedig új pácienshez jutott. Pao kutyánk alkalmasint azt hitte, hogy hirtelen mi is éppen olyan örültek lettünk, mint a tungánok, mert behúzott farkkal, vonyítva, ész nélkül menekült ki az utcára. Másnap is csak nagyfélve mert közeledni hozzánk.

Március 29.-én délelőtt féltízkor szokatlan futkosás és láрма ébresztett föl. Az utcáról autódudák túlkölését és örvendező kiabálást hallottam:

— Jönnek az autók, jönnek az autók!

Papucsot húztam és csak úgy pizsamában épp akkor léptem ki az ajtón, amikor Georg lassan és biztosan befordult a kapun, majd az autóval az udvar északi, hosszabb oldalán odaállt régi helyére. Mögötte Szerát, Gyomtya és

Effe kocsija jött. Csakhamar valamennyi autónk ismét ott állt az udvaron, mintha közben misem történt volna.

A soffőrök leugráltak és a nagy ölelkezés és kézzsorongatás alig akart véget érni.

— Hála Istennek, csakhogy elevenen visszatértetek! Nem is sejtitek, mennyire nyugtalankodtunk miattatok!

A mindig vidám és eleven, napégette arcú Effe felelt:

— Jó dolgunk volt, ámbár sokszor csak hajszálon múlt az életünk.

— Hogy vannak az autók?

— Kitűnően érzik magukat.

Azután megeredt a kérdések és feleletek özöne. A futkosás, sürgés-forgás, nem akart elcsitulni. Majd elnyeltük szemeinkkel a négy viharvert fiút, valamennyien egyre tapogattuk, simogattuk őket, szorongattuk a kezüket, mintha arról akarnánk meggyőződni, nem a képzelet játszik-e velünk és a fiúk valóban visszatértek-e? Megtörtént a csoda, életben maradtak! Ma Csung-jin nem lövette agyon őket! A jó Isten áldja meg érte! Ekkora fölfordulás, ekkora öröm még talán sohasem volt ezen az udvaron. Éppen nagycsütörtök napja volt. Ilyen húsvéti ünnepet még egyikünk sem ért meg eddig. Hiszen barátaink is mintha halottaikból támadtak volna föl.

Miután a kefe meg a szappan nagyjából leszedte róluk a gépolajat és az országúti port, bevezettük őket az étkezőbe. Szemük-szájuk elállt a nagy dísz, a sok zászló, függöny, az asztalfutó meg az arcképek köré aggatott, boldogságot s hosszú életet jelentő cicomák láttára. Az asztal kávéhoz volt terítve, tele minden jóval, ami csak tellett a kamrából. Ha pezsgőnk lett volna, Istenhozottként eldurrogtattunk volna néhány üveget. Így csak egyszerű beszéd alakjában fejeztük ki nagy örömünket, hogy visszakaptuk őket.

Az a két orosz katona, aki idáig kísérte őket az autókön, szintén ott ült velünk az asztalnál. Gyerekkori pajtásai voltak Georgnak és Effének és nagyon könyörögtek, hadd jöhessenek ők is velünk a Lop-norhoz.

Órák hosszáig elbeszélgettünk és beavattuk a fiúkat

új terveinkbe. Tizenkét óra tájban megjelent Szalomachin ezredes, a harmadik ezred parancsnoka. Nyíltszívű, kedélyes kis ember. Seng tupánnak, a főkormányzónak, azt a rendeletét jött közölni, hogy négy orosz kozák is el fog minket kísélni a Lop-norhoz. Az ezredes természetesen hangsúlyozta, hogy az őrseget csak személyes biztonságunk érdekében rendelik mellénk. Hogyne, természetesen! A négy kozáknak azonban az volt az igazi föladata, hogy ügyeljenek, valahogyan meg ne szökjünk Tun-huangba a sivatagon keresztül.

— Az utasítás úgy szól, hogy a lehető leggyorsabban el kell indulniuk a Lop-nor felé.

Megkérdeztem Georgot. Azt mondta, három napra van szüksége, hogy fölkészülhessen az útra. Az ezredes megjegyezte:

— Nagyon-nagyon kérem, hogy legkésőbb április elsején induljanak el. Ma március 29.-e van. Nekem vissza kell térnem Urumcsiba, de nem szabad elhagynom Korlát mindaddig, míg önök útra nem keltek a Lop-nor felé.

— Ezredes úr, igen-igen gyászos tapasztalataink vannak a Korlától délre található hídról. A multkor is éppen a hidak miatt, négy kilométernyi úthoz öt óra kellett. Állandóan javíthatnunk kellett a hidakat.

— Azonnal utasítani fogom a hatóságot, javíttassa ki a hidakat, sőt a magam katonáit is kirendelem segítségnek.

— Szükségünk volna egy sátorra a kísérő katonák számára, ugyancsak élelmiszerre is. Kellene rizs, liszt, tea, cukor, tizenöt birka meg más egyéb.

— Írjon csak föl mindent, amire szüksége van. Írja föl azt is, mennyi benzin és gépolaj kell Korláig és hogy mennyire lesz szükségük, ha majd Urumcsiba érkeznek.

— Megkérhetjük, hogy postánkat és táviratainkat továbbítsa?

— Csak írják meg a leveleket, majd magammal viszem Urumcsiba és magam adom át Kierkegaard úrnak, a postamesternek.

— A lop-nori útra nincs szükségünk valamennyi

autóra. Egy kocsit meg a fölösleges podgyászt itthagynók Korlában.

— Rendben van! Majd utasítom az itteni helyőrség parancsnokságát, hogy a holmikat vegye őrizetbe; ő felel majd értük.

— Még van nyolcszáz gallon benzinünk és petróleumunk. Ez elegendő ugyan a Lop-norig és vissza, de a fővárosba való útra már nem futja belőle. Az önök emberei százhatvanhat gallont vettek tőlünk kölcsön.

— Mindent visszakapnak. Azt a benzint pedig, amelyre az urumcsii útra lesz szükségük, ide fogom küldetni. Seng tupán jóindulatát sikerült megnyerniük és most mindent el akar követni, hogy expedíciójuk dolgát megkönnyítse.

Néhány percig tanácskoztam Georggal, aztán Szalomachin ezredeshez fordultam:

— Itt Korlában száz pud benzinre, hat pud gépolajra meg néhány tartalékalkatrészre lesz szükségünk, Urumcsiba pedig kétszáz pud benzint és tíz pud gépolajat kérünk. (1 pud = 16·4 kiló.)

— Csak írjon föl mindent. Amikor visszatérnek ide, száz pud benzin és hat pud olaj fog várni önökre a parancsnokságon. A többit pedig készen tartjuk a fővárosban. De meg kell ígérniük, hogy április elsején elindulnak a Lop-norhoz!

— Húsvét napjának reggelén elhagyjuk Korlát. Elhiheti ezredes úr, ebben a csúf városban egyikünk sem kíván egyetlen perccel is tovább maradni, mint amennyi föltétlenül szükséges.

Szalomachin ezredes fölkelt, köszönt és elment.

Az egész nap nagy beszélgetésben telt el az étkező hosszú asztala körül. Georgból meg Efféből ismételten ki-kirobbant a boldogság:

— Igazán itthon vagyunk, vagy pedig csak álmodunk?!

Georg elbeszélte, hogy miután Szerátot Jangi-hisszárban kellett hagyniuk, a Nagy Ló és emberei azt akarták, hogy a három autó és a sofförök vigyék őket tovább Baiba és Akszuba. Georg és Effe hízelegtek Ma Csung-jinnek, Tamerlánhoz és Napoleonhoz hasonlították és csakhamar

sikerült is megnyerniük jóindulatát és bizalmát. Annyira megszerette a fiúkat, hogy környezetének tanácsa ellenére visszaadta szabadságukat és megengedte, hogy visszafordulhassanak. Igazán csak hajsza választotta el őket az agyonlövétéstől, mert Ma Csung-jin vezérkarának tisztjei figyelmeztették parancsnokukat, mennyi hasznos fölvilágosítást tudnak majd adni a soffőrök az üldöző északi seregnek a tungánok erejéről, terveiről és útjairól, valamint, hogy a három új teherautóval hatalmas fegyvert engednek át az ellenségnek. Most is, mint március ötödikének éjszakáján Korlában, egyetlen lélektani pillanaton múltott minden, Georg éppen úgy meg volt győződve arról, hogy agyon fogják löni. Hogy mégsem így történt, annak az lehetett az oka, hogy Ma beismerte önmaga előtt, hogy a játékot elvesztette és átlátta, hogy semmit sem nyerne azzal, ha két svédnek meg egy mongolnak kioltaná az életét. Ha azonban mégis így történt volna, akkor Szerát áldhatta volna szerencsecsillagát, hogy autója a kellő pillanatban megrongálódott és e miatt kénytelen volt Jangihisszárban elmaradni társaitól és ott a torgutok előőrseivel találkozott.

Georg Bektyejeff tábornoktól levelet is hozott számonra, de ezt csak később olvastam el, estefelé, amikor az ünnepi hangulat már kissé megnyugodott. A levél így szólt :

«Visszaküldöm autóit Kutyából, köszönöm szíveségét és hathatós segítségét.

Seng tábornoktól választ kaptam az önök további utazására vonatkozóan. Minthogy most az Urumcsi felé vezető út még nem veszélytelen, a főkormányzó úr úgy döntött, hogy egyelőre a Lop-norhoz utazzanak, hogy ott a szükséges vizsgálatokat elvégezzék. Mire ottani munkálataikat befejezték, az országban már mindenütt helyre fog állni a nyugalom és akkor majd ellátogathatnak Urumcsiba, hogy ott a tupán úrral találkozzanak. Seng tábornok utasított, hogy mindezt közöljem önökkel, valamint tudtukra adjam azt is, hogy teljes biztonságuk és védelmük

érdekében négy orosz katona fogja elkísérni önöket a Lop-norhoz és onnan Urumcsiba.

Ez minden, amit ígéretem szerint ki tudtam eszközölni. Szerencsés utat kívánok a Lop-norhoz és Isten hozza önöket vissza onnan. Őszintén köszönöm szíveségét, hogy gépészeit, Söderbom urat és társait, rendelkezésemre bocsájtotta. Igazán kitűnő szolgáltatokat tettek nekünk.

Abban a reményben, hogy a mainál boldogabb körülmények között Urumcsiban nemsokára viszontlátjuk egymást, vagyok

őszinte nagyrabecsüléssel

Bektyejeff tábornok».

Válaszul ezt írtam neki :

«Igen tisztelt tábornok uram!

Megkaptam levelét és szívemből köszönetet mondom a nekem és az expedíciónak tett nagy szolgáltatokért.

Nem talállok szavakat, hogy hálámat kellőképpen kifejezzem azért, hogy expedíciónk számára engedélyt eszközölt ki a lop-nori útra. Számunkra nagyfontosságú érdek, hogy a tóhoz leutazhassunk és örülök, hogy azután majd Urumcsiban tiszteletemet tehetem a Tupán úrnál. Kérem, tolmácsolja Seng tábornoknak jómagam és az expedíció minden tagjának szíves köszönetét.

Ugyancsak köszönöm gondoskodását, hogy az expedíció védelmére kíséretet rendelt.

Önnek és a Tupán úrnak is szíves jóindulataért és támogatásáért mindig hálás adósa maradok.

Kérem, fogadja teljes nagyrabecsülésem kifejezését.

Sven Hedin».

Helyzetünk most igazán kecsegtető volt! Georgnak és Effének, ügyessége és diplomatikus bölcsesége segítségével, sikerült megmenekülnie a Nagy Ló vaspatáitól, nekünk pedig a legnagyobb mértékben sikerült megnyer-

nünk az északi hadsereg legfőbb vezetőségének bizalmát és támogatását, jöllehet politikailag teljesen semlegesek voltunk. Az egyik táborból a másikba való áthintázásunk a legszerencsésebben folyt le, pedig helyzetünk bizony sok esetben majdnem reménytelennek látszott.

Amíg csak élek, mindig mély hálával fogok adózni Ma Csung-jin tábornoknak azért, hogy a végső szükség pillanatában sem ragadtatta magát arra, hogy elvegye soffőrjeink életét, hanem lovagiasan visszaadta nekik szabadságukat és autóinkat.

Ugyancsak végtelenül hálás vagyok Seng Sí-cai tábornoknak is jóságáért és nemeslelkűségéért, hogy engedélyezte a Lop-norhoz való utazásunkat és így alkalmat adott nekünk arra, hogy Keletturkisztánnak ebben a részében teljesíthessük a nankingi központi kormánytól kapott megbízásunkat.

Az imént idézett levelekből pedig nyilvánvaló, mily nagy köszönettel és hálával tartozunk Bektjejeff tábornoknak, hogy szerencsés módon valóra váltotta terveinket és teljesítette kívánságunkat.

A Nagy Ló futása.

Csak Sinnega faluban, az új folyó mentén lefelé, akadt annyi nyugodt időm, hogy kiszedjem Georgból és Efféből, milyen élményekben volt részük Kutyaig Ma Csung-jin tábornoknak, vagyis a Nagy Lónak egész autókaravánunkkal együtt történt eszeveszett futása közben. A vad hajsza ugyanazt az útvonalat követte, amelyen március 7.-én, 8.-án és 9.-én mi haladtunk. Két derék svéd gépészünk meg a két mongol, Szerát és Gyomtya, természetesen nem tehetett mást, mint hogy engedelmeskedett a kapott parancsoknak. Az eseményekről nem készíthettek följegyzéseket, mert ez könnyen gyanút keltett és veszélyessé vált volna, különben sem volt sem idejük, sem alkalmuk az írásra. Ezért nem is juthattam a történet pontos és világos leírásához. Így például a két fiú nem mindig tudta pontosan

megmondani, hogy valamely esemény melyik napon történt, úgyszintén nem volt könnyű észben tartaniuk a sok tábornoknak és tungán tisztnek a nevét, akiket autóikon vittek, vagy akikkel beszéltek. Nagy vonásokban azonban mégis elég világosan számoltak be ennek az érdekes útnak lefolyásáról, úgyhogy az eseményekről meglehetősen összefüggő képet kaptam. A négy soffőr jelentős történelmi esemény tanúja volt, olyan időben, amikor a háború órájának mutatói a tizenkettes szám felé közeledtek.

Ez a futás, ez a szörnyű fölfordulás lett a vége Ma Csung-jin Szinkiangba való büszke és nagyratörő bevonulásának. Georg és Effe igen ügyesen azt a taktikát követték a Nagy Lóval szemben, hogy igyekeztek ébrentartani jókedvét, elfeledtetni vele mostani kellemetlenségeit. Mindig rózsás színekkel festették eléje jövőjét. A Nagy Ló és svéd soffőrjei között valóban csakhamar igen barátságos és bizalmas jó viszony fejlődött ki.

A magam részéről nem tudom, mit adtam volna azért, ha végighallgathattam volna a Nagy Ló és Effe társalgását, mikor egymás mellett ülve robogtak az autón.

Ma Csung-jinről kínaiak, tungánok és türkök egybehangzóan azt mondták, hogy tervei az eget ostromolták. Dzsingisz kán hírnevéig és hatalmáig talán nem terjedt éppen a becsvágya, de annál sem adta alább, hogy Tamerlánhoz hasonló hős legyen belőle. Timur, a sánta, egész nyugati Ázsia fölött uralkodott és közvetlenül halála előtt indított hadjáratot Kína császára, Jung Lo, ellen. Kémei és hírszerzői behálózták egész Keletturkisztánt, keze elért Tun-huangon át Szucsouig. Késői mása, Ma Csung-jin, először el akarta foglalni egész Szinkiangot és Kanszut, hogy azután a Kaspi-tengerig és Irán határáig egész Orosz-turkisztánt birodalmához csatolja. Mint mohamedánnak az volt a célja, hogy az egész középpázsiai türk világot jogara alatt egyesítse. Turán szultánja akart lenni, Riza sah példájára, aki Teheránban ül Irán királyi trónján.

Ma Csung-jin ellenségei, kínaiak, oroszok, türkök, torutok és tungán szökevények, úgy vélekedtek, hogy amikor a Nagy Ló autóikon Kutyába menekült, már menthetet-

lenül elveszett ember volt és olyan patkányfogóba rohant, amelyből számára nem lehetett menekülés. Háta mögött az északi hadsereg közelgett a Kara-sár—Korla közötti úton. Szembe vele az ilii sereg nyomult a Tien-sanon át Akszu és Bai felé. Ehhez az arcvonalhoz csatlakozott Hodzsa Niasz Hadzsi is a maga, hadviselésében minden bizonnyal nem nagyon művészkedő csapataival. Ma Csung-jinnak észak felé, a hegyeken keresztül már lehetetlen volt visszavonulnia. Egyetlen elképzelhető menekülési útja déli irányban kínálkozott. Azok az emberek, akik ismerték Ma Csung-jin multját és tudták róla, hogy eddig látszólag teljesen reménytelen helyzetekben is mindig megtalálta a menekülés útját, úgy vélték, hogy a Nagy Ló most sem engedi magát egykönnyen elfogatni. Majd el fog tűnni, mint a pára, álöltözékben fog rejtőzködni és úgy fogja kivárni azt az időt, amikor megint kedvező alkalom kínálkozik számára. Ameddig a Nagy Ló életben lesz, ameddig szabadon járhat, addig nem lesz békeesség Középázsiaiban!

Az új világhódító most egyelőre a mi egyik autónk vezetőfülkéjében ült a tiszta svéd származású, fiatalságtól duzzadó, örökké vidám Karl Efraim Hill, a feng-cseni hit-térítő fia mellett. Pompás élvezet lett volna egymás mellett látni a kutyai úton ezt a két legényt, a huszonhárom éves* tábornokot meg a húszesztendős soffírt.

Eléggé ismertük ahhoz Effét, hogy tudjuk, a tábornok bizonyára nem unatkozott a fiú társaságában. Közülünk eddig még senki sem látta Effét komolynak vagy szomorúnak. Azon az éjszakán, Korlában, amikor pisztolycsövek nyomódtak szívünkre és kivégzésünkre vártunk, természetesen ő sem énekelt. Egyébként azonban túláradt benne az elevenség és a fiatal élet; az expedíció tisztjeit és legénységét egyaránt állandóan derűs jókedvben tartotta. Amikor megkérdeztem tőle, hogyan szórakoztatta előkelő utasát, a fiú egyszerűen, természetesen felelt:

— Egyetlen pillanatig sem hagytam békében. Bolondos kínai nótákat énekeltem neki, a hasát fogta nevetében.

* Ez volt Ma Csung-jin hivatalos életkora már öt évvel ezelőtt is!

— Miről beszélgettetek?

— Ő, mindenféléről. Tréfás történeteket meg a magam kalandjait mondtam el neki, aztán meg ő kezdte elmesélni hadjáratait, meg hogy milyen veszedelmes helyzetekben volt Kanszuban és Szinkiangban.

— Milyen volt, hogy viselkedett? Gőgös volt, fennhéjázó, vagy leereszkedő és közvetlen?

— Nagyon kedves volt. Olyanok voltunk egymáshoz, mint két iskolapajtás. Amikor elbúcsúztunk, esküdözött, hogy soha életében nem mulatott még ilyen jól. Nekem, komolyan mondom, határozottan fájt, hogy el kellett válnom tőle.

— Nem féltél, hogy a végén agyonlövet benneteket, hogy így gyöngeségének veszedelmes tanúitól megszabaduljon?

— Dehogynem, félttem bíz én! Majdnem az út végéig azt hittem, hogy ez lesz utolsó kocsikázásunk. De aztán, hogy egyre jobban megkedvesedett és eget-földet ígért nekünk, csak foglalja el egész Szinkiangot, arra gondoltam, hogy ilyen bőkezű és barátságos ember nem akarhat bántani minket, annál kevésbbé, mert hiszen mi segítettük meglógni az üldöző északiak elől. Persze most, hogy visszagondolok az egész kalandra, belátom, hogy igazán csak Isten végtelen kegyelméből úsztuk meg ép bőrrel ezt az utat.

— Kérdezett tőled valamit az expedícióról is?

— Sokat is! Apróra el kellett mondanom neki az egésznek a szervezetét, föladatát és célját. Azt mondta, bizony okos dolog és szükséges is, hogy a Gobin keresztül autóutakat építsenek Kínától Szinkiangig meg a tartomány belsejében is. Tudni akarta, hányan vagyunk és hogy minden egyes embernek mi a különleges dolga. Hogy gazdám sokat utazott Szinkiangban meg Tibetben, azt tudta és nagyon sajnálta, hogy nem találkozott gazdámmal. Csak azt nem értette sehogysem, hogy gazdám idestova hetven éves korában kibírja az efféle nehéz utakat.

Azt már elmondtuk, március 13.-án déltájban hogyan indult el Georg, Effe, Szerát és Gyomtya szállásunk udvaráról. Először ahhoz a kis jamenhez hajtottak, ahol Hum-

mel és Yew talán két órával azelőtt futólag látták a Nagy Lovat. A tábornok a szűk sikátorban udvariasan még oldalt is húzódott, hogy szabaddá tegye számunkra a járást. Akkor éppen ahhoz a csapathoz igyekezett, amely később löhátan vele együtt hagyta el a várost.

A négy autó megállt a jamen kapuja előtt. A kocsik körül nagy tömeg sebesült meg ép katona tolongott. Egy-más hegyén-hátán igyekeztek fölkapaszkodni az autókra. A sebesült Ma lovassági tábornok, Hummel betege, éppen öltözködött az útra, majd kihozták a házból és hordágyával együtt föltették az Edselre. Rengeteg poggyászt vitt magával. A többi autóra annyi sebesültet zsúfoltak, amennyi csak rájuk fért.

Az öreg Ma Lü-csang tábornok beült Georg mellé a vezetőfülkébe és idegesen parancsot adott neki, hogy azonnal induljon, jóllehet a másik három autó még nem volt készen az indulásra. Georg nekieresztette az autót és elrobogott az oázisról. Amikor kiért a természetlen sivatagra, kihajolt és visszanézett, jönnek-e már a többiek? Minthogy nyomukat sem látta, megállt, hogy megvárja őket. Le is ugrott, hogy megnézze a motort. Szomszédja azonban rákiáltott:

— Hajts tovább!

Georg tehát megállás nélkül továbbrobogott Tyadirig. Ott azt a parancsot kapta, hogy álljon meg és várjon. Nemsokára porfelhőt pillantott meg keleten. A többi koci közeledett, majd csakhamar mind a három odaállt az Edsel mellé.

Elsőnek Effe futott be. Kocsijának vezetőfülkéjéből könnyedén és ruganyosan egy fiatal, magastermetű, karcsú tiszt ugrott le. Csinosnak is lehetett volna mondani, ha arcvonásai nem olyan kemények és határozottak. Zöldeszürke egyenruha, ernyős, lapos sapka és lovaglőcsizma volt rajta. Georg ugyan még sohasem látta azelőtt, de rögtön tudta, ki ez az ember. Csak a Nagy Ló lehetett, senki más. Látszott rajta, hogy nagyon jó kedvében van; Georg sejtette, hogy ez Effe hatása. Georg abból, hogy bár az ő autója haladt legelől és nem látta a tábornokot az úton,

arra következtetett, hogy Effe a Nagy Lovat valamelyik útszéli tanyaházból szedhette föl kocsijára.

A Nagy Ló tréfás és derűs hangulatban, vihogva járkált tisztjei között. Ezek már vártak rá és most feszes, katonás tartásban köszöntötték legfőbb parancsnokukat. Ma Csung-jin némelyikkel eltréfálkozott, egyik-másiknak a válaszát hangos nevetéssel fogadta, egyeseknek pedig különböző utasításokat adott a Kutya felé folytatandó menekülésre, csapatmozdulatokra, élelmezésre és az autók menetrendjére vonatkozóan.

Végül azután odalépett Georghoz, mosolyogva kezét nyújtott neki és pajtáskodó közvetlenséggel köszöntötte :

— Igazán nagyon sajnálom, hogy el kellett vennem az expedíció autóit, de a háború nem várt fordulata kényszerített erre a lépésre. Remélem, főnöktöknek nem okozok túlságosan nagy kellemetlenséget. Sajnos, nélkülöznie kell a kocsikat, amíg nekem van szükségem rájuk.

Georg Söderbom ott nőtt fel keleten és az ázsiai élet diplomataiskolájában elegendőképpen kicsiszolódott. Természetesen széles mosolygással hajolt meg és szinte túlzottan virágos nyelven bizonykodott, mily nagy és meg nem érdemelt tisztesség a négy soffőr számára, hogy olyan nagy és hatalmas hadvezérnek szolgálhatnak, mint Ma Csung-jin. Később, amikor erről a Nagy Lóval folytatott első beszélgetéséről nekem beszámolt, ezt mondta Georg :

— Minthogy láttam, hogy a Nagy Ló jókedvében van és meg van velünk elégedve, igyekeztem addig ütni a vasat, míg meleg, hogy megtessünk neki, megnyerjük bizalmát és barátságát. A sebesült Ma lovassági tábornok az én autómon utazott. Tőle is megkérdeztem, hogyan érzi magát és a zökkenők a rossz országúton nem kínozták-e meg nagyon a lábát. De a Nagy Ló, meg maga a sebesült is, csak legyintett, hogy nagyon jól érzik magukat és akármilyen sebesen hajthatunk. A Szerát és Gyomtya autóján jött néhány tiszt azonban igen savanyú ábrázatot vágott és dühös, fenyegető pillantásokkal méregetett. Én azonban tettettem magam, mintha nem venném észre rosszkedvüket, sőt még tréfáltam is velük. Elbeszéltem nekik, micsoda tengeribetegség tört

ki Csangon és társain, amikor március 6.-án Kutyába vittem őket. Ezen még a tisztok is nevettek és attól kezdve vidám és kedélyes lett a hangulat.

A Nagy Ló azonban hirtelen indulást vezényelt és fölugrott Effe mellé. Az egész társaság villámgyorsan foglalta el korábbi helyét a kocsikon. A karaván rögtön elindult és továbbgördült nyugat felé. A nap, mint valami földöntúli tűzvész fénye parázslott nyugaton egy faluvégi fűzfásor mögött, majd szürkülni kezdett és besötétedett. A menekülő tábornok jótanácsokkal traktálta Effét, hogyan és merre hajtson, közben pedig gyakran tett megjegyzéseket az út állapotára.

— Bizony, itt csakugyan meg kellene javítani az országutat — mondta többször is. Olykor-olykor kihajolt az ablakon és odakiáltott az utolért menekülő katonáknak, megkérdezte, hol töltötték a legutóbbi éjszakát és hogy találtak-e maguknak ennivalót. De ezek csak futó beszélgetések voltak, a hajszás menekülés vadul folyt tovább nyugat felé. Talán abban reménykedett a Nagy Ló, hogy Kutyában majd talál annyi hűséges embert és annyi fegyvert, hogy megvetheti a lábát és szembefordulhat üldözőivel, alvezérei pedig ezalatt új seregeket toboroznak és szerveznek számára Akszu és Kasgár között. Az egész út alatt tartózkodás nélkül, nyíltan beszélt Effével. Fiatalt bajtársunk úgy vette észre, hogy Ma Csung-jint csöppet sem izgatta a veresége, mert bizakodó hangon olyasmiket mondott, hogy Dzsungáriából és a turfáni mélyföldről való visszavonulása jelentéktelen, mellékes részlet, mindaddig míg Kelet-Turkisztánt hatalmában tartja. Ezt mondta Effének:

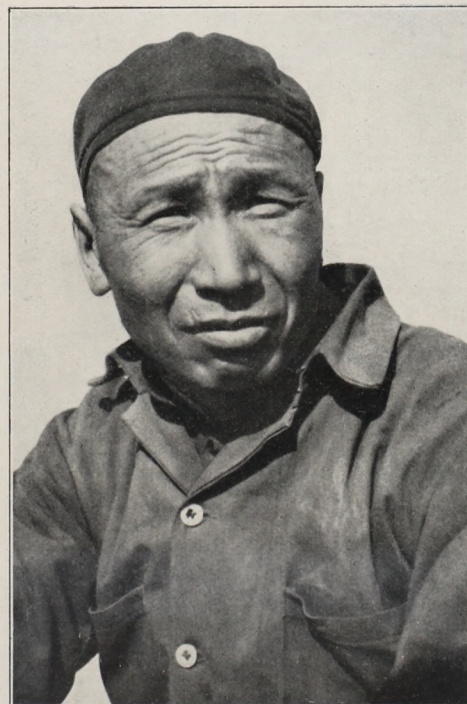
— Az északi hadsereg sohasem tudott volna engem kiszorítani Urumcsiból, Davancsengből és Turfánból, ha nem kap orosz segítséget. Repülőgépekkel és záporként hulló bombákkal, páncéloskocsikkal és túlerőben levő tüzérséggel szemben az én csapataim természetesen nem sokáig állhatták a sarat. De meglátod, már Kutyában, megint talpraállítom hadseregemet. Ha ott is igen nagy lesz a túlerő, akkor még messzebbre visszavonulok, Akszuba meg

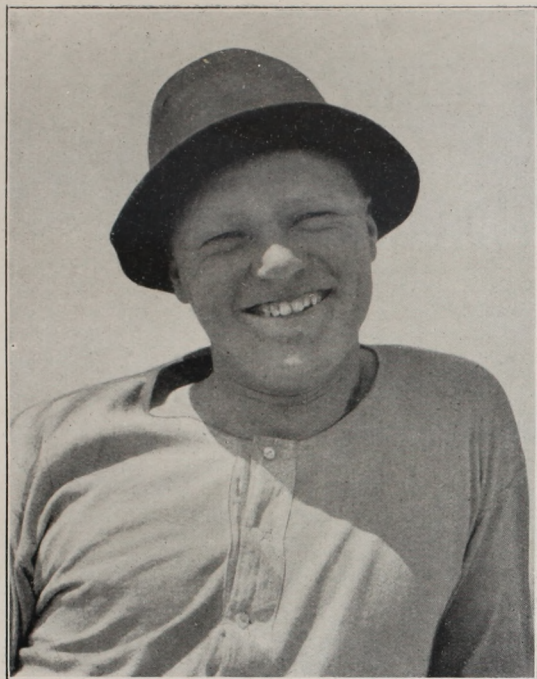
Újra együtt vagyunk valamennyien.
Balról jobbra : Hummel, Yew, Söderbom, Kung, a szerző, Effe, Bergman és Csen.

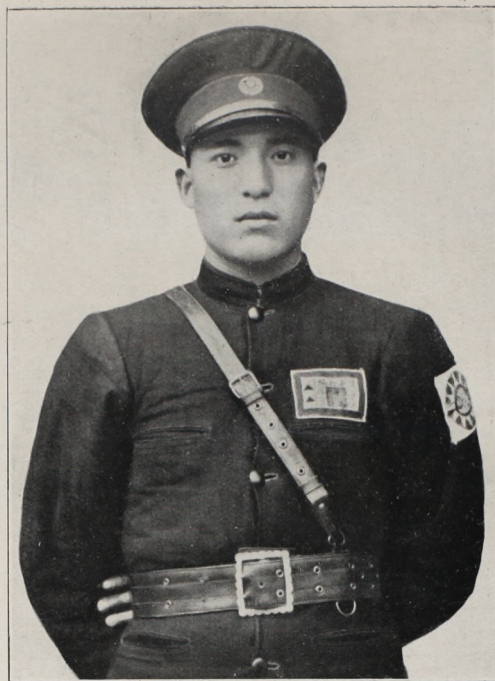
Folke Bergman.

Szerat.

Karl Efraim Hill (Effe).

Ma Csung-jin tábornok.

Tábortűz mellett.

Kasgárba. Szerzek én magamnak híveket egész Nan-luban, Jarkendben és Kotánban, egész Csarklikig. Talán sok időbe fog kerülni, de meg fogom hódítani egész Szinkiangot.

Éjfélkor a négy autó Jering-kuoba érkezett. Ott megálltak és a Nagy Ló enni meg innivalót rendelt. Birkahúst, kenyeret meg rizst ettek és teát ittak hozzá. Mielőtt a fogadóban egy pokrócra lefeküdt volna, utasítást adott, hogy a soffőröket mindennel bőven jöltartsák.

Március 14.-én éjfél után két órakor hirtelen fölpattant és riadót veretett. A soffőrök nem aludtak, hanem autóikon ülve vártak és dohányoztak. Már előbb pótolták a benzint, friss vizet töltöttek a hűtőbe, úgyhogy az autók rögtön indulhattak.

Jangi-hisszár környékén könnyen rosszul végződhetőkalandjuk akadt. Szerát ugyan már tett erről említést, de a részleteket csak Effe mondta el később. Éppen hogy elhagyták a kisváros bazárját és még nem jutottak messzire nyugat felé attól a helytől, ahol mi március 8.-án súlyosan megrakott autóinkkal egyre-másra kátyúba ragadtunk a fölázott úton. Most a kocsik számot alig tevő terhükkel könnyedén átjutottak az elázott úton. Kora reggel volt. A kocsik éppen száraz útdarabon robogtak. Georg az Edsellel jóval a többi előtt járt. A másik három autó közül az élen Effe haladt; Ma Csung-jin ott ült mellette. Szerát közvetlenül mögöttük vezette kocsiját. Effe azonban olyan sűrű porfelhőt kavart föl, hogy Szerát alig látott néhány méternyire. Fejük fölött az északi hadsereg repülőgépei búgtak. Szerát kissé megijedt és azt gondolta, legjobb lesz, ha siet és teljes gázt adott a kocsinak. A portól azonban nem látta, hogy Effe hirtelen megállt előtte és teljes sebességgel belerohant. Egyik sárhányóját és hűtőjét összetörte. Ma Csung-jin meg Effe leugrottak, hogy megnézzék, mi történt. Azonnal látták, hogy Szerát kocsija annyira meg rongálódott, hogy alapos javításra szorult. A Nagy Ló bosszankodott, de nem tett szemrehányást egyiküknek sem; csak annyit mondott, hogy Szerát igyekezzék valahogyan visszavánszorogni Jangi-hisszárba és ott javíttassa meg a kocsit. Hogy a javítás után mit csináljon, arra nem adott

utasítást. Szerát nagyon magánosan és szerencsétlennek érezte magát, hogy a többiek otthagyták az országúton, Effe azonban ezt gondolta magában :

— Pompás! Legalább Szerátnak alkalma lesz most a szökésre!

Effeék azután még elég korán érkeztek meg Bugurba, ahol Georg a maga sebesült tábornokával már várta őket. Amikor odaértek, a Nagy Ló leugrott a kocsiról, ételt meg teát rendelt, Georgnak pedig ezt mondta :

— Igazán sajnálom, hogy Hedin doktor egyik autója összetört, de hiszen hamarosan rendbehozzák.

Rögtön parancsot adott a helybéli előljáráságnak, küldjenek húsz lovat Szerátnak és vontassák be az autórönsöt Jangi-hisszárba. Georg autóján utazott az a Vang nevű kínai soffőr is, aki annakidején a Nagy Ló egyetlen, Urumcsi ostromakor zsákmányolt páncélos autóját vezette és akivel Korlában már mi is találkoztunk. A Nagy Ló most előkiáltotta Vangot és megparancsolta neki, lovagoljon vissza Szeráthoz, maradjon vele és segítsen neki az autó kijavításában.

A szerencsétlenül járt kocsit így hát bevontatták a faluba és hozzákezdtek a javításához. Amennyire tudták, összeforrasztották a radiátort, azután kipróbálták a kocsit. Ment, ment, csak igen nehézkesen. Szerát szándékosan ügyetlenkedett, nem javította meg rendesen a kocsit és mindenféle ravasz fogással igyekezett elhúzni az időt. Abban reménykedett, hogy az északi sereg előőrsei hamarosan odaérnek hozzá és megmentik, mielőtt még parancsot kapna, hogy folytassa útját Kutya felé.

Ma Csung-jin szerencséire nem várhatott sokáig Bugurban ; rövid pihenő után parancsot adott a továbbindulásra. Ez még mindig 14.-én volt, korán reggel. Igen lassan haladtak. Hol az egyik, hol a másik kocsi ragadt bele az agyagos sárba. A Nagy Ló azonban sohasem türelmetlenkedett. Nyugodtan fogadta az akaratlan késést.

Délután négy órakor végre begördült a három kocsi Kutya és megállt a tungánok főhadiszállása előtt. Kutya parancsnoka, Van Sze-ling utasítást kapott a Nagy Lótól,

hogy a sofförök lehető legnagyobb kényelméről gondoskodják. Pompás ennivalóval és teával kínálták meg őket, alvóhelyüket pedig a lapos háztetőn jelölték ki. Ugyanabban a házban, csakhogy alattuk, a szobákban, lakott a Nagy Ló is egy idősebb tábornokkal meg a derék Csang Szin-minggel, a kiképző keret parancsnokával együtt. Ez a Csang, mint említettem, igen barátságos módon viselkedett velünk Turfánban. Szigorú paranccsal tiltott el mindenkit az autók közeléből, sőt őrt is állított melléjük.

Georg, Effe és Gyomtya teljesen szabadon mozoghattak Kutyában. Hiszen autóik nélkül úgysem juthattak volna messzire. Igaz, lóháton könnyen megszökhettek volna, ha cserben akarták volna hagyni autóikat. Ma Csung-jin láthatóan megbízott bennük. Hármasban mindjárt első este gyalogszerrel elmentek az oázis Dusambe-bazár nevű részébe, ahol a svéd missziószövetségnek van állomása. Ott lakik már tizenhét év óta, teljesen egyedül, a hetvenéves Engwall kisasszony. Nagyon szépen beszélt előző expedíciónk tagjairól, egyre azt hajtogatta, hogy «igen kedvesek voltak». Életében akkor látott először autót, amikor a Citroën-expedíció 1931-ben keresztülhaladt Kutyán. Kérte Georgot, hogy majd, amikor Kasgár felé mentünkben keresztülvonulunk Kutyán, ő is velünk jöhessen, mert, mint mondta, nagyon öreg már ahhoz, hogy továbbra is így magányosan éljen. Már két év óta nem kapott levelet. Végtelenül örült, hogy a két fiatal svédvel találkozhatott, különösen pedig azért, hogy a két sofför hittérítőnek volt a fia. Sajnos, azt a kívánságát, hogy magunkkal vigyük a kasgári misszióhoz, nem tudtuk teljesíteni, pedig nagyon szívesen megtettük volna. Őszintén sajnálom, hogy személyesen nem találkozhattam Engwall kisasszonnyal. Még csak megjárja, hogy valaki tizenhét esztendőn keresztül egyedül éljen egy közép-ázsiai kisvárosban, ha azok a nemes és tiszta eszmék segítik, amelyekért ő harcol. De ott élni a háború forratagában, az állandóan fenyegető fosztogatás és erőszak világában, bizony nem könnyű dolog, különösen pedig nőnek. Engwall kisasszonyt azonban senkisem merte bántalmazni. A legdurvább tungán csöcselék is elkerülte az idős hölgy házát,

mintha az előtt láthatatlan védősereg állott volna őrt. A két soffőr hallotta, hogy egy rablóvezér betört Engwall kisasszony házába és el akarta rabolni a lovát. Azonban olyan csattanós pofont kapott a kisasszonytól, hogy szemeszája elállt meglepetésében, azután szégyenszemre elfutott és otffejejtette a lovat az istállóban.

Amikor Bugurban Dzsemaledin Hadzsínál, az ottani polgármesternél voltunk látogatóban és vendéglátó gazdánkat a hadihelyzetre vonatkozó kérdésekkel ostromoltuk, az így tért ki a válasz elől:

— Miért nem kérdezte meg soffőröd kutyai látogatásakor a dusambe-bazári idegen hittérítőnt? Az mindent tud!

Március 15.-én a soffőrök még mindig teljes bizonytalanságban voltak sorsuk felől. Georg többször próbált Ma Csung-jinnel arról beszélni, hogy engedje őket visszatérni Korlába, de hiába. Engedély helyett azt a parancsot kapta, hogy vigye a Nagy Lovat a városházára, a polgármesterhez. Ott az egész udvar tömve volt ilii menekültekkel és olyan szökött katonákkal, akik fegyverüket Ma Csung-jinnek adták át. De volt a több, mint ezerfőnyi tömegben sok polgári állású ember, nő meg gyermek is. Most Kutya uralkodójának kénye-kedvére bízták magukat — mert bizony, ezen az oázison kívül nem volt több országa a Nagy Lónak, ezen a darab földön kívül már senki sem engedelmeskedett parancsainak. Megálmodott birodalmában hatalmának napja gyorsan lehanyatlott. Alig másfél hónappal ezelőtt, február 12.-én, amikor Hamit elhagyván Korlába utaztunk, még az egész Tien-san-nan-lu Kasgárig az ő birtoka volt és akkor még abban a biztos reményben fogta ostrom alá Urumcsit, hogy a várost hamarosan el is fogja foglalni.

Most pedig mindent elveszített; csak Kutya volt még az övé. Keleten az oroszok élesapatai már Jangi-hisszár felé jártak, nyugaton pedig már Baiban is ellenségei voltak. Összeomlott hatalmának Kutya volt egyetlen megmaradt roncsa, kettétört jogarának már csak ez a város engedelmeskedett.

De bátorsága, személyes vitézsége és acélos akaratereje

még töretlen volt, még megvolt elpusztíthatatlan optimiz-musa és csak nevette ellenfelei kétségbeesett erőlködését, hogy elfogják.

Az igazi Tamerlánhoz is méltó önbizalommal lépett föl a városháza nagy udvarának egyik végében fölállított, lobogókkal díszített szószékre és tiszta, csengő, nem remegő hangon hatalmas beszédet mondott. Szavai az ezernyi megszökött ilii katonának velejéig hatoltak. Minden oldalról, sűrűn tömött csomókban, kiéhezett, rongyos madárijesztők fogták körül és kigyúlt arccal itták tüzes szavait és csábító ígéreteit. Georg és Effe szintén ott voltak a tömegben. Elmondták, hogy a Nagy Ló ragyogó szónok, olyan meggyőződéssel és határozottsággal beszélt, mintha máris fején viselte volna a győzelem koszorúját és mintha Kelet-Turkisztán utolsó, még le nem igázott darabkájának a meghódítására készült volna. Ilyeneket mondott:

— Üdvözöllek testvéreim, barátaim, katonák! Üdvözöllek titeket seregemben! Közös erővel le fogjuk verni az északi sereget és minden ellenségünket, akik esztelen vakmerőséggel útját akarják állni diadalmenetünknek. Az északi sereg vezetőinek kezéből nem várhattok jót, hanem csak éhséget, szenvedést és rabszolgaságot. Bizonyára hallottatok már a kanszui Ka Sze-lingről (a kis parancsnok)! Nos, Ka Sze-ling én vagyok! És én fogom hatalmas birodalomban egyesíteni ennek a földnek minden népét és törzsét. A ti támogatástokkal, a ti segítségetekkel az egész nemzet boldogságáért és jólétéért fogok dolgozni. Szabadságot ígerek nektek, jólétet, vagyont és bőséget minden jóban. Együtt, közösen fogjuk megszervezni ezt a birodalmat, közösen tesszük majd naggyá, erőssé és hatalmassá.

Az Iliből megszökött csapatok fagyban, viharban, szörnyű nélkülözések között vergődtek keresztül az Égi Hegyek hóborította szorosain. Természetes, hogy föltűzelte őket az ilyen beszéd. Amúgyis lenyűgözően hatott rájuk, hogy szemtől-szembe álltak a nagyhírű és hatalmas vezérrel. A hallgatók seregében nem akadt egyetlen ember, aki ne tudta volna, kicsoda Ma Csung-jin, a kanszui «kis parancsnok». Hiszen ellene mozgósították őket, ellene küldötték

őket harcba. Legfőbb parancsnokuk, Csang Pei-juan, Ili kormányzója azonban önkezével vetett véget életének, amikor serege hűtlenül elhagyta. Ennek a seregnek a roncsai jutottak el most Kutyába.

Két nap múlva mégis már a régi rómaiak «Hannibal ante portas!»-ához hasonló kiáltásoktól visszhangzott a kutyai bazár. Futótűzként terjedt a hír, hogy az északi hadsereg előőrsei már a keleti kapu előtt táboroznak. A városháza udvarának vitéz szónoka kénytelen volt meghátrálni a túlerő elől és továbbmenekülni nyugat felé.

A nagyhatású szónoklat után Georg a Nagy Lovat visszavitte istállójába. Útközben komolyan beszélt a fiatal tábornokkal.

— Hát velünk mi lesz? És mi lesz az expedícióval, ha az urumcsii csapatok ideérnek? Hiszen elveszik valamennyi autónkat, minket pedig talán föbe is lőnek? Talán még legjobb volna, ha a te védőszárnyaid alatt Akszuba igyekeznénk eljutni.

A Nagy Ló mosolygott és azt mondta, hogy a soffőröknek nincs okuk a nyugtalankodásra.

Március 16.-án, késő délután, Georg Ma Ho-szan tábornokkal is beszélt; kérte, járjon közben a Nagy Lónál, hogy adja vissza szabadságukat. Estére Huang Ven-csing barátunk, Kara-sár volt parancsnoka, kereste föl szállásukon a soffőröket:

— Ma Csung-jin tábornok tudni kívánja, hajlandók vagytok-e őt és vezérkarát Akszuba vinni?

Georg akkor már tudta, hogy Bai tájékán erős harcok folynak és így ez az akszui út valószínűleg a soffőrök halálát és az autók elvesztését jelentené. Ezért így felelt:

— Nem, nem tehetjük!

Huang alkudozott:

— Hát egyetlen autóval elvinnéd-e a tábornokot Akszuba?

— Ha egyetlen autóval eljutnék Akszuba, akkor onnan tovább kellene folytatnom utamat Kasgárig. Ott pedig, ha baj nélkül odaérnék, a magam és az autóm számára az angol főkonzul védelmét kérném.

— Miért?

— Mert én svéd állampolgár és semleges vagyok. Nekem ehhez a háborúhoz semmi közöm. Ha nem kapok Ma tábornoktól engedélyt, hogy visszatérhessek Hedin doktorhoz meg az expedícióhoz, akkor nem akarom hiába megvárakoztatni őket, hanem Kasgárban a britt főkonzulátus védelme alá helyezkedem. Onnan majd táviratok és levelek útján tudtára adom az egész világnak, hogy az expedíció nagy veszélyben forog, mert megfosztották autóitól.

Huang tagadóan intett és így felelt:

— Nem, ennek nem szabad megtörténnie. Semmi olyasmit nem fogunk elkövetni, ami megbonthatja közöttünk a jó viszonyt. Egy autó kell nekünk, azt ideadjátok, a másik kettő pedig visszafordulhat. Különben is Jangihisszárban van még egy negyedik autók.

Georg később úgy magyarázta nekem a dolgot, hogy a Nagy Ló azért engedett túlzott követeléséből, mert az ő szavai gondolkodóba ejtették. Georg ugyanis állandóan azt hangoztatta, hogy az expedíció, különösen pedig ő meg Effe, mindent el fog követni, hogy Ma Csung-jin tábornoknak derék híre terjedjen el szerte a világban és mindenütt megnyerje az emberek vonzalmát — de csak akkor, ha velük nemeslelkűen fog bánni. Ma Csung-jin kicsit tanakodott magában, azután tisztjeihez fordult:

— Okosabb lesz, ha elengedjük őket, mintha ellenségünkkel tesszük az expedíciót.

Majd Georgehoz fordult:

— Holnap reggel elhagyhatjátok Kutyát. Nincs szükségem tovább segítségekre. Itt a fényképem, fogadjátok el; jóbarátságunk emlékére adom.

17.-én reggel Georg 300 gallon petróleumot vásárolt. 130 ezüstdollárt fizetett érte. A Nagy Ló váltig erőszakoskodott, hogy a vételárat ő megfizeti — a saját, most már értéktelen bankóival, míg végül Georg elfogadta tőle a színes papírokat. De bizony a kereskedőt nem sikerült becsapnia velük. Egy 30 gallonos benzineshordókat a Nagy Ló elkérte. Georg neki adta.

Közvetlenül elindulásuk előtt egy magasrangú tiszt

kereste föl a sofföröket. Hummel doktor meg az én számomra két, fekete és fehér báránybőrből készült bundát adott át nekik, Ma Csung-jin tábornok ajándékaként, valamint a három sofför mindegyikének is egy-egy bundát. Nekem a Nagy Ló külön is üdvözlét küldte, bocsánatot kért, hogy elvette autóinkat, de remélte, megértem helyzetét és belátom, hogy kényszerűségből cselekedett így, hiszen az életet jelentette számára, hogy idejében el tudott menekülni. Végezetül a sofförök útlevelet is kaptak. Ez följosította őket, hogy a Nagy Ló pecsétjének védelme alatt szabadon utazhassanak Ma Csung-jin birodalmában. Két levelet is bíztak rájuk, az egyik Hai Han lü-csangnak, a másik pedig Szan-lü lü-csangnak, a harmadik dandár parancsnokának, szólt (lücsang = tábornok). A két levélben utasítás volt, hogy a címzettek segítsék a sofföröket és szigorú tilalom mindenki számára, hogy bármiképpen föltartóztassák őket, vagy autóikat használják.

Délután még elbúcsúztak Engwall kisasszonytól, azután megkönnyebbült szívvel kirobogtak Kutyából. Odakünn az oázis határán túl ezernyi-ezer menekülő jött velük szembe az országúton. Férfiak fegyveresen és fegyver nélkül, nők is igen sokan puskával a vállukon, számárháton ülő gyermekek, hordágyon cipelt sebesültek, batyúkkal megrakott szekerek, lovasok, gyalogosok. Rendetlen tömegben tartottak nyugat felé. Valamennyit vad félelem kergette, hogy az északi hadsereg előőrsei utolérik őket.

Örl-pa-tai falunál, Bugurtól harminc kilométernyire nyugat felé, Effe autójának hátsó tengelye elpattant. Kénytelenek voltak tábort ütni. Az egész faluban nem akadt egyetlen türk sem. Egy elhagyott ház udvarán ütöttek tanyát és vacsorát főztek.

18.-án reggel Georgnak el kellett mennie Jangi-hisszárba, mert a javításhoz szükséges szerszámok mind Szerát autóján voltak. Útközben egy csomó tungán katona támadta meg. Fölugráltak az autóra és el akarták rabolni nála levő kevés holmiját. Georg ekkor Ma útlevelét tartotta eléjük. A banda meghunyászkodott és tovább folytatta útját.

Jangi-hisszárba déltájban érkezett meg. Ott fölkereste

a harmadik dandár parancsnokát és igen barátságos fogadtatásban volt része. Csakhamar Szerátot is megtalálta. A derék mongol sápadt volt és ideges, amióta menekülő katonák kirabolták. Nem sokat segített rajta, hogy autóján, mint a másik három kocsin is, nagy svéd zászló díszlett. Georg megkérte a harmadik dandár parancsnokát, rendelkezze, hogy senki ne zavarja Szerátot. A tábornok rögtön megígérte, hogy védelmébe veszi a fiút.

Georg azután a szerszámokkal megint visszafordult. Bugurban a polgármester egy kovácsot adott melléje segítségül. Jangi-hisszárból Vangot, a kínai soffört is elvitte magával. Közben Örl-pa-taiban Effe meg Gyomtya olyan alaposan eltorlaszolták az utcai kaput, hogy Georg alig bírt befordulni az udvarra. Egész éjjel, sőt másnap is egész nap dolgoztak a hátsó tengelyen, végül is póttengellyel cserélték ki.

20.-án este végre mind a hárman elindultak kelet felé. Bugurban összetalálkoztak a harmadik dandár parancsnokával. A tábornok szörnyen föl volt böszülve, hogy a polgármester, a mi Dzsemaleddin Hadzsi barátunk, megszökött és belakatolta a városháza kapuit. De a katonák csakhamar elintézték a lakatokat. Étel, bor meg tea került elő és a sofföröket bőséges lakomával kínálták meg. Nagyobb ünnepi ebédhez a dandár tisztikarának és legénységének sem ideje, sem kedve nem volt, de azért jó képet vágtak a három sofför lakomájához.

A három sofför igyekezett minél hosszabbra nyújtani a vacsorát, hogy a harmadik dandár megúnja a várast és folytassa menetelését. Végre csakugyan új bélyegzőket ütöttek Ma Csung-jintől kapott útlevelükre és a mieink továbbmehettek. Valamennyi híd föl volt égetve és bizony csak szörnyű kínlódással bírtak keresztülvergődni az autókkal a sötét éjszaka kellős közepén.

Mire éjfél tájban Jangi-hisszárba értek, az északiak már megszállták a várost.

A sofföröket nagyon meglepte a dolog, annyira, hogy Georg — az út során első ízben — elvesztette a fejét. Leugrott a kocsiról és kínaiul kiabálni kezdett:

— Mi Ma Csung-jin seregéhez tartozunk!

Szerencsájukre úgylátszik nem értették meg, mit akart mondani. Amikor meghallotta, hogy a katonák egymás között mongolul beszélnek, rögtön tudta, hogy az északi hadsereg emberei állták útjukat és gyorsan fordított egyet a dolgon:

— Mongol útlevelelünk van Pekingből. Ma Csung-jin foglyul ejtett minket, de megszöktünk.

Egy torgut tiszt elé vezették őket. Georg megmutatta a mongol útlevelet. Ezzel azután az utolsó összekötő szál is elszakadt köztünk és a Nagy Ló között. A megvert hódító ezzel lelépett az expedíció színpadáról. Imént lebélyegzett útlevele most már inkább veszélyt jelentett, mint segítséget, ezért, míg sikerült megsemmisíteniük, jól elrejtették. A tiszt meghagyta nekik, hogy az autókkal álljanak be egy udvarra. Arrafelé menet Szeráttal találkoztak. A fiú futva rohant feljük és kiabált, mintha megbolondult volna:

— Ezek csak a mi mongol csapataink!

Később ugyanis kiderült, hogy amikor a három teherautó behajtott a városba, a torgutok azt hitték, hogy a Nagy Ló támadt rájuk. Csakhamar tisztázódott azonban a helyzet. A soffőröket a torgut tábornok segédtisztjéhez vezették. Ez teával és vacsorával kínálta meg őket és így szólt:

— Ti ismeritek Szerátot, ti és mi egy családhoz tartozunk és jóbarátok vagyunk. De remélem, nem rejtőznek tungánok az autóitokon? Szabad látnom az útleveleteket?

Az útlevelek azután minden gyanút eloszlattak.

21.-én a torgut főnökök nagy lakomán látták vendégül a soffőröket. Idegeik ettől azután végleg megnyugodtak. Új útleveleket is kaptak, ezúttal mongol nyelven. Minthogy a torgut segédtiszt azt mondta, hogy Tyadirba kell mennie, hogy ott az orosz sereg parancsnokságával találkozzék és említette, hogy valamennyi híd elégett, Georg ajánlkozott, hogy elviszi az autóján, egyrészt azért, hogy kitapasztalja az utat, másrészt pedig, hogy egyúttal megkérdezze az orosz vezért, továbbfolytathatják-e útjukat Korla felé.

A torgut segédtiszt megengedte, sőt inkább mondhat-

nám, megparancsolta Georgnak, hogy azonnal mind a négy autóval induljanak Tyadir felé. Szerát autójának a javítását sietve igyekeztek befejezni. Csakhogy ez sok időt kívánt és március 22.-e is ezzel telt el. 21.-én egy új torgut ezredes érkezett a faluba és megkérte Georgot, hogy várjon, mert nemsokára egy magasrangú tábornok érkezik. Ettől a torgut ezredestől hallották, hogy az expedíció békésen megvan Korlában.

21.-én este egy orosz Ford-teherautó robogott be Jangi-hisszárba. A soffőr mellett Bektyejeff tábornok ült. Nem sokkal ezután a három soffört az orosz főhadiszállásra hívták. Ott a legnagyobb alapossággal kikérdezték őket a Nagy Ló táborában viselt dolgaikról. A kihallgatást vezető tiszt végül ezt kérdezte:

— Hogy a csudába sikerült elevenen kiszabadulnotok ennek a rablóvezérnek a karmai közül?

— Úgy, hogy barátságos és hízelt szavakkal legyezgettük a Nagy Ló hiúságát — felelte Georg.

Nemsokára Proskurakoff ezredes is megjelent és beleártotta magát a dologba:

— Négy vagy öt napig itt kell maradnotok velünk. Két autó visszamehet Korlába, a másik kettő pedig majd velünk jön Kutyába. Lovaink számára takarmányt fogtok fuvarozni!

Azt már elmondtam, hogy Szerát és Gyomtya szerencsésen megérkezett Korlába. Március 22.-én Georg és Effe szénával meg kukoricával rakta meg a két autót és a rakományt Bugurba szállította. A helységet ugyanis a torgutok közben elfoglalták. A tungánok és tábornokaik tovább futottak Kutya felé. Bugurban a két svédet oroszokkal együtt szállásolták el egy udvaron. Az oroszok kíméletlenül bántak az autókkal, e miatt Georgék összevesztek velük és átköltöztek egy másik udvarba. Másnap reggel Bektyejeff tábornokot vitték Örl-pa-taiba. Innen tovább mentek Tuto-pába; az éjszakát egy szántóföldön töltötték.

24.-én az oroszok a Kutyától 90 li távolságra fekvő Tokhoneig folytatták az előnyomulást. A két autó a sereg teljes rádióberendezését és Bektyejeff tábornok poggyászát

vitte. Georgnak valahogyan eltűnt az útlevele és e miatt panaszt tett a tábornoknál. Bektyejeff elrendelte, hogy tegyenek tűvé mindent. Az írás elő is került. Estére a soffőrök tisztességes szálláshoz jutottak.

Georg nagy meggondolatlanul autója vezetőfülkéjének deszkafalára kiszegte a Nagy Ló arcképét. Proskurakoff meglátta és kölcsönkérte, hogy majd sokszorosíttatja. A másolatokat, mondta, szétosztják az északi sereg katonái között, hogy bárki találkozik a menekülő lóval, ráismerjen és elfoghassa. Az arcképet Georg sohasem kapta vissza.

25.-én délelőtt a torgut csapatokkal együtt bevonultak ők is Kutyába. Amikor visszatérésük híre elterjedt a városban, több száz fehérturbános türk gyűlt köréjük, hogy Istenhozottal üdvözljék őket. Valamennyien örültek, hogy Georgot és Effét élve látják viszont. Mindenki kezet akart velük szorítani.

— Hogy tudtatok elevenen megszabadulni?

Olyan színe volt a dolognak, mintha Georg^r és Effe nyerték volna meg a háborút és ők kergették volna el a kellemetlen Nagy Lovat. Ma Csung-jin korábbi szállását adták nekik. Bektyejeff tábornok is abba a házba költözött.

Csak március 27.-én engedték meg nekik, hogy elhagyják Kutyát. Először Bugurig mentek, ott töltötték az éjszakát, másnap elérték Korla oázisának határát és 29.-én, mint láttuk, autóikkal épségben és baj nélkül fordultak be udvarunkra.

A Nagy Ló átmenekül Orosz-Turkisztánba.

Március 31.-e volt utolsó napunk korlai börtönünk fala között. A sajnálkozás legkisebb szikrája nélkül vontuk be az utcai kapuról a drága svéd lobogót és nagy érdeklődéssel fogadtuk az új «ochranát». Ennek az őrségnek kellett, Bektyejeff tábornok rendelkezése szerint, minket árnyékként elkísérnie a lop-nori útra, onnan pedig majd Szinkiang fővárosába. A katonák közül csak egy beszélt türk nyelven: egy Szemirjecsenszkből való fiatal szolón, a többi három

orosz volt. Egyikük, egy Gagarin nevű asztalos, Arhangelszkből, elmondta, hogy ötszáz főből álló ezredével Turfánból indult el lovon, leváगतott a Kuruk-tagon át Jing-phanig, ott átkelt a Kum-darján, majd Tikenliknél Korla felé fordult. Ezt a hosszú utat tizenhat nap alatt tette meg a csapat. Akkor még volt néhány tungán Tikenlikben, a türkök azonban valamennyien elmenekültek. Kísérőnk szavai csak megerősítették az oroszok újtjairól már korábban kapott híreket.

Érdeklődtem Szalomachine ezredesnél, nem tud-e valami újságot Ma Csung-jin felől? Az ezredes úgy vélte, hogy most már üttött a háború utolsó órája. A Nagy Ló, talán nyolcszáz még megmaradt emberével együtt körül van zárva a Kutya és Akszu között fekvő kis Bai városkában. Állítólag maga a fiatal tungántábornok is lemondott már a megmenekülés reményéről.

Később, nyár felé azonban egészen más híreket hallottam sorsáról. Sokan azt hitték, hogy a Nagy Ló kisurrant az ellenségei által Bai körül állított csapdából, állítólag maroknyi hűséges emberével kompokon lehajózott a Tarim vizén a Lop-norhoz, onnan pedig most a sivatagon keresztül Tuh-huangba igyekszik, hogy visszavegye Kanszunak azt a részét, amelyet egy évvel ezelőtt Ma Pu-fang kezére bízott. Még féltettek is minket, hogy odalent a Lop-nornál az a veszedelem fenyegethet, hogy a Nagy Ló még egyszer elveszi tőlünk az autókat.

Urumcsiban később azt hallottam G. A. Apreszoff szovjetorosz főkonzultól, hogy kasgári kollégájától levélben azt az értesítést kapta, hogy Ma, seregének roncsaival, keresztülvágt a magát Kasgárig, majd százhusz emberével átmenekült Irkestamba, orosz területre. Ott embereivel együtt letartóztatták, lefegyverezték és Taskentbe vitték. Hogy azután onnan tovább viszik-e Moszkvába, a főkonzul nem tudta.

Egy másik hír arról beszélt, hogy Ma Csung-jin Kasgár-ból Kotánba ment, ott véres utcai harcok árán magához ragadta a hatalmat az oázis fölött, újraszervezte seregét, hogy miután új birodalmába bekebelezte Keriját, Tyer-

tyent és Csarklikot, Csarklik felől visszatérjen Korlába, ott megint fölláztassa a tungánokat, hátba támadja az északi hadsereget és végezetül egész Szinkiangot hatalmába kerítse.

Majdnem egy évvel később, 1935 februárjában, Nankingban voltam. Itt úgy tudták, hogy Ma Csung-jin Pekingbe érkezett. Ezt a meglepő hírt valamennyi ujság közölte. Amikor pedig 1935 márciusában Nankingból Pekingbe tértem vissza, az ottani sajtó azt írta, hogy Ma Nankingba utazott, hogy Csang Kai-sekkel tárgyaljon. Áprilisban Grosskopftól, a novoszibirszki német konzultól hallottam, hogy Mát az oroszok Alma-atába vitték és ott valószínűleg börtönben tartják. Olyan hír is szállongott, hogy a Nagy Ló meghalt Oroszországban. Sőt sokan még azt is hihetőnek tartották, hogy Ma Csung-jin Indiába ment és onnan angol segítséggel új hadjáratot indít Kelet-Turkisztán ellen. Később azután ezt az országot majd Nagy-Britannia érdekeinek megfelelő módon szervezik meg.

A Nagy Lovat mindenre, még a lehetetlenségre is képesnek tartották. Amikor arra az aggódo óvásra, hogy vigyázzunk magunkra, mert nem lehetetlen, hogy Ma Csung-jin a sivatagon keresztül Tun-huang felé tart, azt feleltem, hogy ez a fojtó hőségben, víz hiányában lehetetlen, ezzel hallgattattak el:

— Úgy van, mindenki számára lehetetlen, de Ma véghezviszi. Már azelőtt is megtett efféléket. Ha előre akar haladni, nem akasztja meg útjában semmiféle terep: sem havas hegység, sem homoksivatag, semmiféle éghajlat: a kegyetlen hideg éppoly kevésbé riasztja vissza, mint a legizzóbb hőség. Keresztülgázol mindenben és sohasem éri baj. Ha valahol vereséget szenved, akkor csakhamar újra máshol bukkan föl.

— Sokan azt mondják, hogy meghalt.

— Nem, Ma Csung-jin nem hal meg, hanem folytatja a háborút és ameddig, mint valami kísértetes hajó a sivatag tengerén cirkál, addig nem lesz béke Ázsiának ebben a részében.

Ráillett a bolygó hollandiról szóló vers :

«... csak száll, repül, el nem merül,
északról délnek, amerre sorsa hívja,
bolyong szünetlen, soha nem pihenve.
Terhe az élet fájó, gyötrő kínja.
Felbukkan, öl és eltűnik megint,
hogy megjelenjen újra, hirtelen,
valahol, másik, messzi tengeren ...»

Máris legendák és mondák kezdtek szövődni a Nagy Ló imént még szörnyen véres, most pedig csendes és titokzatos léptei körül. Neve már kora ifjúságától kezdve rejtelmes mesevilág fényében ragyogott, tetteiről és személyéről ezernyi történetet tudtak. Már kisfiú korában Ka Sze-lingnek, «a kis parancsnoknak» hívták. Mindenki beszélt róla, de csak kevesen látták. Mindenki tudott mesélni valamit szédítően gyors, sivatagokat átszelő, erőltetett meneteléseiről, de senki sem tudta, merre jár. Sistergő meteorként száguldott el a pusztaságok és sivatagok fölött, nyomában tűzvész és vér fakadt. Amilyen gyorsan megjelent, éppen olyan hamar el is tűnt megint, akár a villám. Olyan volt, mint a szél, senkisé nem tudta, merről támadt és merre szállt, csak a suhogását hallották. Sokan borzadva hallgatták véres tetteinek híré, sokan kételkedtek abban, hogy a világon van, sokan éppoly remegve félték jöttét, mint a halálét és sápadt rémülettel várták, mikor látják meg a fakó ló gyászt és pusztulást hozó lovasát, amint végigszáguld a földön, amikor épp a legkevésbé várják.

Ka Sze-ling, «a kis parancsnok», vagy Ta Ma, «a Nagy Ló» haláltmegvető bátorságával, engesztelhetetlen kegyetlenségével és rejtélyes gyorsaságával lassacskán különleges hatalma alá nyűgözte az emberek lelkét. Mi csak üdvözlő üzenetét kaptuk meg, a kezében lévő földterületen az ő parancsára fogadtak mindenütt vendégszeretettel. De közülünk ketten *látták*. Amikor Turfánba értünk, a Nagy Ló éppen akkor távozott el onnan a kínai újév megünneplése után. Amikor följajánlottuk, hogy meglátogatjuk a davan-csengi szorosban, kérte, hogy ne menjünk el hozzá. Amikor Korlában az ő helyőrségének foglyai voltunk, ottjárt

ugyan a városban, de csak üzente, ne haragudjunk, hogy nem látogat meg minket, nem ér rá. Ha az automobílok elrablása nem lett volna számunkra szinte kézzelfogható bizonyítéka létezésének, talán magunk is kételkedni kezdtünk volna abban, hogy a Nagy Ló élő, húsból-vérből való ember.

Már a legelső napon, amikor birodalmának területére léptünk, olyan érzésünk volt, mintha ingoványnak vágunk volna neki. Azután vagy ezer kilométert tettünk meg ebben az országban és láttuk, hogyan zsugorodik össze ez a birodalom, miként a hómező a tavaszi nap tűző fényében. Ő maga pedig úgy jött, suhanva, mint a forgószél, kavargó forgataga fölszórta a holsápadtan sárgálló port a földről, majd elrohant nyugat felé, mint valami ködrém és eltűnt a látóhatáron.

Bár a soffőrök visszatérésével köztünk és Ma Csung-jin között minden összekötőkapocs megszűnt, szelleme néha még később is ott kísértett táborunk körül.

Korlában töltött utolsó esténken nagyon jellemző összefüggésben hallottam emlegetni a nevét. Amikor jóéjszakát kívántam házigazdánknek, Abdul Kerimnek, és megköszöntem szíves vendégszeretetét, amellyel egész házát börtönünk céljára átengedte, Abdul egy távoli zúgba vont magával és miután meggyőződött hogy egyetlen őrszem sincs közelünkben, suttogva mondta:

— Eddig nem mertem elmondani, de minthogy holnap úgyis elhagyjátok Korlát, nem akarom eltitkolni előtted, hogy két héttel ezelőtt, alighogy az orosz csapatok bevonultak Korlába, engem rögtön a főhadiszállásra hívtak és alaposan kifaggattak rólad meg az expedícióról. Négy teljes óráig tartott a kihallgatás és minden válaszat följegyezték. Ilyeneket kérdeztek:

Érintkezett-e Hedin doktor, vagy bárki az expedíció tagjai közül, Ma Csung-jin tábornokkal?

Járt-e Ma március 13.-án, amikor Korlában volt, az expedíció szállásán?

Meglátogatta-e Hedin doktor, vagy valaki az expedíció vezető emberei közül Ma tábornokot?

Volt-e valaki Ma Csung-jin törzskarából Hedin doktor-nál látogatóban?

Kikkel érintkezik az expedíció Korlában és kik szokták meglátogatni őket szállásukon?

Önként, jószántukból adták-e át autóikat Ma Csung-jinnak, vagy erőszakkal vették-e el tőlük a kocsikat?

Ezeket meg még egész csomó hasonló kérdést intéztek hozzám az orosz tiszték. Már nem is emlékszem minden kérdésükre. Én természetesen, az igazsághoz híven, azt feleltem, hogy ti egyáltalán nem állottatok összeköttetésben Ma Csung-jinnel.

Ebből is látszik, hogy az északi sereg vezetősége nem tudott megszabadulni attól a gyanútól, hogy mi — minthogy autóink átadásával segítségére voltunk a Nagy Lónak — valamilyen rejtett, homályos viszonyban voltunk vele és hogy menekülésének megkönnyítése valamiképpen érdekünkben állott. Később az a körülmény, hogy ugyanazokkal az autókkal, amelyekkel a Nagy Lónak segítettünk futásában, utóbb ellenségeit segítettük, hogy elfoghassák, kissé megenyhítette helyzetünket. Hiába bizonygattam únosúntalan, hogy a nankingi kormány az expedíciónak adott utasításaiban a leghatározottabban megtiltotta nekünk, hogy bármilyen módon beleelegyedjünk Szinkiang belpolitikai viszályaiba, ezt csak diplomatikus kifogásnak tekintették. A gyanú befészkelte magát szívükbe és néhány hónappal később arra készítette őket, hogy minket hosszú, idegölő fogságban tartottak Urumcsiban.

* * *

A minap — 1935 szeptember elején — sok új hírt hallottam a keletturkesztáni helyzetről. Úgy gondolom, helyénvaló lesz, ha ezeket itt, e rövidre fogott ázsiai háborús történet befejezéséül, közlésem.

1934 augusztusában a kínaiak voltak Kelet-Turkisztán urai. A tartomány mostani visszahódítása annyiban különbözött Co Cung-tang hatvanöt évvel ezelőtt vezetett hadjáratától, hogy azt a pekingi császári kormány indította meg és orosz segítség nélkül győzelemmel fejezte be.

A megvert tungán sereg 1934 augusztusában a kotáni oázisra vonult vissza és onnan tartotta uralma alatt a környéket egész a Jarkend-darjáig. Más szóval a kínaiaknak még eléggé jelentős területet nem sikerült visszafoglalniuk.

A tungánok ilyen módon kezükben tartották a Ladak és az India felé vezető két karavánutat.

Már 1933 májusában erős tungán sereg érkezett Turfánból Kasgárba. Kezdetben jól megfértek a türkökkel, de később viszályok támadtak közöttük. Ezekben a harcokban a kirgízek is a türkök oldalán küzdöttek. Végül is a tungánok kénytelenek voltak behúzódní Han-csengbe, vagy Jangisárba, a Kasgár mellett fekvő «Új város»-ba. A türkök és a kirgízek hat hónapon át ostrom alatt tartották ezt a helyet. Elfoglalniuk azonban nem sikerült, még akkor sem, amikor észak felől erős sereggel Hodzsa Niasz is segítségükre jött. A hodzsa akkortájt azért tartózkodott ezen a vidéken, hogy a Szovjettől vásárolt fegyvereket, bombákat és egyéb löszert átvegye. 1934 januárjában azonban vereséget szenvedett és hadának megmaradt részével Kasgárba menekült.

1934 február 6.-án, azon a napon, amikor mi Hamiba érkeztünk, 2000 tungán nyomult előre Kasgárig. A türkök, amint híret vették közeledésüknek, abbahagyták Han-cseng ostromát és visszavonultak. Ettől kezdve félesztendeig a tungánok voltak az urak Kasgárban. A fölszabadult han-csengi helyőrség is megnyitotta a város sokáig bezárt kapuit, Han-csengben kínaiak és türkök is voltak. Az ostrom vége felé valóságos pokollá változott a város. A Svéd Missziósszövetség hittérítői alig győzték a sebesültek és a nélkülözésektől beteg emberek ápolását.

A megvert tungán sereg zöme — futásuknak mi is tanúi voltunk Korlában — a Nagy Ló parancsnoksága alatt, 1934 április 7.-én érkezett meg Kasgárba. A vezért és tábornokát március 13.-án és 14.-én a mi soffőrjeink vitték Kutýába. Ma Csung-jint tehát mégsem zárták körül Baiban, mint Salomachin ezredes hitte! A tungán tábornok keresztülvágta magát az ellenséges gyűrűn és valóban autóink nélkül is meglepően gyorsan tette meg a hétszázötven kilométeres utat.

Vele együtt több kínai is érkezett oda, a tartomány egykori, magas állásokat betöltő vezetői. Ezek között volt turfáni barátunk, Li Hai-zso, a kucsengcei kormányzó is. A tungánok 1934 augusztus elejéig maradtak Kasgárban. A hadsereg fele Kasgárban tanyázott Ma Csung-jin tábornok parancsnoksága alatt, másik fele pedig Ma Ho-szan lovassági tábornok vezetése alatt Maralbasiban ütött tábort. Ezt a Ma Ho-szant kezelte Hummel doktor Turfánban és Korlában. A sebesült tábornok később fölkereste a svéd hittérítők kórházát és átadta Hummel levelét, amelyben a doktor a kórház orvosait arra kérte, hogy folytassák a tábornok sebesült combjának kezelését. A tábornoknak szerencséje volt, hogy ügyes svéd orvosok kezébe került, nekünk pedig hogy Hummelnek sikerült megmentenie Ma Ho-szan lábát, mert — mint már említettem — nagyrészt az áldásos hatású gyógykezelésnek köszönhattuk sofförjeink életét és autóinkat.

Kasgári tartózkodása alatt Ma Csung-jin tábornok meglátogatta a svéd misszió állomását. Nagyon udvariasan és közvetlenül viselkedett és mindenivel barátságosan elbeszélgetett. Szenvedélyes gyönyörrel tenniszezett és ragyogó kedvében volt. Ismételten meglátogatta úgy az angol, mint az orosz főkonzulátust is. Valószínűleg abban reménykedett, hogy a kereskedőktől összerabolt aranyért vagy az egyik, vagy a másik féltől fegyvert és lőszert tud majd vásárolni. Azonban, úgy látszik, törekvése kudarcot vallott.

Miután a Nagy Ló végképpen eltűnt a hadszíntérről, Ma Ho-szan tábornok vette át a főparancsnokságot. 1934 augusztusában a tungánok Kasgárban kiáltványt ragasztottak ki a kasgári házak falaira. Ebben közhírré tették, hogy az urumcsiú kínai és a kasgári tungán vezetőség meg egyezése szerint, Kasgárt a kínaiaknak engedik át, a tungánok pedig a kotáni oázist veszik birtokukba. Ezután a tungánok ki is vonultak Kasgárból.

Utánuk elsőnek Mahmet Sze-csang vezetése alatt türkök szállták meg a várost. Majd nemsokára kínai csapatok is érkeztek, Liu Pin tábornok vezetésével. Liu Pin Maralbasiig repülőgépen jött, onnan pedig orosz autón folytatta

útját. Erős kézzel még ma is ő tartja hatalmában Kasgárt. Urumcsiban magam is találkoztam vele, egy nappal azelőtt, hogy repülőgépen elhagyta a várost.

A kínaiak a magasabb állásokat sokkal nagyobb számban töltötték be türkökkel, mint azelőtt. Hodzsa Niasz Hadzsi Szinkiang polgári alkormányzója lett és rajta kívül még sok türköt neveztek ki kormányzónak meg polgármesternek. De a kínaiak viselkedésén az orosz befolyás erősen megérzett.

Kelet-Turkisztánból kapott legutóbbi (1935 július 12.) értesülésem szerint, Han-csengben ismét zendülés tört ki és Liu Pin tábornok csak nehezen került el, hogy meggyilkolják.

A tungánok Ma Ho-szan tábornok vezetése alatt még mindig szilárdan tartják Kotánt és a Jarkend-darjáig húzódó utat. Ez a folyó birtokuk nyugati határa. Így tehát Oszgam, Karglik, Guma, Kotán, Tyira, Kerija, Tyertyen és Csarklik városokat tartják megszállva. Ameddig ott maradnak, bizony, alig van remény arra, hogy Kelet-Turkisztánban helyreálljon a béke és a biztonság.

A Nagy Lóról pedig a legutolsó híradások szerint, csak annyit tudunk, hogy szovjetorosz területre menekült. Attól, hogy kiszolgáltassák előbbi ellenfeleinek, a kínai hatóságoknak, nem kell tartania. De vajjon milyen sors vár rá az oroszok őrizedében? Ha az oroszoknak érdekük, hogy Szinkiangban tartós maradjon a béke, akkor bizony a Nagy Ló sokáig élvezheti még a vörös lobogó védelmét és az oroszok vendégszeretetét.

A Nagy Ló mozgalmas pályafutása alatt sok érthetetlen dolgot követett el, de valóságos rejtély, hogy miért éppen Oroszországba menekült? Hiszen gyűlölte az oroszokat, akik Szinkiang kormányának ellene nyújtottak segítő kezét. Nagyon kétségbeejtő lehetett a helyzete, hogy ilyen végzetes lépésre szánta rá magát. Tőle inkább azt várhatta volna a világ, hogy új birodalmat alakít, Kotánt teszi meg fővárossá és összekötő utat épít Kanszu és egy másikat — miért is ne? — Tibet felé. De hogy mi történt volna akkor, ha Ma Csung-jin nem Oroszországba menekül és hogy vajjon

egy szép napon nem bukkan-e föl megint valahol a sivatag kellős közepén — minderről céltalan volna találgatásokba és jóslásokba bocsátkozni, hiszen ezen a földön és a mai zavaros világban igazán minden megtörténhetik!*

A jelekből nem lehet arra következtetni, mintha az oroszok el akarnák foglalni Szinkiangot. Hárommillió négyzetkilométeres területnek birtokbavétele, közigazgatási és katonai megszervezése túlságosan sokba kerülne. Szovjet-oroszország számára csak az a fontos, hogy gazdasági és kereskedelmi téren uralkodjék a tartományban, ezt a célját pedig már elérte. Amikor mi Szinkiangban jártunk, már csak Oroszországgal folyt kereskedés, az árucseré a tulajdonképpeni Kínával teljesen megszűnt, Indiával pedig elapadóban volt.

* * *

Április elsején, húsvét napján, készen állott autókavánunk, hogy elinduljon a délibábos Lop-sivatagba, oda, ahová március 11.-én hiába igyekeztünk elmenekülni a háború véres zivatarára elől.

Szalomachin ezredes saját méltóságos személyében jött el, hogy búcsút vegyen tőlünk. Hatalmas csomag levelet és néhány táviratotadtunk át neki, svédországi és kínai hozzátartozóink számára. A levélcsomót az urumcsii postamesternek, Harald Kierkegaard úrnak címeztük — már azelőtt is sokszor tett nekünk hasznos szolgálatot. A levelek egy szálíg eljutottak a címzettekhez, a táviratok azonban mind elvesztek, nagy nyugtalanságára az otthonvalóknak,

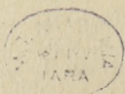
* A Journal of the Royal Central Asian Society, Vol XXII. Part I, 1935 januári számának 102. oldalán «The Rebellion in Chinese Turkestan» címen a következőket olvashatjuk:

«Amikor a kínai északi hadsereg elérte Kasgárt, Ma Csung-jinnek a szovjet-orosz főkonzul azt tanácsolta, hogy utazzék Oroszországba. Ulugtyatig, a határig (ez a helység rendszeren Irkestam mellett fekszik, de «előre tolták») elkísérte Konstantinoff úr, a titkár, valamint a bolsevik konzultus kereskedelmi képviselőjének még néhány tagja is. Később jelentették, hogy Ma Csung-jin, nem sokkal Moszkvába való megérkezése után, meghalt».

hiszen csak jónéhány hónappal később hallottak hírt kalandjainkról és fogságunkról.

Az ezredes egyúttal bemutatta Deviasin kapitányt, a korlai helyőrség új parancsnokát, egy becsületes arcú, katonás tartású férfit. Távollétünk alatt a kapitány vállalta a felelősséget otthagytott autónkért és a ránk váró úton fölösleges podgyászunkért. Deviasin kapitánynak átadtuk a raktárként használt szoba kulcsát, az ezredes pedig utasítást adott, hogy állandóan, éjjel-nappal, kettős őrszem vigyázzon Abdul Kerim udvarán.

Azután elindultunk. Ennél szebb, ennél csodásabb utat még nem tettem Ázsia szívében. Harmincnégy év múlva most ismét visszatértem régi birodalmamba, a Lou Lan ősi romjaihoz és a vándorló tóhoz. Mintha más világba léptünk volna át. Ünnepeyes, méltóságos békéjével fogadott a homokpusztaság és a sivatag szelei susogtak körülöttünk. A szinkiangi háborúból bőven kijutott nekünk is. Most lelkünk megpihenhetett ezen a tájon, ahol maga a homok is rég letűnt évezredek emlékeiről dalol, ahol a békét nem tépi meg kegyetlenség, kín és szenvedés, hiszen klasszikus földjét nem tapossák — emberek.

TARTALOM.

	Oldal
Előszó	5
A sinkiangi háború	8
Földült falvakon át Turfán felé	45
A Nagy Ló vezérkari főnökénél és Tigris Hercegnél	63
Szakadékok között, égő falvakon át a rablók földjén	78
Halállal fenyegetnek	111
Keressük Georgot	123
Orvtámadás	144
Ma Csung-jin elveszi autóinkat. Korlát repülőgépek bombázzák	161
Izgalmas éjszaka	170
A Nagy Ló katonái kirabolják Korlát	184
A győztes bevonul	192
Bektyejeff tábornok	202
Második fogságunk	218
A sofförök visszatérése	235
A Nagy Ló futása	242
A Nagy Ló átmenekül Orosz-Turkisztánba	260

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

KÖNYVTÁRA 2529/19 II N. SZ.

